

ВІСНИК

**ЛУГАНСЬКОГО НАЦІОНАЛЬНОГО
УНІВЕРСИТЕТУ
ІМЕНІ ТАРАСА ШЕВЧЕНКА**

№ 12 (199) ЧЕРВЕНЬ

ТОМ 2

2010

2010 червень № 12 (199) том 2

ВІСНИК

ЛУГАНСЬКОГО НАЦІОНАЛЬНОГО
УНІВЕРСИТЕТУ
ІМЕНІ ТАРАСА ШЕВЧЕНКА

СОЦІОЛОГІЧНІ НАУКИ

ЧАСТИНА II

Заснований у лютому 1997 року (27)
Свідоцтво про реєстрацію:
серія КВ № 14441-3412ПР, видане
Міністерством юстиції України 14.08.2008 р.

Рекомендовано до друку
на засіданні Вченої ради
Луганського національного університету
імені Тараса Шевченка
(протокол № 12 від 25 червня 2010 року)

Виходить двічі на рік

Засновник і видавець –
Луганський національний університет імені Тараса Шевченка

РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ:

Головний редактор – доктор педагогічних наук, професор **Курило В. С.**

Заступник головного редактора –

доктор педагогічних наук, професор **Савченко С. В.**

Випускаючі редактори –

доктор історичних наук, професор **Бур'ян М. С.,**

доктор медичних наук, професор **Виноградов О. А.,**

доктор філологічних наук, професор **Галич О. А.,**

доктор педагогічних наук, професор **Горошкіна О. М.,**

доктор сільськогосподарських наук, професор **Конопля М. І.,**

доктор філологічних наук, професор **Синельникова Л. М.,**

доктор педагогічних наук, професор **Харченко С. Я.**

Редакційна колегія серії «Соціологічні науки»:

Головний редактор –

доктор соціологічних наук, професор **Куценко О. Д.**

Кононов І. Ф., доктор

доктор соціологічних наук, професор **Рущенко І.П.,**

соціологічних наук, професор

доктор соціологічних наук, професор **Сокурянська Л. Г.,**

Заступники

доктор соціологічних наук, професор **Катаєв С. Л.,**

головного редактора –

доктор соціологічних наук, доцент **Коваліско Н. В.,**

Хобта С. В., кандидат

доктор філософських наук, професор **Лобас В. Х.,**

соціологічних наук, доцент

доктор філософських наук, професор **Гаврилов М. І.,**

Лебідь Л. І., кандидат

кандидат соціологічних наук, доцент **Каменська Т. Г.,**

соціологічних наук, старший

кандидат соціологічних наук, доцент **Барматова С. П.**

викладач

РЕДАКЦІЙНІ ВИМОГИ

до технічного оформлення статей

Редколегія “Вісника” приймає статті обсягом 4 – 5 сторінок через 1 інтервал, повністю підготовлених до друку. Статті подаються надрукованими на папері в одному примірнику з додатком диска. Набір тексту здійснюється у форматі Microsoft Word (*.doc, *.rtf) шрифтом № 12 (Times New Roman) на папері формату А-4; усі поля (верхнє, нижнє, правє й лівє) — 3,8 см; верхній колонтитул — 1,25 см, нижній — 3,2 см.

У верхньому колонтитулі зазначається: Вісник ЛНУ імені Тараса Шевченка № ** (***) , 2010.

Інформація про УДК розташовується у верхньому лівому кутку без відступів (шрифт нежирний). Ініціали і прізвище автора вказуються в лівому верхньому кутку (через рядок від УДК) з відступом 1,5 см (відступ першого рядка), шрифт жирний. Назва статті друкується через рядок великими літерами (шрифт жирний).

Зміст статті викладається за планом: постановка проблеми в загальному вигляді та її зв'язок з важливими науковими чи практичними завданнями; аналіз останніх досліджень і публікацій, у яких започатковано розв'язання цієї проблеми та на які спирається автор; виділення невирішених раніше частин загальної проблеми, яким присвячується ця стаття; формулювання цілей статті (постановка завдання); виклад основного матеріалу дослідження з певним обґрунтуванням отриманих наукових результатів; висновки з цього дослідження й перспективи подальших розвідок у цьому напрямку. Усі перелічені елементи повинні бути стилістично представлені в тексті, але графічно виділяти їх не треба.

Посилання на цитовані джерела подаються в квадратних дужках після цитати. Перша цифра — номер джерела в списку літератури, який додається до статті, друга — номер сторінки, наприклад: [1, с. 21] або [1, с. 21; 2, с. 13–14]. Бібліографія і при необхідності примітки подаються в кінці статті після слова „Література” або після слів „Література і примітки” (без двокрапки) у порядку цитування й оформляються відповідно до загальноприйнятих бібліографічних вимог. Бібліографічні джерела подаються підряд, без відокремлення абзацем; ім'я автора праці (або перше слово її назви) виділяється жирним шрифтом.

Статтю закінчують 3 анотації обсягом 3 – 4 рядків українською, російською та англійською мовами із зазначенням прізвища, ім'я та по-батькові автора, назви статті та ключовими словами (3 – 5 термінів).

Стаття повинна супроводжуватися рецензією провідного фахівця (доктора, професора).

На окремому аркуші подається довідка про автора (прізвище, ім'я, по батькові; місце роботи, посада, звання, учений ступінь; адреса навчального закладу, кафедри; домашня адреса; номери телефонів (службовий, домашній, мобільний).

© ДЗ «ЛНУ імені Тараса Шевченка», 2010

ЗМІСТ

ПОЛІТИЧНІ ПЕРЕТВОРЕННЯ, ІДЕОЛОГІЧНІ РУХИ ТА ТЕРИТОРІАЛЬНІ СПІЛЬНОТИ В ПЕРІОД ПЕРЕХОДУ ДО ДРУГОГО МОДЕРНУ: ПОСТРАДЯНСЬКИЙ ДОСВІД

1. **Гаврилов Н. И.** Трансформационные реалии постсоветской государственности Украины, Белоруссии и России..... 5
2. **Галкина Л. И., Чугунов Е. В.** Международное профсоюзное движение в обществах Второго модерна..... 17
3. **Гурковський В. І.** Застосування зарубіжного досвіду "електронного урядування" на сучасному етапі формування інформаційного суспільства в Україні..... 28
4. **Ємець І. О.** Сучасне українське індустріальне місто: управління та самоврядування (на прикладі м. Макіївка)..... 34
5. **Єнін М. Н.** Комунітаризм в ідеологічній перспективі суспільства Другого модерну..... 42
6. **Ryabtsovsky G. V.** Geopolitical Dimension of the Union State Information Space of the Russian Federation and the Republic of Belarus: Political and Legal Aspects..... 55
7. **Певная В. В.** Этнополитические процессы в Крыму..... 60
8. **Шумилов А. В.** Социальные сети и информационные технологии в электоральных процессах при переходе ко Второму модерну..... 66

ПЕРЕХІД ДО ДРУГОГО МОДЕРНУ: РИЗИКИ, ЗАГРОЗИ ТА МОЖЛИВОСТІ

9. **Вихров М. Н.** К вопросу о кризисе общественной солидарности в условиях общества риска..... 71
10. **Власов А. В.** Ипотечное кредитование в Украине, России и Чешской республики в условиях глобального экономического кризиса..... 78
11. **Даниленко Г. В.** Гендерний аспект розподілу ролей у студентській родині..... 82
12. **Рознатовский И. В.** Насилие в контексте современного терроризма..... 92
13. **Румянцев В. В.** Нормативно-правовое регулирование противостояния мировой террористической угрозе в Украине, Беларуси и России..... 98
14. **Савка В. Є.** Державні та громадські соціальні служби: до питання про суспільне призначення..... 106
15. **Сагайдак О. В.** Інформаційна безпека України в умовах глобалізаційних викликів..... 115
16. **Швирков О. І.** Інформаційна ера та мережеві структури: нові можливості для жінки..... 125

**СТАНОВЛЕННЯ ЕКОНОМІКИ ЗНАНЬ
І ЗМІНИ В СИСТЕМІ ОСВІТИ**

17.	Ахтырский Е. В. Экономика знаний в обществе Второго модерна (реалии Украины).....	133
18.	Бабосова Е. С. Мотивация к научной деятельности аспирантов учреждений НАН Беларуси.....	139
19.	Дробаха Н. А. Трудовые ценности студентов университетов г. Луганска.....	147
20.	Калініна К. М., Мотунова І. Г. Університет другого модерну: аспект соціальної дистанції між українськими та іноземними студентами (на прикладі Луганського національного університету імені Тараса Шевченка)	154
21.	Мысливец Н. Л. Современный региональный университет: содержание деятельности, особенности управления и перспективы развития.....	165
22.	Подгайская Л. И. Ценностные ориентации белорусских студентов.....	173
23.	Щудло С. А. Освітні дилеми сучасного українського суспільства в контексті викликів глобалізації.....	185

**ПЕРЕХІД ДО ДРУГОГО МОДЕРНУ:
ЕВОЛЮЦІЯ СЕМІОСФЕРИ**

24.	Кувычка С. А. Специфика религиозности в современных Украине и России.....	194
25.	Полулях Ю. Ю. Модерн, Постмодерн, Другий Модерн: варіації семіосфери життєсвіту.....	204
26.	Рева Л. Г. Бібліотека в умовах глобалізації.....	212
27.	Солнышкина А. А. Кинематограф в обществе Второго модерна: теоретико-методологические аспекты семиотического анализа.....	219
	Відомості про авторів	225

ПОЛІТИЧНІ ПЕРЕТВОРЕННЯ, ІДЕОЛОГІЧНІ РУХИ ТА ТЕРИТОРІАЛЬНІ СПІЛЬНОТИ В ПЕРІОД ПЕРЕХОДУ ДО ДРУГОГО МОДЕРНУ: ПОСТРАДЯНСЬКИЙ ДОСВІД

УДК 316.42:342.5 (367)

Гаврилов Н. И.

ТРАНСФОРМАЦИОННЫЕ РЕАЛИИ ПОСТСОВЕТСКОЙ ГОСУДАРСТВЕННОСТИ УКРАИНЫ, БЕЛОРУССИИ И РОССИИ

Когда под влиянием внешних и внутренних факторов бывшие союзные республики перестали представлять собой одно целое в контексте советской тоталитарной государственности, то оказалось, что в своих центробежных устремлениях Белоруссия, Россия и Украина не только не захотели осуществить конструктивное отрицание исходного основания, но и приложили максимум усилий для того, чтобы полностью его разрушить.

Определяя свою цивилизационную идентичность, новоиспеченные государственные образования объявили о том, что они трансформировались в демократии, которые не будут иметь ничего общего с тоталитарными традициями.

Если согласиться с тем, что такая постсоветская реальность славянских государств соответствует заявленной ими «данности», то обнаружим несколько «интеллектуальных тупиков», посредством которых «*действительное*» подменяется «*мнимым*».

Во-первых, упрощенная, черно-белая диагностика таких трансформационных реалий постсоветских государств в диапазоне их «демократичности-недемократичности» является малопродуктивной даже в контексте определения «*правильных*» и «*ошибочных*» конституций Аристотеля. Как известно, к первым он относил монархию, аристократию и политию, а ко вторым - тиранию, олигархию и демократию [1].

Во-вторых, если речь вести о «трансформации», то тогда этот процесс не следует сводить к буквальному толкованию термина (в переводе с латинского *trasformatio* означает преобразование, превращение), а надо видеть в нем форму *конструктивного отрицания*, то есть такое изменение свойств и качеств системы, в которой сохраняется сама ее интегрирующая структура. Иными словами, если осуществляется отрицание-трансформация, то происходит *эволюционное* преобразование внутренней структуры объекта, но не механическая замена одной определенности другой посредством коренной ломки первоначальной структуры.

В-третьих, когда мы говорим об отрицании постсоветской действительности, то должны делать акцент на состоянии качественной определенности трансформирующегося государства в масштабах реального времени («здесь» и «теперь») и определять цивилизационную направленность его развития, а не ограничиваться идентификацией по ее названиям.

Поэтому в данной статье я попытаюсь реконструировать постсоветские трансформационные реалии Белоруссии, России и Украины посредством раскрытия мнимых оснований объявленных реальностей, анализа меры определенности государственности государства, осмысления влияния установок на процесс восприятия действительности, раскрытия трансформационного потенциала для демократических преобразований в параметрах реального времени.

Мнимость объявленных реальностей

Тезис о том, что государственное устройство не может создаваться по желанию отдельных людей таким, каким они его в идеале представляют, был обоснован мною еще в 1997 году. Основная аргументация сводилась к тому, что государство не может строиться из деталей, потому что оно живет в формах проявления духа народа и его устройство соответствует состоянию этого духа. Поэтому при деструктивном отрицании государственного строя может быть изменено только его название, но сущность проявления государственности этого государства остается всегда неизменной [2].

Первые свидетельства плодов деструктивного отрицания представлены в «Речение Ипувера», в котором воспроизводилась хроника восстания рабов в Египте. Главный итог борьбы рабов за свою свободу свелся к тому, что рабы сами стали владельцами рабов [3].

После государственного переворота в октябре 1917 года, когда конституционную монархию в России попытались трансформировать в демократию, структура авторитарного строя не изменилась, а лишь оформились в разнообразные «культы личности».

Наиболее зримые последствия деструктивного отрицания можно наблюдать в бывших советских среднеазиатских республиках. Очередная «революция» в Киргизии привела к тому, что репродуцировалась совершенно архаическая система политического устройства общества, и страна оказалась даже не в постсоветской, а в дороссийской – феодальной эпохе. Выборы, партии, парламент в этой стране являются лишь атрибутами мнимой демократии, которые никак не согласуются с наличным архаичным содержанием ее государственности.

Современная действительность трансформационных реалий на постсоветском пространстве такова, что новые реальности не образуются, а *объявляются*. Дальнейшее функционирование объявленного зависит только от того, «как карта ляжет». Можно вспомнить, как объявили о своей независимости постсоветские

государства. Ведь все они это сделали не во время правления Сталина, Хрущева, Брежнева, Андропова, Черненко и даже не в эпоху «перестройки» Горбачева, который создал для этого все предпосылки, и ими смогли воспользоваться только прибалтийские страны. Не решались они на это и во время путча ГКЧП, а заявили о своем суверенитете только после того, как он провалился.

Можно восстановить в памяти, при каких условиях объявило о своей независимости Косово, как создавались основы развития «демократической государственности» в Ираке и Афганистане.

Абсурдность объявленных реалий подпитывается тем, что в нематериальном мире переход абстрактных возможностей в реальные осуществляется без учета надлежащих условий и вопреки логики бытия. Определенность неопределенности, которая объявляется посредством названий, принимается за исходное «дано» и в таком виде используется в последующих преобразованиях реальности.

Мера определенности государственности государства

В идеальной (нематериальной) реальности, с которой соотносится государственность государства, отсутствуют строго зафиксированные грани, разграничивающие одну качественную определенность от другой. Последующая ступень как бы полностью сливается с предыдущей и создается впечатление либо полной однородности, либо внезапного появления нового. Вместе с тем диалектика количественных и качественных изменений позволяет зафиксировать здесь не две качественные определенности, а три: *исходную* форму объекта; *нечто качественно неопределенное как исходное*, но и не новое; *новую* форму объекта.

Все три аспекта такой определенности трансформационных преобразований государства хорошо иллюстрирует тест на ригидность. Суть его сводится к тому, что испытуемому показывают карточку с изображением кошки и просят сказать, что это такое. Затем демонстрируется следующая карточка, на которой тоже изображена кошка, но уже с некоторыми признаками собаки. На третьей карточке черты собаки еще более заметны и так далее. На каком-то этапе демонстрации черты кошки будут представлены в равной пропорции с чертами собаки. Затем будут показаны карточки, на которых черты собаки превалируют над чертами кошки. На последней карточке изображена настоящая собака. По мере предъявления карточек испытуемый должен будет идентифицировать каждую карточку или с кошкой, или с собакой. Ригидный человек, как правило, отождествляет все карточки только с кошкой.

В этом тесте явно можно обнаружить *три качественные определенности*: кошку, собаку и нечто неопределенное – кошку с чертами собаки и собаку с чертами кошки.

Примечательным моментом здесь является то обстоятельство, что кошка сохраняет свою качественную определенность кошки как таковой не только на первой карточке, но даже в тех случаях, когда у нее появляются некоторые черты собаки.

Собака – это иная качественная определенность, которая также сохраняется с некоторыми чертами кошки.

Нечто третье, что в процессе перехода от одной качественной определенности к другой приобретает свою специфическую определенность как форма наличного бытия, не сводящаяся ни к новому, ни к старому.

Этот *переходный тип* есть форма трансформации, которая не просто упускается из вида, но и является камнем преткновения для тех, кто анализирует проблемы формообразования нового. Очевидными предстают только два полюса: исходное и нечто иное по отношению к нему, а *процесс перехода в это иное* не воспринимается как нечто самостоятельное, имеющее качественную определенность.

Нельзя сказать, что этот процесс полностью игнорируется. Напротив, его феномен получил своеобразное оформление под названием «*переходный период*». Но даже в этой словесной характеристике акцент ставится на временном, преходящем характере этой определенности. На самом деле в этом промежуточном варианте мы сталкиваемся с «*синдромом неопределенности*», который не только сбивает с толку обывателя, но и уводит от истины искушенных исследователей. Более того, это нечто неопределенное представляет собой «*социальный мутант*». Субъективно мы можем его не воспринимать, но «синдром неопределенности» дает о себе знать постоянно.

Во-первых, заранее неизвестно, как долго продлится любой «переходный период».

Во-вторых, трудно определить, происходит ли переход в запланированную качественную определенность или изменение ведет в *нечто совсем непредусмотренное*.

В-третьих, не ясно, чем является для нас это новое качественное образование, если оно в силу своей неопределенности и ни то, и ни сё.

Единственное, что можно смело утверждать, что качественная определенность переходного периода в силу своей идеальности имеет, в первую очередь, *субъективную окраску*, которую в теоретическом плане нельзя свести к какой-либо качественной однозначной определенности разного, но субъективно она идентифицируется по принципу «либо-либо».

Установка как фактор искажения действительности

Если принять во внимание, что качественная определенность государственности государства есть целостность, мерой которой является *результат со своим становлением*, то в полной степени таким

условиям может отвечать только *взаимосвязь прошлого, настоящего и будущего*. Но если государственность государства будет рассматриваться в ракурсе лишь одной событийной целостности, то действительность сведется к мнимой реальности.

Когда за единицу измерения трансформирующей реальности берется *прошлое*, то люди не желают видеть никаких изменений в наличной социальной действительности. В нашем примере с тестом находятся испытуемые, которые либо вообще не замечают никаких изменений, которые происходят с кошкой, обретающей на их глазах черты собаки, и продолжают утверждать, что на картинке изображена кошка, либо воспринимают эти изменения с большим запозданием. Первое впечатление как бы «каменеет» и упорно сохраняется в сознании вопреки очевидному изменению действительности. Оно держит многих людей в плену исходного, сковывает все изменения привычным и традиционным мировосприятием. Эти люди живут в минувшем, они не хотят востребовать будущее. Они как бы умерли для будущего. И может быть, в этом смысле их жизнь надо рассматривать через призму тех «традаций мертвых», которые кошмаром довлеют над умами живых.

Когда определенность трансформирующейся реальности измеряется мерой *«здесь и теперь»*, тогда за единицу ее измерения берется процесс, в котором запечатлеваются пространственные и временные границы наличной данности (настоящего). Использование такой единицы измерения объясняется житейской целесообразностью – ведь живем в настоящем, в той действительности, какая есть, поэтому ее и надо брать за точку отсчета. Но как раз здесь и подстерегает опасность. Исходная данность берется в застывшем виде, не разворачивается во времени и не фиксируется как *процесс*. В этом случае мера «здешнего и теперешнего» приводит к полному субъективизму в понимании происходящего.

Когда для определения и признания границ новой реальности берется *мера будущего*, то результат фиксации изменений, которые приводят к появлению качественно новой определенности, настолько субъективен, что зачастую приводит к тому, что желаемое запросто выдается за действительное. Обыденному сознанию трудно осмыслить разницу между «может» и «будет». На уровне представления, если может что-либо быть, то оно воспринимается как нечто, что обязательно должно произойти или появиться.

Трансформационный потенциал для демократических преобразований

Состояние государственности советского государства, которое подверглось деструкции всеми союзными республикам, на момент отрицания представляло собой «социальный мутант» – нечто неопределенное между тоталитаризмом и демократией. Это была еще кошка, но уже с явно выраженными чертами собаки. Исходной основой,

безусловно, являлась тоталитарность. Но нельзя было не заметить, что тоталитарность 1937 года и тоталитарность середины 1991 года имели разные структуры. Демократическая составляющая целостности союзного государства в какой-то степени соответствовала образованию взаимосвязанных частей, но вместе с тем не представляло собой нечего иного по отношению к ним.

Политика «либерализации» государственного устройства Горбачева свела исходную тотальность к относительно автономным образованиям, которые стали репродуцировать свою цивилизационную идентичность для того, чтобы переформатировать эту целостность на новых принципах. По своей внешней определенности каждая автономность уподоблялась матрешкам, которые должны были входить друг в друга только на основании количественных параметров. У всех было одно и то же основание – либерально-партийно-бюрократическая тоталитарность. Различия обнаруживались только в духовной сфере: Беларусь представляла собой гомогенную целостность, а Россия и Украина – гетерогенные целостности, в которых реальную определенность имели территории со своей специфической культурно-исторической идентичностью.

Идея *перестройки* союзного государства не столько определялась строительной терминологией, сколько олицетворяла некое суммативное образование: части целого, «склеивались» принципом демократического централизма и внешним образом покрывались «лаком» интернационализма советского человека. В общественном сознании мифологемы коммунистических перспектив были вытеснены идеологемами ускоряющегося социализма.

Трансформация развалившейся на части тоталитарности за короткий промежуток времени могла оформиться только в иного рода тоталитарности. Каждая страна определила свои векторы дальнейшего развития: Украина стала «оживлять» *прошлое*, Беларусь занялась реанимацией *настоящего*, а Россия устремилась в *будущее*. Условиями для реализации векторов развития для России и Украины предстали абстрактные возможности, а Беларусь имела возможность развиваться на условиях, которые были заложены в наличной действительности. В ментальном плане Украина стремилась репродуцировать *симулякры*, Белоруссия – *идеологемы*, Россия – *мифологемы*.

Украина: реконструкция прошлого

Государственность Украины уже на этапе «развитой» перестройки определялась двумя разнонаправленными векторами: русскоязычным советским интернационализмом, который в наибольшей степени укоренился на юго-востоке и подпитывался многосторонними отношениями с Россией, и украинским национализмом, оплотом которого стали территории, присоединенные в 1939 году, с явно

выраженной идеологической заангажированностью, законсервированной в национальной идее украинской диаспоры за рубежом.

Согласно Даниилу Яневскому, Украина как государство в том виде, как оно было провозглашено в 1991 году, объединяла более 60 территорий, имеющих очень мало общего. В качестве примера он приводит Буковину, в которой выделяет три отдельные этнокультурные территории между Прутом и Днестром, между Прутом и Черемошем и за Черемошем. И Буковина украинская православная – это совсем не то, что Буковина иудейская. Черновцы еврейские, это совершенно не то, что Черновцы немецкие. Это отдельные ментальные и духовные общности и их нельзя механически учитывать как одну единицу. У этих 60 территорий нет общего языка и вероисповедания, героев и врагов, их сколотили в одном государстве Сталин и Гитлер, поэтому ужиться вместе они не смогут [4].

Проголосовав на референдуме за независимость Украины, население этих территорий полагало, что демократические преобразования будут сопровождаться правом людей на их самоидентификацию. Но на смену великорусскому геополитическому и культурному менталитету пришел украинский тоталитарный национализм, который стал господствующей идеологией вместо интернационализма. Вся трансформация ментального пространства свелась к деструктивному отрицанию российской идентичности. Апофеоз такого дистанцирования от славянской общности прозвучал в названии книги, написанной Леонидом Кучмой: «Украина – не Россия». Глава государства, который пришел к власти в основном благодаря поддержке русскоязычных избирателей Востока и Юга Украины, и который обещал создать такую страну, где каждый сможет развивать свою идентичность, все содержание этой книги посвятил доказательству, что украинцы не имеют никакого отношения к русскому народу, что они несравненно лучше, способнее, талантливее русских [5].

Подхватив эстафету отрицания всего советского и русского, Ющенко на волне «оранжевой революции» за годы своего пребывания на посту Президента Украины настолько старался унифицировать государство в формате национальной идеи, что не заметил, как вся страна погрузилась в симулякры не только досоветского, но и дороссийского прошлого, а антиподом демократии стала новая модель тоталитарности. Национальная идентичность была сведена к идолопоклонству Шевченко, казакам Хмельницкого, конституции Пилипа Орлика, возвеличиванию Мазепы, Крутов, Голодомора, Шухевича, Степана Бандеры, героизации УПА и многого из того, что является лишь бледными копиями утраченных реальностей. В таком безудержном отрицании утратили свою ценность не только карточки кошки с чертами собаки, но и исходный формат кошки. Все устремления были направлены на симулякры того, что могло бы предшествовать изображению этой кошки.

Такой феномен В. Франкл определял как «переживание утраты будущего». Жизнь таких «живых трупов» превращается в преимущественно «ретроспективное существование». Их мысли могут кружиться все время «вокруг одних и тех же деталей из переживаний прошлого; житейские мелочи при этом изображаются в волшебном свете» [6, с. 141].

Первые шаги Виктора Януковича у «руля» всей вертикали государственной власти свидетельствуют, что Украина будет осуществлять отрицание всех предыдущих отрицаний и возвращать в жизнь элементы советского и постсоветского времени, которые уже ассоциируются с не самым лучшим, что было в прошлом этой эпохи.

Белоруссия: приоритеты настоящего

Волна отрицания тоталитарной системы в духовной сфере белорусского общества имела свою специфику. Несмотря на присутствие в общественном сознании либеральных настроений с явно выраженной националистической ориентацией, большая часть населения воспроизводила стереотипы, порожденные общественным бытием советского строя. Такая ментальная инертность белорусского народа во многом подпитывалась архетипами культурных традиций православной цивилизации и многовековой идентичностью с российской государственностью.

Немаловажным фактором в сохранении стереотипов социалистического бытия явилось и то обстоятельство, что преобразование производственных отношений протекало в том же русле, что и в перестроечный период, и практически не затрагивало основных сфер материального производства. За период либерализации общественных отношений с 1991 по 1994 год устои государственно-монополистического социализма практически остались неизменными. А когда Лукашенко стал Президентом Белоруссии, он уже никому не позволил расшатывать этот базис.

Приход Лукашенко во власть ознаменовался восстановлением утраченных советских идеалов. С этого времени Белоруссия в своем развитии вступила в фазу отрицания отрицания. Постепенно на «круги своя» стали возвращаться все сферы жизнедеятельности общества, но уже на основе псевдомонархической государственности.

В общественных отношениях произошла реконструкция союзного государства. В сфере материального производства доминировала госсобственность, укрепили свои позиции государственные монополии, посредством референдума усилилась позиция Лукашенко как «отца народа», в управлении воцарилось подобие образа демократического централизма/единоначалия советских времен. Реконструкция исходной основы в государственном устройстве оформилась в целостность суммативного образования однотипных территорий.

Все идеологемы, сконструированные в формате «здесь» и «теперь», призваны неустанно напоминать, какое благо представляет собой тоталитарная данность в формате «мы» во главе с «бабькой»: «мы создали эффективную действующую систему государственного управления», «мы уберегли страну от мафиозных кланов, не дали криминалу стать политической силой и прорваться во власть», «мы остановили галопирующую инфляцию, сократили дефицит государственного бюджета», «мы не разбазарили народное достояние, не нахватались иностранных займов, не влезли в долги, отдавать которые пришлось бы детям и внукам», «мы отстояли и развили социальные гарантии для людей» и т.п. [7].

В так называемой «белорусской модели тоталитарной государственности», посредством которой *изо дня в день* решается проблема роста благосостояния народа и социальной обеспеченности всех категорий граждан, четко просматривается «социалистическая кошка», претерпевшая «внутривидовые мутации» под воздействием «монархической» заботы «бабьки» белорусского народа.

Постсоветскую реальность белорусской государственности в полной мере можно вписать в сформулированную Шопенгауэром приоритетность настоящего. Реалии повседневной жизнедеятельности позволяют людям полагать, что одно только «настоящее истинно и действительно: оно есть реально наполненное, и в нем исключительно лежит наше существование. Поэтому мы всегда должны чествовать его радушным приемом, т.е. каждым сносным часом, свободным от непосредственных неприятностей и страданий, наслаждаться с сознанием его ценности, т.е. не омрачать его досадливыми гримасами из-за несбывшихся надежд в прошлом или заботами о будущем» [8, с. 114].

Россия: устремленность в будущее

Россию можно считать правопреемницей СССР прежде всего по совпадению направленности векторов развития, которые обретают свои реальные очертания только за линией горизонта – в будущем и обеспечиваются соответствующим мифотворчеством. Даже перестройка для Горбачева была сродни только желанию преобразовать реальность во имя того будущего, которое во многом напоминало сказочное содержание: пойти туда, не зная куда, и принести то, не зная что. Безусловно, такая мифологема звучала более выигрышно по сравнению с мифологемой Хрущева о построении коммунистического общества в 1980 году, но ее неопределенность в конкретных параметрах не делала притягательным то будущее, к которому нужно было стремиться.

Когда Ельцин выступал в роли главного оппозиционера внутри партии и лидера демократических сил, он желал только свержения тоталитарного строя. Но когда наступило упоение всей полнотой власти, вектор его усилий оказался направленным уже на утверждение режима личной власти, в которой незримо проступали очертания «царя Бориса».

Только с «царских» высот в 1994 году могла быть брошена мифологема: «Возьмите ту долю власти, которую сами сможете проглотить». И таким «царским» подарком поспешили воспользоваться все автономные образования, а Чечня даже «переусердствовала» в этом и заявила о своей независимости.

Государственность российского государства в этот период времени обрела либерально-олигархическую форму. В свою очередь, ее базис сформировался в результате либерализация экономики, которая осуществлялась посредством ваучерной приватизации государственной собственности. Лейтмотивом такой приватизации стали пожелания нобелевского лауреата В. Леонтьева: «Не имеет значение, какую форму приватизации выберете. Важна скорость ее проведения: чем быстрее - тем лучше». Поэтому приватизация госсобственности в России превратилась практически в бесплатную ее раздачу, потому что нельзя было продать бесхозные объекты, неизвестной стоимости тем, у кого не было денег, чтобы их купить. Основная масса населения продала свои ваучеры за бесценок. Владельцами этих объектов стали директора предприятий, влиятельные чиновники, представители криминального мира и все они стали называться «олигархами».

Принимая от Ельцина президентские полномочия, Путин постарался свести его «царскую» щедрость в перераспределения властного суверенитета к максиме: «полномочия местной власти и их возможности должны соответствовать друг другу». Совершенствовать отношения между центром и регионами, а также взаимоотношения субъектов федерации между собой Путин стал таким образом, чтобы «на местах власть работала как надо». Осуществляя двойное отрицание для того, чтобы местная власть смогла стать «более прозрачной, более доступной и более подконтрольной народу», он восстановил ту вертикаль власти, которая предшествовала эпохе перестройки, но уже на основе партийно-олигархической тоталитарности в сфере производственных отношений. Руководящую роль в жизнедеятельности общества была признана выполнять Единая Россия, которая сделала его своим Лидером. Партийными функционерами в ней стали номенклатурные чиновники и представители крупного и среднего бизнеса. Карточки кошки с чертами собаки были аннулированы, и все откатилось к карточке, на которой была изображена только кошка, но уже другой породы.

Получив от Путина переинсталлированную тотальность партийно-олигархического государства, Медведев занялся продуцированием мифологем будущего как целеобразующего вектора развития России. Очередной шанс построить новое, свободное, процветающее, сильное государство он представил в виде мифологем, согласно которым Россия сможет стать одной из лидирующих стран по эффективности производства, транспортировки и использованию энергии; поднять на новый качественный уровень ядерные технологии;

добиться серьезного влияния на процессы развития глобальных общедоступных информационных сетей; создать собственную наземную и космическую инфраструктуру передачи всех видов информации; занять передовые позиции в производстве отдельных видов медицинского оборудования, сверхсовременных средств диагностики и медикаментов [9]. Точкой отсчета для реализации таких мифологем должен стать проект «Сколково», посредством которого можно будет сконцентрировать в одном месте все хорошие начинания, чтобы они могли в последующем расти и развиваться по всей стране.

Поверить в такие радужные перспективы смогут люди, которые, как подметил Шопенгауэр, «стремлениями и надеждами живут только в будущем, смотрят постоянно вперед, с нетерпением спеша навстречу грядущим обстоятельствам, которые будто только и могут принести настоящее счастье, – такие люди, несмотря на свои важномудрые мины, похожи на тех ослов в Италии, ход которых ускоряют тем, что на привязанной к их голове палке вешают у них перед носом связку сена, и они все надеются до нее добраться» [8, с. 114].

Выводы:

Динамика развития славянских православных государств свидетельствует, что несинхронность функционирования и разновекторная направленность их цивилизационных идентичностей не только не способствуют интеграционным процессам на межгосударственном уровне, но и содержит многочисленные источники конфликтных ситуаций для формирования надгосударственных структур.

Взаимное стремление к сближению Белоруссии, России и Украины должны быть продиктованы не столько решением экономических проблем, сколько возвращением к первоистокам православно-славянской цивилизации, которой надо сохранить свою идентичность в противоборстве с западноевропейской и мусульманской цивилизациями.

Литература

1. Аристотель. Политика // Соч.: В 4-х т. – Т. 4. – М.: Мысль, 1983. – С. 376 – 644. **2. См.: Гаврилов Н.И.** Мера государственности демократического государства.– К.: Наукова думка, 1997. – С. 81 – 87. **3. «Речение Ипувера»** // Тутанхамон и его время. – М.: Наука, 1976. – С. 144 – 155. **4. Яневський Д.** Загублена історія втраченої держави. – Х.: Фоліо, 2009. – 252 с. **5. Кучма Л.** Украина – не Россия. – М.: Изд-ский дом «Время», 2003. – 560 с. **6. Франкл В.** Человек в поисках смысла. – М.: Прогресс, 1990. – 368 с. **7. Доклад Президента Республики Беларусь А.Г. Лукашенко на втором Всебелорусском народном собрании - 18 мая 2001 г.** // <http://army.lv/?s=1004&id=1251>. **8. Шопенгауэр А.** Афоризмы и максимы. – Л.: ЛГУ, 1990. – 288 с. **9. Медведев Д.** Россия, вперед! // <http://kremlin.ru/news/5413>.

Гаврилов М. І. Трансформаційні реалії пострадянської державності України, Білорусі та Росії

У статті розкриваються уявні підстави проголошених реальностей, аналізується міра визначеності державності держави, осмислюється вплив установок на процес сприйняття дійсності, розкривається трансформаційний потенціал для демократичних перетворень в параметрах реального часу, реконструюються пострадянські трансформаційні реалії державного устрою України, Білорусі та Росії.

Ключові слова: державний устрій, ментальність, міра, уявна реальність, трансформація, установка.

Гаврилов Н. И. Трансформационные реалии постсоветской государственности Украины, Белоруссии и России

В статье раскрываются мнимые основания объявленных реальностей, анализируется мера определенности государственности государства, осмысливается влияние установок на процесс восприятия действительности, раскрывается трансформационный потенциал для демократических преобразований в параметрах реального времени, реконструируются постсоветские трансформационные реалии государственного устройства Украины, Белоруссии и России.

Ключевые слова: государственное устройство, ментальность, мера, мнимая реальность, трансформация, установка.

Gavrilov N. I. Transformation realities of post-Soviet statehood of Ukraine, Belarus and Russia

In the article the imaginary grounds of proclaimed realities are revealed, the extent of certainty of state statehood is analyzed, the directions influence on the process of reality perception is comprehended, the transformation potential for democratic reforms in parameters of real time is revealed, the Post-Soviet transformation realities of Ukraine, Byelorussia and Russia state system are reconstructed.

Key words: state system, mentality, extent, imaginary reality, transformation, direction.

УДК 331.105.44: 316.334.22

**Галкина Л. И.,
Чугунов Е. В.**

МЕЖДУНАРОДНОЕ ПРОФСОЮЗНОЕ ДВИЖЕНИЕ В ОБЩЕСТВАХ ВТОРОГО МОДЕРНА

В современном мире очень актуально и важно изучение реального состояния международного профсоюзного движения в нынешнем, глобализованном мире. Глобальная экономика требует глобальной профсоюзной солидарности, глобальной солидарности трудящихся, но она дополняется их конкуренцией за рабочие места на рынке труда.

Цель статьи – проанализировать современное состояние международного профсоюзного движения в обществах Второго модерна (обществах, в которых «ведущую роль играют информационные технологии, компьютерная и телекоммуникационная техника, нанотехнологии и геновая инженерия (шестой технологический уклад)») [1]. По поводу того, находится оно в состоянии кризиса или подъёма, имеются противоположные оценки у разных авторов.

Так, экономисты Наталия Латова и Юрий Латов считают, что в современную эпоху происходит кризис профсоюзного движения [2]. Они называют три основных внешних фактора, противодействующих развитию международного профсоюзного движения: 1) возрастание международной конкуренции из-за экономической глобализации; 2) упадок в эпоху НТР старых отраслей промышленности; 3) усиление влияния либеральной идеологии на деятельность правительств развитых стран и внутренние факторы – снижается численность членов профсоюза в ряде стран из-за некоторых особенностей самих профсоюзов. В то же время авторы, справедливо отмечают, что существует неоднородность развития международного профсоюзного движения. Они указывают, что «если в одних развитых странах профсоюзное движение находится в явном упадке, то в некоторых других профсоюзы сохранили свое значение. Во многом этому способствовала корпоративная модель взаимоотношений рабочего движения и власти. Это касается, прежде всего, таких континентально-европейских стран, как Франция, Германия, Швеция» [2]. О неоднородности развития международного профсоюзного движения пишут и другие авторы. Так, статья социолога ИС РАН, директора Института «Коллективное Действие» Карины Клеман «Подъём рабочего и профсоюзного движения» (2007 г.) посвящена подъёму рабочего и профсоюзного движения в России в последние годы [3]. А американский историк Нельсон Лихтенштейн [4], кандидат исторических наук А.А. Лютов [5] пишут о кризисе американского профсоюзного движения. Профессор Института

Экономической Интеграции, датчанин Юджин Этерис подчёркивает, что «отношения профсоюзов с государством и союзами работодателей (да и работодателем на конкретном предприятии) в каждом государстве специфичны» [6]. Большое значение, по мнению автора, имеет тот факт, что в странах Евросоюза можно выделить «три основные группы стран по степени активности профсоюзного движения. Первая — самая активная — Скандинавские страны и Бельгия, где профсоюзным движением охвачено примерно 70–95% занятых. Вторая — средняя группа — страны, где членство колеблется в пределах 30–40%. Сюда входят Италия, Германия, Англия, Люксембург (45%) и Ирландия (45%). Третья — наименее активная группа — где членство в профсоюзах не превышает 15% (примеры — Испания и Франция)» [6].

Любопытно, что по оценке Юджина Этериса развитие профсоюзов в бывших советских странах, ставших новыми членами ЕС, находится на самом низком уровне, так как «от профсоюзного движения, оставшегося в наследство от советских времен, решили избавиться, а новых моделей создать не удалось» [6]. Самый низкий уровень профсоюзной активности в таких развитых регионах мира, как например США или Японии — на уровне 13–14% [6]. Ю. Этерис также отмечает, что «в странах с высоким профсоюзным членством возрастают объемы использования коллективных договоров, и наоборот» [6]. Причём, в скандинавских странах государство продолжает всячески поддерживать профсоюзы, например, в финансовом, налоговом и других отношениях [6].

Деятели немецкого профсоюзного движения Рудольф Трауб-Мерц и Юрген Эккль в своей статье, опубликованной в Бюллетене Международной профсоюзной кооперации, подчёркивают, что, несмотря на противоречия и сложности в деятельности международного профсоюзного движения, оно ещё «никогда не было более объединённым, чем сегодня» [7]. Об этом свидетельствует то, что профсоюзное движение постепенно выходит за рамки государственных границ. В конце 2006 года в Вене впервые было принято решение о создании Совета глобальных профсоюзов, во главе которого находятся ведущие профсоюзные руководители наиболее экономически развитых стран мира. Он состоит из десяти Глобальных федеральных федераций, а также из Международной конфедерации профсоюзов (МКП) (объединения, насчитывающего 304 членских профсоюзных организаций, представляющих в общей сложности 168 миллионов трудящихся в 156 странах мира) и Профсоюзного консультативного комитета Организации экономического сотрудничества и развития [7]. Международную конфедерацию профсоюзов считают объединённым профсоюзным интернационалом. Она стала результатом объединения двух других международных органов — Международной конфедерации свободных профсоюзов (МКСП) и конфессионально-ориентированной Всемирной конфедерации труда (ВКТ). Ранее они конкурировали между

собой. В 2007 году был создан Всеевропейский региональный совет (ВЕРС). Его деятельность охватывает пространство от Лиссабона до Владивостока. [7]. Международные профсоюзные организации стали возникать в последние годы не только для того, чтобы координировать деятельность профсоюзных организаций по всему миру, но и для того, чтобы можно было финансировать совместные действия профсоюзов в разных странах. Если раньше имело место их эпизодическое сотрудничество, то в настоящее время оно сменяется согласованием действий на долговременной основе. Тем не менее совместный международный профсоюзный фонд, связанный с проведением акций солидарности отсутствует и вряд ли будет создан в обозримом будущем из-за объективных причин, прежде всего, финансовых трудностей. Глобализация профсоюзов обусловлена политической и экономической глобализацией во всём мире.

В конце XX века, действительно, имел место кризис международного профсоюзного движения. Но в 1990–е годы начал преодолеваться почти столетний раскол в рабочем движении, а с созданием в 2006 году Совета глобальных профсоюзов, по мнению Р. Трауб-Мерца и Ю. Эккля, можно говорить о преодолении кризиса международного профсоюзного движения [7]. Хотя создание Совета глобальных профсоюзов – это большое достижение международного профсоюзного движения, но существующие международные профсоюзные организации, как нам кажется, пока ещё не пользуются широким авторитетом. Однако, по-видимому, значимы не какие-либо оценки соотношения успехов и неудач международного профсоюзного движения, а анализ реального состояния международного профсоюзного движения, влияния глобализации и её проявлений на профсоюзное движение.

Международное профсоюзное движение, которое насчитывает в настоящее время более 300 млн. членов во всём мире, прошло большой и трудный путь. Профсоюзы возникли в XIX веке. Но во Франции профсоюзы были легализованы через 90 лет после их возникновения, а в США были признаны законодательно лишь в 30-е годы XX в. Все успехи международного профсоюзного движения были результатом классовой борьбы.

Защитные функции профсоюзов в 1940-е – 1960-е гг. были законодательно оформлены главным образом в Великобритании, США, Канаде, Австралии и Новой Зеландии.

В 1991 г. в Новой Зеландии был принят Акт о трудовых контрактах. В нём вместо понятия «профсоюз» и «профсоюзные права» вводится термин «организация работников». Такой организацией может быть не только профсоюз, но и любая другая организация, защищающая права и интересы людей труда. Почти все законодательные нормы о правах и полномочиях профсоюзов в законодательстве Новой Зеландии были отменены, «включая право профсоюзов представлять работников в

ходе коллективных переговоров и при рассмотрении трудовых споров» [7].

Во 2-ой половине XX века, по мере развёртывания индустриализации в развивающихся странах Азии и Африки, профсоюзное движение начало активно развиваться и на периферии мирового хозяйства. Однако даже в наши дни профсоюзы стран «третьего мира» остаются, как правило, малочисленными и маловлиятельными. Подъём профсоюзов наблюдается в основном в новых индустриальных странах (Южная Корея, Бразилия).

Осуществление прав профсоюзов в различных сферах жизнедеятельности общества неразрывно связано с соблюдением основных прав человека. Поэтому, как правило, наиболее высокий уровень профсоюзной активности существует в демократических, правовых, социально ориентированных обществах Второго модерна.

Профсоюз даёт в руки рабочих ту власть, которой они лишены, действуя поодиночке. Поэтому профсоюзы всегда стремились перейти «от индивидуальных трудовых соглашений к коллективным договорам предпринимателя с профсоюзом, выступающим от имени всех его членов» [2].

Обычно выделяют две основные функции профсоюзов – «защитную (взаимоотношения «профсоюз – предприниматели») и представительскую (взаимоотношения «профсоюз – государство»). Некоторые экономисты добавляют к этим двум ещё и третью функцию, экономическую – заботу о повышении эффективности производства» [2].

Самым сильным орудием профсоюзной борьбы являются забастовки, поскольку они наносят ущерб работодателю. Капитал всегда решает свои проблемы за счёт трудящихся. Ни в одной капиталистической стране ни один работодатель и ни одно капиталистическое правительство не решило по своей инициативе проблемы рабочих. Система социального партнёрства может работать лишь при равновесии сил труда и капитала и как временная мера. Договорная сила профсоюзов всегда слабее таковой у менеджмента. Профсоюзы не могут и сравниться с бизнесом в материальных ресурсах и политическом влиянии. Правительственные органы обычно бывают на стороне хозяйской власти. Для защиты своих интересов трудящимся надо объединяться, создавать забастовочные фонды. Забастовки вынуждают работодателя или правительство пойти на переговоры.

В США число «членов профсоюзов значительно сократилось за последние четверть века, и сегодня менее 10% работников частного сектора в Америке состоят в профсоюзах» [4]. Во Франции и во многих других странах низкий уровень юнионизации. Но в таких странах как Испания, Франция, Италия, Греция существуют давние традиции забастовочной «борьбы, и потому её интенсивность почти не зависит от колебаний численности профсоюзов» [9].

В последние годы всё чаще происходят массовые забастовки в европейских странах.

Так, 28 марта 2006 года в Великобритании состоялась 24-часовая забастовка около 1,5 млн. муниципальных служащих против планирующихся поправок к пенсионному законодательству. Это была «самая массовая стачка на территории Соединённого Королевства со времён всеобщей забастовки 1926 года» [10].

5 апреля 2006 года в Италии состоялась общенациональная забастовка железнодорожников с 10 до 17 часов. Это была акция протеста, вызванная недавним увольнением одного из машинистов и недовольством условиями безопасности железнодорожного движения. В центре борьбы железнодорожников «стояли не обычные вопросы повышения заработной платы и улучшения других условий труда, а защита пострадавшего товарища и забота о жизни пассажиров» [11].

В мае 2008 года во Франции прошла общенациональная забастовка в знак протеста против повышения цен на дизельное топливо и пенсионной реформы, согласно которой для получения пенсии в полном объёме придётся работать не 40 лет, как сейчас, а 41 год. Хотя во Франции пенсионный возраст начинается с 60 лет, а уровень продолжительности жизни является одним из самых высоких в странах Евросоюза, но планы правительства о повышении пенсионного возраста на один год вызвали решительный протест основных профсоюзов Франции. На улицы «153 городов страны вышло более 700 тысяч человек» [12]. В забастовке участвовали все восемь французских профсоюзов. В течение недели в забастовках участвовали «от 10 % до 20% работников почт, коммунальных предприятий и телекоммуникаций. В результате забастовок сменили на музыку вещание многие государственные радиостанции... На подъезде к порту Кале образовалась 17-километровая очередь большегрузных автомобилей... На железные дороги вышли только 50 % поездов» [12]. Майские забастовки 2008 года совпали по времени с 40-летием «красного мая» 1968 года, когда 24 часа бастовало «практически всё трудоспособное население – 10 миллионов человек» [13]. Тогда на заводах возникли не контролируемые официальными профсоюзами «комитеты самоуправления» и «комитеты действия». В крупных провинциальных городах, например, в Лионе и Марселе прошли многотысячные демонстрации солидарности. В Париже была 800-тысячная демонстрация. Студенты захватывали университеты, а рабочие захватили до полусотни крупных предприятий. Бастовали телефон, телеграф, почта, общественный транспорт. Волна забастовок продлилась две недели, причём во время экономического процветания, а не во время экономического кризиса, пока не начались трёхсторонние переговоры между правительством, профсоюзами и Национальным советом французских предпринимателей. Власти вынуждены были пойти на существенное увеличение зарплаты и другие экономические уступки, а также начать реформу системы образования во Франции [13].

В последние несколько лет во Франции впервые за многие годы неоднократно проходят массовые протестные действия рабочих, студентов и молодёжи. Возник объединённый фронт всего рабочего движения. 19 марта 2009 года три миллиона человек приняли участие во всеобщей забастовке во Франции, организованной восемью французскими профсоюзами против «антикризисной программы» правительства Н. Саркози [14]. Вместе с профсоюзами в массовых маршах протеста участвовали многие оппозиционные политические партии и движения Франции. Это была вторая общенациональная забастовка с начала 2009 года. Трудящиеся выступали против антирабочей политики президента Н. Саркози в условиях глобального кризиса.

11 марта 2010 г. по всей Греции вновь прошла всеобщая национальная 24-часовая забастовка, парализовавшая работу большинства предприятий страны, а также железнодорожного, городского, морского и авиационного транспорта. В забастовке, организованной совместно профсоюзами государственных служащих и Всеобщей конфедерацией труда Греции, только в Афинах приняло участие более 30 тысяч человек [15].

Несмотря на весьма неблагоприятные условия для российского профсоюзного движения, созданные новым Трудовым кодексом России (вступившим в силу в начале 2002 года), который урезал права и гарантии работников, прослеживается очевидная тенденция к росту коллективных трудовых конфликтов в России. Трудящиеся протестуют против плохих и вредных условий труда, низкой заработной платы. Социолог Карин Клеман отмечает, что конфликты «принимают самые разные формы – от всё более популярной «итальянской» забастовки до бессрочной забастовки. Помимо этого используются митинги, пикеты, коллективные обращения и, к сожалению, голодовки» [3]. В связи с принятием нового Трудового Кодекса в России (аналогичный Трудовой Кодекс принят и в Украине Верховной Радой в первом чтении в 2009 году) фактически невозможно провести законную забастовку, если соблюдать все формальные требования закона. Законом запрещены и забастовки солидарности. Поэтому профсоюзы стали прибегать к итальянским забастовкам «(работа по правилам), или можно отказаться от работы по формальной причине опасности выполнения данного вида работ. Более того, сам факт лишения конституционного и международного права на защиту своих прав способом забастовки (право на забастовку прописано в соглашении Международной Организации Труда, членом которой является Российская Федерация), вызывает гнев и чувство несправедливости у самых активных работников, что только усиливает их решимость бороться. Кроме того, самоотстранение государства от роли посредника в регулировании социально-трудовых отношений изменяет отношение работников к самому государству. Приходит понимание того, что государство не поможет, и единственным

инструментом остается самозащита. Самоотстранение государства ломает традиционные патерналистские установки российских рабочих» [3].

В России и в Украине стали появляться новые независимые профсоюзы, так как официальные профсоюзы чаще всего выступают на стороне администрации. Но забастовки в России и в Украине не носят массового характера. Профсоюзы организуют их на отдельных предприятиях. Поэтому такие забастовки, как правило, не дают существенных результатов. Бастующим удаётся «добиться лишь небольших уступок по второстепенным вопросам» [3]. После проведения забастовок или массовых митингов администрация предприятий под любым предлогом стремится избавиться от профсоюзных лидеров. Их либо увольняют, либо максимально снижают зарплату. Иногда они подвергаются судебным преследованиям.

К.Клеман подчёркивает, что можно говорить об активизации рабочего и профсоюзного движения в России, хотя оно и вызывает жёсткое противодействие у работодателей; поскольку в отличие от оборонительных акций проходивших совсем недавно (с середины 90-х годов до середины 2000-х годов) современные акции «имеют, как правило, наступательный, а не оборонительный характер. Рабочие не выживают в ожидании зарплаты, а требуют ее повышения. Более того, работники обращают всё больше внимания на условия труда, требуют обеспечения безопасных условий труда и соблюдения трудовых норм. Это уже качественный сдвиг, соответствующий общей мировой тенденции.

Новым в недавних коллективных акциях рабочих является ещё и то, что они всё чаще происходят стихийно, по инициативе самих рабочих, а не по инициативе профсоюзов. Впрочем, как правило, со временем, инициативные рабочие создают профсоюз, поскольку хорошо организованный профсоюз является одним из условий успеха акций протеста и эффективной защиты трудовых прав» [3].

Процесс глобализации стимулирует рост профсоюзной активности в России, поскольку рабочие российских филиалов транснациональных корпораций (ТНК) сравнивают свою заработную плату с уровнем оплаты труда рабочих на заводах других стран и не хотят мириться с низкими зарплатами. Кроме того, глобализация способствует налаживанию контактов российских профсоюзов «с зарубежными коллегами, как правило, более опытными и боевыми. Эти контакты возникают либо в рамках транснациональных советов предприятий, существующих на многих ТНК, либо в рамках международных профсоюзных объединений, а также в рамках Социальных Форумов и других мероприятий т. н. альтерглобалистского движения. Российские профсоюзы ещё слабо встроены в это движение, но процесс уже идёт [3]. Причём, если не так давно в России забастовки воспринимались общественностью только как экстремистские акции, то

теперь известные социологи и эксперты нередко публично выступают в защиту забастовок, а многие СМИ представляют их в положительном свете. Такие изменения общественных представлений создают «благоприятную общественную среду для развития рабочего и профсоюзного движения» [3].

В Америке за последние десятилетия «правительство и частный сектор всё больше демонстрировали враждебность по отношению к профсоюзам» [4]. Н. Лихтенштейн подчёркивает, что для миллионов американских рабочих, не говоря уже об их начальниках, солидарность в рамках профсоюза стала устаревшим и даже чужеродным понятием. И едва ли это удивительно. В современных американских компаниях работодатели используют своё защищённое законом право на свободу слова для распространения антипрофсоюзной пропаганды, запугивания отдельных работников и предупреждения своих подчиненных, что вступление в профсоюз может означать потерю работы» [4].

Циклические кризисы производства, усиление конкуренции среди индустриально развитых стран на международной арене при одновременном росте хронической безработицы, антирабочее наступление государства и монополий в конце XX века привели к значительному ослаблению коллективно-договорных позиций профсоюзов в Америке и во многих западных странах. Но и в США периодически имеют место успешные коллективные действия профсоюзов. Так, в сентябре 2004 года накануне инаугурации президента Дж. Буша профсоюз работников гостиниц Вашингтона пригрозил проведением забастовки, за которую проголосовало 93 % работников столичных гостиниц в том случае, если не будет подписан новый коллективный договор, предусматривающий повышение почасовой оплаты труда и изменение правил работы. Результатом этой угрозы стало немедленное подписание нового коллективного договора, учитывавшего почти все требования персонала, хотя до этого переговоры о подписании нового трудового соглашения безуспешно длились полгода [16].

В декабре 2005 года в Нью-Йорке три дня бастовали 34 тысячи членов Профсоюза транспортных рабочих. В городе было парализовано движение общественного транспорта в преддверии новогодних праздников. Аналогичная забастовка транспортников в Нью-Йорке была в 1980 году в течение 11 дней. Бастующие транспортники добились выполнения своих требований о возобновлении зашедших до этого в тупик переговоров о заключении нового коллективного договора. Водители настаивали на повышении оплаты труда. Центральный профсоюзный совет Нью-Йорка, «представляющий интересы более 1 миллиона членов, присоединился к борьбе транспортников» [17].

В 2007 году успешно завершилась восьмидневная стачка шахтёров Пенсильвании и Иллинойса во главе с Объединённым профсоюзом горнорабочих Америки. Они добились заключения выгодного трудового соглашения с угольной компанией. Президент

этого профсоюзу С. Робертс заявил на митинге, что сила и «солидарность, проявленные членами нашего профсоюзу ... были прямо-таки выдающимися» [18].

В скандинавских профсоюзах, особенно в шведских, состоит более 80% рабочих, но забастовки являются редким явлением. Тадеуш Пато указывает, что это связано с тем, что «в корпоративной экономике профсоюзы берут на себя часть задач, которые в другой системе принадлежали бы государству. Членство в профсоюзе здесь — инструмент социальной защиты, а не борьбы за трудовые права» [9]. Забастовки редки, поскольку профсоюзам в скандинавских странах удаётся отстаивать права трудящихся и без проведения стачек.

«В целом все профсоюзы стран СНГ, - как отметил Генеральный секретарь Всеобщей конфедерации профсоюзов (международного профсоюзного объединения профсоюзов стран СНГ) В. Щербаков, - стремятся к преодолению возникающих трудностей с позиций социального партнёрства, так как именно в этой форме видят приоритетный путь решения вопросов защиты трудящихся. К сожалению, в рамках социального диалога не всегда удаётся удержаться, и в этом нет вины профсоюзов. В условиях кризиса профсоюзы особенно должны быть готовы к коллективным действиям, к организации ответного давления на работодателей и власть. Диалог и партнерство вовсе не означают уступчивость и соглашательство» [19].

В конце XX века широкое распространение получило увеличение гибкости условий труда, временная занятость. Это затрудняет, а где-то и полностью блокирует коллективные действия рабочего класса и профсоюзов, что, конечно же, имеет явно позитивные последствия для нанимателей. Это способствует росту индивидуализма, распылению рабочего класса, утрате профсоюзного самосознания, понижению боеспособности профсоюзных организаций. Поэтому совместные акции профсоюзов ограничены границами отраслей и секторов экономики, национальными границами. У профсоюзов, как правило, нет единой политики. Большая часть лидеров профсоюзных структур, в том числе и международных профсоюзов, тесно связана с партиями, которые проводят либеральную рыночную линию и коррумпированы. Поэтому легальные профсоюзы потеряли многих членов и политическое влияние частично из-за падения морального авторитета.

Тем не менее, во всём мире предприниматели боятся единства профсоюзов и их коллективных действий. Поэтому капитализм всеми средствами способствует сталкиванию трудящихся в конкуренции на рынке труда и росту их индивидуализма.

Принятые во многих капиталистических странах в последние десятилетия законы запрещают политические забастовки, забастовки солидарности, пикетирование поставщика предпринимателя, усложняют процедуру активных действий (введено обязательное предварительное

тайное голосование всех членов профсоюза по вопросам о проведении акций протеста). Кроме того, некоторым категориям государственных служащих вообще запрещается быть членами профсоюзов.

Хотя экономическая глобализация требует международной консолидации профсоюзов, современное профсоюзное движение реально представляет собой сеть слабо связанных друг с другом национальных организаций, которые продолжают действовать в соответствии со своими национальными проблемами. Сохранить завоеванные права и добиться новых прав трудящиеся могут только коллективно, объединяясь в профсоюзы по всему миру. Должна быть единая международная профсоюзная стратегия, которая умножит авторитет и влияние региональных профсоюзов.

Литература

- 1. Кононов И.Ф.** Переход ко Второму модерну как вызов для социологии / Кононов И.Ф. - Электрон. данные. - http://www.isras.ru/abstract_bank/1210013492.pdf
- 2. Профсоюзы** // Онлайн. Энциклопедия Кругосвет. Гуманитарные науки: Социология: / сост. Латова Н., Латов Ю.– Режим доступа к энциклопедии: http://www.krugosvet.ru/enc/gumanitarnye_nauki/sociologiya/PROFSOYUZL.html
- 3. Клеман К.** Подъём рабочего и профсоюзного движения / Карин Клеман. – Электрон. данные. - <http://www.ikd.ru/node/3510>
- 3. Лихтенштейн Н.** А нужны ли еще профсоюзы? / Нельсон Лихтенштейн. – Электрон. данные. - <http://www.dimoni.ru/files?cat=7>
- 4. Лютов А.А.** О причинах кризиса американского профсоюзного движения / А.А. Лютов // [США – Канада. Экономика, политика, культура](#). – 2006. - № 11. - С. 19.
- 5. Этерис Ю.** Профсоюзы и социальные гарантии на современном этапе интеграции в ЕС: опыт Скандинавских стран / Юджин Этерис // Международный интернет-журнал. Балтийские новости и аналитика. Воскресение, 23.05.2010, 21:33 — Режим доступа к журн.: http://www.balticcourse.com/rus/kruglij_stol/?doc=7335
- 6. Трауб-Мерц Р.** и Эккль Ю. Международное профсоюзное движение: слияния и противоречия / Рудольф Трауб-Мерц и Юрген Эккль // Бюллетень Международной профсоюзной кооперации. – 2009. - № 1. — Режим доступа к журн.: <http://www.fes.de/gewerkschaften>
- 7. Зенов В.** Становление и развитие профсоюзного движения в России и мире / В. Зенов – Электрон. данные. - <http://dimoni.ru/anews?id=948>
- 8. Пато Т.** Состояние профсоюзного движения в Европе / [Тадеуш Пато](#). – Электрон. данные. - http://scepstis.ru/library/id_905.html
- 9. Британию** накрыла 1,5-миллионная «пенсионная» стачка // Рабочий класс. — 2006. — № 13 (308). — С. 6.
- 10. Общенациональная** забастовка железнодорожников в защиту товарища // Рабочий класс. — 2006. — № 13 (308). — С. 6.
- 11. Арсенко А.** Трудовая Франция испытывает на прочность правящий режим Николая

Саркози или что происходит на родине Парижской коммуны 40 лет спустя после «красного мая» 1968 года / А. Арсенко // Рабочий класс. — 2008. — № 20 (411). — С. 7. **12. Тарасов А.** «Красный май» в Париже. К 40-летию студенческого бунта 1968 года / А. Тарасов // Рабочий класс. — 2008. — № 20 (411). — С. 5, 8. **13. Арсенко А.** Общенациональный день действий трудящихся на родине Парижской Коммуны / А. Арсенко // Рабочий класс. — 2009. — № 11 (450). — С. 7. **14. 34-й съезд** Всеобщей конфедерации труда Греции. — Электрон. данные. - <http://vkr.ru/news/2010/03/420.html> **15. Персонал** столичных гостиниц одержал внушительную победу // Рабочий класс. — 2005. — № 5 (252). — С. 6. **16. Арсенко А.** В предверии Нового года работники общественного транспорта парализовали движение в городе Жёлтого Дьявола // Рабочий класс. — 2005. — № 48 (295). — С. 7. **17. Залогом** победы стало единство шахтёров // Рабочий класс. — 2007. — № 16 (359). — С. 6. **18. Щербаков В.** Профсоюзный ответ на финансово-экономический кризис в странах СНГ. О ситуации в профсоюзном движении Содружества и действиях членских организаций ВКП / Владимир Щербаков // Вестник профсоюзов. — 2009. - № 8. — С. 6 – 16.

Галкіна Л. І., Чугунов Є. В. Міжнародний профспілковий рух в суспільствах Другого модерну

У статті дається коротка характеристика міжнародного профспілкового руху в суспільствах Другого модерну. Показано, що в останні роки все частіше відбуваються масові страйки в європейських країнах. У той же час, у скандинавських країнах і в країнах СНД переважає тенденція захисту прав та інтересів трудящих з позицій соціального партнерства.

Ключові слова: глобалізація, Другий модерн, міжнародний профспілковий рух, капіталізм, страйки, соціальне партнерство.

Галкина Л. И., Чугунов Е. В. Международное профсоюзное движение в обществах Второго модерна

В статье даётся краткая характеристика международного профсоюзного движения в обществах второго модерна. Показано, что в последние годы всё чаще происходят массовые забастовки в европейских странах. В то же время в скандинавских странах и странах СНГ преобладает тенденция защиты прав и интересов трудящихся с позиций социального партнёрства.

Ключевые слова: глобализация, Второй модерн, международное профсоюзное движение, капитализм, забастовки, социальное партнёрство.

Galkina L. I., Chygynov E. V. International trade-union movement in the societies of the Second modern.

In the article short description of international trade-union movement is given in the societies of the Second modern. Last years mass strikes are more frequent in the European countries. At the same time the Scandinavian countries and countries the CIS have a tendency of defence of rights and interests of workers from positions of social partnership.

Key words: globalization, second modern, international trade-union movement, capitalism, strikes, social partnership.

УДК [35:004] (477)

Гурковський В. І.

**ЗАСТОСУВАННЯ ЗАРУБІЖНОГО ДОСВІДУ
«ЕЛЕКТРОННОГО УРЯДУВАННЯ» НА СУЧАСНОМУ ЕТАПІ
ФОРМУВАННЯ ІНФОРМАЦІЙНОГО СУСПІЛЬСТВА В УКРАЇНІ**

Нова якість державного управління, пов'язана з системою "електронного урядування", - це нова якість PR-забезпечення роботи держaparату, яка зобов'язана цифровим інформаційно-комунікаційних технологій.

Міжнародний досвід усіх успішних реформ ХХ століття - наприклад, у США періоду "Великої депресії", а також Західної Німеччини і Японії після Другої світової війни - демонструє одну й ту ж технологію в роки рішучих змін: національний уряд різко активізує свою PR-роботу, встановлюючи із суспільством діалог для «завоювання» суспільства, включення його до реформи. У США та ФРН в зазначені періоди цю державну PR-роботу проводили самі перші особи - Ф.Рузвельт та Л. Ерхард, виступаючи по радіо, зустрічаючись з журналістами та громадянами.

Цифрові інформаційно-комунікаційні технології стали чинником всесвітніх організаційно-управлінських перетворень останніх двох декад ХХ - початку ХХІ ст., викликавши до життя інформаційне суспільство, глобальну економіку та нову реформаційних хвилю, яка захопила багато країн світу - від США до Китаю та Індії, у тому числі Україну. Тому інформаційно-комунікаційні технології виступають об'єктивною підставою проведення адміністративної реформи на засадах посилення PR-функції державного управління в тих країнах, де розуміють необхідність позиціонування національної держави в параметрах інформаційного суспільства та глобальної економіки. Досвід розвинутих країн прямо свідчить, що з 1980-х рр. система державної служби все більше і більше проявляє себе як ефективний PR-суб'єкт. І сьогодні в цих країнах міністерства і відомства функціонують багато в

чому як PR-структури, маючи бюджети спеціально на проведення інформаційно-комунікаційної роботи [1].

Сьогодні США - найбільш передова в світі країна у сфері PR-роботи державного управління. Про це говорить той факт, що "в даний час уряд США є одним з найбільших загальнонаціональних рекламодавців і щороку витрачає на рекламу понад 100 млн. доларів ... Останні два десятиліття були відзначені значним зростанням реклами від імені уряду. При цьому найбільша стаття витрат - реклама набору добровольців у збройні сили. Слідом йде реклама державних залізниць, поштової служби та служби туризму, яка агітує мешканців інших країн відвідати США. Міністерство фінансів ратує за покупку облігацій, а Федеральне лісове управління закликає не залишати не загашених вогнищ. Міністерство торгівлі прагне просвітити нас про природу системи вільного підприємництва, а міністерство охорони здоров'я, освіти та соціального забезпечення - кожне про чудеса своєї системи заходів"[2].

В інших розвинених країнах розроблені стратегічні інформаційно-комунікаційні (PR-) пріоритети реформування системи державного управління. Так, у 1993 році підвищення якості публічних послуг здійснили через затвердження у 1993 році «Хартії Якості», основне завдання якої полягає у раціоналізації, стандартизації та комп'ютеризації публічних послуг. У 1994 р. Комісією ЄС було прийнято план дій - "Європейський шлях в інформаційне суспільство". У 1995 р. Фінляндія розробила власну аналогічну програму - "Фінський шлях в інформаційне суспільство". У 1996 р. у ФРН побачила світ така ж програма - "Шлях Німеччини в інформаційне суспільство". У 1999 р. у США приймається "Стратегічний план Національної адміністрації з телекомунікацій та інформації США". Відповідно до нього Концепція національної інформаційної інфраструктури стала ключовим елементом рішення головної управлінської задачі, яку США поставили перед собою на XXI століття, а саме - виключення взаємно руйнівної конкуренції через формування інформаційного механізму прийняття взаємоузгоджених ділових рішень. У цій концепції передбачається розвиток системи інформаційно-комунікаційних технологій, орієнтованої на вирішення конкретних державних завдань [3].

Одним з перших у впровадженні інформаційно-комунікативних технологій для зниження витрат і підвищення якості послуг громадянам був Уряд Сінгапуру, досвід якого наслідувала більшість країн світу. У 1997 він запустив Портал громадян як єдині «ворота» до урядових послуг і інформації. Інші країни, особливо Канада, Великобританія і США швидкими темпами пішли цим шляхом і набули сьогодні значний досвід використання е-технологій. У більшості країн створені спеціальні державні органи, які відповідають за впровадження й удосконалення е-технологій у діяльність державних органів. При цьому вони

організували свою веб присутність навколо тих тем і концептів, які наближені до громадян [4, 5, с.45].

З 1999 р. Комісія ЄС приступила до виконання програми "Електронна Європа" (e-Europe), і послідовно з'явилися програми "Електронна Європа-2002" і "Електронна Європа-2005". На Конференції міністрів країн Центральної та Східної Європи у Варшаві в 2000 р. було прийнято рішення про розробку єдиної для цих країн програми "Електронна Європа Плюс". Створено ряд міжнародних організацій, покликаних сприяти побудови інформаційного суспільства. Під егідою ООН проводяться Всесвітні зустрічі з інформаційного суспільства.

Впровадження інформаційно-комунікаційних технологій в роботу держапарату значно підвищує ефективність його внутрішніх - діловодства - і зовнішніх - взаємодії з громадянами і бізнесом - відносин. Інформаційне управління документами (електронний документообіг), різноманітні бази даних - все це оптимізує процеси збору і обробки інформації, аналізу великих масивів даних, а також забезпечення оперативного, миттєвого доступу державних службовців до інформаційних ресурсів.

Електронний документообіг різко зменшує кількість рутинних операцій і це знижує ризики, пов'язані з "людським фактором": сама технологія руху документів формує у співробітників навички самостійної і відповідальної роботи з великими обсягами документального матеріалу, що і створює якісно нового чиновника - керуючого інформацією. Інформаційно-комунікаційні технології дозволяють інтегрувати інформаційні ресурси. Завдяки цьому створюється єдина система моніторингу, аналізу, прогнозування, моделювання та підтримки прийняття рішень для всіх рівнів влади - система міжвідомчого «електронного уряду», що об'єднує центральні урядові портали з порталами міністерств і відомств, місцевих адміністрацій, приватних компаній і будь-якими іншими інформаційними мережами. Саме це і відбувається сьогодні в розвинених країнах, причому на рівні розробки та впровадження конкретних технологічних стандартів і протоколів, покликаних гарантувати взаємну сумісність інформаційних мереж.

У Великобританії ключові вже існує розвинена інфраструктура обміну інформацією та електронними документами - так званий "Урядовий шлюз", який з 2001 р. обслуговує 200 центральних урядових організацій та 482 державних органи місцевого рівня. Стандарти забезпечення такої сумісності чітко визначає спеціальний документ - "Мережа міжвідомчої взаємодії уряду"[6]. В Німеччині прикладом організації міжвідомчої взаємодії на основі інтеграції державної інформаційної системи може служити сайт "Надійність і Продуктивність. Система управління міським господарством Гамбурга". Цією системою одночасно користується близько 4500 службовців, що працюють в різних підрозділах міського управління Гамбурга, при цьому складність

вирішуваних завдань відповідає завданням управління у найбільших містах світу [7].

У Канаді розроблено низку програм з інтенсифікації використання інформаційних технологій під загальною назвою «Канадці, які спілкуються». Вже у 2000 році 57 відсотків канадців мали доступ до Інтернету, а в таких провінціях, як Британська Колумбія й Онтаріо – більше 60 відсотків [8].

Перебудова роботи держапарату на базі цифрових інформаційно-комунікаційних технологій - це серйозна організаційна робота, що стикається, в тому числі, з проблемою кадрів, покликаних забезпечувати впровадження інформаційно-комунікаційних технологій. Вирішення кадрового питання - особлива ділянка роботи "електронного уряду". Так, у розвинених країнах для забезпечення необхідного рівня кваліфікації державних службовців у сфері ІКТ передбачені комплексні програми підготовки та перепідготовки відповідних фахівців; розробки відповідних кваліфікаційних вимог; тестування навичок державних службовців у даній області. Систему забезпечення функціонування "електронного уряду" складає також відповідна правова база, без якої використання держапаратом управлінського потенціалу ІКТ неможливо. До теперішнього часу така правова база в розвинених країнах вже сформована, наприклад, прийняті закони про електронний документі; цифрового підпису; електронної торгівлі; боротьбі з "електронною" злочинністю; захист персональних даних; про особливості реалізації тієї чи іншої діяльності в Інтернеті. Іншими словами, система "електронного уряду" - це трудомістка втілення нового принципу управління як органічної частини нової організаційної культури, в якій різко зростає значимість управління, ціна управлінських рішень, особливо державного управління. Тому інформаційно-комунікаційні технології дозволяють значно знижувати економічні витрати управління. Головне ж полягає в тому, що переведення державного управління на базу ІКТ не просто економічно рентабельно, але істотно підвищує ефективність роботи держапарату.

Електронний уряд "- це і державна економічна політика нового рівня. Зокрема, перехід на електронні технології одного лише рутинного напрямки економічної політики держави - державних закупівель - привів до загального підвищення ефективності державного управління. Електронна державна комерція державна закупівля товарів по електронних каталогів (списку товарів одного постачальника) або через електронні магазини (за вибором з різних електронних каталогів) - входить в урядову практику розвинутих країн. Один з яскравих прикладів - відкриття в 2002 р. Управлінням туризму Іспанії (у складі міністерства економіки країни) туристичного порталу (Spanish tourism portal: www.spain.info), що надає інформацію про відповідні послуги самих різноманітних форматів на дев'яти мовах. Це саме єдина інформаційна мережа - єдина система інформаційного управління в даній

сфері, - оскільки інформація в неї надходить і від центрального уряду, і від 17 автономних адміністрацій регіонів, і сотень місцевих органів влади, і безлічі приватних туроператорів, туристичних агентів, окремих готелів і ресторанів. Портал виступає каталогом інформації, зібраної з усіх відповідних веб-сайтів та баз даних. Він об'єднує всі наявні в країні інформаційні мережі в даній сфері і забезпечує даними інші вертикальні і горизонтальні портали - від муніципальних веб-вузлів до комерційних серверів.

Для іспанських туристичних компаній цей портал став новою ефективною технологією їх діяльності. Його істотний елемент - "Інтранет" (внутрішній Інтернет), що забезпечує можливість ефективного державного регулювання національної туристичної галузі, що включає 31 офіс у найбільших містах світу. Іспанська туристичний портал - це проект вартістю 9 млн. євро (не рахуючи устаткування і програмного забезпечення). Цей проект дає 78 млрд. євро ВВП Іспанії і забезпечує роботою 1,5 млн. чоловік. Далеко не в останню чергу завдяки «електронізації» сфери туристичних послуг Іспанія сьогодні займає друге місце у світі за популярністю серед туристів: з-за кордону сюди щорічно приїжджають понад 75 млн. людей, приносячи іспанській економіці 40 млрд. євро. Цей іспанська приклад наочно демонструє нові можливості державної служби у підвищенні якості та розширення обсягу послуг, що надаються завдяки функціонуванню єдиної та централізованої бази даних, якою можуть багаторазово користуватися всі бажаючі та у постійному розширенні якої вони можуть безпосередньо брати участь.

Тобто впровадження інформаційно-комунікаційних технологій у систему суспільного життя змінює саму організаційно-управлінську культуру суспільства - руйнує традиційну стіну між керованими і керуючими, вводить і тих і інших в режим діалогу, компромісу, договори, соціального світу, коли керовані можуть розраховувати на те, що керуючі будуть розглядати їх скоріше як клієнтів і навіть партнерів, ніж як тягар.

Незважаючи на те, що в останнє десятиліття на цьому терені були досягнуті деякі успіхи, Україна відстає від розвинених країн за розвитком інформаційного суспільства, інформатизації та електронного урядування. Причинами цього є: відсутність Концепції, Стратегії та Програми розвитку інформаційного суспільства та електронного урядування і необхідних базових законів; недостатні якість та кількість послуг, що надаються із застосуванням електронних засобів; відсутність інтегрованої системи інформаційних ресурсів та інформаційної взаємодії органів влади; відсутність системи індикаторів (параметрів) оцінювання е-урядування.

В Україні лише близько 50% центральних органів виконавчої влади впровадили внутрішньовідомчі системи електронного документообігу, 11 з яких здійснюють збір та обробку електронної звітності. Практично у всіх цих органах системи електронного

документообігу використовуються у якості електронних канцелярій, що не дозволяє здійснювати повноцінну підготовку електронного документу в межах органу влади. Не вирішеними проблемами залишаються проблема персональних даних, доступу до державних інформаційних ресурсів, дублювання інформації тощо. Відставання від розвинених країн світу спостерігається за рівнем впровадження інформаційних технологій в органах державної влади. Так, за рівнем готовності системи Електронного уряду (e-Government Readiness Index) у 2008 році Україна посіла 41 місце серед 192 держав у рейтингу [9].

Запровадження «електронного урядування» передбачає створення належної нормативно-правового підґрунтя. Йдеться про необхідність розробку нормативно-правового акту на рівні постанови Кабінету Міністрів України, який би регулював Порядок формування, функціонування та використання державних електронних інформаційних ресурсів. В цьому порядку на органи державної влади, відповідальних за формування і використання державних електронних інформаційних ресурсів, доцільно покласти відповідальність за: - достовірність і повноту представленої інформації в державних електронних інформаційних ресурсах; - порушення правил роботи з інформацією, формування і використання державних електронних інформаційних ресурсів, здійснення протиправних дій при здійсненні інформаційного обміну; - поширення відомостей, що містять інформацію про персональні дані фізичних осіб; - забезпечення захисту державних електронних інформаційних ресурсів.

Таким чином, використання зарубіжного досвіду "електронного урядування" для України є сьогодні актуальним завданням, яке покликана закласти в суспільстві імпульси до його розвитку інформаційного суспільства, як своєчасної відповіді державного управління на нові виклики.

Література

1. Корнілов Д.І. Вплив інформаційно-комунікативних проєктів у мережі Інтернет на рівень інформаційної безпеки України // Стратегічна панорама. – 2009. – № 4 – С. 152 – 161. **2. Гавловський В., Грищенко В., Цимбалюк В.** Організаційно-правові питання формування державної інформаційної політики в Україні // Науковий вісник. – Збірник наукових праць Академії державної податкової служби України. – 2002. – № 3 (17). – С. 177 – 182. **3. Дж. Лалл.** Мас-медіа, комунікація, культура. Глобальний підхід. – К. :К.І.С., 2002. – С. 17 – 19. **4. UNESCO.** Information for All Programme (IFAP). Towards Information Literacy Indicators. Conceptual framework paper prepared by Ralph Catts and Jesus Lau. Edited by the Information Society Division, Communication and Information Sector, UNESCO. Paris, 2008. – 44 p.

Гурковський В. І. Застосування зарубіжного досвіду "Електронного урядування" на сучасному етапі формування інформаційного суспільства в Україні

У статті досліджено досвід розвинутих країн світу щодо «електронного урядування», окреслено основні чинники, що впливають на розвиток глобального інформаційного суспільства, виявлено шляхи вирішення проблеми формування інформаційного суспільства в Україні.

Ключові слова: «електронний уряд», інформаційне суспільство, державне управління, інформаційні технології

Гурковский В. И. Применение зарубежного опыта "Электронного управления" на современном этапе формирования информационного общества в Украине

В статье исследован опыт развитых стран мира в создании «электронного правительства», очерчены основные факторы, влияющие на развитие глобального информационного общества, показаны пути решения проблемы формирования информационного общества в Украине.

Ключевые слова: «электронное правительство», информационное общество, государственное управление, информационные технологии.

Gurkovskiy V. I. Application of foreign experience of the "Electronic management" on the modern stage of forming of information society in Ukraine

The article explores the experience of developed countries on the "electronic government", here shown the main factors that influence the development of global information society and found ways to solve problems of information society in Ukraine.

Key words: electronic government, information society, public administration, information technology.

УДК 316.334.56 (477)

Ємець І. О.

**СУЧАСНЕ УКРАЇНСЬКЕ ІНДУСТРІАЛЬНЕ МІСТО:
УПРАВЛІННЯ ТА САМОВРЯДУВАННЯ
(НА ПРИКЛАДІ м. МАКІЇВКА)**

З набуттям Україною незалежності особливої уваги набуває розробка теорії та практики соціального управління містом. Адже за будь яких умов без розв'язання означених проблем неможливо свідомо обирати і застосовувати механізми соціального проектування,

ухвалювати значущі рішення в соціальній сфері, уникати непродуктивних витрат часу, матеріальних та духовних ресурсів для оптимізації базових соціальних механізмів. У сучасному українському суспільстві, в межах якого відбувається глибока соціальна трансформація, актуалізуються питання теорії і практики місцевого самоврядування, відтворення ефективних управлінських моделей.

Ступінь розробленості проблеми. Серед ґрунтовних розвідок у соціологічному управлінському вимірі та його узгодженості з реальною соціальною практикою варто звернути увагу на роботи О. Міхеєвої, Л. Малес, А. Стрельнікової, В. Карпова, в яких відображені соціологічні виміри управління індустріальним містом в сучасній Україні, сфокусовано увагу на субсидіарності вимірів управління та самоуправління в сучасній європейській та українській урбаністиці.

Репрезентантами міського самоврядування вважаються Р. Гнейст, Э. Майер, О. Лабанд, О. Ресслер, які до трьох конституційних влад – законодавчої, виконавчої, судової – долучили ще й владу міської спільноти.

Окреслюючи права міської громади, Р. Моль та Р. Васільчиков зосереджують увагу на її господарчих функціях та свободі від державних фіскальних органів. Представники державної теорії Л. Штейн, М. Лазаревський, А. Градовський, виходячи з того, що органи місцевого самоврядування виконують частину функцій державного управління, наголошують на пов'язаності місцевого самоврядування з загальнодержавними справами. У відповідності до такого підходу місцеве самоврядування і управління є частиною державної справи, а представники місцевих громад є підданими держави, відданими принципу національного суверенітету та загального блага. Сучасні підходи до аналізу різних аспектів українського індустріального міста досліджуються В. Середою й А. Лісовською.

Необхідно враховувати різні погляди на природу становлення міського управління та самоврядування, які постали ще на межі ХІХ – ХХ століть. Соціальний дискурс акцентує увагу на розподілі державних та громадських справ, пріоритетності локальної господарчої автономії щодо втручання державних фіскальних органів, сепарації посадових осіб міської спільноти від державної служби, подвійну відповідальність уповноважених міських спільнот не тільки за долю і успішність місцевих справ, але й за долю держави в цілому.

Треба зазначити, що останнім часом серед представників української соціологічної спільноти зростає інтерес до осмислення різних аспектів розвитку індустріального міста. Водночас бракує комплексних досліджень, орієнтованих на цілісну рефлексію вітчизняної міської управлінської парадигми сучасного розвитку. Переважна більшість з них торкається лише окремих аспектів управління містом, залишаючи осторонь теоретичні та практичні виміри управління та самоврядування міських мереж.

Мета пропонованої статі полягає у тому, щоб на основі історичного досвіду соціологічними засобами концептуалізувати модельні настанови та механізми управління українським індустріальним містом, проаналізувати можливість сумісності сучасних патернів європейського управління і самоврядування з сучасними українськими аналогами.

Предметом аналізу є виміри управління та самоврядування в сучасному індустріальному українському місті.

Не викликає сумнівів, що сучасне українське індустріальне місто у нормативному вимірі вимагає вдалого поєднання вимірів управління та самоврядування, які на концептуальному рівні є доповнюючими феноменами. Модерне місто вимагає децентралізації повноважень, розподілу рівня відповідальності між державною, місцевою владою та громадянами, які мешкають на певних територіях. Очевидно, що на теоретичному рівні існує усталений дискурс, який підживлює місцеве самоврядування, надає легітимізаційний каркас у суспільстві горизонтальним мережам, співпраці, солідарності. Квінтесенцією цього дискурсу може бути наступна теза: «вирішальне право щодо прийняття рішень на міській території належить місцевій громаді» [1, с.5].

У сучасних умовах на державному рівні визнається, що між державними і місцевими рівнями соціальної відповідальності є принципова відмінність, адже останні передбачають виконання різноманітними групами та місцевими інституціями важливих для громадянського суспільства завдань, пов'язаних з відтворенням соціального капіталу у містах, соціального облаштування людини, дотримання гідного рівня життя соціальних, етнічних, релігійних спільнот, що функціонують на місцевому рівні. Існуюча українська влада на декларативному рівні визнає самоврядність та публічну вагомість для держави місцевих громад. Втім, для успішної імплементації цього проекту, як зазначає Я. Пасько, необхідно мати не тільки добрі наміри, «декларативний діалог, діалог на всіх рівнях соціальної структури, але й зміни у самій соціальній структурі, яка продовжує залишатися неефективною вертикальною ієрархією» [2, с.14]. Відтак, питання полягає у тому, чи може бути на рівні державного управління, легітимізована влада місцевих громад в державі, де дозволені лише певні регламентовані моделлю «патрон-клієнт» способи поведінки.

Саме функціонування патерналістської владної моделі, яка безпосередньо реалізується щодо українського індустріального міста зумовлює небезпечну суміш нерівності та асиметрії владних повноважень на міських територіях. Мова йдеться про імплементацію в суспільстві в цілому моделі монополізації влади та набуття статусних позицій окремими корпоративними групами, які мають доступ до певних засобів виробництва, сфери ринкових послуг, привілеїв. Очевидно, що ці позиції є важливими і для інших репрезентантів суспільства, втім

внаслідок економічного та позаекономічного примусу, а також різноманітних маніпуляцій створюється модель вертикального примусу значної частини суспільства. Д. Фісун зауважує, що «в українських містах простежується викривлена неорганічна система, соціальний патогенез, тоталітарна типізація, яка по суті є незмінною формою української інституалізації, що органічно продукує соціальний інфантилізм та нездатність спиратися на відповідні колективні та індивідуальні виміри поведінки, без якої годі й сподіватися на створення природних форм соціальної солідарності в містах» [3, с.243].

Існуюча управлінська модель є несумісною з місцевою самоврядністю, відтворенням горизонтальних мереж економічної та соціокультурної кооперації. Втім, вона не перешкоджає певним вимірам територіальної ідентичності, територіально-міської самоідентифікації. Очевидно, що саме в такій самоідентифікації, як зазначає Г. Коржов, «знаходить вияв глибинна потреба людини в приналежності до соціальної спільноти або групи, а індивід отримує можливість для реалізації гами інших потреб – в захисті, безпеці, повазі і навіть певній самореалізації» [4, с.4].

Втім, варто звернути увагу на обмеженість «включеності» більшості українських городян у вирішенні базових проблем міських територій, їх пасивності та незацікавленості у розв'язанні економічних та соціокультурних питань міста. Про це свідчать різні дослідження і моніторинги. Наприклад, протягом 2000-2005 років згідно з загальнонаціональним моніторингом суспільної думки «мешканцем міста вважали себе від 30,2 до 32,3% городян, втім обізнаність щодо господарчих та соціально культурних проблем міста виявили лише 22,3-22,4% людей» [5, С.34]. Низький рівень «громадянськості» репрезентантів міських громад не є дивним, адже відбиває відсутність в українських індустріальних містах інституту комплексних прав людини, зокрема соціальних прав, які в сучасних умовах замінені соціальними гарантіями. Для значної кількості городян саме соціальні гарантії продовжують залишатися єдиною можливою формою соціального забезпечення і життєзабезпечення. Неокорпоративні соціальні гарантії або соціальний захист є несумісним з відтворенням модерної системи поваги влади до муніципального управління. Ситуація ускладнюється високим рівнем тіньової економіки і рівнем бідності в містах. Рівень бідності громадян у містах в останні роки не зменшується, а зростає. За останніми даними він дорівнює 35-40%, які живуть поза офіційною межею бідності і 25% населення, які живуть у крайній бідності. [5, с.38] Такий стан речей обумовлюється не тільки маленькою частиною муніципальних бюджетів, але й неефективним використанням місцевою владою наявних ресурсів, несправедливим спрямуванням допомоги учасникам соціальних програм. По суті, влада, в тому числі і місцева, використовує патерналістську модель управління, що є неадекватною сучасним європейським глобальним викликам, вимірам

цілераціональності (ціль, засіб, результат) та ціннісної раціональності.

Комплексні соціальні дослідження висвітлюють сучасні проблеми горизонтальної самоврядності, демократичного співіснування різних спільнот, слабкість інститутів влади та управління індустріального українського міста. [6].

Слід зазначити, що сучасне становище українського індустріального міста, специфіка його соціальної структури, існуюча управлінська вертикаль у змістовному та аксіологічному вимірах занурена в історичну традицію, пов'язана з соціальним розвитком нашої держави у ХХ столітті.

Відсутність українського національного елемента, національного інституту влади та управління суттєво вплинуло на процес урбанізації і модернізації українського міста. Щодо урбанізації, то місто як осередок високої культури у Європі було центром творення ідентичностей. Внаслідок відсутності українського національного елемента місту на Україні тривалий час відводилася лише роль форпосту імперської колонізації: російської, австро-угорської, польської, а відповідно не були закладені підвалини для вільної економічної, політичної, духовної самоорганізації. Можна констатувати, що культура колоніальної управлінської підлеглості, відсутність органічної вертикальної і горизонтальної мобільності, унеможливила формування української буржуазії, заблокувала становлення сталого українського громадянського суспільства, української високої національної культури.

Ще одна обставина, яка унеможливила для України європейський урбаністичний ренесанс, пов'язана зі специфічним виміром модернізації українських міст. Як справедливо зазначає Я. Грицак йдеться передусім про дві складових модернізації: «Модернізацію через бюрократизацію, коли агентами змін були не підприємці чи банкіри, а чиновники... та специфічно російську промислову модернізацію... коли інфраструктура та базові сектори виробництва залишалися технічно відсталими» [7, с.33-34]. Погоджуючись в цілому з думкою відомого українського дослідника, варто зазначити, що попри різні долі українських міст, всі вони існували в умовах відсутності повноцінних умов для власного існування, ідеальної цілераціональності, наявності бюрократичної регламентації, заблокованості української культури, національного «життєвого світу».

Замість органічних форм солідарності протягом тривалого історичного часу в Україні закладалися підвалини клієнтельного суспільства за принципом викривленої ієрархічно-підданської соціальності. Нерозвиненість базових горизонтальних підвалин довіри та солідарності на цих теренах, призводив до того, що вплив «системи» на життєвий світ громадянина міста був набагато потужнішим, ніж в інших частинах України. Спостерігається також об'єктивна кореляція між неспроможністю зберегти національні, культурні традиції та створенням

сталої міської інфраструктури: потужної соціальної сфери, земств, бібліотек, університетів, театрів – тобто того, що власне і є ознакою справжнього міста.

Доречним тут є приклад Донецька та Макіївки як типових старопромислових міст, які тривалий час існували поза демократичними тенденціями самоврядування, національним культурним контекстом і в яких індустріалізація була мало пов'язана з урбанізацією. Відсутність традиції європейських міських цінностей стає зрозумілою, якщо зважити на те, що тривалий час ці міста Донбасу належали лише одній компанії Юза. Це підприємство було власником усієї землі, всього житлового фонду, а будь-яка комерційна активність була можлива лише з дозволу «Новоросійського товариства». Саме воно, а не громадяни міста, регулювало всі аспекти діяльності муніципальних служб, від організування торгівельних операцій до прибирання сміття і забезпечення вугіллям. Населення, яке складалося на межі XIX-XX століть з росіян (54-55%), українців (33-35%), греків (7-8%), євреїв (5-6%), татар (2-3%), так і не стало громадянським суспільством, відповідальним за долю міста. В цих умовах суспільної недовіри та вертикальної підлеглості годі було й говорити про утворення мережі гуманітарної культури [8].

До самого падіння Російської імперії ані Юзівці (Донецьку), ані Дмитрієвську (Макіївці) так і не було надано офіційного статусу міста, а сам населений пункт радше нагадував конгломерат селищ. Міський вигляд тут мали лише декілька вулиць і центральна площа міста. Селища були зорганізовані відповідно до вимірів соціальної ієрархії. «Центром заводських поселень були більш-менш впорядковані Маслівка та Смолянинова гора, де в цегляних будинках мешкали генерали виробництва, інженери і висококваліфіковані робітники. Робітничий плебс – низькооплачувані та переважно сезонні робітники, які становили більшість – жили у висілках, назви яких Нахаловка та Собачовка, промовисто свідчать про тамтешні умови життя» [8, с.84]. Схожі процеси спостерігалися і в інших старопромислових містах Донбасу – в Катеринославі, в Дніпродзержинську [8].

Наслідком жорсткого контролю з боку влади стало те, що мешканці українських старопромислових міст так і не стали відповідальними громадянами, не здобули досвіду керування власним життям. Мешканці не були вільні ні в професійному, ні в муніципальному, ні в особистісному вимірі.

Цієї точки зору дотримується й О. Міхеєва, яка відзначає, що «домінування за радянських часів владно-статусних позицій над просторовими, вертикальних (влади) над горизонтальними (спільноти, самоврядні групи) призводило до активних втручань у міський простір, в якому насильно закріплювались штучно створені адміністративно-територіальні одиниці (на противагу простору районів, що склалися природнім шляхом)» [9, с.34].

Протягом ХХ століття спостерігається бідність, аморфність та неструктурованість міського соціального простору. У всіх промислових містах практично не було українських репрезентантів власне міських – елітних, інтелектуальних професій. Лише в невеликій кількості вони були представлені серед юристів, лікарів, письменників, професорів, нотаріусів, серед представників сфери інтелектуальних послуг. Не було створено справжніх представників міського середнього класу, автономних від держави осіб, що мають власну позицію – економічно та духовно незалежних. «В нашій країні, оскільки всі ми працюємо на державу, у всіх психологія чиновників – у письменників... науковців.. робітників та селян» [10, с.34]. Макіївка, як частина старопромислового регіону була великим плавильним котлом, в якому під впливом жорсткої індустріалізації відбулося не відродження міської архітектоники, а нівелювання людської особистості, ствердження якої і є основою міської свободи. Такі міста органічно продукували відповідну модель управлінської поведінки, у відповідності до якої мешканці почували себе доволі комфортно. Відтак можемо констатувати, що саме історичні та соціокультурні виміри є визначальними для усвідомлення сучасної міської парадигми в українських старопромислових містах [11].

З проведеного автором аналізу індустріального міста (на прикладі м. Макіївки) в його становленні витікає, що існує взаємозв'язок між історичним досвідом та сучасною патерналістською моделлю управління у містах, яка є несумісною з європейськими аналогами. Слід зазначити, що попри декларативне сприйняття міського самоврядування та демократичних форм управління в українських містах так і не створені передумови для інкорпорації європейського досвіду. Перешкодою для імплементації європейських зразків є існуюча патримоніальна владна модель, яка унеможливує відтворення вільної публічної та приватної сфери у містах. Природно, що за умов соціальної аморфності, суспільство, що сповідує клієнтельні відносини не може бути консолідованим на основі взаємопідтримки і солідарності. Джерелом консолідації стає кланово-корпоративна ієрархія з відповідними корумпованими відносинами як засобами регуляції суспільних відносин.

Тому підвищення ефективності самоврядування в сучасному українському місті буде можливе тільки за умов досягнення невикривленої комунікації – комунікації в якій відсутнім є примус, а ідеї щодо розвитку міського самоврядування представляються відкрито і піддаються критиці, і що в самому життєвому світі особи з'являться можливостей для просування нових версій суспільного розвитку.

Поки що помітних успіхів в цьому напрямку майже немає. Тому розробка ефективних комунікативних форм і методів роботи з громадськістю, як наявність зворотного зв'язку мають сприяти формуванню позитивного іміджу місцевої влади, довіри населення до неї, залучення громадян та їхніх об'єднань до прийняття та ухвалення управлінських рішень.

Література

1. Мусаев И. Индустриальный город в исторической перспективе. [Текст] / И.Мусаев. – М.: Наука, 1999. – 147 с. **2. Пасько Я.** Класичні моделі державного управління: виміри патримоніалізму. [Текст] / Я. Пасько. // Зб.наук.праць ДонДУУ: Соціологія управління. – Вип. 6. – Донецьк.: ДонДУУ, 2010. – С. 2 – 19. **3. Фісун Д.** Демократія і неопатримоніалізм у сучасних теоріях соціального розвитку. [Текст] / Д.Фісун. – К., 2010. – 267 с. **4. Коржов Г.** Регіональна ідентичність в системі соціального управління територією. [Текст] / Г.Коржов // Зб. наук. праць ДонДУУ: Соціологія управління. Вип. 6. – Донецьк.: ДонДУУ, 2010. – С. 45 – 54. **5. Астров В.** Проблема бідності в країнах колишнього Союзу. [Текст] / В.Астров // Матеріали проекту. – Вена – Санкт – Петербург, 2007-2008. – 63 с. **6. Кравченко Б.** Соціальні зміни і національна свідомість в Україні ХХ ст. [Текст] / Б.Кравченко – К., 1997. – 139 с. **7. Грицак Я.** Історія двох міст: Львів і Донецьк у порівняльній перспективі. [Текст] / Я. Грицак // Львів–Донецьк: соціальні ідентичності в сучасній Україні. – Київ-Львів., 2007. – С. 33 – 34. **8. Григоренко П.** Спогади. [Текст] / П.Григоренко. – Детройт., 1984. – 110 с. **9. Міхеєва О.** Особливості просторової структури радянських та пострадянських міст. [Текст] / О. Міхеєва – Донецьк.: Академія, 2010. – 78 с. **10. Амальрик А.** Просуществует ли Советский Союз до 1984 года? Погружение в трясину. [Текст] / А. Амальрик – М.,1991. – С. 34. **11. Пасько І., Пасько Я., Коржов Г.** Плавильний басейн Донецької ідентичності. [Текст] / І.Пасько, Я.Пасько, Г.Коржов // Критика – № 9 (107) – К., 2006. – С. 5 – 12.

Ємець І. О. Сучасне українське індустріальне місто: управління та самоврядування (на прикладі м. Макіївка)

Статтю присвячено концептуальним проблемам існування сучасного індустріального українського міста. Увага фокусується на соціокультурних детермінантах розвитку міського самоврядування, їх соціологічної концептуалізації та історичних вимірах. Розглядаються теоретичні підходи, пов'язані з феноменом українського індустріального міста, окреслюється теоретична сутність та практична необхідність нової моделі державного управління і місцевого самоврядування в українських містах.

Ключові слова: соціальна трансформація, соціокультурні детермінанти, індустріальне місто, місцеве самоврядування, спільнота, управлінська модель.

Емец И. А. Современный индустриальный город: управление и самоуправление (на примере г. Макеевка)

Статья посвящена концептуальным проблемам существования современного индустриального украинского города. Внимание фокусируется на социокультурных детерминантах развития городского

самоуправления, их социологической концептуализации и исторических измерениях. Рассматриваются теоретические подходы, связанные с феноменом украинского индустриального города, а также теоретическая сущность и практическая необходимость новой модели государственного управления и местного самоуправления в украинских городах.

Ключевые слова: социальная трансформация, социокультурные детерминанты, индустриальный город, сообщество, управленческая модель.

Yemets I. A. Contemporary industrial city: government and self-government (by the example of Makeevka)

The paper deals with the conceptual problems of Ukrainian industrial city. The analysis focuses on socio-cultural determinants of the development of the city's self-government, its sociological conceptualization and historical dimensions. The author generalizes theoretical approaches concerning this phenomenon, theoretical essence and practical importance of the new model of city's government in Ukraine are explored.

Key words: social transformation, socio-cultural determinants, industrial city, community, government's model.

УДК 316.75

Єнін М. Н.

**КОМУНІТАРИЗМ В ІДЕОЛОГІЧНІЙ ПЕРСПЕКТИВІ
СУСПІЛЬСТВА ДРУГОГО МОДЕРНУ**

Актуальність ідеологічного дискурсу щодо перспективи організації суспільного життя в суспільстві Другого модерну зумовлена кризою проекту Першого модерну, що орієнтував суспільство та наукову спільноту на основні постулати ідей прогресу – впевненості у невпинному економічному і технологічному зростанні та безмежному поширенні людської могутності. Як виявилось розвиток науки не зробив світ стабільним і впорядкованим. У сьогоднішньому суспільстві її центри значною мірою позбавлені довіри, а процеси, що наразі відбуваються на планеті, стали ще більше непередбачуваними. Глобальне відчуття кризи та невідконтрольності світових процесів пов'язано зі зміною форми існування суспільства. Проголошені в епоху Першого модерну (індустріальне суспільство) демократичні практики, які знайшли своє втілення в проекті національних держав, в умовах загальносвітового переходу до суспільства Другого модерну, епоху глобальних телекомунікаційних і комп'ютерних технологій, потерпають від необмеженого розширення ринку. Глобалізація світового господарства та притаманне їй необмежене розширення ринкового порядку має

неоліберальне ідеологічне підґрунтя, яке виходить з ідеалізації такого економічного інституту як ринок. Функціональна криза сучасного інституціонального порядку пов'язана з реалізацією неоліберальної моделі капіталізму, в результаті чого виникли глибокі суперечності між двома провідними інститутами західного світу – ринком і демократією. Серед вітчизняних вчених на це наголошує І. Кононов: «Виникла інституціональна неузгодженість, в якій живуть нині люди. Частина інститутів, перш за все економічних, функціонує на глобальному рівні, політичні інститути концентруються на рівні національному...» [1, с. 47]. Нинішня фінансово-економічна криза з небувалою гостротою поставила питання про подальшу долю капіталістичної світової системи. Про кризу неоліберальної доктрини капіталізму свідчить також і загострення екологічних проблем, зростання соціальної нерівності у світі, поширення недовіри до більшості соціальних інститутів, відрив політичної еліти від потреб та інтересів народних мас, розмивання національно-культурної ідентичності, атомізація суспільства, втрата надійних моральних орієнтирів.

На сьогодні деякими представниками наукової та громадської спільноти вже робляться спроби віднайти шлях узгодження нового стану людства і політичної форми його існування. Окрім актуалізації екологічних проблем в ідеологічному дискурсі (діяльність Римського клубу) про народження його нових обривів свідчить поява різноманітних ідейних рухів: лібертаризму, комунітаризму, неоконсерватизму. Наукова проблема полягає у необхідності вивчення ідеологічних течій, що формуються в процесі ідеологічного дискурсу, науково неупереджена оцінка перспектив втілення їх проєктів у суспільне життя.

Об'єктом даної статті є ідейні установки комунітаризму.

Мета розвідки – проаналізувати основні підходи цієї ідеологічної течії в організації суспільного життя Другого Модерну, виявити її актуальність у вирішенні проблем сучасності, а також у справі розбудови української державності.

Комунітаризм набув розповсюдження на початку 90-х років ХХ ст. в США й західноєвропейських країнах. Він є закономірною реакцією на поширення неоліберальної індивідуалістичної культури як однієї з ключових характеристик модернізаційних процесів другої половини ХХ ст. та кризу ліберальної доктрини. А. Етціоні, провідний ідеолог цього ідейного руху, пише: «Сьогодні для Заходу, і США особливо, настав час вирішення завдання укріплення колективних цінностей і встановлення нових кордонів для індивідуалізму» [2]. Отже, в центр уваги комунітаризму потрапила проблема перегляду моральних норм в умовах сучасного розвинутого індустріального суспільства і формування нової моральної парадигми, що відповідає новій ступені соціального прогресу. На нашу думку, гуманістичний зміст та перспектива реалізації цієї моральної парадигми, полягає у спробі відійти від крайнощів тих ідеологів та інтелектуалів, які тяжіють до жорсткого

соціального порядку і не залишають помітного місця правам окремої людини (як приклад, сучасний консерватизм) або тих, що роблять акцент на максимальній незалежності та необмеженій свободі, залишаючи великі запитання щодо реалізації принципів соціальної справедливості, солідарності та морального консенсусу (наприклад, лібертаризм). Це, у свою чергу, потребує пошуку такої форми суспільного життя, в якому процвітають як соціальні добродії, так і права особистості. Комунітаризм покликаний зняти антиномію колективного і індивідуального та врівноважити індивідуальні права й соціальну відповідальність. На відміну від лібертаріїв, у яких основою соціального аналізу є методологічний індивідуалізм, а тому відкидаються можливості колективного консенсусу відносно цінностей і загальному баченню того, що можна зробити для побудови міцних спільнот [3, с. 115], прихильники комунітаризму вбачають необхідність в такому соціальному порядку, який втілює комплекс спільних цінностей, що є обов'язковими для кожної людини. Це зовсім не означає, що людина обов'язково втратить свободу самореалізації, а колективно сформульовані цінності призведуть до дискримінації її прав. А. Етціоні пише, що «...людина може сумніватися в даному соціальному порядку, оспорювати його, бунтувати проти нього, навіть його видозмінювати, однак вихідним пунктом він повинен мати саме цей колективний комплекс визначень того, що добре, а що погано» [2]. На перший погляд може показатися, що позиція про те, що здорове суспільство потребує соціального порядку, заснованого на конкретних цінностях, ідентична концепції порядку консервативних ідеологічних течій. Однак на відміну від комунітаристів, схильних спиратися на суспільну мораль, переконання та діалог, прихильники консерватизму намагаються взагалі уникати питання незалежності особистості і задля забезпечення стабільності суспільства головною аксіомою проголошують соціокультурний і релігійний традиціоналізм, який підтримується силою закону та державного примусу. Наприклад, один із головних ідейних натхненників сучасного консерватизму П. Дж. Б'юкенен ратує не тільки за повернення примату традицій і культурних цінностей по відношенню до соціальних спільнот, але й вважає доцільним суттєве обмеження політичного та культурного плюралізму, проведення активної протекціоністської політики [4, с. 316–336]. В той час у комунітарній парадигмі здорового суспільства особистість, її права та свободи мають таке ж принципове значення, як порядок і суспільні цінності.

У механізмі розбудови «здорового суспільства» комунітаристи покладаються на декілька дуже важливих і продуктивних, на нашу думку, принципів. Одним з головних є ненасильницьке розповсюдження відомого кантівського морального імперативу на все суспільство: «Нове золоте правило потребує, щоб розрив між індивідуальними перевагами і соціальними зобов'язаннями скорочувався за рахунок розширення моральної відповідальності людей; мова йде не про зобов'язання, що

нав'язуються силою, а про відповідальність, що сприймається людським обов'язком, тому як людина вважає, що він накладений на неї цілком справедливо» [2].

Засобами досягнення комунітарного нормативного порядку є виховання, освіта, просвітницька робота, суспільний діалог як засіб консенсусу. Проголошення дуже важливої ролі моральних норм на протигагу ліберальній доктрині, що висуває на перший план економічну раціональність, має потенціал відновлення ціннісно-раціональної поведінки, яка в концепціях лібералізму навпаки була відтіснена на задній план цілераціональною поведінкою. Більше того, в процесі становлення суспільства Другого Модерну, в якому головною характеристикою сучасної ціннісної системи дослідники на даний момент вважають «модульність», коли головною метою людини є швидкий особистий успіх поза орієнтацією на соціальне оточення [5, с. 99], становлення «етики відповідальності» може сприяти зміцненню громадянської солідарності, спроможності народних мас виступити консолідованим політичним суб'єктом.

Морально-нормативний консенсус в рамках етнічно й культурно неоднорідного суспільства пропонується за формулою: «єдність в різноманітності», що збагачує його культуру, а не загрожує йому: «В цьому випадку передбачається, що всі члени деякого суспільства дотримуються тих основних цінностей і зберігають вірність тим суспільним структурам, які розглядаються як базові, спільні для всіх... У той же час будь-яка група всередині суспільства вільно може належати до власної субкультури – у випадку, якщо її політика, звичаї і структури не вступають в конфлікт зі спільним для всіх груп ядром – і значною мірою зберігати вірність країні свого походження; однак у випадку, коли вірність країні походження і країні проживання вступають в конфлікт, повинна брати верх вірність країні проживання. Суть нашої позиції – у визнанні як цілого, так і його частин» [6]. Отже, цей підхід дозволяє запобігти двох крайніх підходів в етнокультурній політиці: посиленої асиміляції, яка потребує від меншості заради повного злиття з домінуючою культурою відмови від своїх цінностей, звичаїв і зв'язку з іншими суспільствами та необмеженого полікультуралізму, згідно з яким треба жертвувати спільними цінностями – громадянською вірністю та ідентичністю на користь етнічних і релігійних відмінностей.

Крім цього, у руслі ідеологічних постулатів комунітаризму безперечно правомірною є програмна установка на децентралізацію влади і розвиток механізмів самоврядування як альтернативи централізованої бюрократичної держави. Розвиток інтегративних і комунікаційних процесів передбачається на основі відтворення колективістського етосу ком'юніті – низових самоврядних спільнот, які, формуючись за різноманітними ознаками (релігійними, етнічними, екологічними), є природнім механізмом розвитку самоврядування і громадянського суспільства, посередниками між індивідом і соціумом.

Оскільки самоврядні спільноти – більш гнучкі і динамічні утворення, ніж бюрократичні структури, вони здатні швидше реагувати на нові потреби індивідів і груп, забезпечуючи можливість вираження їх інтересів, адаптації суспільства до соціальних змін. І справа тут не тільки в організаційних закономірностях. Політичні системи індустріального суспільства в умовах наступу технологічного порядку Другого Модерну та виходу економічних процесів за межі національних просторів стають дедалі застарілими й переобтяженими швидкоплинними подіями. Елітні групи в них не можуть надійно передбачати результати власних дій. Велика концентрація влади в епоху першої модернізації відображала розвиток масового виробництва та зростання національних ринків. Сьогодні з появою малосерійних технологій провідна економіка локалізує форми виробництва в різних куточках світу. У той час, коли регіони укріплюють властиві тільки їм культурні, економічні та політичні особливості, урядам стає все складніше ними керувати, використовуючи традиційні методи: державне регулювання, оподаткування і фінансовий контроль. Процес регіоналізації, який починаючи з середини ХХ ст. набрав досить серйозних обертів в державах Європейського Союзу, відтворює ці технологічні зміни і частково сприяє подоланню аномії нормативної регуляції суспільного життя, що виникла внаслідок розгортання неоліберального варіанту глобалізації. Поділ повноважень з міжнародними і наднаціональними режимами, з одного боку, передача повноважень або обов'язків від центрального уряду до рівня регіональних адміністрацій – з іншого, привносить суттєві корективи у звичні схеми державно-територіального управління ЄС. Отримуючи можливість самостійно вирішувати проблеми місцевого значення, які не можуть взяти на себе через власну завантаженість верховні органи національних держав, регіони та їх елітні групи стають справжніми суб'єктами внутрідержавних і міжнародних відношень. Показовим у цьому випадку є приклад Бельгії. В цій країні з 1993 р. громади й субнаціональні спільноти отримали право безпосередньо брати участь у дискусіях в рамках Ради Міністрів ЄС з питань, у яких вони розподіляють повноваження з федеральним урядом [7, с. 98]. Достатньо тісні зв'язки між регіональними та федеральними рівнями мають Австрія, Німеччина і Швейцарія. Великого впливу процес регіоналізації зазнав і в унітарних державах Євросоюзу. Наслідки конституційних реформ у Великобританії, Італії та Іспанії дозволяють вченим відносити їх до категорії «регіоналізованих унітарних держав» [там же, с. 98–100]. У напрямі децентралізації політичної влади рухаються посткомуністичні держави Центральної та Східної Європи, де робляться успішні кроки в реформуванні місцевого та регіонального урядів, що спираються на політико-правові конструкції територіального самоврядування [8, с. 218–227].

Ефективна субординація в розподілі повноважень між центральними і регіональними органами влади дозволяє забезпечити

баланс інтересів етнотериторіальних та етнолінгвістичних груп, особливо в країнах з яскраво вираженими регіональними ідентичностями (як приклад – створення регіональних адміністрацій у Шотландії, Уельсі, Північній Ірландії протягом 1997 – 1998 рр., формування виборних урядів у Каталонії, Країні Басків, Галісії та Андалузії у 1978 р.), а також розвиток локальних форм демократії, що на фоні загальносвітових тенденцій кризи традиційних для епохи Першого Модерну представницьких урядових структур, постає як одна з передумов наближення влади до народних мас.

Великого значення у підтримці демократичних завоювань, нормативного порядку та суспільного консенсусу у комунітаризмі надається дискурсивним практикам. Зокрема, позитивний відклик ідеологічна лінія комунітаризму отримала у Ю. Габермаса, який вважає його теоретичні передумови базованими на соціальній системі інтеграції: «Чим більше розповсюджена інструментальна участь в суспільному житті, а гроші та влада інтегрують суспільство, тим сильніше системна інтеграція конкурує з соціальною, що здійснюється через цінності, норми, взаєморозуміння» [9, с. 224]. Рационально-комунікативна дія (або дискурс), за Ю. Габермасом, є способом діалогічно-аргументативної перевірки спірних домагань з метою досягнення універсального (тобто значущого для всіх) консенсусу: «Комунікативна дія відрізняється від стратегічної тим, що координація діяльності спирається не на цілерациональність певних планів діяльності, а на рационально обґрунтовану силу результатів порозуміння, на рациональність, що виявляється за умов, конче потрібних для комунікативного досягнення взаєморозуміння» [10, с. 294]. Отже, дискурс, за Ю. Габермасом, – не просто діалог, як акт комунікації представників різних соціальних верств, а діалог, який має на меті узгодити різноманітні позиції, виробити перспективні рішення, що задовольнили б суспільство в цілому й не суперечили базовим інтересам різних соціальних груп. Схожим чином розмірковує і К.О. Апель. Німецький мислитель, вважаючи себе представником комунітаризму, притаманні (на його думку) лібералізму атомістичний індивідуалізм та інструментально-стратегічний рационалізм, в якому культурні цінності та моральні норми постають щодо діючих індивідів та їхніх орієнтацій як дещо зовнішнє, протиставляє консенсуально-дискурсивну рациональність, за допомогою якої етичні норми й цінності, що стали проблематичними, обґрунтовуються на основі комунікативної дії [11, с. 375–378].

Вихідним пунктом комунікативної теорії німецьких вчених є те, що норми і цінності мають бути обґрунтовані шляхом досягнення консенсусу в процесі обговорення (дискурсу). Через дискурс стає можливим формування універсальної етики відповідальності, норми й цінності якої набули б характеру орієнтирів сучасного суспільного розвитку, коли характер людської діяльності вимірюється за планетарним масштабом і потребує співпраці всіх народів перед

загальнолюдськими викликами. Але співпраця на основі спільної відповідальності за наслідки своєї діяльності може відбуватися при досягненні взаєморозуміння в оцінюванні нормативних стандартів та цінностей.

Таким чином, ідеологічна течія комунітаризму являє собою одну з перших спроб артикуляції ціннісної системи суспільства Другого Модерну. Вона включає в себе деякі ключові цінності соціалізму – соціальну справедливість, колективну солідарність, державу соціальної відповідальності, а тому є своєрідною спробою модернізації соціалістичної ідеології, що дозволяє віднести її до лівого спектру сучасної політичної культури. Ці ідеї актуальні з огляду глибокої кризи ідеології індивідуалістичного лібералізму, яка не може служити інструментом вирішення проблем сучасності. Необхідна нова ідеологія, що включає елементи відповідальності, соціальної справедливості й служіння суспільству, в якій разом з приватними інтересами значною мірою були також представлені суспільні інтереси. Але, якщо поставлені подібні цілі, критерій необмеженого накопичення прибутку та власності, що є основою сучасного капіталістичного способу виробництва не може вважатися адекватним. Місце необмеженого накопичення капіталу й приватної власності в системі ціннісних орієнтацій повинні зайняти обмеження, що захищають соціальну сферу та екологію. Це передбачає переніс акцентів з принципу природного відбору найсильніших на принципи колективного соціального захисту і безпеки. Тому комунітарні принципи, передбачаючи високу значимість колективних інтересів, існування загально визнаних цінностей, соціальну відповідальність і високу колективну лояльність при збереженні відносної автономії індивіда є актуальними у вирішенні проблем сучасності. Але за такою постановкою проблеми залишаються недостатньо дослідженими наступні питання, які потребують подальших наукових пошуків. По-перше, якщо історична необхідність в забезпеченні порядку є очевидною, то чи можна спиратися в його укріпленні лише на моральні цінності і моральні умовляння й наскільки для цього необхідні нові закони і правила, суворі покарання і укріплення органів правопорядку? По-друге, програма комунітаризму являє собою перелік рекомендацій «морального вдосконалення» суспільства, яка в цілому не стосується корінної перебудови його політичних, економічних і соціальних основ. Програма створення державної системи заохочення соціально відповідального бізнесу, активна екологічна політика, децентралізація державної влади, заохочення колективістських основ поведінки через інститути виховання і освіти – лише окремі кроки з гуманізації капіталістичної системи. Але чи можна сподіватися, що лише за рахунок цього будуть вирішені глобальні екологічні проблеми, гарантовані рівноправні правила та умови націй в економічних і політичних стосунках, зменшено соціальну прірву між бідними і багатими прошарками населення? Наприклад, відомий американський соціолог І. Валерстайн вважає, що капіталізм як

світова система може існувати до тих пір, поки у світі існує нерівність і експлуатація країнами центру всіх інших країн, наголошуючи: «З рештою сучасний світ не виник з ніевідкуди. Його народження означало трансформацію особливого варіанту редистрибутивного способу виробництва, що існував у феодальній Європі, в європейську світ-економіку, основою якої став капіталістичний спосіб виробництва. Цей процес передбачав посилення державних структур у зоні ядра європейської світ-економіки та їх відповідне послаблення на її периферії» [12, с. 23]. Неважко помітити, що через ідеальні умови дискурсу, за допомогою якого стає можливим задовольняти колективні інтереси людей, коли існує симетричний розподіл шансів у висловлюванні своїх поглядів та потреб, а всі учасники комунікації є рівноправними і не зазнають утисків влади, – проступають контури ідеалу безкласового суспільства справедливості. Тому реалізація ідеальних умов дискурсу при збереженні ключових для капіталізму інститутів є дуже проблематичною, а можливо й утопічною ідеєю. Портрет, перелік моральних цінностей теж вимагає подальшого обґрунтування, як і форм їх реалізації та перевірки на практиці.

Відносно українського суспільства актуальність комунітарної ідеології вбачається нами на декількох підставах. Перше. Перспективним варіантом для України, як поліетнічної і полікультурної держави з яскраво вираженими регіональними особливостями, є формулювання проекту розбудови нації, нормативно наближеної до громадянської моделі за формулою «єдність в різноманітності». Подібну думку вже висловлювали українські вчені. При цьому І. Ф. Кононов наголошував «що єдність в різноманітності може бути як позитивною, так і негативною. В першому випадку вона може породжувати суспільну синергію, а в другому стати навіть причиною загибелі суспільства. Отже, для України необхідно розробити конкретну модель позитивної єдності в різноманітності» [13, с. 23]. На нашу думку, ця формула єдності найбільш прийнятна в українських умовах і відповідає сучасним вимогам демократії й глобально-цивілізаційного розвитку.

Друге. Безумовно продуктивною стратегією для України є децентралізація функцій влади та управління. Демократичне правління передбачає децентралізацію влади, але в Україні її реальний стан далекий від загальноєвропейської тенденції розширення прав регіонів і дотримання принципів субсидіарності. Без доведення конституційної реформи до місцевого самоврядування, що виступає як своєрідний «тренувальний майданчик» демократії, неможливо поставити місцеву владу під контроль місцевих громад та здійснювати соціалізований вплив на громадян – привчити їх бути активними і обізнаними учасниками публічної політики й демократичного процесу, підвищити почуття відповідальності за свою державу та той суспільно-політичний лад, який у ній утворюється. Формуванню комунітарних відносин у нашому суспільстві сприяло б широке залучення населення до управління

різними місцевими інститутами – школами, лікарнями, бібліотеками і т. ін.

Третє. Розробка й запровадження демократичних механізмів загальнонаціонального дискурсу для подолання перешкод у внутрішній консолідації української нації, таких як, наприклад, протилежні оцінки історичного минулого України у складі Росії та СРСР, несумісні геополітичні та етнокультурні проекти, що найбільш виразно продукуються мешканцями Донбасу і Галичини. Одночасно з цим інформаційна транспарентність є одним з найважливіших факторів формування відношень довіри між владою і суспільством. Прийняття демократичних процедур дискурсу у вищих ешелонах влади дозволило б врегулювати політичні практики між вищими посадовими особами держави; для бізнесових структур – створити компромісні правила гри, перевівши їх в рамки переважно формалізованих (законодавчих) процедур, сприяючи зменшенню їх гіпертрофованого впливу на економічні і політичні процеси.

Четверте. Корисним для будівництва української державності може бути наголос на таких цінностях як соціальна справедливість, колективізм і соціальна відповідальність. Соціальна справедливість, за даними досліджень кафедри філософії і соціології ЛНУ імені Тараса Шевченка, є одним з основних соціальних пріоритетів галичан і донбасівців. Тому акцент на них у державній політиці є передумовою зближення Сходу і Заходу України. Крім цього ці суспільні цінності дозволяють мобілізувати суспільну енергію народних мас на виконання важливих державних завдань, сформувані необхідний для ефективного співробітництва соціальних акторів клімат довіри.

Як вже було сказано, ідеологічні положення комунітаризму не слід абсолютизувати, але творче використання його принципів можуть мати потенціал у програмі об'єднання нашої країни і слугувати інструментом її державотворення. Слід наголосити, що на рівні окремих політичних партій в Україні вже робились спроби продукувати комунітарні принципи. Наприклад, значимими пунктами програми КПУ та ПСПУ, що презентують лівий ідеологічний спектр, є розвиток самоврядування трудових колективів – перетворення їх на повноправних суб'єктів як у галузі економіки, так і в суспільно-політичному житті (повернення до влади в системі Рад трудящих). Окремі комунітарні принципи позиціонували на виборах СПУ, СДПУ (о), БЮТ та Народна партія В. Литвина. В їх політичних платформах робився наголос на цінностях колективізму та соціальної справедливості, необхідності перерозподілу державою прибутків для подолання прірви між бідними і багатими.

Виникає дискусійне питання, чому не дивлячись на актуальність комунітарних ідей, спроби окремих політичних партій помістити їх в контекст своїх передвиборчих програм, вони знаходять відклик лише у окремих людей, не перетворюючись на повноцінний ідеологічний

проект, який зміг би об'єднати більшість населення країни? Мабуть, серйозна відповідь на це питання потребує подальших наукових розвідок. Поки що можна сформулювати деякі міркування з цього приводу. Більшість з політичних сил сьогодні насправді є ідеологічно аморфними і використовують популярні серед населення ідеологічні принципи, в тому числі такі як «соціальна справедливість», «соціальна відповідальність», «колективізм» та ін. – лише в якості гасел. Ці гасла відірвані від реальних потреб народних мас і не передбачають зрозумілої для них довгострокової програми реформ в політичній, економічній і соціальній сферах. Політичний простір перетворюється на подобу ярмаркової площі, де партії заманюють народні маси не стільки ідеологією й змістом своїх програм, скільки витонченістю своїх гасел. Отже сучасні партії, як правило, консолідуються не навколо спільної ідеології, основою їх об'єднання є передусім прагматичні міркування. Тимчасові блокування та домовленості в міжелітному середовищі виникають на основі приватних бізнес-інтересів, тому не дивно, якщо в уряді співпрацюють партії, чийі представники розділені в минулому гострою неприязню. Ці тенденції носять загальносвітовий характер і не є типовими лише для України. Але в нашій державі вони особливо відчутні, оскільки має місце криза самоорганізації елітних груп і структурування політичного простору за патронажно-клієнтельним принципом.

Інша причина, яка теж має загальносвітовий характер, стосується фрагментації класової соціальної структури через що ідентичності та політичні дії народних мас стають більш індивідуалізованими. Це зумовлено структурною перебудовою економіки – зниженням рівня зайнятості в традиційних галузях машинобудування, вугільної і металургійної промисловості, місцях концентрації організованого і найбільш войовничого пролетаріату й відповідним розвитком сфери послуг. Як наслідок, сьогодні в країнах Європи і Північної Америки більше немає виразних й очевидних зв'язків між соціальною структурою й культурними орієнтаціями. В суспільстві Другого Модерну соціальні й політичні рухи дедалі частіше стають спонтанними, у них відсутній центральний конфлікт, що конституював би розвиток всього суспільства. Відсутність загальноприйнятих колективних уявлень, що раніше надавались індивіду класичними ідеологіями, і, як наслідок, зрозумілої та передбачуваної картини суспільного розвитку, «ворогів» і «спільників» в центральному конфлікті породжує нестабільні ідентичності та політичні дії народних мас. Негативна сторона цього процесу – народні маси, не будучи спроможними виступити консолідованим політичним суб'єктом, втрачають якість свідомих учасників політичного дискурсу, а отже – здатність протидіяти несприятливим тенденціям. Тому індивіди замість того, щоб об'єднуватися в спільноти і намагатися скоординовано відстоювати власні інтереси, все частіше реагують на політичні перипетії залежно від їх ситуативної обумовленості на ту чи іншу іпостась їх буття.

Ще одна причина, яка заважає індивідам об'єднуватись в стійкі колективи зі спільними для них цінностями та завданнями є похідним наслідком функціональної кризи інституціонального порядку Другого Модерну. Ця криза полягає в тому, що індивід втрачає контроль над найважливішими соціальними явищами. Зростаюча в зв'язку з цим непередбачуваність людського буття та незахищеність перед неконтрольованими переминами стимулює його прагнення відмовитись від досягнення довготривалих цілей та завдань, дезінтегрує соціальне й індивідуальне життя, порушуючи моральні та патерналістські цінності. Про це дуже влучно писав З. Бауман, зазначаючи, що партнерства вже не є тим, що повинно досягатись «через тривалість зусиль і періодичних жертв, а... є чимось таким, від чого очікують миттєвого задоволення, що відкидається, якщо не виправдовує цих очікувань, і що підтримується лише до тих пір (і не більше), поки продовжує давати насолоду» [14, с. 198]. Проекція на світ, коли індивід намагається «вхопити» реальність через призму образів власної особистості, послаблює політичну культуру й механізми громадської мобілізації, які є дієвими чинниками в оновленні й динамізації суспільного розвитку. У. Бек називає це явище «колективною індивідуалізацією», коли соціальні кризи сприймаються як індивідуальні і більше не сприймаються в їх соціальному вимірі [15]. Отже, формою адаптації до умов невизначеності соціального середовища стає гедоністична орієнтація і руйнування соціальної солідарності. Зазначимо, що свою роль в десоціалізації суспільства в напрямку знищення умов, за яких можливі політична свідомість і колективні політичні дії, відіграють й інформаційні технології. Загальна світова тенденція сьогодні – швидке зростання кількості каналів медіа, доступних потенційній аудиторії. Аудиторія поділяється на дедалі вужчі групи глядачів. Така фрагментація медіа-аудиторії призводить до зменшення спільного для всього суспільства досвіду, втрати громадянського духу, зануренню у власні інтереси й віддаленню людей один від одного.

Все це не означає, що потрібно втрачати надію на покращення соціальних умов існування. Структурна криза капіталізму, а також дуже обмежені можливості модернізації периферійних і напівпериферійних економік до модернізації сприятиме активізації інтелектуальних дискусій щодо параметрів бажаного суспільного устрою як в рамках національних держав, так і за їх межами. Лише воля та мужність соціально відповідальних інтелектуальних прошарків суспільства у самоорганізації громадянського суспільства, розробці конструктивних ідей для адекватної відповіді на сучасні кризові явища, може допомогти у побудові більш розумної і справедливої форми співжиття людей.

Література

- 1. Кононов І. Ф.** Социология Второго Модерна как научная перспектива // Соціологія Другого Модерну: проблема пере визначення понять суспільствознавчого дискурсу: зб. наук. пр. / Наук. ред. І.Ф. Кононов. – Луганськ: Вид-во ДЗ «ЛНУ імені Тараса Шевченка», 2009. – С. 32–55. **2. Этциони А.** «Новое золотое правило: сообщество и нравственность в демократическом обществе» – Режим доступа: http://iir-mp.narod.ru/books/inozemcev/page_1309.html. **3. Боуз Д.** Либертарианство: История, принципы, политика / Пер. с англ. под ред. А. В. Куряева. – Челябинск: Социум, Cato Institute, 2004. – 392 с. **4. Бьюкенен П. Дж.** Смерть Запада: Пер. с англ. – М.: АСТ, 2003. – 446 с. **5. Хобта С. В.** Ценностный аспект макросоциальных изменений // Методологія, теорія та практика соціологічного аналізу сучасного суспільства: Зб. наук. праць. У 2-х т. – Х.: ХНУ імені В. Н. Каразіна, 2006. – Т.1. – С. 96–101. **6. Различие** внутри единства. Меморандум предоставлен профессором Университета Дж. Вашингтона Амитаи Этциони. – Режим доступа: <http://antropotok.archipelag.ru/text/a057.htm>. **7. Томпсон Е.** Регіони, регіоналізація та регіоналізм у сучасній Європі // Глобалізація. Регіоналізація. Регіональна політика. Хрестоматія з сучасної зарубіжної соціології регіонів / Укладачі: Кононов І. Ф. (науковий редактор), Бородачов В. П., Топольський Д. М. – Луганськ: Альма матер; Знання, 2002. – С. 95–110. **8. Переход** к демократии стран Центральной и Восточной Европы в сравнительной. Под ред. А. Антошевского и Р. Хербута. – Донецк, Издательство «Донбасс», 2001. – 302 с. **9. Хабермас Ю.** Гражданство и национальная идентичность // Демократия. Разум. Нравственность. Московские лекции и интервью. – М.: АО КАМІ Издательский центр АСАСЕМІА, 1995. – С. 209–245. **8. Габермас Ю.** Дії, мовленнєві акти, мовленнєві інтеракції та життєвий світ // А. М. Єрмоленко. Комунікативна практична філософія. – К.: Лібра, 1999. – С. 287–324. **9. Апель К. О.** Спрямування англо-американського «комунітаризму» в світлі дискурсивної етики // А. М. Єрмоленко. Комунікативна практична філософія. – К.: Лібра, 1999. – С. 372–394. **10. Валлерстайн И.** Модернизация: мир праху её // Социология: теория, методы, маркетинг. – 2008. – № 2. – С. 21–25. **11. Кононов І. Ф.** Донбас та Галичина: причини напруженості в стосунках та пошук історичного компромісу // Стосунки Сходу та Заходу України: минуле, сьогодення та майбутнє: Матеріали Всеукраїнської конференції. – Луганськ: Знання, 2006. – С. 5–27. **12. Бауман З.** Индивидуализированное общество / Пер. с англ. под ред. В. Л. Иноземцева. – М.: Логос, 2005. – 390 с. **13. Бек У.** Собственная жизнь в развязанном мире: индивидуализация, глобализация и политика. – Режим доступа: http://www.soc.pu.ru/publications/pts/bek_3.shtml 9.

Єнін М. Н. Комунітаризм в ідеологічній перспективі суспільства Другого модерну

У статті розглянуто ключові ідеологічні принципи комунітаризму в організації суспільного життя Другого модерну. На думку автора, в умовах глибокої кризи ідеології індивідуалістичного лібералізму комунітаристські ідеї є актуальними у вирішенні як глобальних проблем сучасності, так і у справі розбудови української державності. У той же час у межах комунітаризму залишаються недостатньо дослідженими питання про перелік обов'язкових моральних цінностей, необхідних для зміцнення колективізму й встановлення нових кордонів для індивідуалізму, форм та можливостей їх реалізації на практиці, особливо в умовах збереження ключових для капіталізму інститутів.

Ключові слова: комунітаризм, ідеологія, суспільство Другого модерну, дискурс.

Єнин М. Н. Коммуитаризм в идеологической перспективе общества Второго модерна

В статье рассмотрены ключевые идеологические принципы комунитаризма в организации общественной жизни Второго модерна. По мнению автора, в условиях глубокого кризиса идеологии индивидуалистического либерализма комунитаристские идеи являются актуальными в разрешении, как глобальных проблем современности, так и в развитии украинской государственности. В то же время в комунитаризме остаются недостаточно исследованными вопросы о перечне обязательных моральных ценностей, необходимых для укрепления коллективизма и установления новых границ для индивидуализма, форм и возможностей их реализации на практике, особенно в условиях сохранения ключевых для капитализма институтов.

Ключевые слова: комунитаризм, идеология, общество Второго модерна, дискурс.

Yenin M. N. Communitarism in ideological outlook of the society of the Second modern.

This article reviews the key ideological principles of communitarism in organization of social life of the Second Modern. The author considers that under the conditions of the deep crisis of the individualistic liberalism ideology communitaristic ideas appear to be topical in the solution of both present global problems and the ones in the development of the Ukrainian nationality. At the same time not enough consideration is given to the issues of universal moral values, vital in consolidation of collectivism and identification of the new limits of individualism, forms and means of putting them into practice especially under the conditions of preserving key institutes in capitalism.

Key words: communitarism, ideology, the Second modern society, discourse.

УДК 321.013

Ryabtsovsky G. V.

**GEOPOLITICAL DIMENSION OF THE UNION STATE
INFORMATION SPACE OF THE RUSSIAN FEDERATION AND THE
REPUBLIC OF BELARUS: POLITICAL AND LEGAL ASPECTS**

It would be at least illusory to forecast the directions of the Union State development while Russia and Belarus are forming the Union State being independent parties to international law, while the political-legal, social-economic and information-cultural processes of the Union State are being developed in different directions, and when timeserving goals are being set in contrast to integration . There is no doubt that the avowal of strategic partnership meets the interests of both brotherly nations and this fact has been asserted repeatedly at various levels, however, the geopolitical situation of Belarus in Europe and the CIS has a lot to do with the practice of the Union State forming.

Moreover, the geopolitical reflection of Belarus is manifested not so much in the nature of the transit country, but in the geopolitical potential of Belarus within the framework of EU Program “Eastern Partnership”[3, p. 7] and in its geopolitical role along the Baltic Sea-Black Sea–the Danube buffer zone [25, p. 9]. Although the complicated geopolitical choice and difference of political opinions, Minsk official powers declare more often the necessity of “the responsible neighborhood” to the EU [18] thanks to the programs for integrating Belarus into the European institutions [4, p. 10]. All these factors are urgent for the research goals connected with the motive analysis, which is significant for members of the Union to formalize the integration processes and to refocus the international cooperation vectors. In addition, the problem of geo-ideology influence [24] of the Union on the forming of integration spaces and “the communication maps” [19] is of interest, where which United Nations International Telecommunications Union (ITU) is the most progressive, dimensioned and innovative environment for integration.

Geopolitical Measurement of the Information Space

The ITU is not only the original environment where supranational political and legal institutions are adapted but also the space where qualitatively new forms of integration (bottom-up integration) are formed thanks to onrush of the information and communication technology (ICT). The bottom–up integration tries to urge authority to expand the dominant lines and to form sustained geopolitical chronotop (from the Greek *chronos* – time and *topos* – place) of the Union State [14, 12].

On the other hand, the territory doesn’t lose urgency even in the globalization period so the antagonisms of integrating the classical geopolitical concepts into a theory of information society have arisen at the stage of forecasting the forms of geopolitical organization. It is obvious that the

territory, population and public authority will be the geopolitical potential for ensuring the country viability [16] also in the information age. These factors are not only the identifiers of geopolitical power of the country, but also they form a visual image of the country in the information field. This image, in turn, forms a specific attitude to the traditional geographic area [2]. There is another method in which the superposition of options for information notion about identity on the historical territory is used.

However, this method focusing the attention on virtually misrepresented information about the historic space synthesizes practically virtual geopolitical goals, which cannot agree with the international statehood. An assumption about the previous national-territorial form of government, which is able to hold a political monopoly in the geographical area in the future, can be considered as false. Nowadays territorial integrity is determined not so much with totality of physical border, as with prompt perspective of actual information and authoritative resolutions on transnational parties, which change significantly the intervention of geo-political interests.

In global world information nation-states borders differ markedly from the clear administrative state lines which either are moved outside their limits to create group coalitions or cede to information intervention or manifest themselves in network areas of virtual economy [7, p.86].

Thus, at designing a concept of the geo-political time-space of the Union State it should be understood that the information space penetrates into all structures of the legal, social, political and economic life of the country. The only example, a number of other factors affecting the geopolitical potential of the information space are revealed by comparative analysis of political and legal basis for the forming the Union State ITU. They include historical and cultural tradition, spirituality and education, moral values which don't belong to the linear characteristics of legal and political dimensions of modern society [5].

Therefore, it is possible to include these factors in the methodology only through the classification of their time changeability and stability of integration and communication capabilities. In contrast to traditional geographical vision of space they overlay numerous information and images layers being transformed specifically within human mind [12].

We should not forget the fact that any intergovernmental dialogue undergoes the information expansion of global mass communication media sharing opinion of foreign affairs parties which has nothing to do with the dialogue. Frequently the dialogue happens to be formed under conditions of its surrounding destructive information space (information totalitarianism) which tries to impose its geopolitical dynamics of legal interpretation of events that are current for the state [26, p. 9].

On the other hand, the interactive procedure can arise under condition of information vacuum because of rupture of communication and information relations between the dialogue participants both vertically and horizontally. For example, after the dissolution of the Soviet Union the new

independent states underwent the information vacuum and led to considerable information shortage. Under those conditions, the CIS-countries had to form their geopolitical vectors to renew information confidence. Following democratic principle, they supported not only society consolidation, political pluralism, liberty of speech and human rights but also respect for their national, historical and cultural values. In other words, under conditions of independent development the basis for the forming ITU of CIS-countries was created.

The latter is particularly important because without ITU informative dialogue or the right to communication and therefore to the dialogue of cultures that holds good in international law is not possible. It should note that modern means of communication change so rapidly the common comprehension of space and time thereby are enlarging the diversity and activity of social and political contacts that virtual entities [15], which replace successfully the real ones, are often spoken about. A society that is able to change neither legal nor institutional and political together with the informational processes can be found outside of world progress in its technological, economic and cultural development.

It is clear that technological equipment of the population with the means of access to the information space affects substantially such presentation of political interests [10]. However, there is a problem of access to the global information space for different groups of the population even in the countries with a high information level (in the USA, Finland, Sweden and Japan). The most serious problem for these countries is overcoming the digital divide [21].

Conclusion

The interconnection of these factors indicates that a modern society needs not only a legal organization of the information space which provides a legal opportunity to access, receive, disseminate and use information according to a demand of the citizens to be optimal and timely informed [20], but geo-chronological organization, which would agree the interests and would work out the competency of the parties and find the compromise.

Let us summarize:

- 1) the forming of the Union State ITU should be considered in the light of the intergovernmental dialogue in the information sphere;
- 2) the multidimensionality and complication of political information behavior in the Union State ITU demonstrate the importance of synthesis of chrono- and geopolitical dimensions to smooth the stereotypes of geopolitical thinking;
- 3) it is necessary to research the geopolitical potential of information space more detailed and comprehensive to determine the specific legal and political resolutions that are directed to remove obstacles for convergence of information societies of Russia and Belarus [6];

4) general adoption of ICT as an innovative tool for modernization plays a key role to maintain integration connections and to assist in communities self-organization on the grounds of social solidarity [1].

References

- 1. Kegley Ch., Witlkopf I.-.** World Politics: Trend and Transformation. N.Y.: St. Martin's / WORTI I. 2001. – P.253).
- 2. Бабурин С.Н.** Территория государства: Правовые и геополитические проблемы. М.: Изд-во Московского университета, 1997. – С. 11.
- 3. Беларусь как Европейская страна: возможности и препятствия для сотрудничества / Доклад И.Кемпе в Центре прикладных политических исследований. Мюнхен, Германия. 11 ноября 2003. – С. 7. URL: http://research.by/pdf/Seminars/2003/20031114/01_Kempe.Pdf (дата обращения 04.03.2010).**
- 4. Бископ С.** Основы обновлённой Европейской стратегии безопасности / Вестник международных организаций: образование, наука, новая экономика. М.: ГУ ВШЭ. № 2, 2009 – С. 10. URL: http://www.iori.hse.ru/publications/herald/material/2_09/European_Security.pdf (дата обращения 28. 02. 2010).
- 5. Буян Ян.** Воля народов – союзу кранты! / Салідарнасць. 09.10.2008. // http://www.gazetaby.com/index.php?&sn_nid=16724&sn_cat=37.
- 6. Глинчикова А.Г.** Россия и информационное общество // Россия в мировом контексте.. М.: Мир России, 2003. № 1 – С. 100.
- 7. Дарендорф Р.** После 1989. Мораль, революция и гражданское общество. Размышления о революции в Европе. М.: Ad Marginem, 1998 – С. 86.
- 8. Договор о Союзе Беларуси и России от 2 апреля 1997 г.** // Бюллетень международных договоров. 1997. № 9. – С. 66–70.
- 9. Договор об образовании Сообщества России и Белоруссии от 2 апреля 1996 г.** // Бюллетень международных договоров. 1996. № 12. – С. 36.
- 10. Доклад об информационной экономике Конференции ООН по торговле и развитию. 2006.** URL: http://www.e-newz.ru/business/e-business/id_11813/ (дата обращения 28. 02. 2010) /
- 11. Европейская политика соседства – Работаем сообща / Европейская Комиссия, Люксембург: Бюро официальных публикаций Европейских Комиссий, 2006. – С. 7 – 10.**
- 12. Замятин Д. Н.** Моделирование геополитических ситуаций (на примере Центральной Азии) // Политические исследования. 1998. – № 2, 3.
- 13. Ижикова Н.В.,** Геополитическое и хронополитическое измерения культурной политики современной России / Власть. – М., 2009. 02. 2009. – С. 22–24.
- 14. Ильин М. В.** Геохронополитика – соединение времен и пространств // Вестник Московского университета. Серия 12. Политические науки. 1997. № 2. – С. 31.
- 15. Луценко Е.В.** Виртуализация общества как основной информационный аспект глобализации (основы информационно-функциональной теории развития техники и информационной теории стоимости) / Научный электронный журнал КубГАУ. № 01(9), 2005.
- 16. Национальная идея России. Программа действий (постановка задачи) /** Под ред. С.С. Сулакшина. М.: Научный эксперт, 2009. – С. 12.

17. Неклесса, А. Конец эпохи Большого Модерна / Журнальный зал. М.: Знамя, 2000. № 1 – С. 5. URL: <http://magazines.russ.ru/znamia/2000/1/> (дата обращения 28. 02. 2010). – **18. Отношения** Республики Беларусь и Европейского Союза: состояние и перспективы развития / Доклад директора Центра международных исследований Белгосуниверситета В. Улаховича на семинаре Европейская интеграция: возможности для Беларуси, Минск, Беларусь, 24 мая 2001 г. – С. 1-3. URL: <http://research.by/pdf/Seminars/2001/20010524/01Ulahovich.pdf> (дата обращения 28. 02. 2010). **19. Письмо** Генерального секретаря Кофи А. Аннана от 7 мая 2003 года S/2003/529 на имя Председателя СБ ООН в соответствии с резолюцией 1397 (2002) СБ ООН по урегулированию палестино - израильского конфликта. URL: <http://www.un.org/russian/document/sletters/2003/03-529.htm> (дата обращения 28. 02. 2010). **20. Программа** ЮНЕСКО «Информация для всех»; Правовое регулирование сети Интернет в России: проблемы и перспективы / Информационный бюллетень «Электронная Россия» Специальный Выпуск № 1, 2005. **21. Проект** «Интернет в России / Россия в Интернете» / Опросы «Интернет в России». Выпуск 23. Весна 2008. **22. Россия - Белоруссия.** Визит А.Г. Лукашенко в Москву // Дипломатический вестник. 1994. № 17 – 18. – С. 25. **23. Узбстер, Фрэнк.** Теории информационного общества Пер. с англ. М. В. Арапова, Н. В. Малыхиной; Под. ред. Е. Л. Вартановой. - М.: Аспект Пресс, 2004. – 400 с. **24. Хаусхофер К.** Границы в их географическом и политическом значении / О геополитике: Работы разных лет. – М.: Мысль, 2001. **25. Цымбурский В.Л.** Геополитика для "евразийской Атлантиды". Pro et contra. Осень 1999. т.4. №4. Проблемы глобализации. М. Московский центр Карнеги. 1999. **26. Шевченко А.В.** Информационная устойчивость политической системы / А.В. Шевченко. Монография – М.: Изд-во РАГС, 2005. – С. 9.

Рябцовський Г. В. Геополітичний вимір інформаційного простору союзної держави РФ і РБ: Політико-правовий аспект

У статті розглядаються політичні і юридичні проблеми формування єдиного інформаційного простору Союзної Держави Російської Федерації і Республіки Білорусь в контексті геополітичних інтересів учасників інтеграційного процесу.

Ключові слова: інформаційний простір, інформаційна політика, геополітика, Союзна Держава, Російська Федерація, Республіка Білорусь.

Рябцовский Г. В. Геополитическое измерение информационного пространства союзного государства РФ и РБ: политико–правовой аспект

В статье рассматриваются политические и юридические проблемы формирования единого информационного пространства Союзного Государства Российской Федерации и Республики Беларусь в контексте

геополитических интересов участников интеграционного процесса.

Ключевые слова: информационное пространство, информационная политика, геополитика, Союзное Государство, Российская Федерация, Республика Беларусь.

Ryabtsovsky G. V. Geopolitical Dimension of the Union State Information Space of the Russian Federation and the Republic of Belarus: Political and Legal Aspects

Political and legal problems of creating a single information space of the Union State of the Russian Federation and the Republic of Belarus in the context of the geopolitical interests of the integration process participants are considered in the article.

Key words: information space, information policy, geopolitics, Union State, Russian Federation, Republic of Belarus.

УДК 316.334.3(477.75)

Певная В. В.

ЭТНОПОЛИТИЧЕСКИЕ ПРОЦЕССЫ В КРЫМУ

Активность регионализации на постсоветском пространстве связывают с такими факторами, как статус регионов и специфика их территорий. К таким показателям можно отнести: ранг региона; этноадминистративный статус; досоветское существование в качестве целого; особый статус в Российской империи; предыдущий (в любой период) статус в СССР; размер региона; население и производство; периферийность; приближенность к иностранному центру тяготения; этнокультурная специфика населения; географическое единство региона. Поскольку эти факторы часто перекрываются по своему воздействию, выделение имеет условный характер, хотя усиление значения соответствующего признака усиливает регионализацию. Применив приведенные выше критерии к административно-территориальной структуре Украины, можно обнаружить ряд проблемных, с точки зрения сохранения территориальной целостности Украины, регионов. Более всего такие показатели-факторы присущи АР Крым, Закарпатской и Донецкой областям. Но существуют и особенности каждого из названных регионов.

Регионализм АР Крым отличается, прежде всего, этнокультурной спецификой (это единственный регион Украины, где большинство составляет нетитульный в стране этнос) и предшествующим статусом в СССР (пребывание до 1954 года в составе РСФСР). Подпитывает крымский ирредентизм и близость к

иностранным центру тяготения — России. Вместе с тем коллизии репатриации крымско-татарского народа и его противостояние с местным русским населением, масштабный рост преступности дали основания официальному Киеву выступать в роли арбитра и урегулировать проблему сепаратизма путем последовательного отстаивания принципа территориальной целостности государства. Не в последнюю очередь это удалось благодаря возвращению к власти в Крыму “старой” номенклатурной элиты, которая, удовлетворив свои экономические интересы, сохраняет лояльность к центру. Пророссийские настроения на полуострове, подпитывавшиеся частью российской элиты в 1990-х годах, несколько поостыли после определенных неуклюжих действий российской власти. В частности, строительство дамбы возле украинского острова Тузла, которое несет экологическую и, самое главное, экономическую опасность жителям Крыма, едва ли не впервые за годы существования украинского государства пробудило местный патриотизм с проукраинской окраской. И все же вопросы распределения имущества и земли продолжают держать в напряжении общественно-экономическую ситуацию на полуострове.

Именно Крым стал местом основной проверки украинской государственности на территориальную целостность. В начале 1991 года по территориальному принципу была создана Автономная Республика Крым, которую де-факто можно было определять как национально-территориальную, поскольку 67% ее населения составляют русские, имевшие преимущественно ирредентистские настроения в пользу России. Это дало руководству АР Крым основания в некоторых вопросах проводить независимую политику. Способствовал этому и конфликт между Украиной и Россией из-за раздела Черноморского флота. Впрочем, поддержка крымскими татарами Киева в этом конфликте поставила сепаратистов перед перспективой межэтнического конфликта на самом полуострове. Подавляющее большинство населения Украины крайне отрицательно отнеслось к перспективе выхода Крыма из-под юрисдикции Украины. Исследования фиксировали полное единодушие как Запада, так и Востока в том, что Крым должен оставаться неотъемлемой частью Украины. Еще одним доказательством невосприятия обществом отторжения от государства любых территорий является то, что в опросах населения относительно перспектив страны позиция альтернативного развития отдельных территорий не получила поддержки. В 1992 году всего 5,1% граждан считали, что разные регионы Украины должны выбирать свой путь, в 2001 году таких оказалось 3,4% [1, с. 155].

По мнению И. Тимофеева, особую роль в исследованиях начала XXI века стала играть «цивилизационная» составляющая идентичности [2]. В контексте цивилизационной теории этнополитические процессы, происходящие в Крыму сегодня, рассматривает Татьяна Вакулова. Актуальность изучения этнополитических процессов в Крыму в

контексте цивилизационной теории усиливается в связи с затянувшимся политическим кризисом и конфликтами, происходящими в Украине. Крым – уникальный полиэтничный регион Украины. По своим географическим характеристикам он находится на «перекрёстке цивилизаций»: православно-славянской и исламской. На территории крымского полуострова всегда сосуществовали этносы, принадлежащие к различным культурно-цивилизационным моделям развития. Находясь в зоне геополитических интересов различных цивилизаций, крымский регион становится территорией взаимодействия политических и экономических интересов различных государств, представляющих разные цивилизации [3]. Каждая этническая группа Крыма имеет свой вариант его истории. Представители титульной нации считают, что упоминание о предках украинцев – русичах – встречается в византийских хрониках еще с VI века [4, с. 294]. Для представителей официального Киева характерна подобная точка зрения: «Только целенаправленная государственная политика может восстановить историческую справедливость в отношении украинцев Крыма, которые по крайней мере трижды за последние два с лишним столетия спасали полуостров от окончательного запустения и разрушения. Без полнокровной украинскости Крым настоящего будущего не имеет. Как и без украинизации государственной жизни на полуострове» [4, с. 318].

Особый пласт в этнической истории Крыма представляет депортация народов, осуществленная во время Второй мировой войны. В этом явлении – корни основных проблем, порождающих современные проявления межэтнической напряженности. Цивилизационной особенностью Крымского полуострова является тот факт, что Крым представляет цивилизационно разнообразную территорию. В Крыму представлены различные культурно-цивилизационные модели развития: сохраняются особенности европейской цивилизации, особое место занимает православно – славянская цивилизации, быстрыми темпами возрождается модель исламской цивилизации. Этнополитические процессы в Крыму имеют несколько особенностей. Во-первых, в Крыму быстрыми темпами происходит возрождение культурно-цивилизационных основ исламской цивилизации, этнокультурной самобытности крымскотатарского этноса. Во-вторых: характерной чертой этнополитических процессов в Крыму является сложная цивилизационная самоидентификация населения, в которой просматривается влияние региональных субэтнических идентификаций. Население различных регионов идентифицирует себя с локальными территориально-этническими группами. Такой регионализм сопряжен не только с этнической разнородностью, но и с политическими предпочтениями, а также цивилизационными различиями. Крым по своей природе полиэтничен. В-третьих: наблюдается рост этнической самоидентификации, которая приводит к проблеме возрождения этнокультурной самобытности, поэтому остро стоит проблема русского

языка или двуязычия в Украине. Конституция Украины 1996 года государственным языком называет украинский язык. Преподавание в государственных школах и ВУЗах ведется на украинском и русском языках. В Крыму и, особенно в Севастополе, представители русскоязычного населения отстаивают свои права на русский язык, требуют принять закон о втором государственном языке. В-четвертых: крымскому населению помимо языковых присущи еще и конфессиональные различия. Крымский исследователь отмечает, что Крым – наиболее мозаичный в конфессиональном отношении регион Украины. За последние десять лет ежегодный рост религиозной сети составлял в среднем от 60 до 100 религиозных организаций. Доминирующее положение в Крыму занимают православие и ислам, объединяющие 43 и 30% всех религиозных организаций.

В-пятых: важная особенность межэтнических процессов в Крыму – противоречия по поводу экономического и политического статуса Крыма. Лидеры крымскотатарского населения выступают с требованиями создания крымскотатарской автономии в Крыму. В работе «Этнополитическая проблема в Крыму: республика Крым или исламское государство» Евгений Попов и Вадим Мордашов подчеркивают: «Анализируя ситуацию в среде татар, проживающих в Крыму, а также те вопросы, которые пытаются лоббировать крымскотатарские лидеры, необходимо иметь ввиду, что их важнейшей стратегической целью является создание в Крыму татарской этнической автономии. Необходимость решения данной задачи сформулирована в «Декларации о национальном суверенитете крымских татар», принятой на 2-м курултае 26–30 июня 1991 года. «...Крым является национальной территорией крымскотатарского народа, на которой только он обладает правом на самоопределение», «политическое, экономическое, духовное и культурное возрождение крымскотатарского народа возможно только в его суверенном государстве». «В случае противодействия государственных органов или каких-либо сторон достижению целей, провозглашенных Курултаем и настоящей Декларацией, - говорится в документе, – курултай поручает межлису добиваться признания за крымскотатарским народом статуса народа, ведущего борьбу за свое национальное освобождение и действовать согласно этому статусу». Стремление крымскотатарского руководства к достижению данной цели вызывает обоснованную тревогу у представителей других этносов проживающих в Крыму, и явно не способствует формированию на полуострове благоприятных межнациональных отношений [4].

Специалисты, изучающие этнополитическую ситуацию в Крыму, высказывают предположение, что национальная автономия крымских татар – это только первый шаг, своего рода «программа минимум» на пути к более существенной цели созданию собственного этнократического исламского государства. В пользу данной версии свидетельствует целый ряд фактов. Прежде всего, обращает на себя

внимание настойчивая и целенаправленная работа крымскотатарских лидеров по созданию параллельной системы власти на полуострове [4]. О планах руководителей «меджлиса» свидетельствует активное лоббирование ими на государственном уровне принятия ряда Законов Украины («О статусе крымскотатарского народа», «О реабилитации и обеспечении прав лиц из числа национальных меньшинств, которые подверглись репрессиям и были депортированы с территории Украины», Концепция государственной этнонациональной политики Украины). Анализ указанных законопроектов показывает, что их принятие будет способствовать не интеграции крымских татар в гражданское общество Крыма и Украины, а напротив, их обособлению через получение неоправданных привилегий и преимуществ перед другими этническими группами полуострова», – считают Е. Попов и В. Мордашов [4].

Эксперты и ученые считают, что «конфликт идентичностей» происходит там, где две или более групп начинают претендовать на одну и ту же историческую, культурную, социальную, политическую территорию. Естественно то, что «накладка идентичностей» наиболее явно проявляется в случаях политических притязаний на спорные географические территории. Сила территориального инстинкта многократно умножается в том случае, если территориальная общность оказывается в пограничном положении [6].

Итак, несмотря на ощущение неуверенности и сомнения относительно перспективы расцвета страны, неустоявшуюся национально-государственную идентификацию, украинское общество в подавляющем большинстве стало лояльным к процессу утверждения национальной государственности. Украинская политическая и экономическая элита непосредственно заинтересована в сохранении суверенитета Украины. Корпоративная солидарность представителей региональных элит с представителями одной ветви власти нивелировала региональную консолидацию. Сохранению лояльности регионов государству способствует и то, что этноязыковая и экономическая идентичности стали независимыми друг от друга системами соотнесения, восприятия и оценки социальных ситуаций. Доминирование экономических категорий идентификации может служить реальной почвой межэтнической интеграции. Кроме весомых региональных и этнокультурных различий в украинском обществе, сегодня нет достаточных институциональных предпосылок, которые бы «фрагментировали» государственно-территориальную общность.

Тем не менее, следует помнить, что региональное разнообразие Украины таит в себе не только опасность распада, но и потенциал мощной модернизации, поскольку социальная интеграция и социальная дифференциация — это процессы, взаимообуславливающие и взаимодополняющие друг друга. Социальная интеграция возникает и существует только там, где существует дифференцированность. В нашем случае региональная дифференциация может послужить предпосылкой и

базисом национальной интеграции. Нужна лишь взвешенная, научно обоснованная интеграционная политика власти. Для неё институциональные основания интеграционного процесса сформированы.

Литература

1. Резник А. Институциональные факторы стабильности слабоинтегрированного украинского общества // Социология: теория, методы, маркетинг. – 2005. – № 1. – С.155 – 167. **2. Иван Тимофеев.** Проблемы страновой идентичности в зарубежной политологии // «Международные процессы». // www.intertrends.ru/thirteen/007.htm.
3. Вакулова Т. В. Цивілізаційний вимір регіонів та національні інтереси України // Стосунки Сходу та Заходу України: суб'єкти, інтереси, цінності. Зб. наук. пр. / Наук. ред. І.Ф.Кононова. – Луганськ: Знання, 2007. – С. 20 – 24. **4. В. Сергійчук.** Формування і сучасний стан українського етносу Криму // Етнонаціональні процеси в Україні: історія та сучасність / О.Б. Беренштейн, Н. А. Зіневич, В. Т. Зінич та ін.: За ред. В. І. Наулка. – К.: Голов.спеціаліз.ред.літ.мовами нац.меншин України, 2001. – С.294 – 320. **5. Попов Е., Мордашов В.** Этнополитическая проблема в Крыму: республика Крым или исламское государство // <http://kro-krim.narod.ru/LITERAR/TATAR/etnoproblem.htm>. **6. Н.М. Межевич.** Региональная идентичность: теоретическое содержание и методология изучения // <http://dvo.sut.ru/libr/history/i299mez2/index.htm>

Певна В. В. Етнополітичні процеси в Криму

У статті розглядається специфіка кримської ідентичності з точки зору цивілізаційного підходу. Доводиться, що за умови розумної державної політики Крим може стабільно розвиватися в межах України.

Ключові слова: етнічна ідентичність, регіональна ідентичність, цивілізація, етнічна група, Крим.

Певная В. В. Этнополитические процессы в Крыму

В статье рассматривается специфика крымской идентичности с точки зрения цивилизационного подхода. Доказывается, что при условии разумной государственной политики Крым может стабильно развиваться в составе Украины.

Ключевые слова: этническая идентичность, региональная идентичность, цивилизация, этническая группа, Крым.

Pevnaya V. V. Ethno political processes in Crimea.

The article reviews the specifics of Crimean identity from the point of view of civilization approach. It is determined that under conditions of sensible state policy Crimea can steadily develop as a part of Ukraine.

Key words: ethnic identity, regional identity, civilization, ethnic group, Crimea.

УДК 316.77:323.2

Шумилов А. В.

**СОЦИАЛЬНЫЕ СЕТИ И ИНФОРМАЦИОННЫЕ ТЕХНОЛОГИИ
В ЭЛЕКТОРАЛЬНЫХ ПРОЦЕССАХ ПРИ ПЕРЕХОДЕ
КО ВТОРОМУ МОДЕРНУ**

Глобальные перемены XXI в. затрагивают все аспекты человеческой деятельности, что непосредственно влияет на роль и место государства в современном обществе. В научных кругах идет обсуждение проблем связанных с переходом к обществу Второго модерна [1]. Важную роль в модернизации политической системы играют информационные и телекоммуникационные технологии. Современные страны и политические акторы объективно рассматривают информационные технологии и телекоммуникации как важные факторы развития. Интернет-технологии открывают принципиально новые возможности коммуникации и взаимодействия: делают доступной информацию, упрощают получение обратной связи, создают инновационные формы участия населения в политическом и электоральном процессах, становятся источником прозрачности действий политических институтов и конкретных политиков. Органы государственной власти России переходят к масштабному применению ИКТ как на федеральном, так и на региональном уровнях; взят курс на создание электронного правительства. Движущей силой служит рост потребностей в повышении качества государственного управления, прямо обусловленный задачами административной реформы. Следует отметить, что в современной политике, как и в гуманитарной науке, стали чаще использоваться категории и термины, относящиеся к инженерным дисциплинам (технологии, политические технологии, механизмы управления, технологии парламентаризма, информационные технологии и т.д.).

Можно отметить, что в последние годы значительно растет интерес к проблеме применения новых информационно-коммуникационных технологий в электоральных процессах. Наряду с практическими исследованиями появились общетеоретические работы, посвященные Интернету как явлению в политике. В целом специалисты раскрывают роль Интернета и информационных технологий в политическом процессе, раскрывая его положительные и отрицательные стороны. Ряд исследований посвящены изучению состояния и развития политического сегмента Рунета. Среди них можно выделить работы И.И. Кузнецова, Б.В. Овчинникова, Д.Н. Пескова, Ю. Росича и др. Часть исследователей рассматривают конкретные web-технологии. Пристальное внимание уделяется отдельным Интернет-проектам (Ф.Вириц, А. Власова, А. Ефремова и др.). Отдельное внимание юристами уделяется правовым вопросам регулирования Интернета.

Примерами могут быть работы Л. Горшковой, М. Гринюк, А. Кемрадж, Н. Лебедевой, В. Ефременко и др. Однако данные авторы поднимают не весь спектр проблем, связанных с современной информатизацией политики, что оставляет богатый материал для осмысления протекающих процессов.

Процесс внедрения информационных технологий в политический процесс начал стремительно разворачиваться в мире с 1980-х гг. Новые вызовы, с которыми столкнулись государства в конце XX в. (рост спроса на госуслуги, требование повышения эффективности работы государственного аппарата со стороны граждан, падение общественного доверия к государственным институтам), стали причиной пересмотра традиционных моделей управления. В конце 1980-х – нач. 1990-х гг. наступил новый этап реформирования госуправления связанный с развитием и массовым распространением информационных технологий. Среди множества вариантов телекоммуникационных технологий бесспорным лидером за последние годы стал Интернет. Сегодня он является важнейшим элементом информационной инфраструктуры мирового сообщества. Темпы распространения Интернета носят взрывной характер. Государство является самым крупным потребителем информации, а также самым крупным поставщиком услуг, а соответственно не может оставаться вне рамок IT индустрии. Западные аналитики пришли к выводу, что для увеличения результативности деятельности государства необходима компьютерная автоматизация политических процессов. Как ответ на требование рынка, IT-компании разработали специализированные компьютерные системы. Ряд государств внедрили технологию «электронное голосование», для автоматизации избирательного процесса (удачный пример имеет Эстония). В частности в России разрабатывается государственная автоматизированная система «Выборы». Но, зачастую все технологические решения являются средствами поддержки принятия решений (Decision Support System, DSS). Их определяют как компьютерные автоматизированные системы, которые разработаны для помощи людям, принимающим решения в сложных условиях, для полного и объективного анализа предметной деятельности.

Следует отметить, что использование государством информационных технологий не было ново, они давно и эффективно применялись в банковском деле, транспорте и промышленности. Появление специализированных систем информатизации и автоматизации политической деятельности позволило значительно улучшить управление работой политических организаций и взаимодействие их подразделений.

Опыт политтехнологов развитых стран показал, что компьютерные информационно-аналитические системы обеспечивают системный подход в организации деятельности политических структур, увеличивают эффективность управления и оптимизируют использование

финансовых, временных, человеческих ресурсов и позволяют использовать точную и актуальную информацию.

Можно выделить основные сферы политической деятельности, в которых эффект от использования информационных систем будет наиболее заметен. Это получение актуальной информации, на основе которой возможна организация работы, управление политическими процессами.

Специализированные информационно-аналитические системы позволяют создать систему документооборота и коммуникаций между сотрудниками. В свою очередь, это дает возможность эффективно распределять задачи между подразделениями государственных институтов, своевременно оповещать руководителей о возникших неполадках и проблемах в ходе реализации проектов. Говоря о повышении эффективности управления политическими процессами с помощью развития информационных технологий, важно отметить, что появляется возможность сформировать наглядную картину всех происходящих процессов (в частности и трехмерную). Это достигается с помощью создания системы отчетности и анализа результатов деятельности политического института, обеспечения мониторинга развития ситуации в режиме реального времени, обзора обстановки в регионе и деятельности всех подразделений организации. Следует также отметить удачный пример использования на выборах президента США в 2008 г. Интернет-сайта Б. Обамы не только для взаимодействия с избирателями, а еще и для получения пожертвований на избирательную кампанию.

Избирательная кампания в США продемонстрировала широкие возможности новых технологий. Впервые были удачно использованы социальные сети Facebook и MySpace. Б. Обама имел 2037315 друзей в Facebook, значительно больше, чем другие кандидаты в президенты. Следует отметить, что платформа «социальной сети» изначально устанавливает тесное взаимодействие с «друзьями». Важной функцией социальных сетей является межличностное и групповое общение. Имеется возможность позиционирования индивида в социальном окружении. Социальные сети позволяют реализовывать свои возможности в самовыражении, подбирать ту информацию, которую вы хотите видеть. В целом практически все стороны жизни могут быть отражены на личной страничке.

Такие возможности могут широко применяться в национальных социальных сетях. В частности, в России насчитывается более 42-45 млн. (8 место в мире) интернет-пользователей, или 36% взрослого населения страны [2]. 79% пользователей общаются друг с другом в Сети, из них - посредством социальных сетей (52%) [3]. Россияне сидят в социальных сетях дольше всех в мире. В самой популярной русскоязычной сети «vkontakte.ru» в июне 2010 г. насчитывалось более 72 млн. аккаунтов (не менее 10% пользователей сети - граждане Украины). В этих условиях в

будущих выборах кандидаты уже не смогут игнорировать социальные сети как новый инструмент ведения избирательной компании. Пользователи сети могут стать не только добровольными агитаторами, но и увеличить явку на выборах, т.к. захотят реализовать до конца свое участие в социальной общественно-политической жизни.

Следовательно, если мы отмечаем колоссальный прорыв в области проникновения Интернета в жизнь населения, то можно констатировать что будущее общество - это информационное общество, общество которое быстро получает информацию и имеет возможность значительно быстрее реагировать на происходящее. Разумеется, мы не говорим, что появляется возможность прямой демократии для населения. В этом еще нет заинтересованности ни общества, ни власти. Однако, будущее общество, несомненно, будут формировать инновационные (информационные) социальные технологии. Можно отметить, что данные явления задают новые темы для анализа, позволяя задуматься, насколько наши знания глубоки.

Литература

1. Соціологія Другого модерну: проблема перевизначення понять суспільствознавчого дискурсу: зб. наук. пр. / Наук. ред. І.Ф. Кононов. – Луганськ: Вид-во ДЗ «ЛНУ імені Тараса Шевченка», 2009. – 269 с. **2. Internet users // The World Factbook:** <https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/rankorder/2153rank.html?countryName=Russia&countryCode=rs&regionCode=cas&rank=8#rs> **3. Рейтинг популярности социальных интернет-сетей // ВЦИОМ:** http://wciom.ru/arkhiv/tematicheskii-arkhiv/item/single/13526.html?no_cache=1&cHash=320cbd44d4

Шумілов А. В. Соціальні мережі та інформаційні технології в електоральних процесах при переході до Другого модерну

Роботу присвячено розгляду нового феномену електоральних процесів – соціальних мереж і інформаційних технологій в *політиці*. Необхідність наблизитися до розуміння питань технологічної модернізації сучасних суспільств оцінюється як актуальне завдання. Представлено основні тенденції розвитку інформаційних технологій в політиці. Констатується, що інформаційні технології вплинуть на модернізацію суспільства.

Ключові слова: соціальні мережі, політика, електорат, модернізація суспільства.

Шумілов А. В. Социальные сети и информационные технологии в электоральных процессах при переходе ко Второму модерну

Работа посвящена рассмотрению нового феномена электоральных процессов – социальных сетей и информационных технологий в

политике. Необходимость приблизиться к пониманию вопросов технологичной модернизации современных обществ оценивается как актуальная задача. Представлены основные тенденции развития информационных технологий в политике. Констатируется, что информационные технологии повлияют на модернизацию общества.

Ключевые слова: социальные сети, политика, электорат, модернизация общества.

Shumilov A. V. Social networks and information technologies in the electoral processes at transition to the Second modern.

The work deals with the new phenomenon of electoral processes in social networks and information technology in politics. The need to approach an understanding of technological issues of modern society modernization is evaluated as a topical task. Here presented the main trends of information technology in politics. It is noted that information technology will affect the modernization of society.

Key words: social networks, politics, electorate, the modernization of society.

ПЕРЕХІД ДО ДРУГОГО МОДЕРНУ: РИЗИКИ, ЗАГОРОЗИ ТА МОЖЛИВОСТІ

УДК 316.3

Вихров М. Н.

К ВОПРОСУ О КРИЗИСЕ ОБЩЕСТВЕННОЙ СОЛИДАРНОСТИ В УСЛОВИЯХ ОБЩЕСТВА РИСКА

Сегодня украинское общество находится в переходном состоянии, поэтому проблема социальной солидарности стоит достаточно остро. Содержание текущей социальной трансформации вполне подходит под понимание Элвина Тоффлера, который писал, что «третья волна» (т.е. информационное общество) «бьется сегодня о многие страны мира, создавая новую и часто весьма странную среду» [1]. В случае Украины, более выраженными являются тенденции деиндустриализации, нежели формирования информационного общества. Поэтому в качестве методологической основы данного исследования будет использована концепция общества риска, разработанная Ульрихом Бекем. Она позволяет выделить сущностные черты украинского общества без использования концепций вероятного будущего. Целью данного исследования является изучение феномена социальной солидарности в условиях общества риска. Для более объёмного рассмотрения феномена социальной солидарности и анализа условий общества риска будут привлечены концепции социального характера и «бегства от свободы» Эриха Фромма.

Концепция общества риска применялась для описания постсоветского российского социума Олегом Яницким, а для украинского – Оксаной Паньковой. Согласно выводам Паньковой, наше общество имеет все рискологические особенности с выраженной спецификой функционирования переходного состояния по нисходящей проекции [2, 10].

Вкратце, концепция общества риска состоит в следующем. Во-первых, выявляется внутренняя тенденция индустриального общества к возрастающей неустойчивости [3, с. 16]. Во-вторых, общество рассматривается сквозь призму производства и распределения благ и рисков. В-третьих, выявляется смена общественных приоритетов: приоритет развития смещается в пользу приоритета безопасности. Короче говоря, общество риска – «это такой взгляд на характер созидания общественной жизни, когда производство благ и бедствий, достижений и потерь трактуются как две – онтологически и гносеологически - равнозначные стороны данного процесса» [4, с. 6].

Распределение рисков связано с неравенством. Некоторые риски несут глобальный характер, и подверженность им не зависит от социального статуса, материальной обеспеченности – «нужда иерархична, смог демократичен». Однако такие риски, как безработица и социальная маргинализация распределяются отнюдь не «демократично». Бек пишет, что риску безработицы подвержены в большей степени группы населения «и без того находящиеся в невыгодных условиях» [3, с. 132]. Такая же логика касается и отношений в рамках мир-системы. Используя терминологию И.Валлерстайна, можно говорить о скапливании рисков на периферии мир-системы и более выгодном положении её ядра.

Характерной чертой общества риска является аномия, т.е. состояние «нормативного вакуума». Причём в обществе риска аномия является необходимым следствием нормального, а не кризисного функционирования. Исследования украинского общества свидетельствуют о значительном распространении этого феномена в нашем обществе. Так, согласно данным социологического мониторинга института социологии НАНУ, в 2009 году 41,7% респондентов считали, что люди используют противоправные и аморальные способы действия для удовлетворения личных интересов, 46,4% - считают, что люди способны при случае «согрешить» и лишь 11,9% считают, что украинцы всегда действуют согласно правовых и моральных норм [5, 241]. По данным другого исследования, 12,8% украинцев трудоспособного возраста не могут адаптироваться к современной жизни, что порождает аномическое поведение [6, 324].

Новые особенности общественной жизни способствуют формированию определённого социального характера. Рассмотрим это сквозь призму концепции социального характера Эриха Фромма. Напомним, что социальный характер – это «совокупность черт характера, которая присутствует у большинства членов данной социальной группы и возникла в результате общих для них переживаний и общего образа жизни» [7]. Социальный характер является «результатом динамической адаптации человеческой природы к общественному строю» и изменяется вместе с изменением социальных условий.

Как условия общества риска влияют на социальный характер? Согласно Фромму, истоки современного социального характера лежат в разрыве «органического единства» индивида с миром и социумом, в коем он, по мнению Фромма, пребывал до конца Средневековья. При переходе от феодального к буржуазному обществу эти «первичные узы» были разорваны и индивид оказался перед лицом неподвластных ему сил (рынок труда, капитал). Его выживание теперь зависело от его личной способности побеждать в конкурентной борьбе, поэтому чувства неуверенности в своих силах, тревоги и ощущение враждебности мира стали неотъемлемой частью социального характера [7]. То есть атомизация социальных субъектов сопровождалась нарастанием

психологического дискомфорта у этих самых субъектов, стремлением к «бегству от свободы». Относительно общества риска Бек проводит прямую историческую аналогию: «как в XIX веке модернизация привела к распаду закостеневшее в сословных устоях аграрное общество, так и теперь она размывает контуры индустриального общества, и последовательное развитие модерна порождает новые общественные конфигурации» [3, 10]. Следовательно, воспроизводятся условия, ориентирующие социальный характер на «бегство от свободы».

Рассмотрим это подробнее. В современном обществе люди пребывают в состоянии «глубокой неуверенности в основополагающих аспектах жизни (отношения между полами, брак, семья, цивилизационные угрозы)», к которой добавляется «глобальная материальная неуверенность в образе жизни». По отношению к обществу риска вполне применимо выражение Бурдьё о том, что «весь мир материального и культурного, общественного и частного производства, таким образом, вовлекается в широчайший поток негарантированности» [8]. Негарантированность воздействует не только на тех, кого она затрагивает непосредственно, но косвенно на всех остальных – посредством страха.

Именно страх становится главным приоритетом общества риска. По мнению Бека, в обществе риска содержание солидарности меняется: «место общности нужды занимает общность страха» [3, 60]. Так, в Украине среди предложенных факторов объединения и сближения людей фактор угрозы и опасности занял второе место (36,1%) после семейных и дружественных связей (64,3%) [9, с. 446].

На смену содержательно-позитивному идеалу равенства приходит содержательно-негативный идеал безопасности. Индивид испытывает нарастающее чувство тревоги и бессилия перед обстоятельствами: «Общественные проблемы тут же оборачиваются психическими предрасположенностями: неудовлетворенностью собой, чувством вины, страхами, конфликтами и невротизмом» [3, 145]. И это вполне закономерно, поскольку «человек, внезапно вырванный из тех условий, к которым он привык, не может не впасть в отчаяние, чувствуя, что из-под ног его ускользает та почва, хозяином которой он себя считал» [10]. А общество риска с его нарастающей неустойчивостью создаёт ситуацию *постоянно ускользающей почвы*. Поэтому индивид ориентирован на «бегство из невыносимой ситуации, в которой он не может дальше жить» [7]. Неуверенность украинцев в собственных силах проявляется в преобладании экстернальной жизненной ориентации. По данным 2009 года, на внешние обстоятельства полагается 46% украинцев и только 22% - на себя, остальные ориентируются на себя и на обстоятельства [11, 195].

Согласно Фромму, единственным путём положительного решения проблемы свободы является солидарность, устраняющая изоляцию индивида и обнадёживающая его. Отметим, что в рамках

данного исследования используется представление о трёх этапах становления социального феномена солидарности: эмоциональном, духовно-идейном и поведенческом. По мнению автора, именно на поведенческом уровне солидарность реализуется в качестве реального социального феномена [12, с. 316].

По выражению Фромма, «солидарность – это... осуществление и лучшая гарантия безопасности» [13]. Это подтверждается и другими исследователями. Так, Роберт Патнем описывал преимущества включенности в сообщество следующим образом. Во-первых, включенность в сообщество способствует здоровым нормам взаимности и доверия, предоставляя индивиду широкие возможности общения и взаимодействия. Во-вторых, сообщества могут оказывать практическую помощь в виде социального капитала. Включенность в сообщества «расширяет самоосознание участников, превращая «я» в «мы», что в условиях общества риска должно оказывать благотворное влияние на психологическое самочувствие индивидов, а использование социального капитала сообществ позволяет избегать реализации рисков или компенсировать (хотя бы частично) их последствия [14].

Но положение индивида в обществе риска весьма драматично. Стремление избежать рисков и облегчить бремя «свободы» парадоксальным образом уже «не создаёт социальной сплочённости, которая бы ощущалась как пострадавшими, так и другими людьми. Не появляется ничего, что могло бы организовать их в социальный слой, группу или класс» [3, с. 63]. Это связано с тем, что «обострение и индивидуализация социального неравенства переплетаются», а риски зачастую становятся неосязаемыми (напр., ядовитые отходы в атмосфере). Также среди причин упадка общественных объединений следует указать такие факторы, как урбанизация и связанная с ней фрагментация жизни населения, распространение телевидения, индивидуалистические ценностные ориентации, фактор опыта конкретного поколения, эмансипация женщин и связанные с ней изменения брачно-семейных отношений [15].

Упадок общественных объединений, которые являются способом реализации солидарности индивидов – характерная черта современных обществ. Так, Роберт Патнем, посвятивший большое внимание исследованию этой проблемы, на материале США фиксирует обвальное снижение количества членов таких ассоциаций, как профсоюзы, различные ассоциации и братства, хотя все они предоставляют значительный объём социального капитала (т. е. конкретных преимуществ). Новые же организации, хотя и имеют не меньший политический вес, но отношения между их членами кардинально отличаются от отношений внутри классических «вторичных ассоциаций». Члены новых объединений ассоциируют себя с общими символами, общими лидерами и общими идеалами, но не друг с другом [14]. Фактически, эти объединения образуются и функционируют не

вопреки процессу атомизации, а «с учётом» его. В рамках таких объединений индивид не в состоянии преодолеть свою изоляцию, хотя, например, в политическом процессе он и выступает как часть коллективного целого.

Таким образом, чрезвычайная необходимость практической реализации солидарности сталкивается с невозможностью её реализации. Образно говоря, общество риска порождает стремление к бегству от свободы и одновременно отбирает возможность бежать. Индивиду предоставляются лишь негативные варианты решения проблемы личной изоляции и бессилия, которые, по существу, решениями не являются [7]. Индивид поставлен перед задачей выживания в условиях личной изоляции и неустойчивости внешних условий. Социальные формы, в которые должны отлиться запросы социального характера, отсутствуют, либо изменены таким образом, что не выполняют своей солидаризирующей (явной или латентной) функции.

Украинское общество, лишённое традиций гражданской активности, демонстрирует неспособность и нежелание создавать объединения и участвовать в них. Например, по данным 2009 года, только 2,4% украинцев принимали участие в работе общественных организаций в течение последних 12 месяцев [16, 392]. Вполне можно согласиться с выводом В.Пиддубного и Г.Чепурко о том, что выраженное тяготение к консолидации в Украине отсутствует [9, 442]. Аналогичного мнения придерживается и И.Мартынюк, который констатирует, что институты гражданского общества не стали основой преодоления разрозненности украинцев. Среди основных причин этого он указывает на отсутствие соответствующих традиций, крайнюю девальвированность социального капитала и существенное преобладание недоверия над доверием [5, с. 243].

Каковы перспективы решения проблемы солидарности в обществе риска? Уместно будет процитировать ответ Роберта Патнема на один из вопросов интервью для российского издания: «У нас есть двухвековое наследие гражданских традиций, которое оказалось одновременно и роскошью, и ограничением. А если такого наследия нет, люди просто вынуждены изобретать новые способы сосуществования» [15]. Правда, даже самая острая потребность решения некой задачи совсем не гарантирует её решение.

Литература

- 1. Тоффлер Э.** Третья волна. [Электронный ресурс]: Библиотека Гумер. – 2.05.10 – Режим доступа: http://www.gumer.info/bibliotek_Buks/Culture/Toffler/Index.php
- 2. Панькова О.** Образ современной Украины: штрихи к портрету «общества риска». // Методологія, теорія та практика соціологічного аналізу сучасного суспільства: Збірник наукових праць. У 2-х т. Т 2. – Харків: Видавничий центр Харківського національного університету імені

В.Н.Каразіна, 2006. – 448 с. **3. Бек У.** Общество риска. На пути к другому модерну / Пер. с нем. В. Седельника и Н. Федоровой; Послесл. А. Филиппова. - М.: Прогресс-Традиция, 2000. — 384 с. **4. Яницкий О.** Риск в современном обществе. Россия как общество риска: методология анализа и контуры концепции. // Общественные науки и современность. – 2004 - № 2. – С. 5 – 15. **5. Мартинюк І.** Моральна складова вибору як показник стану соціально-психологічної атмосфери суспільства.// Українське суспільство 1992-2009. Динаміка соціальних змін; за ред. д.ек.н. В. Ворони, д. соц. н. М. Шульги. - К.: Інститут соціології НАН України, 2009, - 560 с. **6. Структурні** виміри сучасного суспільства: Навчальний посібник / За ред. С. Макеєва. – К., 2006. – 327 с. **7. Фромм Э.** Бегство от свободы. [Электронный ресурс]: Библиотека Максима Мошкова – 2.05.10 – Режим доступа: <http://lib.ru/PSIHO//FROMM/fromm02.txt> **8. Бурдые П.** Негарантированность повсюду. [Электронный ресурс]: Трудовое сопротивление – 2.05.10 – Режим доступа: <http://antijob.anho.org/library/id313> **9. Піддубний В.,** Чепурко Г. Перспективи консолідації українського суспільства.// Українське суспільство 1992-2009. Динаміка соціальних змін; за ред. д. ек. н. В. Ворони, д. соц. н. М. Шульги. – К.: Інститут соціології НАН України, 2009, – 560 с. **10. Дюркгейм Э.** Самоубийство: социологический этюд. [Электронный ресурс]: Библиотека Гумер – 2.05.10 – Режим доступа: http://www.gumer.info/bibliotek_Buks/Sociolog/Durkgeim/index.php **11. Злобіна О.** Соціально-психологічні складові адаптивного потенціалу населення.// Українське суспільство 1992-2009. Динаміка соціальних змін; за ред. д.ек.н. В. Ворони, д. соц.н. М. Шульги. – К.: Інститут соціології НАН України, 2009. – 560 с. **12. Віхров М.** Місце і значення соціальної солідарності в соціальній системі: структурно-функціональний підхід // Сучасні суспільні проблеми у вимірі соціології управління: Збірник наукових праць ДонДУУ. Т. XI. Вип. 146. Серія «Соціологія» - Донецьк: ДонДУУ, 2010. – 471 с. **13. Фромм Э.** Здоровое общество. [Электронный ресурс]: Автономное действие – 2.05.10 – Режим доступа: <http://www.avtonom.org/old/print.php?nid=1061> **14. Putnam R.** Bowling Alone: America's Declining Social Capital. [Электронный ресурс]: Democracy in America – 2.05.10 – Режим доступа: <http://xroads.virginia.edu/~HYPER/DETOC/assoc/bowling.html> **15. Патнем Р.** Надежда социальной инженерии [Электронный ресурс]: Эксперт online 2.0 – 2.05.10 – Режим доступа: <http://www.avtonom.org/old/print.php?nid=1061> **16. Резнік О.** Громадянські практики українців як ресурс життєвих домагань.// Українське суспільство 1992–2009. Динаміка соціальних змін; за ред. д. ек. н. В. Ворони, д. соц. н. М. Шульги. – К.: Інститут соціології НАН України, 2009. – 560 с.

Віхров М. М. До питання про кризу суспільної солідарності в умовах суспільства ризику

Сьогодні українське суспільство переживає глибоку соціальну трансформацію. Тому вивчення суспільної солідарності має велике теоретичне та прикладне значення. Дане дослідження присвячене вивченню феномена суспільної солідарності в умовах суспільства ризику. Автор застосовує теорію суспільства ризику до українських реалій і аналізує перспективи суспільної солідарності. Для розширення аналізу автор застосовує теорію суспільного характеру та ідею «втечі від свободи», запропонованих Еріхом Фроммом. Автор доходить висновку, що суспільство ризику стимулює прагнення «втечі від свободи», але позбавляє індивідів можливості подолати суспільну атомізацію.

Ключові слова: солідарність, суспільство ризику, соціальний характер, соціальний капітал, соціальна трансформація, атомізація.

Вихров М. Н. К вопросу о кризисе общественной солидарности в условиях общества риска

Сегодня украинское общество переживает глубокую социальную трансформацию. Поэтому изучение общественной солидарности имеет большое теоретическое и прикладное значение. Данное исследование посвящено изучению феномена общественной солидарности в условиях общества риска. Автор применяет теорию общества риска к украинским реалиям и анализирует перспективы общественной солидарности. Для расширения анализа автор использует теорию социального характера и идею «бегства от свободы», предложенные Эрихом Фроммом. Автор приходит к выводу, что общество риска стимулирует стремление к «бегству от свободы», но лишает индивидов возможности преодолеть социальную атомизацию.

Ключевые слова: солидарность, общество риска, социальный характер, социальный капитал, социальная трансформация, атомизация.

Vihrov M. N. About the crisis of social solidarity under conditions of the risk society.

Nowadays Ukrainian society goes through profound social transformation. Thus the study of social solidarity is of great theoretical and applied meaning. This research is dedicated to the study of phenomenon of social solidarity in the conditions of risk society. The author applies the theory of risk society to Ukrainian reality and analyses the perspectives of social solidarity. To widen the analysis, the author applies the theory of social character and the idea of the “dread of freedom” created by Erich Fromm. The author comes to a conclusion, that risk society stimulates the individual’s feeling of the “dread of freedom”, but deprives him of possibility to overcome social atomization.

Key words: solidarity, risk society, social character, social capital, social transformation, atomization.

УДК 316.334.2 (4)

Власов А. В.

**ИПОТЕЧНОЕ КРЕДИТОВАНИЕ В УКРАИНЕ, РОССИИ И
ЧЕШСКОЙ РЕСПУБЛИКИ В УСЛОВИЯХ ГЛОБАЛЬНОГО
ЭКОНОМИЧЕСКОГО КРИЗИСА**

Еще со времен Древней Греции философы разделили потребности человека на различные классификационные группы. Среди них есть:

- потребности по сферам;
- по функциональной роли;
- по происхождению;
- по оказываемому на общество эффекту.

Самая, пожалуй, интересная квалификация, это классификация по объекту, которая делит потребности человека на физиологические (пища, вода, воздух, климатические условия и т. п.); материальные, (жилище, одежда, средства передвижения, орудия производства и т.п); социальные, духовные и так далее.

И вот среди основных потребностей человека, жилье стоит на первых местах по значимости. Но, как известно, то что порой так необходимо, порой сложно достигаемо.

Для изучения проблем, связанных с ипотечным жилищным кредитованием, обратимся к главному документу любого государства – Конституции.

Рассмотрим сначала Конституцию России. Согласно Конституции Российской Федерации (ст. 40), каждый имеет право на жилище. Никто не может быть произвольно лишен жилища. Органы государственной власти и органы местного самоуправления поощряют жилищное строительство, создают условия для осуществления права на жилище. Закреплены и первичные конституционные гарантии обеспечения данного права. Некоторым категориям граждан, в частности, малоимущим, ветеранам войн и другим, в соответствие с действующим законодательством, жилые помещения из государственных и муниципальных жилищных фондов предоставляются бесплатно.

Однако проблема обеспечения граждан России жильем является важнейшей в современных условиях. В настоящее время жилищная проблема стоит перед более чем 60 % российских семей.

В статье 47 Конституции Украины иная формулировка, которая, на наш взгляд, является более правильной. Итак, статья 47 гласит, что «каждый имеет право на жилище. Государство создает условия, при которых каждый гражданин будет иметь возможность построить жилище, приобрести его в собственность или взять в аренду. Гражданам, нуждающимся в социальной защите, жилище

предоставляется государством и органами местного самоуправления бесплатно или за доступную для них плату в соответствии с законом. Никто не может быть принудительно лишен жилища иначе как на основании закона по решению суда». В Украине также сложилась достаточно напряженная ситуация с жилищным кредитованием, по статистическим данным потребность в жилище на данный момент испытывают свыше 70% украинских семей.

В Конституции Чешской республики нет прямого упоминания об ипотеке. Основным документом будет являться Хартия основных прав и свобод Чехии, которая провозгласила, что каждый имеет право быть собственником. Право всех собственников имеет одинаковое законное содержание и защиту. Наследование гарантируется. Также, законом устанавливается, какое имущество, необходимое для обеспечения потребностей общества, развития национальной экономики и публичного интереса, может находиться только в собственности государства, общины, либо определенных юридических лиц, а также то, что собственность обязывает. Запрещается злоупотребление собственностью и ее использование вопреки всеобщим интересам, охраняемым законом, или наносящее ущерб правам других лиц. Осуществление права собственности не должно причинять вред здоровью людей, природе, окружающей среде сверх норм, установленных законом.

Проблемы развития ипотечного кредитования в данных странах в принципе достаточно схожи:

- высокая стоимость жилья;
- высокие процентные ставки по кредитам;
- низкий уровень доходов населения и т. д;

Рынок ипотечного жилищного кредитования в России и Украине достаточно молод, возник менее десяти лет назад. Динамично он развивается только последние три-пять лет. Развитие происходит достаточно неравномерно.

За последние годы рост ипотечного жилищного кредитования, по некоторым данным, составил свыше 10%, при этом банкиры не учитывали проблемы которые могли возникнуть при данном кредитовании.

К примеру, в большинстве российских банков процесс выдачи кредитов был «поставлен на конвейер». Банки не особо проверяли кредитную историю заемщика, не углублялись в документы. Основная задача на тот момент была выдать как можно больше кредитов. В итоге с наступлением экономического кризиса банки начали испытывать колоссальные трудности по возвратам кредитов, что спровоцировало приостановление выдачи ипотечных кредитов и росту процентных ставок. Аналогичная ситуация на Украине, хотя и со своими особенностями.

Большинство стран Европейского Союза уже активно развивают ипотечное жилищное кредитование, при этом делая процентные ставки

намного привлекательными, нежели их коллеги из России и Украины. К примеру GE Money Bank (Чешская Республика) предлагает ипотеку под 5% в кронах годовых без дополнительных платежей за ведение и выдачу кредита, в Украине банк VAB предлагает кредит под 14% годовых (в гривнах), в России банк Московский Кредитный Банк предлагает кредит под 10% годовых, дополнительно оплачивается процент за выдачу и комиссию за сопровождение кредита. Даже поверхностный анализ ипотечных кредитов показывает, что банки России и Украины предлагают гораздо менее выгодные условия, чем их западные коллеги. Безусловно, это связано и со ставкой рефинансирования, и риском невозврата кредита, и высокой долей прибыли.

Если рассмотреть проблему более детально и сравнить стоимость квадратного метра в Киеве, Москве или Праге, то жителям Киева и Москвы за те деньги, которые они тратят на покупку 1 комнатной квартиры, с лихвой бы хватило на покупку 2х и даже 3х комнатной квартиры в Праге.

Для решения проблем ипотечного жилищного кредитование на данный момент предлагают достаточно много способов, среди которых: понижение процентных ставок, введение налога на собственность (тем самым люди будут избавляться от лишней жилплощади, а освобождаемые метры будут «выставляться» на продажу) и т.д.

Но понижением только одних процентных ставок проблему не решить. Основные проблемы на данный момент:

- существенные проблемы с возвращением уже выданных кредитов;
- желание банков получить высокую прибыль за выдачу (обслуживание) кредитов;
- высокая себестоимость квадратного метра (сверхприбыли строительных компаний);
- отсутствие площадок для нового строительства (особенно актуально для России: Москва, Санкт Петербург, Новосибирск, Екатеринбург; Для Украины: Киев, Харьков, Донецк);
- ветхость уже имеющегося жилого фонда;
- низкая платежеспособность населения.

Безусловно, данные проблемы затрагивают не только ипотечное жилищное кредитования. Они пересекаются и с другими социальными сферами жизни общества. Поэтому развитие ипотечного кредитования посредством только лишь снижения процентных ставок невозможно. К тому же резкое понижение процентных ставок приведет к росту спроса на и так достаточно ограниченное предложение о продаже. Это вызовет обратную реакцию и будет способствовать росту цен на квадратные метры.

Выводы. Мировой кризис значительно отразились на ипотечном жилищном кредитование. В течении ближайших нескольких лет

повышение цен на жилье –это единственное, что, возможно, будет сдерживать превышение спроса над предложением на рынке жилья.

Литература

1. Конституция РФ от 12 декабря 1993 года (с поправками от 30 декабря 2008 г.).
2. Конституция Чешской Республики от 16 декабря 1992 года.
3. Конституция Украины от 28 июня 1996 года.
4. <http://www.ge.com/cz/>
5. www.mkb.ru.
6. www.vab.ua.
7. www.csob.cz
8. www.volny.cz

Власов О. В. Іпотечне кредитування в Україні, Росії і Чеській республіці в умовах глобальної економічної кризи

В умовах глобальної економічної кризи іпотечне кредитування зазнає великих труднощів. Зростає неповернення вже виданих кредитів, зростає процентна ставка за кредитами, знижується рівень доходів населення. Можна впевнено сказати, що на сьогодні альтернативи іпотечному житловому кредитуванню немає, і через деякий час ми помітимо його зростання.

Ключові слова: економічна криза, іпотека, право, житлове будівництво, права людини, конституція, Україна, Росія, Чеська республіка.

Власов А. В. Ипотечное кредитование в Украине, России и Чешской республики в условиях глобального экономического кризиса

В условиях глобального экономического кризиса ипотечное кредитование переживает трудные времена. Идет рост невозвратов уже выданных кредитов, растет процентная ставка по кредитам, снижается уровень доходов населения. Можно с уверенностью сказать о том, что на данный момент альтернативы ипотечному жилищному кредитованию нет, и через некоторое время мы увидим рост ипотечного жилищного кредитования.

Ключевые слова: Экономический кризис, ипотека, право, жилищное строительство, права человека, конституция, Украина, Россия, Чешская республика.

Vlasov A. V. Mortgage lending in Ukraine, Russia and Check Republic under conditions of global economic crisis.

The summary: With the global economic crisis, mortgage lending is going through difficult times, there is no increase in returns has already granted loans, rising interest rates on loans, lower incomes, but we can certainly say that at the moment an alternative Mortgage Lending is not, and after a while we see growth in mortgage lending.

Key words: Economic crisis, the mortgage, the right, housing construction, human rights, the constitution, Ukraine, Russia, the Czech republic.

УДК 316.362-057.875:305

Даниленко Г. В.

ГЕНДЕРНИЙ АСПЕКТ РОЗПОДІЛУ РОЛЕЙ У СТУДЕНТСЬКІЙ РОДИНІ

Соціальна трансформація українського суспільства пов'язана з суперечливими процесами в усіх сферах його життєдіяльності: політичній, економічній, духовній. Суттєво вплинула вона і на стан сім'ї і шлюбу, на стосунки між подружжям, батьками і дітьми, з новою силою позначила суперечливе становище статей у приватній і публічній сферах.

У сучасну епоху нестабільності, ломки патріархальних стандартів, що склалися, і стереотипів людина не встигає переорієнтовуватися на нову соціально-культурну реальність. Переосмислення і розширення традицій соціологічного вивчення сім'ї, особливо студентської, дуже актуально сьогодні в зв'язку з новим етапом розвитку соціологічної науки, що вивчає сім'ю не лише на макро-, але і на мікрорівні.

Мало того, сьогодні просто необхідний гендерний підхід для аналізу сім'ї, оскільки він дозволяє виміряти ті зміни, які сталися у взаєминах між чоловіком і жінкою в сучасних сімейних стосунках.

Сьогодні сама специфіка перехідного стану українського суспільства передбачає звернення до гендерного зрізу досліджень. Отже, сучасне знання в галузі соціології сім'ї має все більше звертатися до рольових аспектів сімейної поведінки людини, аналізувати сучасну сімейно-статеву ідентичність і статеворольову самосвідомість у сім'ї, досліджувати особливості сучасного гендерного сприйняття подружжям одне одного. У зв'язку з цим варто відмітити міждисциплінарність гендерного підходу, а використання сучасних досягнень і накопичених знань у сфері гендерних досліджень може зіграти величезну позитивну роль у розв'язанні як глобальних, так і локальних кризових явищ сучасної сім'ї, а також допомогти подолати роз'єднаність багатьох досліджень, їх однобічність у вивченні тих або інших явищ у сучасній родині.

В останні десятиліття двадцятого сторіччя найбільш гостро постало питання демографічної кризи в Україні. Його аспектом є питання шлюбно-сімейної активності молоді, зокрема, такої високоінтелектуальної молодіжної групи, як студентство. Студентська сім'я – перспективний осередок суспільства. Через неї якнайповніше реалізується вплив на процеси, що відбуваються в суспільстві: розподіл і використання

трудових ресурсів, заміщення поколінь, що приходять на зміну, і соціальне відтворення нового, якість отриманих знань тощо. Тому ставлення студентської молоді до сім'ї одне до одного в сім'ї негайно позначиться на якісних і кількісних показниках населення в цілому.

На жаль, сьогодні у вітчизняній науковій соціологічній літературі немає жодного дослідження, яке у повному обсязі було б присвячено не лише проблемі гендерного аналізу розподілу ролей в студентській сім'ї, але й розподілу ролей в студентській сім'ї взагалі. Незважаючи на ряд досліджень, присвячених вивченню проблеми студентської сім'ї, це питання залишається не вивченим і вимагає детального розгляду.

У цій статті аналізується розподіл ролей в студентській сім'ї. На сьогоднішній день в науковій літературі ще недостатньо висвітлено проблему вивчення шлюбно-сімейних стосунків, аспекти життєдіяльності, розподілу ролей у студентській родині. Хоча окремі аспекти цього питання розглядаються в працях В. А. Балцевич, М. С. Верби, Л. А. Гегель, І. Говако, С. І. Голоду, Т. А. Долбик-Воробей, П. П. Звидриниша, А. Ручкіна, В. І. Чупрова, Ф. Э. Шереги та ін.

У зв'язку з вказаною вище актуальністю та ступенем наукової розробки проблеми метою роботи є вивчення гендерного аспекту розподілу ролей в студентській сім'ї.

Для аналізу даної проблеми було проведено глибинне напівстандартизоване інтерв'ю. У ході дослідження було опитано 13 студентських сімей. Це молоді сім'ї, де вік подружжя не більш ніж 28 років, а стаж подружнього життя не перевищує 5 років. Діти у студентській родині, як правило, дошкільного віку.

У дослідженні був прийнятий розподіл сімейного життя на сфери: сфера розподілу влади, фінансова сфера, сфера побуту, сфера дозвілля, психологічна сфера та задоволеність сімейним становищем. Кожна з цих сфер була проаналізована нами окремо. Аналіз результатів опитування показав наступне

Сфера розподілу влади

Першочергове завдання нашого дослідження – вивчення сфери розподілу влади в студентській сім'ї, що, на нашу думку, є досить актуально для сучасного етапу розвитку інституту сім'ї взагалі та студентської сім'ї зокрема.

Як відомо, при визначенні глави сім'ї, люди можуть керуватися щонайменше трьома підходами:

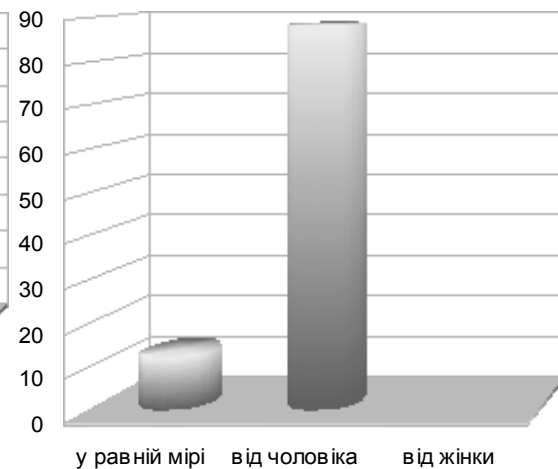
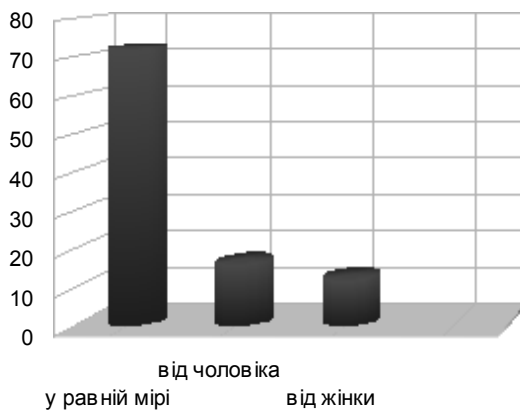
- патріархальним, коли главою вважається старший член сім'ї (як правило, чоловік);
- економічним, коли главою сім'ї є її основний годувальник і/або розпорядник сімейного бюджету;
- рівноправним, коли сім'я чітко не персоніфікує главу [3, с. 52].

Як же сьогодні молоді люди визначають поняття „глава сім'ї”?

На сьогоднішній день молоді чоловіки й жінки однаково визначають поняття „глава сім’ї”. Більшість респондентів на дане запитання визначили, що глава сім’ї – це людина, що приймає важливі рішення в сім’ї, людина, яка займається розподілом обов’язків, сімейних коштів, а також той, хто заробляє гроші; це опора родини. Глава сім’ї повинен мати, на думку сучасних студентів, такі якості як чесність, справедливість, рішучість, відповідальність за себе і свою родину тощо.

При відповіді на питання пріоритетності життєвих принципів і правил більшість респондентів відповіли, що вони разом, колегіально встановлюють будь-які принципи і правила (8 чоловіків і 10 жінок), четверо (2 чоловіки та 2 жінки) відповіли, що правила і принципи у їхній родині встановлює чоловік, лише двоє чоловіків відповіли, що — дружина, а одна жінка вважає, що принципи і правила в їхній родині здебільшого залежать від принципів і правил родини її батьків.

При відповіді на питання „Від кого з Вас залежать інтереси та захоплення родини?” думки чоловіків та жінок суттєво розрізнилися. Це показано на мал. 2.1 і 2.2. Більшість жінок говорять про рівноправність (9 з 13 жінок) і лише четверо вважають, що це залежить від чоловіка. А чоловіки, навпаки, гадають, що саме від них залежать інтереси родини (11 з 13 респондентів). Цікавий факт, що жоден з респондентів не вважає, що інтереси родини залежать від жінки.

Мал. 2.1. Від кого з Вас залежать інтереси та захоплення родини? (відповіді жінок)	Мал. 2.2. Від кого з Вас залежать інтереси та захоплення родини? (відповіді чоловіків).
--	---

Хто ж у сучасних студентських сім’ях студентів є главою: чоловік чи дружина? Аналіз відповідей респондентів показав досить цікаві результати. Так, наприклад, майже всі опитані чоловіки (9 з 13) визначили главою сім’ї себе, з чим одноставно погодилися і жінки (9 з 13), 4 чоловіків і 4 жінок чітко не персоніфікують главу сім’ї, і жоден з

опитаних не назвав главою сім'ї дружину. Тобто, ці дані говорять про те, що чоловіки і жінки у студентській родині одноставні при виборі глави сім'ї. Але подальший аналіз показав, що насправді при розподілі фінансів, обов'язків, при вирішенні якихось сімейних проблем чоловік ніколи не приймає рішення самостійно, а майже завжди радиться з дружиною, що свідчить про егалітарні тенденції у студентських родин.

Та якщо ми проведемо порівняльний аналіз з молодими сім'ями (на прикладі дослідження Мазій А. А.), то побачимо, що молоді родини по-різному сприймають своє становище у родині: чоловіки претендують на верховенство у сфері влади, а жінки лише у половині випадків погоджуються з таким станом речей. І навпаки, якщо дружина прагне до лідерства в сім'ї, чоловіки не хочуть (чи не можуть) визнавати за нею цього права. Тут ми бачимо, що майже всі опитані чоловіки (18 з 20) позначили главою сім'ї себе, і жоден з опитаних не назвав главою сім'ї дружину. У той час як жінки у 5 випадках з 20 позначили главою сім'ї себе, і тільки 10 з 20 жінок виділили свого чоловіка [5, с. 57].

Фінансова сфера

Дослідження фінансової сфери ми почали з визначення матеріального рівня студентської родини.

Згідно з даними інтерв'ювання більшість студентських родин (25 з 26) відносять матеріальний рівень життя своєї родини до середнього, з щомісячним сукупним прибутком на одного члена сім'ї приблизно 850 гривень (від 700 до 1200), що становить приблизно 120 доларів (від 100 до 170 доларів) [6, с. 124].

Джерела прибутків у всіх родині були майже однакові — це стипендії, заробітні плати, допомога батьків та виплати на дитину (якщо є). При цьому виявилася цікава тенденція: залежно від віку родини відсоток, що припадає на допомогу батьків, різниться. Так, чим більше років подружжя живе разом, тим менша суттєва матеріальна залежність від батьків. У родині, стаж сімейного життя яких до двох років, допомога від батьків становить приблизно 70 % усього сімейного бюджету, до чотирьох років — 50%, а в родині, які одружені вже більш ніж 4 роки, допомога батьків — вже менш суттєва і становить десь 30%.

Аналізуючи гендерні особливості фінансової сфери сім'ї, передусім повернемося до співвідношення понять „глава сім'ї” та „годувальник сім'ї”. В нашому дослідженні досить часто респонденти керувалися економічним підходом при визначенні глави сім'ї. Годувальниками сім'ї (людина, яка робить основний внесок у сімейний бюджет) лише приблизно у 50% випадків називалися чоловіки (7 з 13 у відповідях чоловіків і 5 з 13 у відповідях жінок.) Тобто, у цілому по масиву основним добувачем глави сім'ї був у 12 випадках з 26. Це пояснюється тим фактором, що студентські родини ще залежать від допомоги батьків як чоловіка, так і дружини, тому 5 респондентів (2 чоловіка та 3 жінки) вважають, що в них ще немає основного

годувальника родини, а 1 чоловік та 2 жінки годувальника родини ототожнюють з батьками. У молодій родині ситуація дещо інакша, що пов'язано з відносною матеріальною незалежністю таких сімей від батьків. Годувальниками сім'ї здебільшого називалися чоловіки (16 з 20 у відповідях чоловіків і 12 з 20 у відповідях жінок.) Тобто, у цілому по масиву головним добувачем глава сім'ї був у 16 випадках з 20.

При відповіді на питання про повсякденні покупки думки чоловіків та жінок у студентських родин повністю протилежні. Так 10 з 13 жінок вважають, що повсякденними покупками повинні займатися вони. Чоловіки лише у 5 випадках погоджуються з цим. Більшість з них (8 з 13) вважають, що питання про повсякденні покупки слід вирішувати разом, колегіально. І в жодній родині респондентів цим питанням не займається лише чоловік. А от рішення про покупку дорогих товарів (телевізора, холодильника тощо) майже в усіх родин приймається разом (11 з 13 чоловіків та 12 з 13 жінок) і лише 2 чоловіки вважають, що рішення приймають тільки вони. У молодих сім'ях тільки декілька чоловіків – глав сімей – вирішують питання про повсякденні покупки (2 з 20). Цей обов'язок в 12 з 20 випадків покладено на плечі дружин, і в 6 з 20 рішення приймаються спільно. В той час як питання про придбання дорогих товарів в 10 випадках приймається разом, і в 8 сім'ях виключно чоловіками, а роль дружин зводиться нінащо.

Що ж стосується прийняття рішень для планування сімейного бюджету, то тут права розділилися. Навіть якщо верховенство дружини до цього не визнавалося, то в плануванні сімейного бюджету жінки займають далеко не останнє місце. Якщо проаналізувати відповіді респондентів на питання: „Хто планує сімейний бюджет?“, ми можемо помітити: більшість чоловіків вважає, що сімейний бюджет формується спільними зусиллями (12 з 13 чоловіків та 2 з 13 жінок) і лише 1 чоловік відповів, що цим займається жінка. Жінки ж вважають, що плануванням сімейного бюджету займається жінка (11 з 13 жінок) і тільки 2 жінки схильються до колегіального планування сімейного бюджету.

У молодій родині відповіді розподілилися рівномірно: як чоловіки, так і жінки у 6 випадках з 20 виділяють себе, у 6 з 20 чоловіка/дружину й ще у 6 з 20, говорять про спільне планування сімейного бюджету, та 2 сім'ї вагалися з відповіддю [29, с. 58–60].

Отже, інтерпретуючи отримані дані, можна припустити, що на сьогодні у студентській родині не можна чітко виділити годувальника сім'ї, на відміну від молоді родини, де в більшості випадків главою та основним годувальником залишається чоловік, але незважаючи на це, вони лише в деяких сім'ях займаються плануванням сімейного бюджету. Відповідальний обов'язок піклуватися про повсякденні потреби сім'ї й приймати рішення частіше перекладаються на жінку, навіть якщо вона при цьому не визнається главою сім'ї.

Побутова сфера

У ході дослідження ми намагалися з'ясувати, як розподілено обов'язки в сучасних студентських сім'ях вузів м. Луганська.

Для визначення того, як сприймається розподіл праці в сім'ї, респондентам задали питання: „Хто у Вашій сім'ї виконує такі види домашньої роботи:...?”. Результати дослідження показали, що у студентській родині неможливо чітко виділити жіночі та чоловічі хатні обов'язки. Майже вся хатня робота виконується або разом, або у міру зайнятості, на відміну від звичайної молоді родини, в якій можна чітко виокремити жіночі види, коли респонденти (чоловік й жінка) відзначають, що саме виконує найчастіше дружина (прання, прасування, миття посуду). Однак, як у молодій родині, так і у її специфічному різновиді – студентській сім'ї, досі можна маркувати як суто чоловічі обов'язки дрібний ремонт і виклик ремонтних служб, домовляння з ними та, як і раніше, чоловічою роботою залишається винесення сміття.

Крім того, треба окремо виділити студентські родини, які проживають з батьками. Специфічною особливістю таких сімей є те, що всі обов'язки, окрім винесення сміття та дрібного ремонту, вони перекладають на батьків, чого ми не бачимо у звичайній молодій родині, де чітко розмежоване господарство.

Таблиця 2.1

Розподіл домашньої праці у студентській сім'ї (відповіді дружин)

Обов'язки	Тільки чоловік	Частіше чоловік	Тільки дружина	Частіше дружина	У міру зайнятості	Разом	Інше
пере	0	0	3	3	7	0	0
прасує	2	0	4	0	5	0	2
готує їжу	0	0	0	6	4	1	2
прибирає	0	0	0	2	4	5	2
виносить сміття	4	2	0	0	4	3	0
миє посуд	0	3	5	0	3	0	2
ходить за покупками	0	0	2	2	0	7	2
виконує дрібний ремонт	13	0	0	0	0	0	0

Таблиця 2.2

Розподіл домашньої праці в молодій сім'ї (відповіді дружин)

Обов'язки	Тільки чоловік	Частіше чоловік	Тільки дружина	Частіше дружина	У міру зайнятості	Разом.
пере	2	2	12	0	2	2
прасує	0	0	14	0	2	4
готує їжу	2	0	16	0	0	2
прибирає	6	0	10	0	2	2
виносить сміття	14	2	0	0	2	2
миє посуд	0	2	12	0	4	2
ходить за покупками	0	2	8	0	2	8
виконує дрібний ремонт	14	2	0	0	2	2

Таблиця 2.3

Розподіл домашньої праці в студентській сім'ї (відповіді чоловіків)

Обов'язки	Тільки чоловік	Частіше чоловік	Тільки дружина	Частіше дружина	У міру зайнятості	Разом	Інше
пере	2	0	9	0	0	0	2
прасує	0	0	11	0	0	0	2
готує їжу	0	2	0	3	3	3	2
прибирає	2	0	0	4	1	4	2
виносить сміття	7	0	0	0	6	0	0
миє посуд	0	0	0	6	6	1	0
ходить за покупками	0	3	4	0	1	3	2
виконує дрібний ремонт	13	0	0	0	0	0	0

Таблиця 2.4

Розподіл домашньої праці в молодій сім'ї (відповіді чоловіків)

Обов'язки	Тільки чоловік	Частіше чоловік	Тільки дружина	Частіше дружина	У міру зайнятості	Разом
пере	4	0	8	2	4	2
прасує	2	0	12	4	2	0
готує їжу	2	2	14	2	0	0

прибирає	6	0	10	0	2	4
вносить сміття	14	0	0	0	0	6
миє посуд	4	0	8	0	6	2
ходить за покупками	2	2	4	0	4	8
виконує дрібний ремонт	16	0	0	0	0	4

При цьому майже всіх чоловіків влаштовує те, як їхні дружини виконують свої домашні обов'язки (8 з 13 респондентів) і лише 5 респондентів дуже рідко, але бувають незадоволені. Жінок, навпаки, частіше не влаштовує виконання їхніми чоловіками хатніх обов'язків.

Наскільки ж жінки й чоловіки задоволені тим, хто виконує ті або інші види домашньої роботи? Як показали результати дослідження, усі респонденти задоволені розподілом домашніх обов'язків. У молодій родині дещо інша ситуація. Так, незадоволені зовсім розподілом обов'язків по дому 6 жінок й 4 чоловіка з 20 опитаних сімей. Відповідно 16 з 20 чоловіків повністю задоволені наявним станом речей, серед жінок таких 14 з 20. На наш погляд, це пов'язано з тим, що у студентській родині майже вся робота виконується разом, а у молодій – йде чітке розмежування обов'язків, тому багато дружин і незадоволені цим. Деякі жінки хотіли б залучити чоловіка до домашніх обов'язків, наприклад, до миття посуду, але деякі чоловіки говорять про те, що вони б взагалі не хотіли брати участь у побутовій сфері своєї сім'ї [29, с. 61].

З усього сказаного вище можна зробити висновок, що сьогодні на рівні міжособистісних повсякденних гендерних взаємодій, у тому числі й у сім'ї, відбувається зміна традиційних гендерних практик, конструювання нових форм гендерної поведінки в бік її егалітаризації. Чоловіки й жінки стали частіше спільно виконувати ту роботу, що традиційно вважалася „жіночою” або „чоловічою”. Найбільш яскраво це проявляється у студентській родині, яка ще не обтяжена великою кількістю соціальних зв'язків. Але чи збережеться така ситуація після закінчення вищого навчального закладу і влаштування на роботу? Чи все-таки домашні обов'язки будуть перерозподілені з егалітарних у бік традиційних, як це простежується у звичайній молодій сім'ї? Ці питання залишаються відкритими.

Сфера дозвілля

На форму проведення дозвілля найбільш впливає такий фактор як наявність дітей. Так, у родинях, де немає дітей, основними формами дозвілля є прогулянки, походи до кінотеатрів, перегляд фільмів вдома, а також поїздки до батьків. Але усе залежить від фінансів.

Плануванням вільного часу родини займаються у більшості випадків обидва з подружжя (18 з 26 респондентів), тому і остаточне рішення приймається разом. Але чоловіки набагато частіше проявляють

ініціативу щодо походів у кіно, кафе, на прогулянки (так вважає 8 чоловіків та 10 жінок).

Літній відпочинок студентські пари, враховуючи середній рівень доходу, проводять здебільшого у батьків, родичів, на дачі або вдома, що не потребує спеціальних витрат. Лише 4 з 13 сімей мають можливість відпочивати влітку на морі, але варто зазначити, що дві пари з чотирьох сімей не мають дітей.

Велике значення в сімейному дозвіллі має спілкування з друзями. Сім'ї, у яких дружина визнавала лідерство чоловіка, спостерігалась і деяка перевага чоловіка в організації дозвілля. В інших випадках лідерство чоловіка знижується, а роль дружини збільшується. Але кожен з подружжя головну роль в організації дозвілля віддає собі.

Так, 10 з 13 чоловіків вважають, що вони частіше запрошують додому гостей, і лише 3 чоловіків вказують на дружину. А жінки відповідають повністю навпаки (9 з 13 жінок вважають, що саме вони частіше запрошують додому гостей, одна жінка вважає, що першість у цьому питанні займає чоловік і 3 жінки дотримуються егалітарної думки).

Така ж ситуація склалася і при відповіді на питання, чиї друзі переважають у колі спілкування. Друзі чоловіків переважають у колі спілкування, на думку більшості чоловіків (11 з 13 респондентів) та приблизно 50% жінок. І лише 2 чоловіка та 6 жінок вважають, що у колі спілкування переважна більшість — це друзі жінки. А от у колі спілкування сучасної молоді сім'ї більшість – це друзі чоловіка.

Таким чином, ми бачимо, що в сфері дозвілля у сучасній студентській сім'ї спостерігається традиційне гендерне розрізнення форм відпочинку. Організацією дозвілля здебільшого займається чоловік. Особливо чітко ця тенденція проявляється після народження дитини, коли у жінки з'являється багато нових обов'язків і планувати дозвілля просто ніколи.

Психологічна сфера.

Емоційний бік стосунків має велике значення для успішного функціонування подружжя. Як показало дослідження усі респонденти почуваються вдома спокійно, затишно (26 з 26 респондентів). А от при відповіді на питання, від кого з них залежить настрій у родині, відповіді суттєво різняться. Так, 7 з 13 чоловіків вважають, що родинний настрій залежить від них, 4 – що від жінки, та ще 4 гадають, що на це впливають обидва члени подружжя. Жінки приблизно у 45% вважають, що настрої в родині залежить як від чоловіка, так і від жінки.

Хто ж має більш підстав ображатися на байдужість, черствість, нетактовність іншого? Більшість чоловіків вважають, що саме в них підстав більше (7 з 13 респондентів), лише 3 вважають, що у жінки та 3 — що немає підстав для образ. Жінки ж, навпаки, у більшості випадків вважають, що ніхто немає причин ображатися на іншого (7 з 13

респондентів), та по 3 респондентів вважають, що ображатися повинні чоловіки або жінки. Як бачимо, чоловіки більш схильні ображатися на нечулість дружини, жінки ж вважають, що у їх родинах немає на це підстав.

Таким чином, в психологічній сфері можна спостерігати гендерні розбіжності щодо того, від кого залежить емоційний стан людини. З одного боку, чоловіки вважають, що він здебільшого залежить від них, але з іншого боку, вони більш вразливі та рідше йдуть на примирення. Жінки, навпаки, вважають, що емоційний стан залежить від обох і частіше звертають увагу на самопочуття і настрої чоловіка.

Задоволеність сімейним становищем

90% з усіх опитаних респондентів задоволені свої сімейним становищем на 8–10 балів за 10-бальною шкалою. Найголовнішим критерієм родинного щастя майже усі респонденти, як чоловіки, так і жінки, називають взаєморозуміння:

Крім того, в це поняття респонденти вкладають кохання, піклування одне про одного, увагу, довіру тощо. Чоловіки ж сюди включають також відсутність фінансових проблем.

Таким чином, можна зробити висновок, що на даному етапі розвитку суспільства відбуваються зміни в усіх його сферах. І родинні стосунки досить чутливо реагують на всі ці зміни. Особливо в складних умовах сьогодні опинилася студентська сім'я, яка має специфічні особливості в усіх сферах подружнього життя. Це зумовлено особливостями умов існування та життєдіяльності членів студентської родини, що характерно лише для даного типу родинних відносин. Результати нашого дослідження показали, що студентська родина більш схильна до егалітарного типу стосунків.

Література

- 1. Говако В.И.** Студенческая семья / В. И. Говако. – М.: Мысль, 1988. – 158 с.
- 2. Дадаева Т. М.** Кто выносит мусор, или парадоксы гендерного разделения труда / Т. М. Дадаева // Социс. – 2005. – № 6. – С. 120 – 126.
- 3. Долбик-Воробей Т. А.** Социально-экономические аспекты развития студенческой семьи: дисс.... кандидата экономических наук: 08.00.05 „Экономика и управление народным хозяйством” / Долбик-Воробей Т. А. – М. : Институт социально-политических исследований, 2003. – С. 146.
- 4. Мазій А. А.** Гендерний аспект сімейно-рольових стосунків у сучасній молодій сім'ї (на прикладі м. Луганська) : магістерська робота: „Соціологія” / Мазій А.А. – Луганськ: Кафедра філософії та соціології ЛНПУ імені Тараса Шевченка, 2007. – 84 с.
- 5. Симончук Е. В.** Средний класс: люди и статусы / Е. В. Симончук. – К.: Институт социологии НАНУ, 2003. – 464 с.

Даниленко Г. В. Гендерний аспект розподілу ролей у студентській родині

У даній статті автор розглядає особливості гендерного розподілу ролей у студентській родині на основі результатів проведеного соціологічного дослідження у вищих навчальних закладах міста Луганська. Аналіз проводився за окремими сферами сімейного життя: сфера розподілу влади, фінансова сфера, сфера побуту, сфера дозвілля, психологічна сфера та задоволеність сімейним становищем.

Ключові поняття: розподіл ролей в родині, студентська сім'я, влада, глава сім'ї, годувальник, сімейний бюджет, дозвілля.

Даниленко Г. В. Гендерний аспект распределения ролей в студенческой семье

В данной статье автор рассматривает особенности гендерного распределения ролей в студенческой семье на основе результатов проведенного социологического исследования в высших учебных заведениях города Луганска. Анализ проводился по отдельным сферам семейной жизни: сфере распределения власти, финансовой сфере, сфере быта, сфере досуга, психологической сфере и удовлетворенности семейным положением.

Ключевые слова: распределение ролей в семье, студенческая семья, власть, глава семьи, кормилец, семейный бюджет, досуг.

Danilenko G. V. Gender aspect of distributing the roles in the students' family.

In this article an author examines the features of gender distribution of roles in students' family on the basis of results of conducted sociological research in higher educational establishments of Luhansk. An analysis was conducted on the separate spheres of domestic life: to the sphere of distribution of power, financial sphere, sphere of leisure, psychological sphere and satisfaction by domestic position.

Key words: distributing the roles in the family, students' family, power, the head of a family, family budget, leisure.

УДК 316. 485. 26

Рознатовский И. В.

**НАСИЛИЕ В КОНТЕКСТЕ
СОВРЕМЕННОГО ТЕРРОРИЗМА**

На современном этапе развития человеческой цивилизации особую остроту получила проблема терроризма, как в локальном, так и в общемировом масштабе. Проблема в том, что в настоящее время

терроризм превратился в наднациональное явление, и для борьбы с ним необходимо использовать методы, отличные от тех, которые использовались в прошлом веке, когда террористические организации функционировали в пределах национальных государств,,... В настоящее время происходит интернационализация и даже глобализация терроризма „от Филиппин до Косово”. Это, конечно, прежде всего, связано с общими процессами роста международного взаимодействия в различных сферах деятельности, в том числе информационной” [1].

А. Стегний делает следующее замечание на данную тему, говоря об Украине: „ Глобализация мира не может миновать и нашу страну, мы объективно становимся более причастными к мировым миграционным процессам, потоков людских ресурсов и появлению определенных опасностей. Именно рост разногласий между разными политическими лагерями на международной арене, не в последнюю очередь угроз военных конфликтов и террористических актов вызывает ошутимую озабоченность среди граждан Украины” [2]

Несмотря на усилия ведущих государств, предпринимаемые для борьбы с данным явлением, положительных результатов немного. То, как ведутся антитеррористические операции, часто приводит к активизации террористов, об этом свидетельствуют первая, и начало второй Чеченских кампаний. Немного эффективнее действуют коалиционные силы в Афганистане и Ираке. Все это требует вмешательства социологии, дабы выявить причины таких пагубных последствий. Фундаментальный аспект террористической деятельности это, безусловно, насилие. Ниже мы рассмотрим понятие насилия, то, как оно вплетено в такое социальное явление как терроризм.

На наш взгляд вначале следует сделать следующую ремарку.

В конце XX века в социологии сложилось следующее терминологическое различие „... «террор» трактуется как нелегитимное насилие со стороны государства по отношению к обществу в целом либо к диссидентам и оппозиции. «Терроризм» - практика нелегитимного насилия, реализуемая противостоящими государству силами и организациями” [3].

Упомянутое терминологическое различие небезосновательно, но как нам кажется, оно вносит некоторую путаницу т.к., во-первых, в украинском законодательстве нет предложенного разграничения понятий, и, во-вторых, определить кто более сильный, а кто, напротив, более слабый порой невозможно. Например международная коалиция во главе с США не может справиться с Аль-Каедой уже несколько лет, или та же Российская Федерация не может решить вопрос с незаконными вооруженными формированиями в Чечне и в целом на Северном Кавказе. Видимо потому, что финансируются данные террористические организации весьма небедными странами-спонсорами, а советниками по ведению партизанской войны там работают не дилетанты. Так кто же здесь сильный, а кто слабый? Мы в данной статье, не будем использовать

упомянутое терминологическое различие, хотя, как уже было сказано, для теоретизирования феномена «терроризм» данное различие применимо как уточнение.

Первоначально следует определить, какое отношение имеет насилие к терроризму. Для этого обратимся к ряду определений терроризма в социологии и юриспруденции.

М. Требин приводит такое, на его взгляд, удачное определение терроризма: „Терроризм – это незаконное использование или угроза использования насилия по отношению к личности и имуществу с политическими или социальными намерениями. Он имеет целью запугивание или принуждение власти, групп людей и отдельных личностей к изменению их политики или поведения” [4].

Дж. Хартман предлагает следующее определение „Терроризм-это термин, используемый для описания метода или теории, обосновывающей метод, посредством которого организованная группа или партия стремится достичь провозглашенных ею целей преимущественно через **систематическое использование насилия**. Террористические акты направляются против людей, которые как личности, агенты или представители власти мешают достижению целей такой группы” [5].

Д. Швец в статье «Международный терроризм: информационный аспект» приводит ряд определений терроризма, например, такое: «...терроризм – это подающее повод для сильного беспокойства неоднократное насильственное действие, которое осуществляется лицом, находящимся на нелегальном (или полуполюгальном) положении, группой или лицами, действующими от имени государства по политическим, уголовным причинам или по причине неприятия окружающего мира” [1].

В Законе Украины „Про боротьбу з тероризмом” от 20. 03. 2003 г. терроризм определен как „общественноопасная деятельность, которая заключается в умышленном, целенаправленном **применении насилия** путем захвата заложников, подпалов, убийств, пыток, запугивания населения и органов власти или применения иных посягательств на жизнь или здоровье ни в чем не виновных людей или угрозы применения приступных действий с целью достижения приступных целей”.

Во всех предложенных выше определениях ключевое понятие – „насилие”. Оно не всегда есть самоцель террористов, порой достаточно лишь угрозы применения насилия в любых его формах для достижения желаемого для них результата. Однако здесь есть один объединяющий компонент – „**страх**”. Мы не будем обращаться к классификациям террористических актов, т.к. это займет много времени в виду того, что классификаций масса, равно как и определений. Однако всеобъемлющих, затрагивающих всевозможные формы террористической активности классификаций пока, к сожалению, не выведено. Но именно страх, это то, что чувствует обыватель, когда слышит об очередном террористическом акте, или власть имущий, к кому теракт может быть

адресован. Безусловно далеко не у всех страх вырывается наружу в виде паники, но даже у самых сильных он есть. Данный вид страха сродни страху перед стихийными бедствиями (землетрясениями, наводнениями и т. д.), т.е. человек не знает, где и когда он может столкнуться как с террористическим актом, так и со стихийным бедствием. Согласно результатам „Европейского социального исследования”, проведенного в 2005 году Институтом социологии НАНУ „Почти половина респондентов...признала, что иногда взволнована тем, что они могут стать жертвой нападения, а около 17% испытывают подобную озабоченность довольно часто или почти всегда... Можно допустить, что прежде всего речь идет о личной безопасности по месту постоянного проживания, что уж совсем не исключает опасений стать жертвой возможного террористического акта” [2].

Применение или угроза применения насилия вызывает панический страх. Возникает вопрос, что же есть насилие, несмотря на простоту данного вопроса, получить ответ на него непросто. В большей степени в поисках ответа на поставленный вопрос мы будем ссылаться на одного из ведущих теоретиков в данной области – А.А. Гусейнова. По его мнению, “...насилие – не вообще принуждение, не вообще ущерб жизни и собственности, а такое принуждение и такой ущерб, которые осуществляются вопреки воле того или тех, против кого они направлены” [6]. Иными словами насилием можно назвать все, что делается вопреки воле человека. Это касается не только причинения физической боли, но и любого иного принуждения. С какими проявлениями насилия мы сталкиваемся, когда имеем дело с террористическим актом? Сразу же воображение рисует картины взрывов, взятия заложников и т.д. В случае со взрывами мы имеем дело с причинением физических страданий объекту насилия. В случае взятия заложников речь идет как о причинении физических страданий, так и ограничении свободы объекта. Это есть прямое воздействие субъектов террора (террористов) на объект террора (жертвы) с целью получения какой-либо выгоды для себя. Следующими в этой цепи идут, как правило, те, на кого террористический акт должен повлиять, например органы власти, которые помимо своей воли должны преступить закон и пойти на уступки террористам. Что касается обывателя, узнавшего о теракте из СМИ, то и он не остается в стороне, т.к. косвенно он также подвергается насилию в связи с тем, что ему, обывателю, приходится поневоле погружаться в атмосферу страха и паники, или, по крайней мере, помимо своей воли думать о происходящем вокруг. Подобная атмосфера страха буквально ощущается в недавно, казалось бы, благополучных Лондоне, Москве (после терактов в метро) и в Нью-Йорке (11 сентября и немного позднее) и т. д. Насилие приобретает форму эпидемии страха, которая синхронно накрывает целые страны и регионы и зачастую еще некоторое время подогревается за счет СМИ.

Довольно много сказано об отличии террористического акта от иного уголовно преследуемого преступления, например, такого как саботаж или диверсия.

Действительно, как правило, ни диверсия ни, тем более саботаж, не влекут за собой ту череду разного рода насилия, как теракт. В этом, на наш взгляд, кроется та особенность теракта, которая и делает его неким оружием массового поражения. Поражается в конечном итоге сознание граждан. По мере географического удаления от эпицентра теракта степень воздействия на психику уменьшается, но присутствует.

Говоря о противодействии терроризму, в частности насилию, которое терроризм распространяет, следует помнить о так называемом «круге насилия», когда насилие порождает новое насилие. Проблема состоит в том, что, применяя насилие как превентивное средство для борьбы с терроризмом, можно открыть «ящик Пандоры». Здесь следует процитировать А. А. Гусейнова: „Обычный довод состоит в том, что насилие оправдано в сравнительно малых дозах, – в тех случаях, когда оно предотвращает большее насилие, которое к тому же никаким иным способом предотвратить невозможно. На это следует, прежде всего, заметить, что не существует единицы измерения насилия. Проблема становится особенно безнадежной, когда речь идет об упреждении насилия...Насилие невозможно сосчитать, измерить, даже если бы его можно было бы охватить чисто внешним образом... Боль от случайно вывихнутого плеча и боль от удара дубинки омовца – разные боли, и человек может предпочесть первую второй, даже если она количественно будет тысячекратно превышать ее” [6].

Касательно украинских реалий, то уместно будет привести результаты социологического исследования, проводившегося в городах и селах Луганской и Львовской областей. По пятибалльной шкале респондентам было предложено оценить свою готовность к некоторым видам борьбы, среди которых были митинги и демонстрации, а также диверсии и террор. Так вот, диверсии и террор получили 1,2 балла. Причем наивысший балл диверсии и террор получили в экономически неблагополучных депрессивных городах Луганской области и в селах Львовской области [7]. Здесь четко прослеживается зависимость между материальным благополучием и готовностью респондентов прибегнуть к силовым формам борьбы, если данное благополучие отсутствует. Таким образом, профилактика террора, как одна из форм борьбы с ним уместна здесь в социально-экономической сфере в указанных регионах.

Возвращаясь к проблематике применения силовых методов по борьбе с терроризмом, а точнее к малой их эффективности, приходим к следующему выводу. Уничтожение террористов ненасильственными методами невозможно, т. е. применять силу необходимо, однако предварительно следует учитывать социальную, экономическую, политическую и иные специфические особенности региона. Главенствующую роль в борьбе с терроризмом должны играть

пропагандистские и социально-экономические технологии, т. к. терроризм это, прежде всего идеология, а только потом, как следствие – насилие.

Мысли, высказанные в данной статье, не являются революционными. В любой серьезной спецслужбе существуют аналитические отделы, прорабатывающие антитеррористические операции шаг за шагом, однако результаты их работы оставляют желать лучшего. Здесь напрашиваются два вывода – либо работа спецслужб неудовлетворительна, либо кому-то из власть имущих выгодно напряженность в определенных регионах, и в мировом масштабе.

Мир без насилия – утопия. Однако стремится к минимизированию проявления терроризма и его последствий вполне резонно и реально, в частности путем его профилактики. В предложенной статье мы проанализировали роль насилия в такой социальной дисфункции как терроризм, и указали на необходимость учитывать последствия применения силы в борьбе с данной дисфункцией во избежание пагубных последствий.

Литература

1. Швец Д. Международный терроризм: информационный аспект // Мировая экономика и международные отношения. – 2003. – № 9. – С. 17 – 22. **2. Стегній О.** Ставлення українців до ризику терористичних актів // Українське суспільство 1992–2007 динаміка соціальних змін/ За ред. д. ек. н. В.Ворони, д. соц. н. М.Шульги. – К.: Інститут соціології НАН України, 2007. – С. 133 – 137. **3.** <http://flot2017.com/ru/file/13352>. **4. Требин М.** Зомбування страхом. Тероризм як форма політичної комунікації // Віче. – 2003. – № 1. – С. 31 – 37. **5. Будницький О.В.** Тероризм глазами историка. Идеология терроризма // Вопросы философии. – 2004. – № 5. – С. 3 – 19. **6. Гусейнов А.А.** Понятия насилия и ненасиления // Вопросы философии. – 1994. – № 6. – С. 35 – 41. **7. Згинник Г.Л.** Готовность к политической борьбе жителей Украины (на примере Львовской и Луганской областей) // Стосунки Сходу та Заходу України: суб'єкти, інтереси, цінності: Зб. наук. пр. / Наук. ред. І.Ф. Кононов. – Луганськ: Знання, 2007. – С. 123 – 127.

Рознатовський І. В. Насильство в контексті сучасного тероризму

У запропонованій статті розглядається невід'ємний аспект тероризму – насильство, його характеристики та необхідність враховувати наслідки застосування сили як засобу боротьби з терором.

Ключові слова: терор, насильство, страх, війна проти тероризму, профілактика тероризму.

Рознатовский И. В. Насилие в контексте современного терроризма

В предложенной статье рассматривается неотъемлемый аспект терроризма – насилие, его характеристики, и необходимость учитывать последствия применения силы как средства борьбы с террором.

Ключевые слова: террор, насилие, страх, война против терроризма, профилактика терроризма.

Roznatovskiy I. V. Violence in the context of contemporary terrorism.

The given article is examining violence as the integral aspect of terrorism, its characteristics, and the need to consider consequences of war on terrorism.

Key words: terror, violence, fear, war on terrorism, terrorism prevention.

УДК 323.28:343.326 (477+470+571+476)

Румянцев В. В.

**НОРМАТИВНО-ПРАВОВОЕ РЕГУЛИРОВАНИЕ
ПРОТИВОСТОЯНИЯ МИРОВОЙ ТЕРРОРИСТИЧЕСКОЙ
УГРОЗЕ В УКРАИНЕ, БЕЛАРУСИ И РОССИИ**

В настоящее время проблема мирового терроризма является насущной и актуальной. Террористическая угроза является реальной для всего мирового сообщества. Не стали исключением и такие страны как Украина, Беларусь и Россия. Возникновение терроризма в этих странах имеет определенные исторические предпосылки. Оно связано как с внутренними экономическими, политическими, социальными, межнациональными, конфессиональными противоречиями, так и с внешними, в том числе общими для всего мирового сообщества, террористическими угрозами. В настоящее время, терроризм становится агрессивным инструментом как внутренней, так и внешней политики различных противоборствующих сил [1, 1]. В последние годы тенденция роста общественной опасности терроризма только увеличивается. В.В. Лунеев считает, что «основная тенденция - это интенсивное изменение терроризма в направлении повышения его общественной опасности». [2, 35]

Основными внутренними факторами, обуславливающими распространение угрозы терроризма в Украине, Беларуси и России являются: недостаточно эффективная борьба с организованной преступностью и коррупцией, незаконным оборотом оружия, боеприпасов и взрывчатых веществ; недостаточная эффективность

правоохранительных, административно-правовых и иных мер по противодействию терроризму; межэтнические, межконфессиональные и иные социальные противоречия.

К основным внешним факторам, способствующим распространению терроризма можно отнести следующие: стремление ряда иностранных государств ослабить позиции Украины, Беларуси и России в мире, установить свое политическое, экономическое или иное влияние над этими странами; распространение идей терроризма через информационно-телекоммуникационную сеть Интернет и средства массовой информации.

С развитием социально-экономических отношений и технического прогресса, терроризм приобретает новые усовершенствованные формы такие, как ядерный, экологический, химический, биологический, информационный, психологический, кибертерроризм и иные. Методы борьбы с терроризмом постоянно совершенствуются. Немаловажным фактором развитости и эффективности методов борьбы с терроризмом является наличие и совершенствование нормативно-правовой базы в области борьбы с ним.

Существенный вклад в развитие нормативно-правового регулирования противостояния мировой террористической угрозе внесли Украина, Беларусь и Россия посредством принятия внутренних законов о борьбе с терроризмом и противодействии ему. Тем самым данные страны подтвердили свое намерение противостоять мировой угрозе терроризма. основополагающими нормативными актами являются следующие: в Беларуси – Закон республики Беларусь от 03 января 2002 г. №77-3 «О борьбе с терроризмом», в Украине - Закон Украины от 20 марта 2003 г. №638-IV «О борьбе с терроризмом», в России – Федеральный закон от 6 марта 2006 г. №35-ФЗ «О противодействии терроризму».

Законодательство Украины, Беларуси и России дает разные определения понятия «терроризм», однако все они признают, что терроризмом предполагает совершение насильственных действий, посягающих на жизнь и здоровье граждан с целью дестабилизации общественного порядка и оказания воздействия на органы государственной власти.

Развитию нормативно-правового регулирования противостояния угрозам терроризма способствует подписание Украиной, Беларусью и Россией вместе с другими странами-членами ООН международно-правовых актов: Итогового документа Всемирного саммита 2005 г. (Принят [резолуцией 60/1](#) Генеральной Ассамблеи от 16 сентября 2005 г.), Международной конвенции о борьбе с актами ядерного терроризма (Принята [резолуцией 59/290](#) Генеральной Ассамблеи от 13 апреля 2005 г.), Конвенции о взаимной правовой помощи и выдаче в целях борьбы с терроризмом (Принята на пятой Конференции министров юстиции франкоязычных стран Африки (Рабат, 16 мая 2008 г.)) и иных.

Теперь пореанализируем достаточность наличной нормативно-

правовой базы для противостоянию террористической угрозе в указанных странах. Как отмечает Е. С. Щербляков меры борьбы с терроризмом должны носить комплексный характер, для чего требуется создание адекватной, единой скоординированной системы антитеррора, функционирование которой основывалось бы на базе хорошо налаженного механизма всестороннего обеспечения: правового, организационного, информационно-прогностического и психологического. [3, 1].

Еще раз укажу, что основополагающими документами для исследования уровня подготовленности к противостоянию мировому терроризму являются: закон республики Беларусь от 03 января 2002 г. №77-З «О борьбе с терроризмом», закон Украины от 20 марта 2003 г. №638-IV «О борьбе с терроризмом», федеральный закон от 06 марта 2006 г. №35-ФЗ «О противодействии терроризму». Предпосылки принятия данных законов для каждого государства различны и продиктованы развитием современного демократического общества, его правовых институтов, совершенствованием конституционности и законности. Данная направленность не может удовлетворить интересы различных слоев и подгрупп общества, целью которых является привести в общество смуту и напряжение путем идеологизации насилия, запугивания, а, в конечном счете, дестабилизировать государство и общество.

Законы Украины, Беларуси и России о борьбе с терроризмом схожи по содержанию и направлены на регулирование процесса противодействия терроризму. Они устанавливают основные принципы противодействия терроризму, правовые и организационные основы профилактики терроризма и борьбы с ним, содержат положения о минимизации и ликвидации последствий проявлений терроризма, а также правовые и организационные основы применения силы в борьбе с терроризмом, ведения контртеррористических операций. Законодатели вложили смысл в термины, встречающиеся в иных нормативных актах, как, например, в понятие «терроризм», также дано толкование другим терминам: «террористическая деятельность», «террористический акт», «контртеррористическая операция».

Законы регулируют порядок возмещения материального и морального вреда, причиненного лицам во время террористических актов, а также условия предоставления социальной поддержки таким лицам.

Законодатели постарались обобщенно определить условия применения силы, предусмотрев как пресечение террористических актов на территории своих стран, так и за их пределами. Разумеется, осуществление таких мероприятий за рубежом требует применения и соблюдения положений международных договоров и конвенций.

Также выявим различия в законах о борьбе с терроризмом. Можно выделить две отличительные особенности, содержащиеся в

федеральном законе от 06 марта 2006 г. №35-ФЗ «О противодействии терроризму», но отсутствующие в законах о борьбе с терроризмом Украины и Беларуси.

Во-первых, статья 23 определяет льготное исчисление выслуги лет, гарантии и компенсации лицам, участвующим в борьбе с терроризмом. Военнослужащим и сотрудникам государственных органов, проходившим службу в подразделениях, непосредственно осуществлявших борьбу с терроризмом, в выслугу лет для назначения пенсий один день службы засчитывается за полтора дня, а время непосредственного участия в контртеррористических операциях - из расчета один день службы за три дня. Периоды непосредственного участия военнослужащих и сотрудников государственных органов в контртеррористических операциях для льготного исчисления выслуги лет для назначения пенсий устанавливаются в порядке, определяемом Правительством РФ.

Военнослужащим и сотрудникам государственных органов, непосредственно участвующим в борьбе с терроризмом, устанавливаются оклады по воинским должностям с учетом повышения, а также могут устанавливаться дополнительные гарантии и компенсации.

Во-вторых, статьей 25 установлено, что лицам за содействие в борьбе с терроризмом может выплачиваться вознаграждение. Правовое регулирование вопросов предотвращения, выявления и пресечения террористической деятельности на ранних стадиях и получение своевременной информации занимают ключевое место в борьбе с терроризмом. Сообразно этому многие исследователи и практические работники вплоть до принятия настоящего Закона говорили о том, что в настоящее время назрела необходимость создать в России правовой механизм платы за информацию о преступлении и скрывающемся правонарушителе. [4, 241-242]

Таким образом, было законодательно закреплено материальное стимулирование граждан. Однако нерешенным остается иной вопрос - о принятии программы по защите лиц, содействующих борьбе с терроризмом, в противном случае, положение о выплате вознаграждения носит декларативный характер.

Признание государством своей обязанностью вознаграждать за содействие в борьбе с терроризмом и поощрять лиц, участвующих в борьбе с терроризмом, в том числе предоставлять им гарантии и компенсации, является показательным достижением, как с правовой, так и с социальной точки зрения.

Выделим еще одну отличительную особенность, содержащуюся в статье 15 закона республики Беларусь от 03 января 2002 г. №77-3 «О борьбе с терроризмом» и статье 17 закона Украины от 20 марта 2003 г. №638-IV «О борьбе с терроризмом», однако не содержащуюся в российском законе. Речь идет об информировании общественности о террористическом акте.

При проведении контртеррористической операции информирование общественности об акте терроризма осуществляется руководителем контртеррористической операции, ответственным за поддержание связи с общественностью. При проведении контртеррористической операции не допускается распространение информации: раскрывающей специальные приемы и тактику проведения контртеррористической операции; затрудняющей проведение контртеррористической операции и создающей угрозу жизни и здоровью людей, оказавшихся в зоне проведения контртеррористической операции или находящихся за пределами указанной зоны; служащей пропаганде или оправданию терроризма; содержащей сведения о сотрудниках специальных подразделений, членах оперативного штаба по управлению контртеррористической операцией, а также о лицах, оказывающих содействие в проведении указанной операции.

Бесспорно, информирование общества о террористической угрозе является неотъемлемой обязанностью государства, обязательным элементом обеспечения безопасности информационного пространства. Государство в этом случае должно обеспечивать информационный контроль СМИ, а также вводить запрет на распространение секретной информации, касающейся проводимых действий по пресечению терроризма, как во время, так и после проведения соответствующих мероприятий по борьбе с терроризмом.

Из проведенного сравнительного анализа законов о борьбе с терроризмом Украины, Беларуси и России можно утверждать следующее - у Украины, Беларуси и России общий взгляд на: понятие терроризма; основные принципы противодействия терроризму; полномочия субъектов, осуществляющих борьбу с терроризмом; условия и режим проведения контртеррористической операции; возмещение вреда, причиненного терактом; ответственность за участие в террористической деятельности; международное сотрудничество в области борьбы с терроризмом.

Различие взглядов прослеживается в вопросах: информирования общественности о теракте; вознаграждения за содействие борьбе с терроризмом; льготному исчислению выслуги лет, гарантиям и компенсациям лицам, участвующим в борьбе с терроризмом.

Проведенный анализ подтверждает, что законы о борьбе с терроризмом Украины, Беларуси и России соответствуют общим и мировым требованиям противостояния террористической угрозе. Однако, представляется, что законодательство по борьбе с терроризмом нуждается в дополнениях. Практика антитеррористической борьбы вскрыла иные аспекты, не учтенные ранее. В связи с этим, имеется ряд предложений по усовершенствованию системы противостояния мировой террористической угрозе. Их внедрение возможно лишь с нормативным закреплением в законодательных актах как в отдельно взятой стране, так и на межгосударственном уровне в профильных соглашениях.

Во-первых, необходимо постоянно совершенствовать нормативно-правовую базу, с целью предвидения и пресечения незначительных угроз терроризма. Нормативно-правовое регулирование противостояния террористической угрозе должно быть переведено на качественно новый уровень и сочетать в себе элементы законности, структурности и мобильности. Нормативная система должна отвечать происходящим реалиям, а также быть способной моментально реагировать на незначительные изменения. Так, свое нормативное отражение должны найти меры ответственности и способы борьбы с такими новыми разновидностями технологического терроризма как кибертерроризм [5, 90] информационный [6, 124-125], космический, электромагнитный, избирательный (выборочные болезни) [7, 154], экологический, агро-, нанотерроризм и т.д.[8, 215]

Противостоять угрозе терроризма возможно путем создания качественных правовых систем, а именно, единой межгосударственной правовой системы противодействия терроризму, регулирующей все стадии противодействия терроризму: предупреждение, профилактику, борьбу, ликвидацию, минимизацию последствий и оказание правовой помощи.

Во-вторых, на основе совершенствования нормативно-правовой базы по борьбе с терроризмом целесообразно модернизировать органы - национальный антитеррористический комитет России, антитеррористический центр КГБ республики Беларусь, антитеррористический центр при СБ Украины и наделить их экстраполномочиями в части силового подавления терроризма, преследования террористов, мер по предупреждению терроризма.

В последнее время приобрела актуальность проблема правомерности упреждающих и превентивных силовых действий и вооруженных ударов как ответов на новые угрозы, исходящие от современного терроризма, в том числе в отношении террористических организаций, находящихся на территории иностранных государств.[9, 1.] В связи с этим важной задачей является создание единого межгосударственного органа - антитеррористического комитета Украины, Беларуси и России с целью единого и комплексного подхода противодействия терроризму. На его основе можно сформировать совместные боевые антитеррористические отряды, поддерживать их в боевой готовности, проводить их совместные учения.

Важную роль в борьбе с террористической угрозой играет партнерство государственных органов, государственных структур, гражданского общества и бизнес- сообщества. Политическая элита, бизнес - структуры и гражданское общество Украины, Беларуси и России должны выработать единую программу противостояния мировой террористической угрозе. Предполагается, что партнерство призвано способствовать межгосударственной системе борьбы с мировой террористической угрозой, содействовать системе в пропаганде,

финансировании, защите общественных институтов, а также в разработке нормативных актов.

В-третьих, противостоять террористической угрозе путем развития в Украине, Беларуси и России единого информационного пространства. Оказывать информационную поддержку, вести пропагандистскую и профилактическую работу в обществе, СМИ (в т.ч. в сети Интернет). Для пресечения распространения противоправной информации целесообразно предусмотреть возможность аннулирования лицензии провайдера, размещающего сайты террористического характера. Интересна точка зрения Т. А. Поляковой относительно создания системы жалоб на содержание интернет-сайтов, в том числе «горячих линий», и системы разрешения информационных споров [10, 3].

Уместно законодательно закрепить в программах учебных заведений дисциплины об угрозе и противостоянии терроризму, вести пропагандистскую работу в школах, ВУЗах, а также общественных местах.

Целесообразно создать систему комплексного мониторинга и анализа внешних и внутренних террористических угроз, сформировать единые базы (списки) террористических организаций, их лидеров и возможные регионы присутствия.

В-четвертых, неукоснительно соблюдать международные нормы и принципы в области противодействия террористической угрозе. Как отмечает Ю. В. Трунцевский форма сотрудничества в области противодействия терроризму и ее уровень зависят от масштаба и международной распространенности акта терроризма, а также наличия соглашений (договоров) [11, 3].

Гарантом выполнения взятых ранее на себя обязательств в части противодействия терроризму должно являться соблюдение норм международных конвенций ООН и Совета Европы, а также резолюций Совета безопасности ООН и ОБСЕ.

В своей работе органы противодействия терроризму Украины, Беларуси и России обязаны постоянно учитывать опыт США, Израиля, Испании, Франции и иных стран в борьбе с терроризмом. Регулярно осуществлять обмен опытом, проводить стажировки и совместные учения.

Беря во внимание географическое расположение Украины, Беларуси и России, можно однозначно утверждать, если терроризм угрожает одной из перечисленных стран, то соответственно он угрожает и другим соседним странам. Это предполагает согласование политических линий и оперативных действий по борьбе с террористической угрозой. Учитывая предыдущий опыт взаимодействия Украины, Беларуси и России в борьбе с террористическими угрозами, можно прогнозировать дальнейшее развитие и укрепление межгосударственных отношений в части совершенствования

нормативно-правової бази, а разом з нею і нормативно-правового регулювання протистояння світової терористическої загрози.

Литератури

1. Тиунов О.И., Манов Б.Г. Правовая матрица противодействия терроризму // Журнал российского права. 2008. – № 8.
2. Лунеев В.В. Тенденции терроризма и уголовно-правовая борьба с ним // Государство и право. 2002. – № 6.
3. Щепляков Е.С. Содержание понятия «терроризм» и необходимость закрепления в законодательстве характерных признаков терроризма // Современное право. 2008. – № 12.
4. Мясников М.А. Терроризм как угроза общественной и международной безопасности // Современные разновидности российской и мировой преступности: состояние, тенденции, возможности и перспективы противодействия / Сборник научных трудов под ред. д.ю.н., проф. Н.А. Лопашенко. Саратов, Саратовский Центр по исследованию проблем организованной преступности и коррупции: Сателлит, 2005.
5. Устинов В.В. Международный опыт борьбы с терроризмом: стандарты и практика. М., 2002.
6. Морозов И.Н. Технологии против терроризма / Науч. ред. В.А. Минаев. М., 2003.
7. Морозов И.Н. Указ. соч.
8. Степанов О.А. Государственно-правовые аспекты проблемы борьбы с терроризмом в высокотехнологичном обществе // Мировое сообщество в борьбе с терроризмом: Материалы 2-й международной научно-практической конференции. 12 - 13 ноября 2001 г. – М., 2002.
9. Горбунов Ю.С. Упреждающие меры в свете современного международного права // Журнал российского права. 2008. – № 3.
10. Полякова Т.А. Вопросы ответственности за использование информационно-телекоммуникационных систем в террористических и экстремистских целях // Российский следователь. 2008. – № 1.
11. Трунцевский Ю.В. Правовые основы международного сотрудничества Российской Федерации в области противодействия терроризму // Международной публичное и частное право. – 2007. – № 1.

Рум'янцев В. В. Нормативно-правове регулювання протистояння світовій терористическій загрозі в Україні, Білорусі та Росії

У статті на основі аналізу законодавства України, Білорусі та Росії розглядається достатність і повнота нормативно-правового регулювання протистояння світовій терористическій загрозі. Здійснюється порівняльний аналіз законів, з'ясовується схожість і відмінності. Даються пропозиції по доповненню цих законів і ряд пропозицій практичного характеру щодо розвитку відносин України, Білорусі та Росії в протистоянні тероризму.

Ключові слова: тероризм, світовий тероризм, терористическа загроза, терористический акт, єдина система протистояння тероризму.

Румянцев В. В. Нормативно-правовое регулирование противостояния мировой террористической угрозе в Украине, Беларуси и России

В статье на основе анализа законодательства Украины, Беларуси и России рассматривается достаточность и полнота нормативно-правового регулирования противостояния мировой террористической угрозе. Проводится сравнительный анализ законов, выявляются сходства и различия. Даются предложения по дополнению этих законов и ряд предложений практического характера по развитию отношений Украины, Беларуси и России в противостоянии терроризму.

Ключевые слова: терроризм, мировой терроризм, террористическая угроза, террористический акт, единая система противостояния терроризму.

Rumiantsev V. V. Normative and legal regulating of resistance to international terrorism threat in Ukraine, Belarus and Russia.

The article considers completeness and sufficiency of legal regulation of resistance to international terrorism threat on basis of the Ukrainian, Russian and Belorussian head law of war on terrorism. Comparative analysis of the laws is made and their similarities and differences are revealed. The author offers ways to supply these laws and also gives some practical suggestions to develop relationships between Ukraine, Byelorussia and Russia around cooperation in resistance to terrorism.

Key words: terrorism, international terrorism, terrorist threat, act of terror, uniform system of terror resistance.

УДК 316.31

Савка В. Є.

**ДЕРЖАВНІ ТА ГРОМАДСЬКІ СОЦІАЛЬНІ СЛУЖБИ:
ДО ПИТАННЯ ПРО СУСПІЛЬНЕ ПРИЗНАЧЕННЯ**

Незважаючи на те, що проблеми становлення та функціонування організацій як однієї з форм впорядкування життєдіяльності соціальної системи в цілому та діяльності певних груп людей, спрямованої на досягнення їх групових та суспільно значимих цілей, є предметом вивчення з часів інституалізації соціології як самостійної науки, поява нових видів суспільних практик у модерних суспільствах, зокрема соціальної роботи, актуалізує питання дослідження суспільного призначення організацій різних типів, які діють у соціальній сфері, з метою уникнення небажаної конкуренції між ними, а отже істотного підвищення ефективності соціальної політики.

Визначенням сутності організацій та характеристикою їх типологічних ознак, функцій займалися М.Вебер, Ф.Тейлор, Е.Мейо, Дж. Морено, Т.Парсонс. Значний внесок у дослідження функціонування організацій різних типів зробили А.Пригожин та українські дослідники О.Скідін та Л.Хижняк. Аналізу особливостей організацій, які діють у сфері надання соціальних послуг, присвячені роботи Й.Гейсенфельда. Проте, в існуючих публікаціях проблеми визначення специфіки організацій, які функціонують в сучасній Україні та призначені для надання саме соціальних послуг, зокрема особливостей державних та громадських соціальних служб, їх суспільної місії не стали основним предметом дослідження, а тому потребують, на наш погляд, особливої уваги, зважаючи на їх важливість.

Мета дослідження відтак може бути сформульована наступним чином: визначити специфіку суспільного призначення державних та громадських соціальних служб як організацій, що створюють і надають соціальні послуги. Досягнення цієї мети сприятиме створенню належної наукової бази для нарощення ефективності їх практичної роботи.

Вивчення сутності різних типів організацій, які надають соціальні послуги, специфіки завдань, які вони покликані виконувати, а отже – їх суспільного призначення, є важливим з огляду на потребу з'ясування місця кожної конкретної організації серед їх загалу та в структурі суспільства в цілому, визначення конкретних їх функцій та особливостей їх реалізації, пошуку результативних методів управління організаціями різних типів та оцінювання ефективності їх функціонування. Ця проблема в сучасному українському суспільстві набуває особливої актуальності ще й з огляду на той факт, що інституалізація соціальної роботи в Україні (у широкому розумінні цієї категорії: як практики регулювання соціальних проблем), що почалася у 90-х роках минулого століття в ході реформування соціальної сфери, проходила за двома основними напрямками. Перший можна визначити як «регульований зверху» - в рамках існуючих державних служб, які займалися реалізацією заходів соціальної політики держави, зокрема соціальним захистом, соціальним забезпеченням, соціальною допомогою; другий – «регульований знизу», тобто соціальна робота виникала як реакція структур громадянського суспільства на існуючі соціальні проблеми, спроба їх інтервенції в регулювання соціальної сфери. Таким чином з'являлися два основних суб'єкти соціальної роботи: держава (в особі спеціалізованих організацій) та громадські об'єднання як структури громадянського суспільства, а отже і формувалися відмінні один від одного типи організацій, які ставили своєю метою практикування соціальної роботи із властивими їм компетенціями, технологічними схемами роботи, ресурсами, а головне – задля уникнення паралельності у своїй роботі – покликані були виконувати дещо відмінне призначення. Іншими словами: суспільна місія, призначення державних та громадських соціальних служб має свою специфіку, незважаючи на те,

що обидва типи цих організацій мають один і той же об'єкт роботи: соціальну сферу суспільства, проблеми, які в ній існують.

Процеси паралельної інституалізації соціальної роботи відзначаються певними внутрішніми суперечностями, зокрема існуючими напруженнями у взаємодії державних та громадських соціальних служб, зумовленими, зокрема і особливостями їхньої організації, а відтак і функціонування, не завжди достатнім усвідомленням особливостей їхнього призначення як співпрацівниками цих служб та їхніми клієнтами, так і політичною елітою країни. Аналіз особливостей державних та громадських соціальних служб як відмінних типів соціальних організацій, призначених для виконання дещо різних завдань, покликаних до виконання різної суспільної місії, дасть можливість до певної міри зняти ці суперечності а отже сприятиме підвищенню ефективності функціонування соціальної роботи як важливої для модерного суспільства практики регулювання соціальних проблем.

Хоча державні та громадські соціальні служби виступають суб'єктами регулювання соціальних проблем, вони цілком очевидно що покликані виконувати істотно відмінні завдання, маючи різні поля компетенції, ресурси та діючи відмінними методами. Відповідно – вони мають і неоднакову організаційну побудову, належать до різних типів соціальних організацій. Якщо призначенням державних соціальних служб, зокрема органів соціального забезпечення, є передусім надання гарантованого державою соціального мінімуму шляхом виплати пенсій, різного роду допомог, надання пільг і т.п., то місія громадських соціальних служб є істотно іншою та переважно зводиться до розширення цього мінімуму, покращення соціального забезпечення своїх клієнтів або, навпаки – надання хоча б мінімальної допомоги особам, які перебувають у кризовій ситуації та в силу різних причин (наприклад, відсутність чи недостатність трудового стажу) не можуть розраховувати на допомогу держави чи недержавних пенсійних фондів. При тому, якщо робота державних служб соціального забезпечення зводиться лише головним чином до призначення та організації певних виплат, а отже за самою своєю природою може бути значною мірою формалізована і стандартизована, то в громадських організаціях сама послуга, як правило, не розглядається як самодостатня, а лише виступає одним із засобів, інструментів, призначених для досягнення основної мети – максимального, наскільки це можливо, відновлення соціального потенціалу клієнта, перетворення його у особу, здатну не лише адаптуватися до вимог соціуму, але і задля свого та загального блага вносити в нього позитивні зміни, що підкреслюється у визначенні соціальної роботи прийнятому на міжнародному форумі соціальних працівників у Монпельє в 2001 р. [1, с. 146] Це означає, що функціонування громадських соціальних служб, які спеціалізуються на так званій клінічній соціальній роботі, неможливе без неформального

індивідуалізованого підходу до кожного клієнта. «Підрахунок пенсії... вимагає від працівника лише введення даних у комп'ютер, - зазначає керівник проекту Тасіс «Посилення регіональних соціальних служб» Г.МакТаггарт, - а надання соціальних послуг передбачає виважений підхід до кожної людини, яка звернулася в установу за тією чи іншою допомогою». [2, с. 23]

Забезпечуючи соціальний мінімум своїм громадянам, держава, цілком природньо, вимагає від них певного рівня лояльності. Тому важливою складовою місії державних соціальних служб є здійснення функцій соціального контролю, соціально-педагогічні функції. В цьому відношенні перед громадськими соціальними службами стоять дещо відмінні завдання. Діючи на принципах гуманізму та поваги до клієнта, вони покликані передусім акцентувати свою увагу на адвокатурі прав своїх клієнтів, лобювати їх розширення у суспільно прийнятних межах, борючись із всіма видами дискримінації знедолених. Саме тому функція соціального контролю, хоча і властива діяльності громадських формувань, все ж не повинна виходити в них на перше місце. Певний виняток з цього правила становлять лише громадські організації, які діють під патронатом релігійних формувань, чи общин етнічних меншин, для яких важливим компонентом їхньої роботи є підтримання своєрідності власного соціокультурного середовища.

При розгляді проблеми місії організації, цілей її діяльності важливо уявити, хто і яким чином впливає на їх формування. Державні соціальні служби, будучи частиною єдиного державного організму, завжди змушені підпорядковуватися заданому ним алгоритму діяльності, виступати провідниками певного курсу соціальної політики держави, виконуючи директивні вказівки урядових структур. Тому рівень їхньої самостійності у визначенні завдань своєї роботи буде істотно обмеженим. Ці обмеження стосуються зокрема політичної, ідеологічної заангажованості та виявляються у необхідності постійного орієнтування їхньої роботи на політичний курс, прийнятий правлячим урядом. В умовах сучасної України цей вплив може бути істотно знівельованим із-за нечіткості прив'язки основних партій, а отже і сформованих ними урядів, до певних політичних ідеологій. Ряд українських політологів навіть заявляють про фактичну відсутність у більшості вітчизняних партій власної ідеологічної бази із-за таких специфічних рис партійного будівництва у нашій країні як клановість, надмірна орієнтованість на певного лідера, розбудова партій «згори» а не широкими масами їхніх активістів з орієнтацією на певну соціальну базу, а отже і ідеологію. Окрім того, зважаючи на затяжну кризу соціальної сфери в нашій країні, зумовлену недостатністю виконання державою власних соціальних зобов'язань щодо переважної більшості населення, наявність значної кількості громадян, які перманентно перебувають у скрутному становищі та потребують постійної підтримки, значна кількість політичних гравців як тих, що на даний момент перебувають

при владі, так і з табору опозиції, часто спекулюють на соціальних проблемах, висуваючи популістські лозунги, які входять у суперечність навіть із декларованими ними ідеологічними орієнтирами. Тому достатньо часто навіть прокламування своєї прихильності до, наприклад ідеології лібералізму, поєднується у політичних партій та діючих урядів із спробами регулювання соціальних проблем методами, більше властивими прихильникам ідеологій «лівого» спрямування.

Громадські соціальні служби, на відміну від державних, створюються «знизу» та функціонують як реакція активнішої частини суспільності на зафіксовані та визнані ними як важливі (для них самих, певної територіальної або цільової громади, суспільства в цілому) соціальні проблеми. Природно що ці проблеми можуть мати неоднаковий рівень актуальності та гостроти на різних рівнях суспільства і навіть наявність проблеми на регіональному рівні не обов'язково означатиме її присутність на рівні загальносуспільному. Тому громадські соціальні служби за самою своєю природою не можуть становити єдиної централізованої загальнодержавної системи. Суб'єктами формулювання місії та завдань громадських соціальних служб виступають вони самі, їх актив при врахуванні інтересів як певної цільової групи, котра є об'єктом їх впливу, так і громади, в якій ця організація функціонує. При тому важливо відзначити, що далеко не завжди певні соціальні спільноти та групи, на яких спрямовується робота громадських соціальних служб, особливо коли це стосується маргінальних, девіантних верств, хронічно бідних і т.п. здатні раціонально та позитивно (з точки зору суспільства) усвідомити та сформулювати власні потреби. Тому громадські соціальні служби водночас виступають і як свого роду елемент інтелектуальної еліти, який бере на себе завдання визначення та пропаганди системи інтересів своїх підопічних, вводить їх у загальноприйняті соціокультурні рамки. Водночас, враховуючи певне відставання громадської думки, її інерційність, наявність у ній багатьох міфологем та упереджень дискримінаційного характеру щодо об'єктів роботи громадських соціальних служб, вони виступають і в ролі лобістів позитивних змін, соціально-культурних інновацій, часто вступаючи при цьому у певні суперечності як з державними структурами, так і з широкими колами громадськості, добиваючись більш лояльного ставлення до своїх клієнтів, навіть якщо вони практикують різні форми девіантної поведінки. В цій ситуації важливою є роль державного та громадського контролю за функціонуванням громадських соціальних служб з метою недопущення невиправданого розширення «меж терпимості» щодо суспільно загрозованих форм девіацій чи пропонованих громадськими службами шляхів їхньої нейтралізації. Прикладом може служити дискусія щодо застосування так званої «замісної» метадонової терапії наркозалежних, яка розгорнулася в Україні у 2002-2004 роках.

Розглядаючи громадські соціальні служби як достатньо самостійні у визначенні цілей своєї роботи, слід також прийняти до уваги і той факт що в силу недостатньої розвинутості системи громадянського суспільства в сучасній Україні, невисокого рівня матеріального забезпечення основної маси населення країни, вони, як правило нездатні самостійно створювати і підтримувати на належному рівні власну матеріально-фінансову базу. В зв'язку з цим з'являється можливість впливу на формування цілей та визначення методів їхньої роботи грантодавців, якими переважно виступають закордонні державні та недержавні, релігійні структури і таким чином відкриваються можливості для їхнього впливу на соціокультурне поле України. Особливу небезпеку містять в собі пропагандистські та прозелітистські спроби релігійних організацій деструктивного характеру. Тому важливо щоб громадські соціальні служби в своїй діяльності не виходили за межі правового поля української держави, а пропонувані ними інновації не провокували ситуації культурного лагу в соціокультурному просторі країни.

Виконуючи адвокатські функції щодо захисту прав своїх клієнтів, прагнучи до розширення допустимих меж поведінки, лобіюючи позитивні щодо своїх клієнтів зміни в соціальному середовищі, діяльність громадських організацій достатньо часто може вступати у певні суперечності з існуючими стереотипами та міфами громадської думки, викликаючи навіть настороженість до них самих з боку громади. Це найчастіше стосується організацій, які спеціалізуються на роботі з різного роду девіантними групами: нарко- та алкозалежними, звільненими з місць позбавлення волі, бездомними. Така ситуація містить в собі особливі небезпеки, оскільки саме громада виступає джерелом сили організації. Аналогічні суперечності можуть виникати і у стосунках «державна – громадські соціальні служби». В цих випадках громадські організації не завжди можуть покладатися на «авторитет держави апріорі», властивий політичній культурі патерналістського типу, характерній для сучасної України та можливості силового тиску, як у випадку з державними службами. Легітимізація діяльності громадських організацій в цих ситуаціях проходить за рахунок завойованого ними попередньо авторитету та покладаючись на авторитет, наприклад церкви, під патронатом якої значна частина громадських організацій працює. Таким чином, якщо громадські організації і є відносно незалежними від певних політичних ідеологій, то така ж залежність може простежуватися у них від релігійних установ, що не завжди сприяє розширенню поля їхньої діяльності, відсікаючи потенційних клієнтів – атеїстів чи вірних інших конфесій. Практично аналогічною є і ситуація з громадськими організаціями орієнтованими на роботу в етнічних громадах, наприклад єврейською «Хасед-Ар'є».

Висновки з даного дослідження і перспективи подальших розвідок у даному напрямку:

- суспільне призначення державних соціальних служб зводиться до забезпечення реалізації завдань соціальної політики держави, передусім гарантування громадянам певного соціального мінімуму. Тому ці служби, виконуючи однотипні завдання на всій території країни, і самі повинні бути стандартизованими як за організаційною формою, так і відповідно до сутності та обсягу виконуваних ними завдань, а в їхній роботі важливе місце займають компоненти соціального контролю та соціальної педагогіки;

- надаючи послуги, які входять до так званого соціального мінімуму, державні соціальні служби переважно не мають на меті комплексного врегулювання проблем своїх клієнтів. Їх допомога, як правило, орієнтована на вирішення безпосередніх часткових завдань. Наприклад, призначаючи пенсійне забезпечення, відповідний державний орган бере до уваги лише певні формальні критерії (стаж роботи та рівень заробітної плати), ігноруючи реальний стан соціального потенціалу клієнта, його здатність до освоєння наданої послуги, з одного боку, та достатності надаваної послуги для врегулювання життєвих проблем клієнта в цілому;

- державні соціальні служби не володіють достатньою самостійністю у визначенні власної місії, цілей своєї діяльності, оскільки, будучи частиною державного апарату, змушені діяти передусім в його інтересах, підпорядковуватися насамперед загальнодержавним цілям та завданням, сформульованим у соціальній політиці уряду, відповідно до ідеологічних настанов, які підтримуються правлячою партією;

- робота державних структур, які діють у соціальній сфері, переважно не потребує додаткової легітимації, оскільки, з одного боку, регулюється певними законодавчими актами, а з іншого – підтримується авторитетом самої держави;

- різниця у комплексі соціальних проблем різних територій, їх спрямованості та гостроті а також готовності громади до реакції на ці проблеми є основною причиною різноманітності громадських соціальних служб у різних регіонах держави;

- суспільне призначення громадських соціальних служб полягає передусім у розширенні гарантованого державою соціального мінімуму, або наданні мінімальної допомоги громадянам, групам які за своїми статусними параметрами не відповідають формальним вимогам, що ставить перед ними держава. Тому важливим компонентом роботи громадських об'єднань є ініціювання та впровадження позитивних щодо своїх клієнтів соціальних, соціокультурних змін. Такі складові як соціальний контроль та соціальна педагогіка в їхній роботі, як правило, не домінують;

- у більшості випадків громадські соціальні служби орієнтуються на повне діагностування стану свого клієнта та надання йому комплексної допомоги, яка дозволяє наростити його соціальний

потенціал в цілому, максимально поновити його життєві компетенції та інтегруватися у соціальне середовище. Свідченням цього є, наприклад, створення медико-соціальних комплексів для неповносправних, призначенням яких є не лише надання медичної допомоги, але і соціальна реабілітація клієнтів. Тобто, на відміну від державних організацій, громадські прагнуть до всебічного врегулювання проблем своїх клієнтів, максимального відновлення їхньої суспільної дієздатності;

- громадські соціальні служби, будучи самоврядними організаціями, є достатньо самостійними у визначенні власної місії, формулюванні завдань та методів роботи. При цьому суб'єктами формулювання завдань та методів роботи організації можуть виступати і інші соціальні актори: поселенська громада, в якій організація працює, цільова група, на вирішення проблем якої спрямована робота організації, інституція чи організація, під чийм патронатом перебуває соціальна служба, грантодавці тощо. Рівень їхнього впливу на формулювання політики певної соціальної служби буде неодинаковим, а його оцінка повинна здійснюватися для кожної структури зокрема. При тому слід враховувати, що дієвість впливу цих суб'єктів на функціонування певної організації може змінюватися в часі (на різних етапах функціонування служби) та просторі (маються на увазі однотипні соціальні служби, які діють на в цілому однакових засадах у різних поселенських громадах, наприклад «Карітас», осередки якої створені у різних населених пунктах України та патронуються УГКЦ);

- оскільки конкретна соціальна служба виникає у певному соціокультурному та правовому середовищі, елементом якого вона є, як правило, рівень її легітимності є достатньо високим. Проте, виконуючи функцію адвокатури своїх підопічних та лобіювання їхніх інтересів, організація може зустрічатися з певними перепонами та потребувати додаткової легітимації задля забезпечення своєї «прийнятності» у громаді та суспільстві в цілому. В цьому зв'язку вона може розраховувати на допомогу як структури, під патронатом якої вона перебуває і яка сама володіє достатнім авторитетом, так і покладатися на завойований власними силами авторитет у громаді, виступаючи у якості провідника інновацій, агента позитивних соціокультурних змін.

Таким чином, державні та громадські служби, маючи дещо відмінне призначення і переважно діючи в рамках різних інструментів соціальної політики, взаємно доповнюють одні одних. Відмінність у функційному призначенні державних та громадських соціальних служб є важливою причиною того що вони мають і різне організаційне оформлення, належать до різних типів соціальних організацій: державні служби можна розглядати як установи бюрократичного типу, а громадські - як вільні (відкриті) асоціації. Вже за самою своєю природою вони творять єдину систему, яка практично повністю здатна задовольняти соціальні потреби об'єктів їхнього впливу, враховуючи як інтереси клієнтів, так і можливості суспільства.

Аналіз особливостей державних та громадських соціальних служб як відмінних типів соціальних організацій може стати важливим напрямом подальших досліджень, що мають високий рівень актуальності в науково-теоретичному та прикладному аспектах. Усвідомлення відмінностей державних та громадських соціальних служб, а отже і специфіки їхнього функціонування, повинно знайти адекватне відображення передусім у нормативно-правовій базі, якою регулюється соціальна політика, та при формуванні освітньої політики сучасної української держави, зокрема у державних освітніх стандартах підготовки фахівців у галузі державної служби, соціальної роботи.

Література

1. Семигіна Т. Міжнародне визначення соціальної роботи [Текст] / Т. Семигіна, О. Брижовата // Соціальна політика і соціальна робота. – 2002. – № 3 – 4. – С. 144 – 157. **2. МакТаггарт Г.** Зміни в соціальній сфері України: погляд у минуле й майбутнє [Текст] / Г. МакТаггарт // Соціальна політика і соціальна робота. – 2007. – № 1. – С. 17 – 23.

Савка В. Є. Державні та громадські соціальні служби: до питання про суспільне призначення

У статті шляхом дослідження функціонування і сфери компетенцій державних та громадських соціальних служб аналізуються особливості їх суспільного призначення.

Ключові слова: державні соціальні служби, громадські соціальні служби, суспільне призначення.

Савка В. Е. Государственные и общественные социальные службы: к вопросу об общественном предназначении

В статье путем исследования функционирования и сферы компетенций государственных и общественных социальных служб анализируются особенности их общественного предназначения.

Ключевые слова: государственные социальные службы, общественные социальные службы, общественное предназначение.

Savka V. E. State and civil social services concerning the issue of social mission.

In this paper, by investigating of functioning and authority of government and public social services, analyzed the features of their public destination.

Key words: government social services, public social services, public destination.

Сагайдак О. В.

**ІНФОРМАЦІЙНА БЕЗПЕКА УКРАЇНИ
В УМОВАХ ГЛОБАЛІЗАЦІЙНИХ ВИКЛИКІВ**

Periculum in mora (небезпека у зволіканні)

Тіт Лівій

Сьогодні світ перебуває на новому етапі свого розвитку – інформаційному. Тому, питання інформаційної безпеки та політики дуже актуальне, а особливо для України, бо як це не прикро, у цих питаннях ми програємо. На жаль, ми далеко відстали від могутніх геополітичних та гео економічних суб'єктів міжнародних відносин і навіть від сусідів у сфері захисту національних інформаційних інтересів нашої держави.

Що ж таке інформація? Поняття інформації є дискусійним. Це явище має багато визначень залежності від контексту. У Законі України «Про інформацію» під інформацією розуміються документовані або публічно оголошені відомості про події та явища, що відбуваються у суспільстві, державі та довколишньому природному середовищі [1]. Це досить влучне визначення, але суто правове. У розумінні багатьох експертів, інформація – це повідомлення, незалежно від форми його подання [2].

Що насправді являє собою нове інформаційне суспільство? Концепція інформаційного суспільства є одним з різновидів теорії постіндустріального суспільства, основу якої заклали З. Бжезинський, Д. Белл, У. Мартін, О.Тоффлер, Е. Гідденс, К. Ясперс, Р. Коен, А. Турен, Г. Кан, А. Дракер, Ф. Уебстер та ін. Згідно з даною концепцією головним фактором у розвитку суспільства є виробництво та використання науково-технічної й іншої інформації. Якщо розглядати суспільство, як зміну стадій, то з позицій прибічників даної концепції виникнення інформаційного суспільства пов'язано з домінуванням інформаційного сектора економіки, «четвертого». Він йде наступним за сільським господарством, промисловістю та сферою економічних послуг. Питаннями інформаційної безпеки України займаються В.А. Ліпкан, В.М. Бегма, О.О. Остроухов, Ю.Є. Максименко, В.П. Малинка, К.В. Рубель, В.А. Кормич, В.М. Петрик, О.М. Андрєєва та ін.

Метою цієї публікації є окреслення змісту та тенденцій розвитку моделі інформаційної безпеки України, на доктринальному рівні розкрити зміст сучасних тенденцій і глобалізаційних викликів у сфері інформаційних технологій впливу на масову свідомість.

«Спочатку була «перша хвиля», яку можна назвати «сільськогосподарською цивілізацією». Від Китаю та Індії до Беніну і Мексики, від Греції до Риму виникали та занепадали цивілізації, внаслідок їхніх зіткнень народжувалося багато строкатих картин. Та за розбіжностями ховалися фундаментальні спільні риси. Земля була

основою економіки, життя, культури, сімейної організації та політики. Панував простий розподіл праці та існував чіткий розподіл каст та класів: знать, духовенство, воїни, ілоти, раби та кріпаки. Влада була авторитарною. Соціальне походження людини обумовлювало його місце в житті. Економіка була децентралізована, а тому кожна община виробляла більшу частину того, чого потребувала. Триста років тому – плюс-мінус півстоліття – відбувся вибух, ударні хвилі якого пройшли всією планетою. Цей вибух – промислова революція. «Друга хвиля» змінила інститути та спосіб життя мільйонів... До середини 20 століття сили «першої хвилі» були розбиті і на землі запанувала «індустріальна цивілізація». Але ненадовго, бо з її перемогою розпочалася нова – третя за рахунком – «хвиля». Вона принесла з собою нові інститути, відносини, цінності» [3].

Як вважає професор У. Мартін, під інформаційним суспільством треба розуміти «розвинуте постіндустріальне суспільство», що виникло перш за все на Заході. Не випадково таке суспільство затверджується перш за все в Японії, США та ЄС, де сформувалось постіндустріальне суспільство. У. Мартіном було зроблено спробу дати йому основні характеристики за такими критеріями:

- соціальний (інформація виступає як важливий стимулятор зміни якості життя, формується «інформаційна свідомість» за широкого доступу до інформації);
- політичний (свобода інформації, яка веде до активізації участі та консенсусу між різними прошарками суспільства (тут потрібно відмітити, що завдяки цьому стала можливою маніпуляція масової свідомості. Такий спосіб легітимізації влади та управління віднайшов своїх прихильників. Це й зрозуміло, бо відкритий примус («батіг») – це боляче, а «духовний наркотик» («пряник» маніпуляції) – приємно. Головною умовою підтримання такого порядку є свобода інформації та індивіда, яка дозволяє йому в кожному акті «війни» робити псевдораціональний вибір і укласти псевдовільний контракт. Неважливо, йдеться про здійснення покупки чи продажу робочої сили, тієї чи іншої гумової резинки чи програми на виборах) [4];
- економічний (інформація є ключовим фактором в економіці як ресурсу, послуги, товару, джерела надлишкової вартості та зайнятості (стала можливою глобалізація, поширення ринкових економічних відносин));
- технологічний (ключовий фактор – інформаційні технології, які широко використовуються у виробництві, системі освіти, побуті);
- культурний (визнання культурної цінності інформації через затвердження інформаційних цінностей в інтересах індивіда та суспільства в цілому (завдяки цьому відбулася «вестернізація», поширення «західних» цінностей – прим. автора)).

При цьому Мартін особливо підкреслює думку про те, що комунікація є ключовим елементом інформаційного суспільства [5; с. 115–123].

Інформаційна сфера є системоутворюючим фактором життя суспільства, що активно впливає на стан внутрішньо- та зовнішньополітичної, економічної, соціальної, оборонної та інших складових національної безпеки будь-якої держави. Вона суттєво залежить від організації інформаційної безпеки, а в ході науково-технічного прогресу така залежність буде лише посилюватися. Під інформаційною безпекою сьогодні розуміють стан захищеності національних інтересів в інформаційній сфері, що становлять сукупність збалансованих інтересів особистості, суспільства та держави («Доктрина інформаційної безпеки РФ» від 9 вересня 2000 року) [6]. Вона, з одного боку, є невід'ємною складовою кожної зі сфер забезпечення національних інтересів, а з другого – важлива самостійна сфера організації національної безпеки країни.

Тому сьогодні перед нашою країною стоїть проблема захисту національних інформаційних інтересів, досягнення інформаційної безпеки. Україна повинна бути у ритмі формування глобального інформаційного суспільства, щоб не залишитись на узбіччі сучасних цивілізаційних процесів.

Суб'єктами інформаційної безпеки є:

- держава, державні органи та структури, що займаються її забезпеченням на державному рівні (це можуть бути органи не тільки виконавчого механізму влади, а й законодавчого, судового);
- інституалізовані форми вироблення конкурентоспроможного інформаційного продукту [7; с. 52–53].

Технічні об'єкти інформаційної безпеки:

- інформаційні ресурси;
- інформаційна інфраструктура;
- інформаційні технології [8; с. 81–86].

Об'єкти інформаційної безпеки (беручи до уваги «Доктрину інформаційної безпеки РФ»):

- особа – її права та свободи в інформаційній сфері, техніка та свідомість;
- суспільство – його духовні цінності, засади солідарної діяльності;
- держава – її конституційний лад, ефективне функціонування, суверенітет [6].

Таким чином, можна виокремити три групи національних інтересів:

а) для людини:

реалізація прав і свобод людини і громадянина щодо одержання, використання, поширення, зберігання інформації; забезпечення права

людини на захист від маніпуляції індивідуальною свідомістю; захист права інтелектуальної власності, захист енергоінформаційної безпеки людини тощо;

б) для суспільства:

побудова інформаційного суспільства; забезпечення плюралізму засобів масової інформації; захист від маніпуляції масовою свідомістю; розвиток духовності, моральних засад, інтелектуального потенціалу українського народу, зміцнення психічного здоров'я нації.

в) для держави:

забезпечення інформаційного суверенітету; унеможливлення монополізації інформаційного простору; іноземними компаніями або транснаціональними корпораціями; створення конкурентоспроможних інформаційних технологій та технологій зв'язку; збереження та зміцнення науково-технологічного потенціалу; інтеграція України в європейський інформаційний простір; боротьба з інформаційною злочинністю тощо [9; с. 79–80].

Загрози інформаційній безпеці, з одного боку, є організаційний компонент системи державного управління, а з іншого – слугує індикатором ефективності її функціонування. Адже реалізація загроз і переростання їх у небезпеки свідчить про неефективність функціонування даної системи, і навпаки. На сьогодні розглядати будь-які загрози в інформаційній сфері необхідно з урахуванням того контексту, в якому вони виникають і проявляються. Найбільш небезпечною на даному етапі для розвитку українського суспільства є проведення інформаційних війн - крайньої форми інформаційного протистояння.

Інформаційне протистояння – це суперництво соціальних систем (країн, блоків країн) в інформаційній сфері впливу на ті або інші сфери соціальних відносин і встановлення контролю над джерелами стратегічних ресурсів, у результаті чого одна група учасників суперництва отримує переваги, необхідні їм для подальшого розвитку [9; с. 98].

За інтенсивністю, засобами, що використовуються, та масштабами виділяють такі ступені інформаційного протистояння: інформаційна експансія, інформаційна агресія, інформаційна війна.

У новому суспільстві і війни нові. Які ж війни переживатиме в майбутньому людство? Слід відмітити, що однозначної відповіді на ці питання нині немає, але існує декілька гіпотез. Найбільш поширена сьогодні гіпотеза відомого американського політолога, директора Інституту стратегічних досліджень при Гарвардському університеті – Семюеля Хантінгтона, висунута ним в 1993 році у відомій статті “Зіткнення цивілізацій”.

Він запевняє, що у XXI ст. основним джерелом конфліктів буде вже не ідеологія і не економіка. Найважливіші кодони, які розділяють людство і домінуючі причини конфліктів, будуть визначатися культурою. Нація-держави залишаться головною дійовою особою у міжнародних справах, але

найбільш значущі конфлікти глобальної політики будуть розгортатися між націями і групами націй, що належать до різних цивілізацій. Зіткнення цивілізацій стане домінуючим фактором світової політики. Лінії розлому між цивілізаціями – це і є лінії майбутніх фронтів. За Хантінгтоном, ідентичність на рівні цивілізацій буде в подальшому розвитку людства все більш значущою, обличчя світу значною мірою формуватиметься в ході взаємодії семи-восьми великих цивілізацій. До них належать західна, китайська, японська, ісламська, індуїстська, православно-слов'янська, латиноамериканська і, можливо, африканська (в стадії формування). Україні Хантінгтон відводить особливе місце, бо вона лежить на лінії розлому між трьома цивілізаціями: західною, православно-слов'янською та ісламською [10].

Сьогодні вже йдеться про початок ери воєн «сьомого покоління», інформаційних воєн Це війни з використанням маніпуляцій індивідуальною та масовою свідомістю, нейрон-лінгвопрограмування, діяльність проти системи управління суперника, кібернетична, економічна боротьба, боротьба з використанням хакерів, власне військова боротьба з використанням високоточної керованої зброї, переваг свого геополітичного та гео економічного становища, здобутків операції проти волі нації та національних культур («політика подвійних стандартів»), маніпулятивна пропаганда, «переписування історії», метод «ставлення опонента в становище сторони, що виправдовується») та ін. «PR»-заходів.

Інформаційна війна – це є найвищий ступінь інформаційного протиборства, спрямований на розв'язання суспільно-політичних, ідеологічних, а також національних, територіальних та інших конфліктів між державами, народами, націями, соціальними групами шляхом широкомасштабної реалізації засобів і методів інформаційного насильства (інформаційної зброї). Вперше термін «інформаційна війна» начебто з'явився у наш час наприкінці 80-х років ХХ століття. Він став результатом плідної праці теоретиків збройних сил США і став уживаним після вдало проведеної роботи по знищенню СРСР. Насправді першими це зробили китайці. Що стосується іншого розуміння – технічного, то тут обов'язковою умовою є те, що ведення інформаційної війни є результатом узгодженої діяльності з використання інформації як зброї ведення бойових дій у будь-якій сфері життєдіяльності [9; с. 99].

У безконтактних війнах «інформаційне протиборство» або «інформаційна війна» (крайній прояв протиборства) є законним і є боротьбою сторін у перевазі в кількості, якості та швидкості отримання, аналізу і використання інформації. Зрозуміло, що цей вид протиборства, як і інші його види в безконтактних війнах, вже зараз мають дві чітко визначені складові: оборонну та наступальну(ударну).

Оборонна – захист власної інформаційної інфраструктури від впливу конкурента, організація безпеки власних інформаційних ресурсів.

Для оборонної складової в дистанційних безконтактних війнах можуть використовуватися такі форми та способи організації безпеки власних інформаційних систем та ресурсів як оперативне та стратегічне маскування, фізичний захист об'єктів інформаційної інфраструктури, дезінформація, радіоелектронна боротьба та ін.

Наступальна (атакуюча) складова – дезорганізувати та зламати інформаційну інфраструктуру суперника, розладнати процес оперативного управління його силами та ресурсами. Для ударної складової характерні наступні способи боротьби: стратегічне маскування, дезінформація, радіоелектронне протиборство, фізичне знищення об'єктів інформаційної інфраструктури, «атаки» на комп'ютерні мережі супротивника, «інформаційна експансія», «інформаційна агресія», «інформаційні удари» [11].

Інформаційна експансія — це діяльність для досягнення національних інтересів методом безконфліктного проникнення в інформаційну сферу з метою:

1. поступової, плавної, непомітної для суспільства зміни системи соціальних відносин за зразком системи джерела експансії;
2. витіснення положень національної ідеології і національної системи цінностей і заміщення їх власними цінностями й ідеологічними установками;
3. збільшення ступеня свого впливу та присутності, встановлення контролю над стратегічними інформаційними ресурсами, інформаційно-телекомунікаційною структурою і національними ЗМІ;
4. нарощування присутності власних ЗМІ в інформаційній сфері об'єкта проникнення і т. п. [9; с. 98].

Інформаційна агресія – це незаконні дії однієї зі сторін в інформаційній сфері, спрямовані на нанесення супротивнику конкретної, відчутної шкоди в окремих сферах його діяльності шляхом обмеженого та локального за своїм масштабом застосування сили. Ознаки інформаційної агресії:

1. виключення із засобів інформаційної дії найбільш небезпечних видів, що не дозволяють надійно контролювати масштаби завданого збитку – інформаційної зброї;
2. обмеження розмірів простору, об'єктів інформаційної інфраструктури та соціальних груп, що піддаються ураженню інформаційної дії (агресія зачіпає інформаційний простір держави-жертви не цілком, а тільки його частину);
3. обмеження за метою (переслідує локальну, приватну мету) і часу (як правило, агресія припиняється після повного досягнення агресором усієї поставленої конкретної мети й рідко набуває затяжного характеру), а також по силах і засобах, що залучаються [9; с. 98-99].

Для реалізації розробленої в США Концепції інформаційної війни на державному рівні виділяються шість основних складових:

- 1) боротьба з системами управління супротивника;

2) боротьба на основі розвідувальних технологій, електронна боротьба;

3) економічна інформаційна боротьба;

4) психологічна боротьба;

5) кібернетична боротьба;

6) боротьба з використанням хакерів.

Для вирішення завдань інформаційного протиборства створюються відповідні органи управління, сили та засоби. Так, у ЗС США керівництво захистом інформаційної інфраструктури покладено на управління інформаційних систем МО. Для організації та ведення наступальних заходів ІБ усі види ЗС мають власні центри. Центр ІБ сухопутних військ створений у 1994 році, міститься у форті Белвуар (штат Вірджинія). Аналогічний центр ВМС, також створений у 1994 р., розташовано у форті Мід (штат Меріленд). Центр ІБ Військове – Повітряних Сил створений ще раніше в 1993 р., на авіабазі Келі (м. Сан-Антоніо, штат Техас). Дії цих центрів координуються створеним у січні 1995 р. центральним органом МО США - виконавчим комітетом з питань ІБ, головне завдання якого полягає в прискоренні «розроблення та досягнення цілей ІБ». Аналогічні структури створюються і в стратегічних об'єднаннях. Продовжується також розвиток органів ІБ і по вертикалі. Структури психологічних операцій в США створені у межах ЦРУ та МО, а саме в об'єднаному командуванні спеціальних операцій. Принципові рішення з питань проведення психологічних операцій приймає військово-політичне керівництво США в особі Президента, уряду та Конгресу. Президент, як верховний головнокомандувач, здійснює загальне керівництво психологічними операціями через раду національної безпеки та міністерство оборони, а оперативне керівництво – через Комітет начальників штабів.

А як справи з питаннями інформаційної безпеки в наших найближчих сусідів? У Війську Польському завдання чинити інформаційно-психологічного вплив на війська і населення супротивника для досягнення політичних, військових і пропагандистських цілей покладено на центральну групу психологічних дій (ЦГПД) (місце дислокації – м. Бидгощ). Центральна група психологічних дій складається зі штабу, а також з інформаційно-аналітичних, теле- і радіомовних, редакційно-видавничих і тилових підрозділів. Особовий склад лише кадровий. Середній вік польських фахівців психологічних операцій 32 роки. Більшість з них володіє декількома іноземними мовами, у тому числі англійською – не менш 75% військовослужбовців. Практично весь командний склад стажувався в структурах психологічних операцій натовських армій, має досвід роботи в штабах об'єднання збройних сил альянсу різного рівня, брав участь у миротворчих операціях. Відповідно до планів генерального штабу щодо подальшої

реорганізації ЗС Польщі на 2003–2008 роки, передбачається включити ЦГПД до складу національних сил спеціальних операцій, які планують сформувати, а на основі її керівного складу створити в структурі ГШ управління психологічної боротьби.

До останнього часу Росія не мала власної державної концепції з проблем інформаційного протиборства. Деякі російські фахівці вважають, що саме її відсутність була одним із факторів розпаду СРСР і поразки у «холодній війні». «Доктрина інформаційної безпеки Росії» була підписана президентом Російської Федерації лише у вересні 2000 року, її головною особливістю є врахування інтересів трьох основних об'єктів національної безпеки: особи, суспільства та держави. Забезпечення інформаційної безпеки та впровадження основних положень Доктрини здійснюється Управлінням інформаційної безпеки при Раді безпеки РФ. Її експерти вважають, що для забезпечення інформаційної безпеки Російської Федерації необхідно створити особливий координаційний орган. Цей орган матиме право контролювати розробку, а також застосування інформаційної зброї, здійснювати нагляд за роботою міжвідомчого аналітичного центру з проблем інформаційно-психологічних технологій на базі ФСБ, МВС, ЗС та Ради безпеки РФ [9; с. 102–107].

Наприкінці 2009 року в газ. «Дзеркало тижня» було надруковано статтю вже колишнього Голови Служби зовнішньої розвідки України Миколи Маломужа «Про стратегію подолання загроз національній безпеці України на початку XXI століття». Про інформаційну та соціальну безпеку нашої країни ним були заявлено таке: «Треба сформулювати й активно реалізовувати в Україні інтеграційну гуманітарну політику, яка має включати формування сучасної української ідентичності, єдиного інформаційного простору, гнучке розв'язання мовного питання, відмову від нав'язування поглядів з принципових питань гуманітарної політики (міжконфесійних відносин, ставлення до історичного минулого Вітчизни), з яких у суспільстві немає єдності. Паралельно створити дійову загальнодержавну систему протидії іноземним інформаційним впливам на українське суспільство із залученням ресурсів національних міністерств та відомств, спеціальних служб, неурядових і громадсько-політичних організацій, державних і комерційних дослідницьких та аналітичних структур, ЗМІ тощо» [12]. Це вселяє оптимізм, бо якщо в ЗМІ надруковано статтю такого службовця ще й з такого питання як інформаційна безпека України, то не все у нас в цьому напрямку втрачено. В тій статті аналізується взагалі стан речей в сфері національної безпеки нашого суспільства і розглядається аспект не лише інформаційної, а й соціальної та гуманітарної, науково-технічної, економічної, зовнішньополітичної та внутрішньополітичної, державної, енергетичної, воєнної безпеки (тобто всіх складових безпеки нації). В статті ним було зроблено влучні та актуальні висновки по кожній з складових цієї безпеки. Прикро, що про це говорять журналісти, кадрові

офіцери, а наші політики стосовно питань забезпечення національних інтересів переважно відмовчуються.

Лише на 17 році незалежності було прийнято «Стратегію національної безпеки» Указом Президента України від 12 лютого 2007 року №105/2007[13]. «Доктрину інформаційної безпеки» не прийнято й по цей день. Це є причиною неналежного ідеологічного та організаційно-правового оснащення органів держави, котрі реалізують її політику в цій сфері. Прийняття «Доктрини інформаційної безпеки України» повинно надати нового стратегічного імпульсу діяльності органів державної влади, а також певною мірою інститутів громадянського суспільства в організації інформаційної безпеки України, формуванні і реалізації державної інформаційної політики. За доктриною (в якій буде закріплено основні принципи вирішення даної проблеми), повинні бути розроблені концепція – сукупність правових норм, які визначають напрямки діяльності; стратегія, яка визначить інформаційні цінності, засоби і методи протидії загрозам; програма – сукупність правових норм, які будуть безпосередньо регулювати діяльність суб'єктів організації інформаційної безпеки; і план інформаційної безпеки України – деталізація діяльності в конкретній ситуації.

Останні події – питання по о. Тузла, газовий конфлікт, втрата частини чорноморського шельфу в районі о. Зміїний, питання стосовно гирла р. Дунай – доводять, що Україна програє свою інформаційну війну. Головною проблемою України в сфері організації інформаційної безпеки сьогодні є відсутність якісного конкурентоздатного інформаційного продукту, який би поширювався на нашій території та на теренах інших суб'єктів міжнародних відносин. Констатую, що ми програємо сучасну інформаційну війну, а в геополітиці, як і в спортивних змаганнях, рахуються тільки з лідерами, сильними світу цього. Ми, на жаль, якщо й не аутсайтери, то в цьому плані все одно плентаємося у хвості планети всієї. Тому, нагадаю дуже влучні слова Тіта Лівія «Periculum in mora» (небезпека у зволіканні).

Таким чином, в умовах становлення української державності, демократизації суспільного життя та формування цивілізованої ринкової системи господарювання забезпечення національної безпеки нашої держави набуває особливої ваги. Національна безпека України – це спосіб самозбереження народу України, який досяг рівня організації і національного буття у формі незалежної держави. Це один із чинників, що забезпечує його державно-організоване існування, вільний саморозвиток, надійний захист інтересів від зовнішніх і внутрішніх загроз.

Література

- 1. Закон** України «Про інформацію» від 02.10.92, ВВР, 1992, N 48. <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=2657-12>.
- 2. Федеральный закон** «Об информации, информационных технологиях

- и о защите информации» от 27.07.2006 г. № 149-ФЗ <http://www.systema.ru/inc/bkard.php?Id=97653>. 3. **Тоффлер Э.** Третья волна. – М.: АСТ, 2004. http://www.gumer.info/bibliotek_Buks/Culture/Toffler/Index.php.
4. **С.Г.Кара-Мурза** "Манипуляция сознанием" http://www.kara-murza.ru/books/manipul/manipul_content.htm. 5. **Мартин У.** Дж. Информационное общество (Реферат) // Теория и практика общественно-научной информации. Ежеквартальник / АН СССР. ИНИОН; Редкол.: Виноградов В. А. (гл. ред.) и др. – М., 1990. – № 3. – С. 115–123.
6. «Доктрина информационной безопасности РФ» подписана Президентом РФ от 9 сентября 2000 г. http://www.justice4.net/law_miscellaneous_2.php. 7. **Петрик В. М., Кузьменко А. М., Остроухов В. В.** Соціально-правові основи інформаційної безпеки: Навчальний посібник – К.: Росава, 2007. – 496 с.
8. **Бегма В.М., Малинка В.П., Рубель К. В.** Концептуальные подходы к определению категориально-понятийного аппарата информационной безопасности Украины / Национальная безопасность: украинское измерение: щокв. наук. сб. / Совет нац. безопасности и обороны Украины, Ин-т пробл. нац. безопасности; Редкол.: Горбулин В.П. (Голов. ред.) [И др.]. – К., 2008. – Вип.1 (20-21). – С. 81–86. 9. **Ліпкан В.А., Максименко Ю.С.** Інформаційна безпека України в умовах Євроінтеграції: Навчальний посібник – К.: КНТ, 2006. – 279 с.
10. **Хантингтон С.** Столкновение цивилизаций. – М.: АСТ, 2003. <http://grachev62.narod.ru/hantington/content.htm>. 11. **Слипченко В. И.** Войны шестого поколения. Оружие и военное искусство будущего. – М.: Вече, 2002. <http://www.pseudology.org/colonels/War6Generation/index.htm>.
12. **Маломуж М.** Про стратегію подолання загроз національній безпеці України на початку XXI століття // Дзеркало тижня № 46 (774) 28 листопада – 4 грудня 2009. <http://www.dt.ua/1000/1550/67893/> 13. **Указ Президента України № 105/200** «Про Стратегію національної безпеки України» від 12 лютого 2007 року. www.president.gov.ua/documents/5728.html

Сагайдак О. В. Інформаційна безпека України в умовах глобалізаційних викликів

Розглянуто загальні засади побудови національної системи інформаційної безпеки. Узагальнено світовий досвід щодо державної політики протидії інформаційним загрозам і атакам. Взято за методологічну основу дослідження теорію „третьої хвилі” О. Тоффлера задля розкриття змістовних ознак інформаційного суспільства (суспільства знань). Досліджено фактори впливу на інформаційний простір держави, докладно проаналізовано концептуальні засади майбутньої Доктрини інформаційної безпеки України та ін.

Ключові слова: інформація, інформаційна безпека, інформаційні загрози, інформаційні війни, інформаційне суспільство, національна безпека, постіндустріальне суспільство.

Сагайдак О. В. Информационная безопасность Украины в условиях глобализационных вызовов

Рассмотрены общие принципы построения национальной системы информационной безопасности. Обобщен передовой опыт стран мира в вопросах противодействия информационным угрозам и атакам. За методологическую основу исследования выбрана теория «третьей волны» О. Тоффлера с целью выявления существенных составляющих информационного общества (общества знаний). Исследованы факторы воздействия на информационное пространство государства, детально проанализированы концептуальные основы будущей Доктрины информационной безопасности Украины и т. д.

Ключевые слова: информация, информационная безопасность, информационные угрозы, информационные войны, информационное общество, национальная безопасность, постиндустриальное общество.

Sagaidak O. V. Information security of Ukraine under conditions of globalization challenges.

The general principles for constructing a national system of information security are reviewed. Here summarized the best practices of the world in the sphere of information threats and attacks. For the methodological basis of research selected the theory of "third wave" by Toffler to identify the essential components of an information society (knowledge society). The factors which influence on the information space of the state are reviewed and the conceptual foundations of the future Information Security Doctrine of Ukraine are analyzed in details, etc.

Key words: information, information security, information threats, information war, information society, national security, post-industrial society.

УДК 316

Швирков О. І.

**ІНФОРМАЦІЙНА ЕРА ТА МЕРЕЖЕВІ СТРУКТУРИ:
НОВІ МОЖЛИВОСТІ ДЛЯ ЖІНКИ**

Бізнес сьогодні – це висококонкурентне середовище, що потребує від людини сильної волі, високих енерго- та розумових затрат, та й просто немалої фізичної сили та витривалості. Особливо це стосується малого та середнього бізнесу, де конкуренція особливо

жорстка [1]. І, безумовно, ця сфера є максимально недружньою для жінки.

Зрозуміло, що це обумовлено головним чином тим, що створили цю сферу чоловіки. Вони ж задають в ній тон. Це не добре і не погано. Це так би мовити, *історичний факт*. Але це не означає, що так має бути завжди.

Нижче ми спробуємо визначити, які є передумови якісних змін у положенні жінки у сучасному суспільстві, тобто, які передумови можуть існують для того, щоб жінка дійсно стала відігравати більш вагому роль у суспільстві, щоб кількість жінок у бізнесі (мається на увазі жінок – власниць бізнесу) суттєво зросла, а «вхід» і просування у бізнесі не були для них настільки затратною та травматичною справою. Також ми спробуємо визначити, які у всього цього будуть наслідки.

Щодо передумов. Дуже легко їх визначити, якщо подивитися на проблему з більш загальних позицій. А саме. Які взагалі умови підвищення «конкурентоспроможності» та взагалі, можливостей жінки у суспільстві? Основну передумову можна вказати апріорі: *у суспільстві має бути практично нівельовано суспільну значимість фізичної сили*. Бо саме фізична сила головним чином відрізняє чоловіка та жінку (в контексті нашого розгляду, звичайно).

Таке нівелювання, очевидно, досягається лише у випадку, коли суспільство досягає певного рівня багатства (а також його справедливого розподілення), розвитку техніки та технології. Якісні зміни у цій сфері щільно корелюють, або навіть створюють передумови для таких змін у свідомості членів суспільства, коли перевага в фізичній силі, витривалості, тощо перестає бути вирішальною. Як раз історія виникнення та розвитку феміністичних ідей, а потім ідей гендерної рівності добре це ілюструє, бо як відомо, фемінізм виник наприкінці 18 століття, однак втілення цих ідей у життя, їх реальний вплив на суспільство почався лише з середини 20 століття, коли західноєвропейське суспільство досягло досить високого рівня економічного та технічного розвитку.

Таким чином, підвищення ролі жінок у бізнесі безпосередньо залежить від матеріального розвитку суспільства. Його досить високий рівень позбавляє жінку необхідності розвивати у собі, або точніше, гіпертрофувати мускуліні якості та риси, тобто якості та риси, які сьогодні є визначальними для досягнення успіху у бізнесі і дозволяє їй досягти цього успіху перш за все завдяки розуму.

Як же зміниться бізнес, якщо в ньому суттєво зміниться кількість жінок? Гадаю, що перш за все впаде конкурентне напруження. Як відомо з психології, «хлопці конкурують, дівчата співпрацюють». Не дивлячись на поширену думку про те, що конкуренція підвищує якість товарів та знижує ціни, це буде абсолютно позитивним моментом. Справа в тому, що в «чоловічому» бізнесі конкуренція часто має дуже жорсткий характер, причому настільки, що це може приводити до

руйнування бізнесу як такого. По суті, часто-густо все зводиться до звичайної війни на знищення. Можна стверджувати, що конкуренція у чоловічому світі дуже часто переходить межі розумного та пристойності взагалі і перетворюється з конкуренції ідей на конкуренцію кулаків, з інструменту вдосконалення на інструмент тотального знищення.

Навпаки, конкуренція в бізнесі за наявністю великої кількості жінок-підприємниць матиме, імовірно, значно м'якші форми (а отже, більш позитивні та конструктивні). Можливо, вона взагалі зникне як така. Що конкретно ми таким чином отримаємо, сказати важко. Гадаю, що навіть самі жінки не зможуть це спрогнозувати. Хоча б тому, що в них досі не було відповідного позитивного досвіду.

Сьогодні ж жінки змушені приймати чоловічі правила гри. Тому вони й конкурують майже так само, як і чоловіки. Але повторімося, це зовсім не означає, що за наявності суттєво жіночого бізнес-середовища ситуація буде такою самою.

Які ж найбільш перспективні в плані участі жінок галузі сучасного бізнесу?

Враховуючи ті обмеження, що накладає на жінку «чоловічий» бізнес, або його правила гри (перш за все обмеження щодо фізичних даних), треба визначити, в яких сферах бізнесу ці обмеження найслабкіші, тобто, в яких сферах від «кандидатів» не вимагається тягати каміння та вміти багато пити спиртних напоїв. Перше, що спадає на думку – царина новітніх технологій. Воно ж і найголовніше. Як здається, цей найсучасніший вид діяльності не достатньо освоєний жінками. Хоча багато хто з них цілком спроможний його освоїти. Всупереч абсолютно хибній але досі ще поширеній думці, ніби у жінок схильність до логічного мислення, аналізу розвинена гірше, ніж у чоловіків, більшість жінок цілком успішно можуть конкурувати з чоловіками в царині програмування та інформаційних технологій. Інша справа, що самим жінкам ця справа може не дуже подобатися. Але це можна легко пояснити. Хоча б тим, що й сфера високих технологій давно вже також окупована чоловіками, а відтак і «заточена» під них, під їхній розум, їхню психологію. Але якщо в цій сфері таки з'явиться певна «критична» маса жінок, вона обов'язково почне швидко видозмінюватися, стане більш схильним, дружнім для жінки середовищем, більшою мірою «заточеним» під жінку. Можливо в цьому випадку ми зможемо побачити яким дивовижним чином перетвориться Інтернет, та й взагалі світ цифрових технологій. Можливо з'являться абсолютно нові мови програмування, абсолютно нові принципи організації віртуального світу. Але для цього, повторюємо, треба, щоб накопичилася певна критична маса жінок у цій сфері. Причому жінок-власниць інтернет-бізнесу, оскільки саме в цьому випадку (тобто, коли жінка є власницею) жінка матиме значно більшу свободу маневру, ініціативи для того, щоб цю сферу змінити.

Олвін Тоффлер ще в «Третій хвилі» писав, що країнам, що розвиваються, не має сенсу будувати в себе великі сталеплавильні, хімічні та інші подібні виробництва, оскільки всі вони – породження індустріальної епохи, яка йде в минуле. Значно розумніше й перспективніше розвивати сучасні технології, оскільки за ними майбутнє [2]. І якраз саме ці технології абсолютно індиферентні до фізичної сили та витривалості. Отже, якщо наші жінки дійсно спробують окупувати хоча б якусь частину цієї сфери, вони не лише значно покращать своє становище, а ще й опиняться на гребені хвилі, що несе у майбутнє, і в цьому випадку перед ними відкриються ще більші перспективи. Єдине, що від них вимагається – бути активнішими, не боятися діяти, освоювати нові технології, тим більше, що в цих технологіях, якщо вникнути, не так вже багато дійсно складного.

Цікавим в цьому відношенні є досвід Індії: «Все більше залучення жінок до громадсько-політичного життя країни стало можливим завдяки двом факторам: розвитку сучасних технологій в сфері комунікацій (Інтернет, стільниковий зв'язок, тощо) та безпрецедентному зростанню жіночої освіченості» [3, с. 59].

Прикладів, коли люди, далекі від світу хай-тек технологій досягали успіху, зайнявшись, наприклад, інтернет-бізнесом, більше, ніж достатньо. Часто це просто домогосподарки чи взагалі пенсіонери. По суті, щоб долучитися до світової інтернет-спільноти треба просто мати комп'ютер та доступ до Інтернету. Навіть незнання англійської мови на сьогодні не є скільки-небудь суттєвим бар'єром, оскільки сучасне програмне забезпечення допомагає легко такий бар'єр долати (наприклад, завдяки електронному перекладачеві пошукової системи Goog). Сьогодні для того, щоб стати цілком вправним користувачем можливостей інтернет-технологій не треба навіть розбиратися у програмуванні.

Для жінок, що займають традиційну нішу домашнього господарства така діяльність буде абсолютно не обтяжливою, не кажучи вже про те, що різниця в курсах валют та можливість віртуального виходу за кордони власної держави можуть призвести до того, що вони швидко почнуть заробляти більше, ніж їхні чоловіки, за інерцією задіяні в традиційних виробництвах індустріальної епохи.

Принаймні будь-який бізнес (в тому числі дрібний – в першу чергу дрібний) повинен мати свій «дубль» в віртуальному просторі, своє віртуальне доповнення (наприклад, у вигляді простенького сайту). Для багатьох розвинених країн таке дублювання-доповнення давно є майже рутинною.

Тепер щодо України. Очевидно, що наші жінки непогано засвоїли ідеї щодо гендерної рівності. Перш за все завдяки західній «пропаганді»: книжкам, телебаченню, Інтернету. Багато хто з них навіть намагається втілити ці ідеї у життя. Але тут на них чекає жорстоке розчарування, яке, очевидно, є наслідком різючої невідповідності нашої

економічної реальності та західної теорії. Що ж робити? Змиритися та чекати, коли ситуація покращиться? А чи зміниться? І коли?

Можна, звичайно, податися за кращою долею на захід. Але як показує досвід багатьох наших співвітчизниць та й просто здоровий глузд, жителю «периферії» або «напівпериферії» (терміни І. Валерстайна [4]) особливо розраховувати там нема на що.

Ще один варіант – спробувати повернутися до традиційної ролі жінки-матері, жінки-дружини. Але й це сьогодні дедалі важче, оскільки традиційна нуклеарна сім'я, що є породженням індустріальної цивілізації, йде в минуле разом із цією цивілізацією (так само, як пішла в минуле традиційна патріархальна сім'я – породження сільськогосподарського укладу).

Залишається єдине – боротися. Принаймні цей варіант є єдиним для впевненої у собі жінки, що хоче чогось досягти у цьому світі, якось реалізувати себе.

Зрозуміло, що в цьому покластися вона може лише на себе. Принаймні, чекати особливої допомоги від держави не варто. Але це й не страшно, оскільки новітні технології, про які йшлося вище (принаймні їх використання), не потребують надто великих індивідуальних ресурсів та вищої спеціальної освіти. Саме в цьому одна з їх основних властивостей.

Але припустимо, що наша держава раптом вирішить допомогти власним громадянкам у підкоренні інтернет-простору. Що саме вона може в цьому напрямку зробити?

Почати процес залучення широкої громадськості, в тому числі жінок, до використання можливостей хай-тек можна з малого – з елементарного інформування цієї громадськості про ті можливості, що відкривають сучасні недорогі інформаційні технології для малого та середнього бізнесу. Людям просто треба хоча б сказати, що взагалі можна робити за допомогою цих технологій. Це не потребуватиме ні багато грошей, ні часу. Одного-двох семінарів для початку буде цілком достатньо. Це тим легше зробити, що на сьогодні існує безліч курсів з навчання комп'ютерній грамотності. Просто програми цих курсів мають бути дещо модифіковані та доповнені. Гадаю, що орієнтація на конкретну бізнес-діяльність лише збільшить їхню ефективність.

Є сенс започаткувати курси з підготовки жінок до самостійної бізнес-діяльності в Інтернеті на базі університетів. Реалізувати такі проекти також нескладно, оскільки вся необхідна база в університетах давно вже є.

Організаційну роботу можуть взяти на себе гендерні ресурсні центри, мережа яких досить давно створена на базі провідних навчальних закладів, в тому числі й регіональних. Такі центри мають великий досвід організації заходів, пов'язаних, наприклад, з пропагандою гендерної рівності. Також вони мають непогані зв'язки з різноманітними міжнародними організаціями, благодійними фондами, які можуть

суттєво посприяти розвитку проектів залучення жінок до роботи та відкриття власного бізнесу в Мережі.

Особливо ефективною така робота буде в співдружності з центрами компаній на кшталт Microsoft, Netcracker та ін., що також функціонують при багатьох університетах.

Якщо зважити, що кількість студентів щороку невинно скорочується, а зарплатня викладачів просто мізерна, то можна припустити, що проблем з кваліфікованими кадрами, які б змогли просто, наочно та на високому професійному рівні пояснити, як і що треба робити та «на які кнопки натискати», не буде.

Взагалі, кошти, потрібні для реалізації такого роду програм порівняно невеликі – перш за все завдяки розвиненості відповідних технологій, віртуалізації та автоматизації багатьох операцій. Це вам не будівництво великих заводів на Уралі чи в Сибіру.

В цьому контексті цікавим є досвід Фінляндії, що є на сьогодні одним з флагманів будівництва та розвитку інформаційного суспільства та держави добробуту (див. книжку з аналогічною назвою М. Кастельса та П. Хімманена [5]). В цій самій книжці можна ознайомитися з прикладами реалізації *державних* програм, спрямованих на залучення широких мас населення до використання можливостей Мережі.

Інформаційна ера надає жінці величезні можливості для самореалізації, в тому числі в бізнесі. Навіть в таких країнах, як Україна, що подекуди деградувала вже до феодалізму. Можливо це, перш за все, завдяки тому, що інформаційні технології легко «перетікають» через державні кордони та невивагливі до традиційної інфраструктури (наприклад, доріг), їхня ж власна інфраструктура, наприклад, необхідна для функціонування Інтернету, легко створюється: не проблема просвердлити у стіні дірку та просунути кабель. Більше того, у нас вона давно вже є.

Таким чином, справа за «малим»: жінкам просто треба розповісти про те, як можна заробляти за допомогою Інтернету зокрема та інформаційних технологій взагалі. І це теж не важко, оскільки, як вже було сказано, у нас існує потужна мережа навчальних закладів та різноманітних центрів при них.

Інша перспективна сфера застосування жіночих зусиль – нанотехнології. Як вважається, саме на них сформується новий, вже шостий, технологічний уклад, який знову, в черговий раз докорінно змінить світ. І це шанс для жінок перехопити ініціативу у чоловіків, або принаймні відвоювати собі вагому частку того майбутнього бізнесу, який сьогодні тільки народжується. Але, звичайно, для цього їм доведеться звернути увагу на свою освіту, переключити увагу з гуманітарних наук на природничі. І знову ж таки, не треба цього боятися. Вигадка про те, що здібності до таких наук у чоловіків в середньому кращі, ніж у жінок – це всього лише вигадка.

Перспективна галузь – впровадження готових нано-виробів у життя. Це цілком «потягне» невелике підприємство, очолюване жінкою.

Нарешті, для жінок, які все ж таки вирішили не обтяжуватися високими технологіями, можна порадити пошукати ті сфері діяльності, які чоловіків *просто не цікавлять*, або *створити* такі сфери...

Тенденції, схожі з тими, які ми спостерігаємо у сфері бізнесу, можна спостерігати й у сфері політики. Відповідно, й можливості, які там відкриваються, цілком аналогічні тим, що відкриваються в бізнесі.

Структура влади, створена за минулі тисячоліття, була створена чоловіками. Вона характеризується жорсткими вертикальними ієрархіями, наявністю чіткого «порядку клювання» тощо. Ця система справно працювала до останнього часу. Проте у зв'язку зі значним ускладненням людського суспільства і завдань, які воно повинно вирішувати, більшість ієрархічних структур перестають бути ефективними. Замість них все більшого значення набувають структури мережеві, тобто структури, які засновані не на вертикальних зв'язках, а на горизонтальних, не на підпорядкуванні, а на співпраці (див. про це, наприклад [6]). І саме такі структури в максимальному ступені відповідають вже згадуваним особливостям жіночої психології.

У зв'язку з цим можна припустити, що, можливо, жінкам взагалі не варто особливо перейматися тим, щоб зайняти якесь місце в традиційних владних структурах, структурах, що приходять в занепад, втрачають через цілком об'єктивні причини свою ефективність і вплив. Навпаки, їм слід намагатися проникнути в зовсім інші, альтернативні структури, структури мережеві, які в найближчому майбутньому значною мірою «перетягнуть» на себе багато з тих функцій, які раніше виконували структури ієрархічні.

Отже, все більше проникнення жінок у бізнес, взагалі підвищення суспільної ролі жінок є процесом абсолютно об'єктивним, таким, що обумовлений всім ходом розвитку людства. Його не можна зупинити, можна лише прискорити або загальмувати, і саме від жінок залежить, який з цих двох варіантів зреалізується.

Немає сенсу витратити зусилля на проникнення в ті сфери діяльності та ті структури, в яких традиційно «владарювали» чоловіки, оскільки вже створені та створюються такі галузі і такі структури, які надають жінкам значно більше можливостей для самореалізації.

Можливо, ідеї, запропоновані в цій статті, виглядають дещо фантастично, однак історія вчить, що навіть найфантастичніші прогнози час від часу справджуються. Завдання філософа, його призначення – вловлювати тенденції. Чим раніше він зафіксує ту чи іншу тенденцію, тим краще він впорається зі своєю роботою. Ця стаття – це моя спроба виконати мою роботу як філософа. Наскільки вдала – покаже час. Хочеться вірити, що найближчий.

Література

1. Бродель Ф. Динамика капитализма / Пер. с фр. – Смоленск: «Полиграмма», 1993. – 128 с. **2. Тоффлер О.** Третья волна/Пер. с англ. – М.: ООО «Фирма «Издательство АСТ», 1999. – 784 с. **3. Железнова Н. А.** Глобализация: индийский ответ на мировой вызов // Вопросы философии. – 2009. – № 7. – С. 54 – 67. **4. Валлерстайн И.** Миросистемный анализ: Введение / Пер. с англ. – М.: Издательский дом «Территория будущего», 2006. – 248 с. **5. Кастельс М., Хімманен П.** Інформаційне суспільство та держава добробуту. Фінська модель / Пер. з англ. – К.: Видавництво «Ваклер», 2006. – 256 с. **6. Зодерквист Я., Бард А.** Нетократия. Новая правящая элита и жизнь после капитализма / Пер. с англ. – СПб.: Стокгольмская школа экономики, 2004. – 252 с.

Швирков О. І. Інформаційна ера та мережеві структури: нові можливості для жінки

У статті розглянуто принципово нові можливості, що відкриваються перед жінками, котрі бажають започаткувати власний бізнес, сучасні технології, зокрема Інтернет. Розглянуто, як саме може змінитися бізнес, правила його ведення, якщо в ньому утвориться достатньо великий сегмент, контрольований жінками.

Ключові слова: бізнес, жінка, гендер, постіндустріальне суспільство, цифрові технології, Інтернет.

Швирков А. И. Информационная эра и сетевые структуры: новые возможности для женщин

Рассмотрены принципиально новые возможности, которые открывают перед женщинами, желающими начать собственное дело, современные технологии, в частности Интернет. Рассмотрено так же, как именно может измениться бизнес, правила его ведения, если в нем образуется достаточно большой сегмент, контролируемый женщинами.

Ключевые слова: бизнес, женщина, гендер, постиндустриальное общество, цифровые технологии, Интернет.

Shvyrkov A. I. Information era and multi-level structures: new prospects for women.

Here considered new opportunities which modern technologies offer for women who want to start their own business for example in Internet. It is shown how the business and its rules may change if there appears a rather big segment controlled by woman.

Key words: business, woman, gender, postindustrial society, digital technologies, Internet.

СТАНОВЛЕННЯ ЕКОНОМІКИ ЗНАНЬ І ЗМІНИ В СИСТЕМІ ОСВІТИ

УДК 330: 37(477)

Ахтырский Е. В.

ЭКОНОМИКА ЗНАНИЙ В ОБЩЕСТВЕ ВТОРОГО МОДЕРНА (РЕАЛИИ УКРАИНЫ)

Для стран, в которых наблюдается ограниченность собственных природных ресурсов, единственным рациональным решением является разработка более эффективных методов использования наличного потенциала. К такому потенциалу можно отнести интеллектуальный капитал, который впоследствии будет являться источником экономического развития общества. К наиболее эффективным методам использования человеческого капитала можно отнести экономику, основу которой составляют знания. Безусловно, Украина относится к странам с ограниченным доступом к ресурсам. Однако отличие Украины от других стран «полупериферии» заключается в наработке большого овеществленного ресурсного потенциала за годы существования в составе СССР. Пока Украина не смогла приспособиться к новой мировой экономической ситуации. Основная часть ВВП создается в сфере индустрии и в аграрном секторе, фиксируется медленное сползание к странам периферии мировой капиталистической системы. Вместе с тем потенциал государства возможно выразить через получение прибыли от повышения эффективности использования наличных ресурсов. В Украине уровень интеллектуального капитала остается по-прежнему достаточным для перехода к информационному обществу, несмотря на зафиксированное специалистами небольшое падение по сравнению с периодом до обретения независимости. Интеллектуальный потенциал не используется, страна находится в перманентном кризисе, выливающимся в нарастающее противостояние классов. В мировом сообществе так же как и в украинском наблюдается разнотемное развитие и деформация социальных институтов в обществах Второго модерна. Большинство индивидов в современных обществах не включены ни в какие социальные структуры, а человек без своего места в обществе немислим. Пропагандируемый странами «центра» индивидуализм как крайняя форма существования получило свое распространение в «мир-системе» капитализм. Возможно ли в сложившихся условиях реализация экономики знаний в Украине, используя накопленный потенциал?

Целью статьи является анализ возможности реализации экономики знаний в условиях украинских реалий.

Вопросы формирования экономики знаний очень часто затрагиваются не только в зарубежных, но и отечественных изданиях. Первые упоминания об экономике знаний связаны с работами Фрица Махлупа в 1962 году. Проблемы общества Второго Модерна рассматриваются в работах Й. Масуды, Д. Белла, Э. Тоффлера, И. Валлерстайна.[1] Среди отечественных ученых проблемами информационного общества занимаются Е. И. Головаха, В. С. Бакиров, С. Л. Катаев[4], И. Ф. Кононов.[2]

Прежде чем приступить к рассмотрению влияния экономики знаний на становление информационного общества в Украине, необходимо проанализировать сложившуюся ситуацию в мире. Многие современные ученые, как отечественные, так и зарубежные при анализе мировой экономической системы склоняются к мнению, что в мире получил распространение один из немногих способов организации социальной жизни - капитализм. Американский ученый И. Валлерстайн отмечает, что «был лишь один момент, когда перераспределительная миросистема была преобразована в капиталистический мир-экономику. Это произошло в Европе (включая Ибероамерику) между 1450 и 1640 гг.» [1, с. 68]. Отечественный социолог И. Ф. Кононов в свою очередь отмечает, что «мировой процесс – это развитие мировой капиталистической системы». [2, с. 39].

Итак, капитализм является доминирующим способом осуществления хозяйственной деятельности в мире с рядом присущих только ему характеристик. Это, прежде всего, характеристики связанные с организацией пространственно-временного континуума существования социума, который представляется И. Валлерстайном в виде триады «центр-полупериферия-периферия». Такая организация социального пространства сказывается на направленности финансовых потоков: от стран «периферии» к странам «центра» мировой хозяйственной системы. Капитал в месте его накопления становится катализатором социальных изменений. Вследствие этого процесса имеем асинхронное развитие стран «центра» и «периферии». Более интенсивно развиваются страны «центра». К странам «центра» ученые обществоведы относят Америку и некоторые страны ЕС. Украину ученые относят к странам «полупериферии». Такие страны для стран «центра» являются источником получения сверхприбыли.

Итак, как было отмечено выше, современный мир - это «мир-система» капитализма, которая обладает определенным набором характеристик и является крайне опасной и неустойчивой. При осуществлении такого способа хозяйствования можно сделать вывод, что влияние человека на жизненное пространство приобретает деструктивные характеристики, которые приводят к нестабильности не только существующую систему, но и окружающий мир. Это проявляется

в постоянном обострении ряда глобальных рисков, решение которых откладывается на протяжении десятилетий.

Анализируя пространственное положение Украины в мировой капиталистической системе, можно сказать, что она застряла в обществе Первого модерна. Такое положение, которое Украина занимает теперь, было не всегда. Во времена Советского Союза Украина, как страна, входящая в его состав, относилась к странам «центра» и не наблюдалось отставания в социальном времени. Общество Первого модерна, в котором существовала страна, являлось апогеем тогдашнего экономического развития. Сейчас страна находится в состоянии дрейфа в сторону стран третьего мира и очень быстро теряет наработанные позиции. Правда, резкое падение не наблюдается из-за эксплуатации потенциала, наработанного во время существования Советского Союза. Этот потенциал не был использован для повышения уровня конкурентоспособности государства и сейчас используется по схеме, которую Маркс определяет как добавочное накопление капитала через присваивание средств производства и части труда наемного рабочего – капиталистом [3, с. 587]. Для капитализма характерно несправедливое перераспределение доходов. Переход от социализма к капитализму на постсоветском пространстве был всего лишь моментом перераспределения собственности.

В связи с происходящими изменениями, связанными с переходом от общества Первого модерна к обществу Второго модерна, в мире акцентируется внимания на экономике, основу которой составляют знания. Если во время Первого модерна основу экономического роста государств составляло ресурсное потребление, то в обществах Второго модерна стран «центра» капиталистической «мир-системы» – внедрение технологий, которые могли бы позволить более эффективное использование наличных ресурсов. «Первый модерн... базировался на массовом производстве вещей как меновых и потребительских стоимостей с использованием физико-химических технологий. В обществах второго модерна ведущую роль играют информационные технологии, компьютерная и телекоммуникационная техника, нанотехнологии и геновая инженерия (шестой технологический уклад). Главное значение приобрел человеческий, а не овеществленный капитал» [2, с. 48].

Период перехода и сам Второй модерн представляется как нечто угрожающее социальной целостности. Многие социальные мыслители рассматривают это время как «конец истории», гибель основных социальных институтов и общества в целом. Социальные институты, по их мнению, подвержены процессам деинституализации. «Для современного общества характерны процессы деинституализации, что создает впечатление гибели общества» [4, с. 28]. Ю. Я. Ольсевич отмечает, что «деформация одной сферы вызывает деформацию других при сбережении определенного «деформационного равновесия» [5, с. 19].

Кроме того, неравные условия, вызванные деформацией, приводят к их разнотемпному развитию (Тоффлер) [6, с. 55–56]. Скорее всего, сначала происходит изменение функций ведущих социальных институтов, что в свою очередь приводит к их деформации, а деформация одного института приводит к деформации остальных. Деформация в отдельных случаях может привести к деинституализации. Ко всему прочему откладывает отпечаток разнотемпное функционирование социальных институтов. Одни институты, уже отвечают обществу Второго модерна, а другие находятся в обществе Первого модерна. С чем можно связать подобные изменения? Ответить однозначно очень тяжело в виду сложности исследуемого объекта. Для внутреннего мира человека Второго модерна социальная реальность полна противоречий и искаженных смыслов, вплоть до абсурда, не поддающаяся анализу здоровой логики. Можно предположить, что всему виной организация окружающей действительности в соответствии с «мир-системой» капитализма. Человек не мыслим вне социума, он так или иначе ориентирован на него. Но современное общество не в состоянии сделать человека счастливым. Такая ситуация обусловлена пропагандой философии субъективного идеализма, в которой интенсивно муссируется идея полной независимости человека от общества. Крайняя степень индивидуализма преподносится как абсолютное благо. На самом деле для человека это оборачивается деструкцией ценностных ориентиров. В таком обществе образом для подражания являются не элита (ученые, врачи, учителя), а так называемая «псевдоэлита» (класс досуга). Смыслом становится реализация гедонистического способа жизни. А такая политика с примесью крайней степени индивидуализма стимулирует расслоение между бедными и богатыми. Ученые фиксируют разрывы в 80, а то и больше раз. В. Шапинок отмечает: «По данным ООН разрыв в душевом доходе между богатейшей 1/5 населения Земли и беднейшей 1/5 составлял в середине XIX века примерно 3:1, в начале XX века он возрос до 11:1, в середине XX века разрыв увеличился до 30:1, к концу XX века он составлял уже более 80:1» [7, с. 11].

При таком положении дел уместным является рассмотрение возможности становления экономики знаний, когда недостаток ресурсов компенсируется другими возобновляемыми ресурсами. К возобновляемым ресурсам относится и интеллектуальный капитал.

Одним из показателей измерения уровня развития экономики знаний является: образование, фундаментальная наука, венчурный бизнес, человеческий капитал. По мнению А. А. Дагаева к экономике знаний обычно «...относят три основные сферы НИОКР и инновации, образование и обучение, способствующие формированию человеческого капитала, и ИКТ» [8].

Страны «центра» и транснациональные компании уже вполне осознали потребность в создании особого типа экономики. Л. М. Хижняк

отмечает: «Согласно с Лиссабонским саммитом (2000) страны ЕС должны создать к 2010 году развитую «экономику знаний» с целью превращения Европы в мирового лидера» [9, с. 368].

Следует отметить, что экономика знаний является порождением шумпетерианской экономической стратегии, «что распространяется на особенную группу экономических благ (экономику, знания, продукты науки, культуры и образования)» [10, с. 28–29].

Можно говорить, что в обществе Второго Модерна экономика знаний становится одним из главных агентов, которые определяют конкурентоспособность государства, а, следовательно уровень благосостояния отдельно взятого человека. Единственно возможным является использование потенциала развития, скрытого в самом человеке. В таком типе экономики главным ресурсом становится человеческий капитал. С. М. Иляшенко отмечает: «Конец XX ст. был ознаменован информационной революцией и созданием основ информационного общества, в котором информация и знания становятся средствами и предметом общественного производства» [11, с. 16]. Можно согласиться и со следующим его выводом: «Информация и знания (интеллектуальный капитал) все больше определяют конкурентоспособность как отдельных предприятий, так и национальных экономик. Способность к созданию, использованию и увеличению интеллектуального капитала – это фундамент, на который опирается экономическая мощь государства, благосостояние и качество жизни ее народа» [11, с. 16].

В структуре интеллектуального капитала выделяют три составляющих: «...

- Человеческий капитал; (знания, умения, опыт, ноу-хау, творческие способности, креативный способ мышления, моральные ценности, культура труда и т. д.);

- организационный капитал; (патенты, лицензии, ноу-хау, программы, товарные знаки, промышленные образцы, техническое и программное обеспечение, организационная структура, корпоративная культура и т. д.);

- потребительский капитал или интерфейсный включает связи с экономическими контрагентами (поставщиками, потребителями, посредниками, кредитно финансовыми организациями, органами власти и др.)» [11, с. 17].

Б. Данилишин проанализировал позицию Украины по уровню развития человеческого потенциала. Развитие человеческого потенциала населения Украины в 2001 году соответствовало 75 месту среди 175 стран, в 2005 - 76 из 177 стран [12, с. 18]. Так как показатели индекса человеческого развития остаются пока на прежнем уровне, есть все причины финансировать образование и науку. Только так мы сможем повысить свою экономическую конкурентоспособность. Здесь динамика

выглядит неутешительной: 69 место среди 75 стран в 2001 году и 73 среди 131 страны в 2007 [12, с. 15].

Несмотря на тяжелое экономическое положение в Украине, особое внимание следует уделять развитию науки и образования, как главных экономических агентов, способных обеспечить должный уровень конкурентоспособности страны на мировом рынке. Провести реорганизацию наиболее перспективных НИИ связанных с разработками нанотехнологий, биоинженерных технологий в соответствии с параметрами общества Второго модерна, как наиболее перспективных направлений деятельности. Будущее Украины видится в занятии своего места под солнцем в мировой экономической системе, через развитие вышеперечисленных направлений, которые наиболее всего соответствуют экономики, основу которой составляют знания.

Литература

1. Валлерстайн И. Анализ мировых систем и ситуация в современном мире [текст] / Иммануил Валлерстайн; пер. с англ. П. М. Кудюкина. Под общей редакцией канд. полит. наук Б. Ю. Кагарлицкого. – СПб.: Издательство «Университетская книга», 2001. – 416 с. **2. Кононов И. Ф.**, Социология второго модерна как научная перспектива [текст] / И. Ф. Кононов // Соціологія Другого модерну: проблема перевизначення понять суспільствознавчого дискурсу: зб. наук. пр. / Наук. ред. І. Ф. Кононов. – Луганськ: Вид-во ДЗ «ЛНУ імені Тараса Шевченка», 2009. – С. 32 – 54. **3. Маркс К.** Капитал: критика политической экономии [текст] / Карл Маркс; пер. с нем. Степанова-Скворцова И. И., Т. 1. – М.: Госуд. издательство политической литературы, 1950. – 794с. **4. Катаев С. Л.**, Риси суспільства Другого Модерну [текст] / С. Л. Катаев // – Соціологія Другого модерну: проблема перевизначення понять суспільствознавчого дискурсу: зб. наук. пр./ Наук. ред. І. Ф. Кононов. – Луганськ: Вид-во ДЗ «ЛНУ імені Тараса Шевченка», 2009. – С. 26 – 31. **5. Єременко В.** Соціальна економіка в концепції еволюції соціально-економічних систем [текст] / В. Єременко // Економіка України – 2008. – № 12 – С. 19 – 28. **6. Алексеева А.** Новая волна богатства [текст]/А. Алексеева // Эксперт. – 2008. – № 1 – 2, 14 – 20 января– С. 54 – 59. **7. Шапинок В.** Мировой кризис: кто виноват и что делать? [текст] / В. Шапинок // Против течения. – 2008. – № 12 – С. 3 – 14. **8. Дагаев А. А.** Экономика знаний и/или информационное общество? [текст] / А. А. Дагаев // ИКС. – 2005. – № 12. (<http://www.iks-media.ru/articles/26155.html>) [название с экрана]. **9. Хижняк Л. М.** Університетська освіта на шляху до «академічного капіталізму» зміна управлінських стратегій [текст] / Л. М. Хижняк // Сучасні суспільні проблеми у вимірі соціології управління: Збірник наукових праць ДонДУУ. – Т. XI, Вип. 145. Серія «Соціологія». – Донецьк: ДонДУУ, 2010. – 484 с. **10. Грінберг Р.** Держава в економіці знань [текст] / Р. Грінберг // Економіка України. – 2008. – № 10. – С. 28 –

39. **11. Ілляшенко С. М.** Сутність, структура, і методичні основи оцінки інтелектуального капіталу підприємства [текст] / С.М. Ілляшенко // Економіка України. – 2008. – № 11. – С. 16 – 26. **12. Данилишин Б.,** Веклич О. Україна у рейтингах сталого розвитку.[текст] / Б. Данилишин // Економіка України. – 2008. – № 7. — С. 13 – 23.

Ахтирський Є. В. Економіка знань в суспільстві Другого модерну (реалії України)

У статті розглядаються перспективи розвитку економіки знань в українському суспільстві при здійсненні переходу від Першого модерну до Другого. Показано, яким чином Україна могла б посісти належне місце в "світ-системі" капіталізм.

Ключові слова: економіка знань, Перший модерн, Другий модерн, інформаційне суспільство, людський капітал.

Ахтырский Е. В. Экономика знаний в обществе Второго модерна (реалии Украины)

В статье рассматриваются перспективы развития экономики знаний в украинском обществе при осуществлении перехода от общества Первого Модерна к обществу Второго модерна. Показано, каким образом возможно занятие достойного места в «мир-системе» капитализм.

Ключевые слова: экономика знаний, Первый Модерн, Второй Модерн, информационное общество, человеческий капитал.

Ahtyrskyi E. V. Knowledge economics in the society of the Second modern (Ukrainian realities).

In the article the prospects of development of knowledge economics are examined in Ukrainian society at transition from society of the First modern to society of the Second modern. It is shown how to take a deserving place in a capitalism "world-system".

Key words: economy of knowledge, First Modern, Second Modern, informative society, human capital.

УДК 378.046-021.68-053.81

Бабосова Е. С.

**МОТИВАЦИЯ К НАУЧНОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ АСПИРАНТОВ
УЧРЕЖДЕНИЙ НАН БЕЛАРУСИ**

Существенную роль в обществе Второго модерна приобретает включенность молодых людей в научно-исследовательскую деятельность. В связи с этим становится актуальным исследование мотивационной структуры ориентированности молодежи на выбор

профессиональной карьеры в сфере научной деятельности, а также возможных способов и путей влияния на такую структуру. Эта актуальность возрастает в связи с существенным снижением имиджа науки и карьеры исследователя в суверенных государствах – России, Украины, Беларуси и других, сформировавшихся на постсоветском геополитическом пространстве.

В дальнейшем рассмотрении будем опираться на эмпирические данные, полученные в ходе опроса аспирантов учреждений НАН Беларуси. В процессе исследования, проведенного в 2008 году, было опрошено 328 аспирантов, что составляет 84 % от общей численности (392 человека) аспирантов, проходящих обучение в научных учреждениях академии, из которых 53,8% составляют мужчины и 46,2 % - женщины.

За два последних года интерес молодежи к научной деятельности несколько усилился. О достаточно высокой степени мотивированности, ориентирующей молодежь на вступление в сферу науки и складывающейся еще в годы обучения в вузе, свидетельствует тот факт, что в 2009 году среди аспирантов третьего года обучения, проходящих подготовку в учреждениях НАН Беларуси, 67,4 % имели научные публикации еще до поступления в аспирантуру, в том числе 58,5 % мужчин и 75,6 % - женщин. Эти данные свидетельствуют о том, что по ряду важных признаков (включенность в научно-исследовательскую деятельность во время обучения в вузе, получение диплома с отличием, наличие научных публикаций до поступления в аспирантуру) женщины обладают более сильной и отчетливо выраженной мотивацией к выбору профессиональной деятельности в сфере науки.

Основной целевой установкой обучения молодежи в аспирантуре является подготовка кандидатской диссертации. В связи с этим принципиально важным является выяснение вопроса, в какой мере молодые люди, обучающиеся в аспирантуре, реализуют в работе над диссертацией свой творческий потенциал. Результаты социологических исследований свидетельствуют, что по самооценке респондентов полностью реализуют свой творческий потенциал менее половины аспирантов очной формы обучения. Причем и в этом отношении самооценки, высказываемые респондентами, оказались выше у женщин, чем у мужчин. Так, среди аспирантов 1 года обучения реализуют полностью свой научный потенциал в работе над диссертацией 32,5 % мужчин и 52,4 % женщин, в минимальной степени реализуют свой потенциал 10,0 % мужчин и 7,1 % женщин, совсем не реализуют творческий потенциал 5 % мужчин, а среди женщин такой самооценки вообще не отмечено.

Для определения устойчивости мотивации аспирантов на профессиональную деятельность в научной сфере существенное значение имеет выяснение вопроса о том, собираются ли они продолжать заниматься научно-исследовательской деятельностью после окончания

аспирантуры. Проведенное социологическое исследование показало, что почти половина опрошенных в 2008 году респондентов (48,3 %) не определили, считают ли они науку своим окончательным профессиональным выбором. Только 27,4 % опрошенных утверждали, что они считают науку своим окончательным профессиональным выбором, а почти четверть из них (24,3 %) занимают противоположную позицию. Общая картина устойчивости мотивации молодых людей, обучающихся в аспирантуре научно-исследовательских учреждений НАН Беларуси, отражена в таблице 1.

Таблица 1
Распределение ответов респондентов на вопрос «Считаете ли Вы науку своим окончательным профессиональным выбором?» (%)

	Годы обучения			Всего (%)
	1-й (%)	2-й (%)	3-й (%)	
Да	18,8	28,6	32,7	27,4
Нет	32,9	18,6	24,3	24,3
Пока не определился	48,2	52,7	43,0	48,3
Всего	100,0	100,0	100,0	100,0

Одной из самых острых в настоящее время остается проблема материального обеспечения аспирантов. В ответ на вопрос «Как бы вы оценили свое материальное положение?» в 2008 году только 12,6 % опрошенных аспирантов рассматривали его как хорошее, 48,3 % - как среднее, не хуже и не лучше, чем у других социальных групп, а более трети из них (36,3 %) утверждают, что их материальное положение является плохим или очень плохим.

Как известно, основным источником доходов аспирантов является стипендия (см. табл.2). Почти половина опрошенных (48,2 %) опрошенных в процессе исследования аспирантов утверждают, что она составляет две трети их среднемесячного дохода, 13,1 % - его половину, 5,2 % - менее одной трети. Четвертая часть аспирантов (25,3 %) оценивают получаемую стипендию в качестве единственного источника их доходов. Поскольку размер аспирантской стипендии ниже общереспубликанской среднемесячной номинальной начисленной заработной платы (в октябре 2008 года – 419,9 тысяч рублей), постольку более трети из них (36,2 %) не удовлетворены размером своей стипендии.

Таблица 2

Основные источники доходов аспирантов НАН Беларуси

Источники доходов	Кол-во	%
Стипендия	315	42,7
Зарплата за работу по совместительству в научной организации, где проходит аспирантская подготовка	122	16,6
Зарплата за преподавательскую деятельность	21	2,8
Участие в хоздоговорной тематике	24	3,3
Грант НАН Беларуси для проведения исследований по теме кандидатской диссертации	37	5,0
Грант Белорусского фонда фундаментальных исследований	7	0,9
Зарубежный грант	3	0,4
Работа в коммерческой структуре	25	3,4
Помощь родителей и родственников	128	17,4
Репетиторство	18	2,4
Оказание услуг населению, не связанных с основной деятельностью (ремонт, строительство, перевозки и т.д.)	18	2,4
Другое	19	2,6

Если первоначальный определенный мотив поступления в аспирантуру выражен достаточно определенно: выбрать интересную тему исследования, написать и защитить диссертацию, то с течением времени эта мотивация оказывается в точке бифуркации, предполагающей множество вариантов дальнейшей жизненной траектории. Защита диссертации и окончательный выбор карьеры в качестве жизненного призвания становится не единственным, а одним из многих вероятных трендов жизненной стратегии молодого человека. Аспирант оказывается перед трудным выбором: оставаться после окончания аспирантской подготовки в данном исследовательском коллективе или переходить в другие научные (учебные) заведения, работать в последующем в сфере науки или перейти в область бизнеса, политики или другой отрасли профессиональной деятельности. В этой ситуации мотивы аспирантской деятельности могут усиливаться или сталкиваться друг с другом: мотив достижения успеха может сменяться мотивом опасения неудачи, мотив признания – мотивом неуверенности в своих возможностях и т. п.

Для аспирантов, считающих науку своим окончательным профессиональным выбором в качестве основных мотивирующих факторов выступают такие как потребность реализовать свой творческий потенциал (такую позицию занимают 80 % от общего количества

опрошенных респондентов); возможность повысить свою научную квалификацию, защитить кандидатскую диссертацию (75 %); привлекательность образа жизни научного работника, круг общения в интеллектуальной среде, возможность заниматься творческой деятельностью (55 %). Существенно иным представляется набор основных мотивационных факторов среди тех аспирантов, которые не считают научную деятельность своим окончательным профессиональным выбором. В этой группе респондентов доля тех лиц, которые руководствуются в своей жизненной ориентации потребностью реализовать свой творческий потенциал, составляет только 25 % от общего количества опрошенных, а привлекательность образа жизни научного работника, круг общения в интеллектуальной среде и возможность заниматься творческой деятельностью характерны лишь для 13 % из них. Более четверти (26 %) из этой группы респондентов мотивировали свой выбор тем, что лучше поступить в очную аспирантуру, чем работать по распределению после окончания вуза, а для 14,3% из них основным мотивирующим фактором поступления в аспирантуру стала возможность получить отсрочку от призыва в армию. Наглядное представление о том, какую значимость имеют те или иные мотивирующие факторы в формировании решения молодых людей поступать на обучение в очную аспирантуру, можно получить из ознакомления с данными, изображенными в таблице 3.

Таблица 3

**Распределение ответов респондентов на вопрос
«Какие мотивирующие факторы оказали влияние на то,
что Вы решили поступить в очную аспирантуру?»**

Мотивы поступления	Считаете ли Вы науку своим окончательным профессиональным выбором?						Всего	
	Да		Нет		Пока не определилс я		А	%
	А	%	А	%	А	%		
Потребность реализовать свой творческий потенциал в сфере науки	71	79,8	19	24,7	74	46,8	164	50,6
Желание стать преподавателем вуза	15	16,9	12	15,6	26	16,5	53	16,4
Возможность повысить свою квалификацию – защитить	67	75,3	56	72,7	123	77,8	246	75,9

кандидатскую диссертацию, получить ученую степень кандидата наук								
Решил, что лучше поступить в очную аспирантуру, чем работать по распределению после окончания вуза	7	7,9	20	26,0	25	15,8	52	16,0
Привлекает образ жизни научного работника, возможность заниматься творческой деятельностью	49	55,1	10	13,0	46	29,1	105	32,4
Решил не отказываться от поступившего мне предложения поступить в очную аспирантуру	6	6,7	16	20,8	31	19,6	53	16,4
Возможность выезжать за рубеж для участия в научных конференциях, симпозиумах и т.д.	8	9,0	9	11,7	11	7,0	28	8,6
Возможность получить отсрочку от призыва в армию	-	-	11	14,3	11	7,0	22	6,8
Неопределенность трудоустройства после окончания вуза	1	1,1	10	13,0	19	12,0	30	9,3
Другое	2	2,2	4	5,2	3	1,9	9	2,8

Теоретическое обобщение представленных эмпирических материалов приводит к выводу, согласно которому в зависимости от степени выраженности и направленности мотивационной установки в аспирантской среде формируются две совершенно различные модели поведения. Для тех аспирантов, которые рассматривают научную деятельность в качестве своего окончательного профессионального выбора, характерна «модель статусного успеха» (устойчивый интерес к науке, стремление защитить диссертацию, продвигаться вверх по ступеням научного развития и творчества). Те же аспиранты, которые не считают научную деятельность своим окончательным выбором в профессиональном самоопределении, реализуют «модель поиска иных

возможностей жизненного успеха», за пределами научно-исследовательской деятельности.

Наряду с ними, существует еще и третья, своего рода промежуточная «конформистская модель», которая воплощается в поведении аспирантов, не обладающих высокой мотивацией статусного успеха, не готовых в установленные сроки представить диссертацию к защите и намеревающихся после срока окончания срока обучения остаться работать в том же отделе или лаборатории в должности младшего научного сотрудника (или рядового преподавателя кафедры). Такие молодые люди довольствуются немногим в своих научных устремлениях, пассивно приспосабливаются к сложившейся ситуации, а целеустремленность к защите диссертации у них, как правило, постепенно затухает. К сожалению, такая поведенческая модель чаще всего встречается в последнее время в аспирантской среде. Основные модели поведения аспирантов, формирующиеся в процессе их обучения в аспирантуре, схематично изображены на рис. 1.

Рис. 1 – Основные модели поведения аспирантов

Анализ и обобщение данных, полученных в процессе эмпирического социологического исследования, приводит к выводу, согласно которому в условиях становления посттрансформационного общества важную роль во всех сферах жизнедеятельности людей играет наука. Именно этим обусловлена исключительная необходимость выяснения мотивов, побуждающих молодежь включаться в профессиональную научно-исследовательскую деятельность, а также

совершенствования работы по усилению мотивационной роли высшей школы и аспирантуры в этом процессе. В деятельности высших учебных заведений и научно-исследовательских учреждений необходимо создавать более благоприятные научно-организационные, социально-психологические, материально-финансовые условия для значительного увеличения в составе молодых исследователей доли тех лиц, которые обладают высокой мотивацией на статусный успех и рассматривают приверженность научно-исследовательской работе в качестве своего окончательного профессионального выбора.

Литература

- 1. Бабосова Е.С.** Управление мотивацией в сфере научной деятельности // Проблемы управления, Минск, 2009. – № 2 (31). – С. 228 – 232
- 2. Горшков М.К., Шереги Ф.Э.** Молодежь в России: социологический портрет / М.К. Горшков, Ф.Э. Шереги // Характеристика трудоустройства выпускников профессиональных образовательных учреждений. Разд. Привлечение молодежи в науку. Подготовка ученых в аспирантуре. – М., 2010. – С. 285 – 302.
- 3. Дикусар А.И.** Сравнение динамики составляющих кадрового потенциала науки Украины, Беларуси и Молдовы в конце XX — в начале XXI ст. / А.И. Дикусар, А.С. Попович, В.И. Прокошин, В.К. Щербин // Наука та наукознавство. – 2004. – № 4. – С. 8 – 16.
- 4. Богдан Н.И.** Кадры науки в формировании Национальной инновационной системы Беларуси / Н.И. Богдан // Материалы международной научно-практической конференции «Инновации и подготовка научных кадров высшей квалификации в Республике Беларусь и за рубежом» / ГУ «БелИСА», под ред. И. В. Войтова. – Минск, 2008. — 316 с.
- 5. Судас Л.Г.** Отношение студентов к науке и научной работе / Л.Г. Судас, М. Г. Юрасова // Мониторинг общественного мнения. – 2005. – N 3. – С. 72 – 82.

Бабосова К. С. Мотивація до наукової діяльності аспірантів установ НАН Білорусі

Проаналізовано динаміку мотивації включеності молоді в науку. Розкрито роль аспірантури як мотиватора включеності молоді в професійну наукову діяльність. Охарактеризовано труднощі та бар'єри, з якими стикаються аспіранти в реалізації своїх життєвих стратегій, сконструйовано та охарактеризовано типові моделі поведінки аспірантів, масштаби їх реалізації.

Ключові слова: наукова діяльність, включеність молоді в науку, аспірантура, мотивація, динаміка мотиваційних орієнтацій, моделі поведінки, типологія.

Бабосова Е. С. Мотивация к научной деятельности аспирантов учреждений НАН Беларуси

Проанализирована динамика мотивации включенности молодежи в науку. Раскрыта роль аспирантуры как мотиваторов включенности молодежи в профессиональную научную деятельность. Охарактеризованы трудности и барьеры, с которыми сталкиваются аспиранты в реализации своих жизненных стратегий, сконструированы и охарактеризованы типичные модели поведения аспирантов, масштабы их реализации.

Ключевые слова: научная деятельность, включенность молодежи в науку, аспирантура, мотивация, динамика мотивационных ориентаций, модели поведения, типология.

Babasova E. S. Motivating the post- graduates of the National Academy of Science of Belarus to do scientific efforts.

Here analyzed the dynamics of motivations of involving the youth into science. The role of post graduate course is revealed as a motivator of involving the youth into professional and scientific activities. The article describes difficulties and barriers faced by post graduate students, designed and described the typical models of the students' behavior, levels of their implementation.

Key words: scientific activity, involvement the youth into science, post graduate course, motivation, dynamics of motivation orientations, models of behavior, typology.

УДК 316.334.22-057.87

Дробаха Н. А.

**ТРУДОВЫЕ ЦЕННОСТИ СТУДЕНТОВ
УНИВЕРСИТЕТОВ Г. ЛУГАНСКА**

Актуальность изучения особенностей трудовых ценностей молодежи обусловлена тем, что развитие экономики страны (ее эффективность в будущем) во многом зависит от того, кто именно придет на смену старшему поколению. С 90-х годов XX века Украина, как и многие постсоветские страны, активно модернизируется. Наиболее значимыми являются изменения в политической (становление демократии и гражданского общества) и экономической (переход к рыночной экономике) сферах. Декларируя переход к новому, общество не смогло отказаться полностью от наследия старого. И именно стремление полностью отречься от старых норм и ценностей и сразу перейти к новым «западным» привело к целому ряду проблем. Стремительные рыночные преобразования привели к резкому сокращению производства и к высокому уровню безработицы, особенно среди молодежи, что повлекло за собой не только обнищание

значительной части населения (появился феномен «работающих бедных» и превращение труда по найму в средство выживания), но и дезориентацию социально-трудовой сферы. Кроме того, начали внедряться нормы и ценности западного общества, без соответствующей подготовки, что привело к тому, что многие из них были приняты в искаженном виде, что, прежде всего, повлияло на ценностно-мотивационную структуру молодежи. Неблагоприятное воздействие на формирование новой системы трудовых ценностей оказали медленные и противоречивые институциональные изменения. Параллельно со становлением рыночной системы в экономике мы видим изменения присущие для общества Второго модерна, увеличивается значение информационных технологий и человеческого капитала, что привело к существенным изменениям в системе занятости населения (распад системы профессий и быстрая смена занятий) [1]. Социология уже имеет, опыт осмысления подобных кардинальных социально-экономических сдвигов, так М. Вебер подчеркивает, что становление капитализма невозможно без становления новой трудовой этики [2].

Цель данной статьи – описать, основываясь на материалах фокусированных групповых интервью, особенности трудовых ценностей молодежи.

В социологической литературе данная проблема чаще всего рассматривается на примере результатов количественных методов. Мы будем использовать инструментарий, апробированный в работах Магуна В.С.[3] и Хлоповой Т.В., Озерниковой Ж.Г. [4], но в рамках качественной методологии для уточнения мотивов и смыслов.

В рамках социологической практики в марте 2010 года были проведены 5 фокусированных групповых интервью (ФГИ), участниками которых стали студенты 2–5 курсов (как имевшие опыт работы, так и не имевшие) высших учебных заведений города Луганска. Модераторами были студенты-практиканты Варданян Г., Девиза О., Сосоенко В., Алейникова Е., Орел М. Все фокусированные интервью проводились по общему сценарию. Далее в тексте мы будем приводить высказывания участников интервью и в скобках подавать информацию, которую они сообщили о себе.

В данной статье мы рассмотрим, как молодые люди относятся к работе и важным сторонам трудовой деятельности (трудовым ценностям). Участникам ФГИ мы задавали вопрос: «Если бы у Вас была материальная возможность не работать, то, что бы Вы предпочли? Почему?» Большинство молодых людей высказали позитивное отношение к труду и заявили о своем намерении работать независимо от материального положения. Об этом свидетельствуют следующие высказывания: *«Я тоже бы работала обязательно, потому, что, несмотря на то, что, сколько денег у человека, все равно каждому человеку важно самореализовать себя. Иначе, зачем тогда получать образование? Должно же быть к чему-то стремление. Если сидеть*

дома, как можно развиваться как личность» (Инна Б., студентка 3 курса ЛНУ имени Тараса Шевченко, специальность «Социальная работа»). «Скажем так, деньги рано или поздно заканчиваются, сколько бы денег ни было, рано или поздно они могут закончиться. В любом случае, работать стоит, лишь потому, что работа развивает человека» (Алексей Б., студент 4 курса ВНУ имени В.Даля, специальность «Управление персоналом»). « Ну, я думаю, скорее бы предпочел бы заняться каким-нибудь видом деятельности, так как если бы у меня и было достаточно средств, сидеть дома немножко было бы как-то скучновато. Ну, как говорится, труд облагораживает человека. Я думаю, надо было бы чем-то заняться в любом случае» (Антон Г., студент 3 курса Институт экономики и торговли). «Я бы предпочел работать потому, что я вижу свое будущее в том, чтобы как-то способствовать развитию нашей страны. То есть не работать, это значит быть пассивным, а это плохо влияет на экономику и на развитие вообще нашей державы. Поэтому лучше работать, чтобы давать какую-то пользу» (Дмитрий М., студент 4 курса ЛНУ имени Тараса Шевченко, специальность «Международные отношения»). Те же, кто заявил о своем намерении не работать, говорили о необходимости вложить деньги в какое-то производство или передать в управление банку, что свидетельствует об успешном усвоении действий в рамках рыночной экономики.

В социологической литературе [2,3,4,5] в качестве важных сторон трудовой деятельности (трудовых ценностей) выделяются следующие: хорошая зарплата; интерес к работе; возможность реализовать свои способности; график работы; наличие социального пакета (бесплатное питание, медицинская страховка и пр.); обстановка в коллективе; местонахождение работы; своевременная выплата зарплаты; перспектива карьерного роста; производственные условия; соблюдение на предприятии трудового законодательства; возможность трудоустройства по специальности; стиль руководства; официальная выплата всей зарплаты; возможность профессионального совершенствования; сфера деятельности предприятия (компания); возможность инициативы. Очевидно, этот список неполный, так как содержит в основном ценности, используемые в разнообразных базах данных. В своем исследовании мы предложили участникам ФГИ ответить на вопрос: «Если бы Вы искали работу, то, что было бы самым важным при ее выборе?». То есть мы ожидали, что наши участники сами определят важные для них стороны трудовой деятельности, а потом мы уточняли какой смысл, они вкладывают в каждое определение. Так участники всех пяти ФГИ выделили следующие ценности: хорошая зарплата, возможность трудоустройства по специальности, обстановка в коллективе, перспективы карьерного роста, приемлемый график работы, интересная работа. Единичные упоминания мы получили по таким ценностям: наличие социального пакета, своевременность выплаты

зарплаты, официальная выплата всей зарплаты, возможность профессионального совершенствования, престижность работы.

Начнем рассмотрение с позиций, которые выделялись всеми участниками. Чаще всего назывались позиции «хорошая зарплата» и «возможность работы по специальности», мнения участников разделились примерно поровну. Одни утверждали, что имеет значение только материальное вознаграждение за труд, а высшее образование нужно только для получения работы: *«Сейчас в основном поступают, идут получать высшее образование, потому, что без образования никуда не берут, в принципе. Если нет высшего образования – нет работы»*. Подобное отношение к высшему образованию наблюдается не только в постсоветских странах, а например, в Германии 70-х годов, что было описано и теоретически осмыслено в работе У.Бека «Общество риска». Другие настаивали на необходимости профессиональных знаний для дальнейшего трудоустройства. О своем намерении работать по специальности высказали участники, обучающиеся не только за бюджетные средства, но и по контракту. Среди мотивов, почему хотели бы работать по специальности, можно назвать «желание закрепить знания на практике» и „нравится содержание работы”: *« Я могу сказать просто, мне нравится то, на что я учусь. Мне это доставляет удовольствие, мне это интересно и поэтому я считаю, что я воспринимаю свою работу, не как именно работу, а как удовольствие. Я хочу, чтобы в первую очередь работа доставляла удовольствие, а потом какие-то... Ну, это конечно не обязательно, чтобы низкая зарплата. Ну, то есть здесь неважно именно работать просто для того, чтобы реализовать как-то свой диплом, а просто потому, что мне нравится, то, что я учусь, и я хотела бы работать с детьми, прежде всего»* (Екатерина К., студентка 3 курса ЛНУ имени Тараса Шевченко, специальность «История и право»). Ожидания относительно будущей зарплаты среди тех, кто высказал свое намерение работать по специальности существенно отличаются, что свидетельствует о осознании участниками ФГИ наличия профессиональной стратификации: *«Да, у меня специальность «Менеджмент организаций» и поэтому я надеюсь, что после окончания университета у меня будет хорошая заработная плата»* (Карина К, студентка 2 курса, Региональный институт менеджмента). *«Вот, в принципе, я как бы сейчас учусь на учителя, да, по трудовому обучению, ну и там, в принципе, хорошую зарплату получить сложновато, да? Так что... Ну, хотя в другом случае, если работать учителем, то у тебя есть свои столярки, и ты можешь заниматься помимо уроков еще чем-то, как делают все столяры»* (Игорь Ш., студент 4 курса, ЛНУ имени Тараса Шевченко, специальность «Трудовое обучение»).

Участниками ФГИ ценность «хорошая зарплата» была определена достаточно четко как описательно, так и в конкретных цифрах: *« Мне сложно сказать в цифрах, но чтобы хватало на самое*

необходимое, потому что я с прошлой зарплаты купила две пары хороших сапог и больше не осталось ни на что. И вот теперь экономлю на всем... Чтобы хотя бы на сапоги хватало..» (Ира К., студентка 5 курса Института культуры, специальность «Журналистика», телеведущая) *«Какая сумма трудно сказать, это зависит, где ты будишь работать и кем, в каком городе. Я думаю, что для Луганска 3-4 тысячи вполне нормально»* (Дарья П., студентка 2 курса ЛНУ имени Тараса Шевченко, специальность «Международные отношения»). Желаемая стартовая зарплата была определена участниками ФГИ от 3 до 10 тысяч, что свидетельствует о достаточно высоких притязаниях выпускников вузов.

Также четко была определена ценность «удобный график работы». Большинство участников отдали предпочтение нормированному графику работы: *«Хотелось бы с 9 до 18 и суббота, воскресенье выходные»* (Оксана Ф., 4 курс ВНУ имени Даля, специальность «Маркетинг»). *«Нужно брать во внимание график работы, то есть, если от семи до семи работать, лично для меня это как-то многовато, рано вставать, поздно приходить и потом на личную жизнь времени попросту не будет оставаться»* (Александр П., студент 4 курса ЛНУ имени Тараса Шевченко, специальность «Информационные технологии»).

Многие участники ФГИ подчеркивали важность доброжелательной обстановки в коллективе: *«Если коллектив плохой, то нет желания работать, и нет стимула ходить на работу»* (Алексей Б., студент 4 курса ВНУ имени В.Даля, специальность «Управление персоналом»). *«Я считаю, что обстановка в коллективе очень важна, так же как и для отдельного работника, так и для предприятия в целом, потому что предприятие это как часы и каждый работник - это отдельный механизм. Если кто-то где-то сделает не так, повалится все. И я считаю, что должны все сплоченно работать, и тогда все будет идти хорошо»* (Никита Ч., 1 курс, ЛНУ имени Тараса Шевченко, специальность «Социология») *«Любая работа, как бы ты ее не любил, если тебя не воспринимают в коллективе, ты там не проработаешь и месяца»* (Женя, студент 4 курса, ЛНУ имени Тараса Шевченко, специальность «Психология», начальник охраны).

Ценность «интересная работа» понимается участниками ФГИ так: *«Когда приходишь на интересную работу, тогда хочется что-то придумывать, реализовываться. А когда ты приходишь на неинтересную работу, то просто коротаешь время и ждешь, когда твоя смена закончится. Тогда это очень нудно. Нужно, чтобы работа была интересной»* (Дмитрий К., ЛНУ имени Тараса Шевченко, оператор телевидения). *«Ну, интересная работа – это стимул для того, чтобы работать. Ну, это уже сказали. Ну, в принципе, для того, чтобы каждый человек воплотил свои амбиции, чем-то показал, что он что-то может. Для меня, например, интересная работа – это общение с*

людьми» (Анна С., студентка 3 курса Национального аграрного университета, спеціальність «Економіст»).

Особое внимание участники ФГИ уделили такой стороне трудовой деятельности, как «перспектива карьерного роста»: *«Мне бы не хотелось работать на одном предприятии по 10, 15 лет без повышения в должности»* (Инна Б., студентка 3 курса, ЛНУ имени Тараса Шевченко, спеціальність «Соціальна робота»). *«Естественно со временем захочется больше зарплату, появятся больше потребностей, семья. Захочется чего-то большего»* (Владимир Ч., студент 4 курса ВНУ имени В.Даля, компьютерный факультет). *«Ну, я считаю, что это важно потому, что, когда приходишь до какого-то предела, тебе хочется чего-то нового, тебе становится скучно, тебе нужно развиваться, двигаться все дальше и дальше. Это очень важно»* (Дмитрий К., ЛНУ имени Тараса Шевченко, оператор телевидения).

В группе, где была участница, ждущая ребенка, возник вопрос о медицинской страховке и, вообще, о «наличии социального пакета» и большинство высказалось, что не задумывались об этом или не придавали этому фактору особого значения: *«Хотелось бы найти работу с социальным пакетом. Вот. Но так, как уже отмечалось, работу сейчас найти довольно сложно, поэтому, ну знаете, не обращаешь внимания особо»* (Александр Л., студент 2 кура ЛНУ). *«Если я устраюсь на работу, которая не предоставляет этой страховки (медицинской). Я, извините, никак не застрахована, сама отвечаю за свою жизнь. Как бы и финансово, и ...»*(Надежда Т., Луганский институт труда и социальных технологий, спеціальність «Менеджмент»).

Участники, имевшие опыт работы, упомянули о «возможности профессионального совершенствования»: *«Если работодатель следит за своими сотрудниками, то он будет делать какие-то шаги для того, чтобы люди развивались»* (Владимир Ч., студент 4 курса ВНУ имени В. Даля, компьютерный факультет, программист). *«Совершенствование навыков, усовершенствование производительности труда, в то же время если ты сам совершенствуешься, ты должен помогать улучшаться своей команде, то есть тех, кто рядом с тобой, и это, в принципе, только плюс»* (Дмитрий М., студент 4 кура ЛНУ имени Тараса Шевченко, спеціальність «Международные отношения»).

При рассмотрении вопроса, что такое «хорошая зарплата», участники выделили еще такие близкие стороны трудовой деятельности: «своевременность выплаты зарплаты»: *«зарплата должна выплачиваться своевременно. Такое даже нельзя задавать, это право каждого трудящегося»* (Владимир Ч., студент 4 курса ВНУ имени В.Даля, компьютерный факультет); и «официальная выплата всей зарплаты»: *«Для меня лично слишком большого значения не имеет в конверте или получить более официально, зависит от того, как ты будешь работать, от этого зависит, какой будет конверт и все остальное»* (Виталий Ч, студент 5 курса ЛНУ имени Тарас Шевченко).

«Я считаю, это нужно искоренить, если большую сумму получаем в конвертах, то так можно всю молодость проработать, а в итоге, когда наступает пенсионный возраст, то какую пенсию мы будем иметь? От этого страдает наше государство, потому, что налоги скрываются» (Инна Б., студентка 3 курса, ЛНУ имени Тараса Шевченко, специальность «Социальная работа»). «Я думаю, что у нас сейчас юношеский максимализм. Пенсия? Где эта пенсия? Это не скоро, я вообще не буду старым... До пенсии, может, я еще не доживу... Поэтому мы легко отказываемся от этого. На самом деле это скучно. Это то, о чем не хочется задумываться» (Ира К., студентка 5 курса Института культуры, специальность «Журналистика», телеведущая).

Многие из участников ФГИ говорили о том, что, накопив достаточно опыта, можно было бы попробовать открыть свое дело.

Так же хотелось бы отметить, что участники ФГИ имеют представление о тех проблемах, с которыми им придется столкнуться при поиске работы: *« Ну, как бы сейчас молодые люди, те, что оканчивают университет, они сталкиваются с такой проблемой, например, должен быть опыт работы. Ну, откуда у студента, который закончил, например, ВУЗ, у него будет опыт работы? Вот это самая главная проблема, которую надо сейчас решать» (Евгения, студентка 3 курса, ЛНУ имени Тараса Шевченко, специальность «Переводчик с английского...»). «Вот сейчас очень много объявлений, по ним можно, в принципе, устроиться, но опять же, самая главная проблема, причина, по которой уже все это отпадает, это стаж. То есть, опыт работы, стаж какой у вас? И все. Естественно у тебя за плечами ничего, ну, может быть, где-то подрабатывал... Опять-таки без трудовой книжки» (Надежда Т., Луганский институт труда и социальных технологий, специальность «Менеджмент»).*

Подводя итоги, хотелось бы сказать, что некоторые ответы участников ФГИ свидетельствуют о недостаточной информированности молодых людей о состоянии рынка труда. Некоторые их утверждения можно «списать» на юношеский максимализм. Но большинство высказываний все-таки свидетельствует о том, что выпускники вузов усвоили рыночные ценности и принимают «правила игры», принятые в украинской экономике.

Литература

- 1. Симончук О.** Професійна структура сучасної України // Соціологія: теорія, методи, маркетинг. – 2009 – № 3 – С. 62 – 99.
- 2. Вебер М.** Протестантська етика і дух капіталізму. Пер с нем. М.И. Левиной // М. Вебер. Избранные произведения. Пер. с немецкого под ред. Ю.Н. Давыдова. – Москва: Прогресс, 1990.
- 3. Магун В.С.** Динамика трудовых ценностей российского населения (1991-2007) // социально трудовые отношения: проблемы и перспективы: материалы первого германо-российского форума « Формирование социальной

политики». – М. – 2009 – С. 88–101 // http://www.isras.ru/files/File/Publication/Novye_publicazii/Magun_statya_Trudovye_zennosti.pdf. 4. **Хлопова Ж.Г.** Озерникова Трудовые ценности молодежи <http://www.demoscope.ru/weekly/2003/0133/analit02.php>. 5. **Анкета** на мотивацию и трудовые ценности <http://www.hr-portal.ru/tags/attestatsiya-personala>. 6. **Петрушов В.Д.**, Бессокирная Г.Г. Динамика основных ценностей повседневной деятельности и мотивов труда московских рабочих в 1990-е годы // Социс. – 2003. – № 5.

Дробаха Н. О. Трудові цінності студентів університетів м. Луганська.

У статті розглядаються особливості трудових цінностей студентів університетів м. Луганська.

Ключові слова: молодь, студенти, трудові цінності, університет.

Дробаха Н. А. Трудовые ценности студентов университетов г. Луганска.

В статье рассматриваются особенности трудовых ценностей студентов университетов г. Луганска.

Ключевые слова: молодежь, студенты, трудовые ценности, университет.

Drobaha N. O. Work values of the students of Luhansk universities.

The article reviews the work values of the students of Luhansk universities.

Key words: the youth, students, work values, university.

УДК 316.74:378.09(477.61)

**Калініна К. М.,
Мотунова І. Г.**

**УНІВЕРСИТЕТ ДРУГОГО МОДЕРНУ: АСПЕКТ СОЦІАЛЬНОЇ
ДИСТАНЦІЇ МІЖ УКРАЇНСЬКИМИ ТА ІНОЗЕМНИМИ
СТУДЕНТАМИ (НА ПРИКЛАДІ ЛУГАНСЬКОГО
НАЦІОНАЛЬНОГО УНІВЕРСИТЕТУ
ІМЕНІ ТАРАСА ШЕВЧЕНКА)**

В останні роки на соціологічному полі предметом дискусій є проблеми Другого модерну. Він став об'єктом досліджень у З. Баумана [1], У. Бека [2], І. Кононова [3] та ін. Другий модерн не залишив без уваги інститут освіти. Серед останніх публікацій можна виділити роботи М. Тейлора [5], Е. Князева [5], Лактіонової Г. [6], та ін. Але вони мають скоріше суто педагогічну точку зору. Саме про університет другого

модерну з соціологічної точки зору публікацій в сучасній літературі немає. Тому саме ця проблема є актуальною для вивчення. Університет другого модерну повинен бути відкритим та толерантним.

Перший модерн, як відомо, базувався на масовому виробництві речей як споживчої вартості з використанням фізико-хімічних технологій. У суспільстві ж другого модерну вирішальну роль відіграють інформаційні технології, комп'ютерна та телекомунікаційна техніка, нанотехнології, генна інженерія. Головне значення набуває людський, а не речовий капітал. Сучасне суспільство єдине і багаторівневе одночасно. Воно існує на глобальному, цивілізаційному, національному, регіональному, і локальному рівнях [3, с. 47]. Саме другий модерн робить рельєфним той внутрішній генетичний зв'язок, який існує між новою соціальною ситуацією і модерном, тобто соціальною формацією, яка і виникла у Європі у 17 столітті і оформилась лише у 19 [1, с. 48]. Другий модерн може інтерпретуватись як сьогодення, яке повністю або частково сформувалось. Найбільш яскравими рисами ситуації другого модерну – інституалізований плюралізм, різноманітність, випадковість, амбівалентність [1, с. 49].

У. Бек в нових трансформованих умовах розвитку суспільства ставить питання щодо професійної освіти. Він виділяє декілька проблем в її розвитку: 1. масове безробіття та неповна зайнятість, 2. конфлікт між інформаційно-технічним напрямом реформування освіти та технологіями вже нового покоління, 3. необхідність посилювання відповідності освіти її професіоналізації [2, с. 219]. Спробуємо розібратися в цих проблемах докладніше.

Масове безробіття радикально змінило ситуацію в освіті. Безробіття є обов'язковим показником навіть в таких системах, які раніше були гарантантами зайнятості (медицина, юриспруденція, інженерні дисципліни, економіка та ін.). Саме зовнішні вторгнення ринку праці руйнують іманентну освітню змістовну основу професійно орієнтовної підготовки. [2, с. 220]. Об'єм праці в суспільстві скорочується. Перехід із системи освіти в систему зайнятості є нестабільним; між цими системами і виникає зона ризикованої неповної зайнятості. Освіта втратила свій зміст [2, с. 224]. Університет стає освітньою організацією-виробником безробітної молоді.

Реформування освіти не надає гарантії ні споживачам освітніх послуг, ні університету щодо якісної освіти. Болонський процес, який дуже стрімко увійшов до системи вищої освіти негативно впливає на якість сучасної освіти. Університет є динамічною структурою, але він не є носієм нових технологій або інформаційно-технічним новатором. Враховуючи попередні проблеми можна твердо констатувати, що вища освіта втрачає свій академізм, свій професійних напрямом. Відповідно інститут освіти покликаний до реформування. Університет в свою чергу повинен в нових умовах формування суспільства прийняти виклик сьогодення.

Сучасний університет ще не готовий до таких перетворень, він не є створювачем, вихователем молодіжної еліти, яка б і змогла вести суспільство до другого модерну. Але робить деякі спроби. Наприклад, інтернаціоналізація освіти.

Інтернаціоналізація освіти – це процес включення різних міжнародних аспектів в дослідницьку, викладацьку, адміністративну діяльність вищих навчальних закладів. Процес інтернаціоналізації веде структурні зміни на міністерському та місцевому рівнях. Урядовий рівень повинен сформувати адекватну, динамічну законодавчу базу для інтернаціоналізації, а університет повинен відповідати європейським вимогам освіти та бути більш мобільним навчальним закладом. Метою університетів найчастіше стає економічний показник залучення фінансів до університету, а не інтеграція до європейської освіти. На сучасному етапі вбачаються лише перші стадійні прояви цього процесу поки що однобокого. Про це свідчить статистика. В Україні здобувають освіту 44 тис 082 іноземця. Більше половини студентів (30 тис 369 осіб) навчається у п'яти містах України. У Харкові вищу освіту одержують 12 тис. 004 людини, у Києві - 7 тис 983 людини, в Одесі - 4 тис 709 студентів, у Луганську - 3 тис 340 осіб, у Донецьку - 2 тис 333 студента. Більшість представників серед студентів-іноземців - з Китаю (6 тис 258 осіб), Росії (3 тис 886 осіб), Туркменістану (3 тис 823 особи), Індії (2 тис 852 особи) та Йорданії (2 тис 566 осіб). Лідерами серед вищих навчальних закладів, у яких навчаються іноземні студенти, є Луганський державний медичний університет (2 тис 241 чоловік) і Харківський національний медичний університет (1 тис 776 осіб). В 20 медичних закладах навчаються 16,5 тисяч іноземців, що складає 38% від загальної кількості іноземних студентів в Україні. При цьому, іноземці, що навчаються в Україні, скаржаться на якість надання інформації, умови навчання та упереджене ставлення до них з боку працівників міліції. Часто виникають проблеми, коли іноземні студенти приїжджають в Україну, не маючи повної інформації про навчання, стикаються з труднощами в оволодінні українською мовою, іноді навіть не знають, що навчання проходить не англійською або французькою мовами, що воно дорожче, ніж їм було заявлено [8]. Окрім проблем, пов'язаних зі здобуванням освіти, іноземні студенти стикаються з проблемами міжособистісного характеру. Фіксуються сутички з місцевим населенням. Наприклад, 25 травня 2007 року в центрі Луганська біля пам'ятника Т. Шевченку сталася масова бійка за участю арабів – студентів Луганського медичного університету. За свідченням очевидців, конфлікт зав'язався із-за арабів. Луганці, нібито, мирно сиділи в парку з дівчатами, як, несподівано, «змітаючи усе на шляху», увірвалися іноземці. «Їх було дуже багато. Вони поводитися неадекватно: щось вигукували на своїй мові і в люті накинулись на мирно відпочиваючих луганців. У руках у них були пояси з металевими бляхами, пляшки, які вони витягали прямо з урн», – стверджують учасники і свідки тих подій. Наряд міліції, прибувши на виклик, не зміг

зупинити учасників бійки. Деякі міліціонери отримали поранення. Розігнати учасників бійки зміг тільки міліційний спецназ [9].

В останні роки, дуже чітко простежується тенденція збільшення іноземних студентів і в Луганському національному університеті імені Тараса Шевченка: в 2006 році навчалось 361 іноземних студента, в 2007 – 450, 2008 – 553. В університеті найбільше студентів навчається з Росії та Китаю (в 2006 році – 191 та 126, 2007 році – 199 та 181, 2008 році – 211 та 214 студентів відповідно).

Саме на прикладі Луганського національного університету імені Тараса Шевченка можна побачити динаміку збільшення іноземних студентів. Така інтеграція: по-перше, це додатковий бюджет, по-друге, високий рівень престижності закладу, по-третє, міжнародний рівень розвитку організації університету. Чи готові українські студенти до таких змін? Чи готова українська молодь навчатись та жити з іноземцями, чи відкриті ми самі до цього? А як відомо саме зрушення до цінностей другого модерну, що намітився на рубежі століть як в глобальній, так і в регіональній перспективі, символізує перехід від матеріалістичних до цінностей – самовираження, самореалізації, якості життя. Останнє в поєднанні з толерантністю, терпимістю, з потребами в спілкуванні, в покликанні, в інтелектуальному та естетичному задоволенні, є ядром трансформаційного процесу [7, с. 316]. Тому аспект відкритості та соціальної дистанції українських студентів до іноземців є актуальним для університету другого модерну.

Протягом березня 2010 року було опитано 783 (n=783) українських студентів Луганського національного університету імені Тараса Шевченка методом анкетування. Інструментарієм опитування українських студентів була анкета. Соціальна дистанція до різних національностей вимірювалася за допомогою шкали Богардуса. Шкала соціальної дистанції запропонована Богардусом в першій половині ХХ століття є метод виміру установки однієї соціальної групи відносно інших соціальних груп. Метод полягає в тому, що респондентам пропонується висловити свою згоду або незгоду за сімома позиціями, що відносяться до певної соціальної групи і виражають їх соціальні установки до типових членів групи, що вивчається. Групова установка вимірюється як сума оцінок членів груп або як середнє по групі.

В нашому дослідженні ця шкала являла собою серію висловлювань такого типу: «В якій якості Ви готові прийняти представників кожної національності...», наприклад, як члена своєї сім'ї (коханого(ой), чоловіка, дружини), щоб українські студенти, теоретично могли укласти з ним шлюб, сприймати як родича. Позитивна відповідь оцінюється в один бал. Приятельські стосунки (близький друг, знайомий) оцінюється в два бали, прийняття як сусіда – в три, одногрупника(ці) – в чотири, мешканця України – п'ять, туриста, відвідувача України – шість балів. Відповідь «проживаючого за кордоном моєї країни, не пускав би в

Україну» оцінюється в сім балів. Тобто чим вища оцінка, тим більша соціальна дистанція.

Соціальна дистанційованість по відношенню до представників певних національностей (апріорна, незалежна від їх особистих якостей) є прямою психологічною передумовою формування певного рівня національної толерантності або нетолерантності. Коли йдеться про національну толерантність або нетолерантність, мається на увазі відкрите пряме проявлення тих чи інших почуттів, форм поведінки. Вимірювання відчуття соціальної дистанції в свідомості індивіда дозволяє виявити приховані інтенції до формування і прояву толерантного (або нетолерантного) ставлення людей до представників інших національностей. Числове значення інтегрального індекса національної дистанційованості (ПНД) за характером відповідей дозволяє інтерпретувати величину дистанційованості як передумову формування певного рівня національної толерантності: ідентичність, толерантність, обособленість, ізолюваність, ксенофобія [11, с. 29].

Відкритість (толерантність). Середнє значення інтегрального індексу національної дистанційованості (ПНД) менш ніж 4 бали означає той чи інший ступінь відкритості до *безпосередніх* контактів (сімейних, дружніх, сусідських) і може оцінюватися як показник певного рівня *толерантності*. В парадигмі соціальної дистанційованості це значення інтерпретується як *«свої»*. При вимірюванні ставлення до конкретної національності значення індексу національної дистанції менше 2,5 балів, свідчить про готовність вступати с представниками цієї національності в родинні чи близькі дружні стосунки, в певній мірі можуть виступати показником *національної ідентичності*.

Національна обособленість. Значення ПНД від 4 до 5 балів свідчить про те, що люди в тій чи іншій мірі схильні до національного обособлення і щодо більшості національностей посідають таку позицію – «нехай живуть в Україні, але мені б не хотілось вступати з ними в безпосередні контакти». Стосовно конкретної національності це значення може інтерпретуватися як відсутність толерантності і означати те, що представники цієї національності сприймаються як *«не зовсім свої, але і не зовсім чужі»*.

Національна ізолюваність. Значення ПНД від 5 до 6 балів характеризують орієнтацію на ізолюваність людей, не бажаючих бачити представників інших національностей в якості громадян своєї країни, але не заперечують те, щоб вони відвідували Україну в якості гостей і туристів. По відношенню до конкретних національностей це значення може інтерпретуватися як *«достатньо чужі»* і виявляти схильність до ксенофобії (латентна форма ксенофобії). Ця латентна форма ксенофобії є свого роду виявленням «толерантності» ксенофобів – «взагалі я не хочу з ними спілкуватися, проте, нехай вже, приїздять погостити, якщо хочуть».

Ксенофобія. Значення ПНД вище від 6 балів характеризують поширення відкритих ксенофобічних установок. Відкрите небажання взагалі допускати в свою країну представників будь-якої національності як «зосім чужих» і є показником відкритої ксенофобії [10, 28].

Аналіз даних показав, що українські студенти висловили чітку позицію щодо національної дистанції до різних національностей. 36,6 % респондентів вважають іноземних студентів «чужими», 54,0% - допускають, що не всі іноземні студенти є для них «чужими». Тому, українці можуть приймати до своїх «неформальних» груп і своє оточуюче коло іноземних студентів, але не всіх національностей.

Позиції українських студентів Луганського національного університету імені Тараса Шевченка розділилися таким чином: серед членів сім'ї українці хотіли б бачити росіян (65,9%), білорусів (24,0%), англійців (20,1%), французів (16,6%) та американців (13,3%). Серед близьких друзів – англійців (30,8%), білорусів (28,1%), французів (26,7%), американців (24,0%), німців (20,7%). Туристами України або зовсім мешканцями за кордоном своєї країни українці хотіли б бачити пакистанців (54,8%), сирійців (54,3%), йорданців (54,1%), іракців (53,8%), лівійців (53,5%), сомалійців (52,2%), індусів (51,5%), таджиків (49,8%), узбеків (48,4%), нігерійців (47,8%), азербайджанців (42,6%), грузинів (42,2%), японців (40,4%), китайців (39,2%), естонців (39,1%), латишів (37,7%).

Таким чином, українські студенти дистанціюються від мешканців Далекого, Середнього та Близького Сходу, країн Африки та Азії. Лояльніше українці ставляться до мешканців Європи, Росії та Америки, вони готові їх прийняти в якості або членів сім'ї, або друзів, або сусідів та одногрупників. Значення середніх балів соціальної дистанції подано в табл. 1 та мал.1.

Таблиця 1

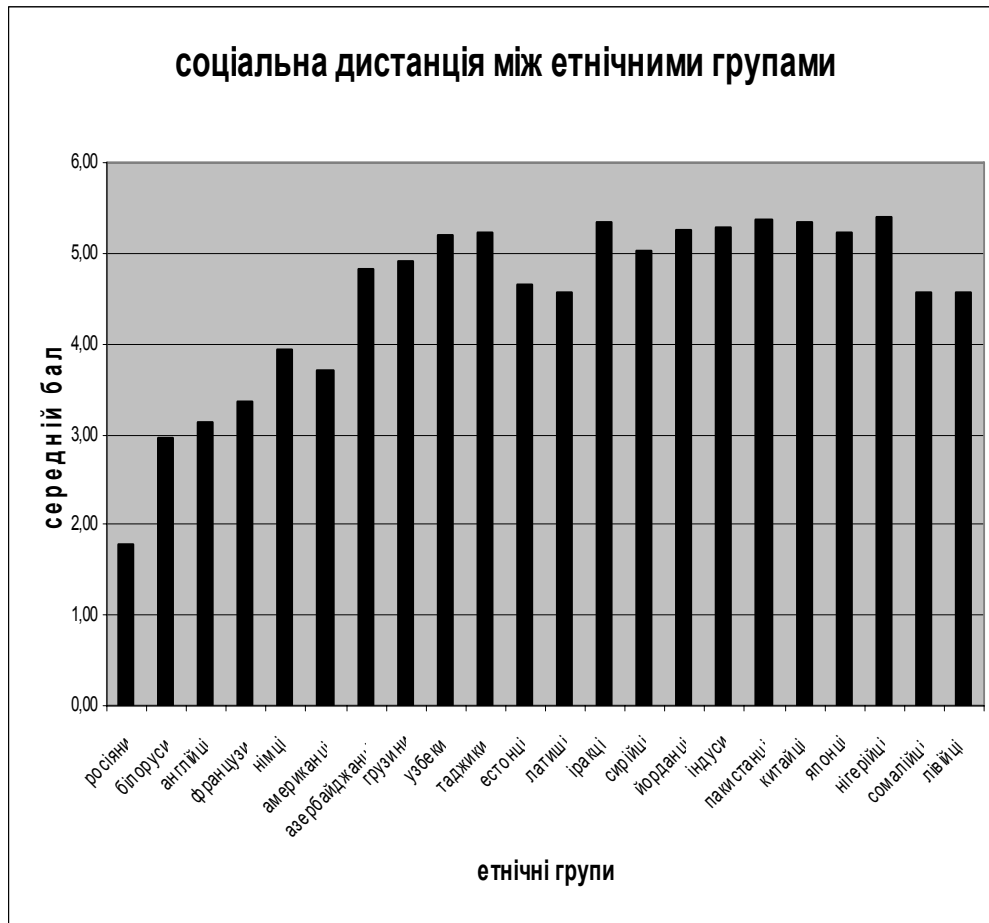
Соціальна дистанція між етнічними групами

№ п/п	Етнічна група	Середній бал	Стандартне відхилення
1	росіяни	1,77	1,51
2	білоруси	2,96	1,93
2.2	англійці	3,12	1,95
3	французи	3,37	1,98
4	німці	3,94	2,11
5	американці	3,71	2,07
6	азербайджанці	4,83	1,94
7	грузини	4,90	1,89
8	узбеки	5,20	1,81
9	таджики	5,22	1,81
10	естонці	4,64	1,93

11	латиші	4,56	1,95
12	іракці	5,33	1,83
13	сирійці	5,01	1,89
14	йорданці	5,27	1,82
15	індуси	5,28	1,83
16	пакистанці	5,38	1,77
17	китайці	5,33	1,80
18	японці	5,24	1,82
19	нігерійці	5,39	1,78
20	сомалійці	4,55	1,89
21	лівійці	4,55	1,93

Малюнок 1

В цілому українські студенти готові до того, щоб в їх академічній групі навчалися іноземці. Проте таке твердження слід робити обережно. Треба констатувати той факт, що достатньо великий відсоток опитаних виявляє байдужість та невпевненість, фіксується суттєва різниця між особистими та груповими настановами. Це говорить про проблемність прийняття іноземних студентів в академічних

студентських групах. В проективному питанні «Уявіть, що до Вашої академічної групи збираються перевести іноземного студента, але перед цим запропонували проголосувати з цього приводу, яку позицію, на Вашу думку, зайняла б Ваша група?» фіксується більше байдужих та невпевнених відповідей («група скоріше погодиться ніж відмовиться» – 37,9%, «групі було б байдуже» – 28,1%). Можливо, у відповідях відносно себе респонденти підігрують соціальним очікуванням, а в проективній відповіді висловлюються більш відкрито й правдиво. Порівняння особистої та групової позиції міститься в табл. 2.

Таблиця 2

**Розподіл відповідей на питання «Уявіть, що до Вашої академічної групи збираються перевести іноземного студента, але перед цим запропонували проголосувати з цього приводу, яку позицію, на Вашу думку, зайняла б Ваша група? Та особисто Ви?»,
% в стовпчику**

№ п/п	Варіант відповіді	ЛНУ імені Тараса Шевченка	
		Особиста позиція	Позиція групи
1	група погодилася б без сумнівів	42,7%	25,4%
2	група швидше б погодилася, ніж ні	24,4%	37,2%
3	групі було б байдуже	24,8%	28,0%
4	група швидше б не погодилася, ніж погодилася	4,7%	12,7%
5	група однозначно б не погодилася	3,2%	1,4%
6	немає відповіді	0,3%	0,5%
	Всього	100	100

Загальною рисою є те, що у відповідях українських студентів присутня індивідуальність щодо іноземних студентів, тобто домінують нейтральні та байдужі позиції. Іноземний студент викликає в уяві українського студента амбівалентне ставлення. Та це скоріше за все є загально обумовленим, адже процеси глобалізації і інтеграції диктують свої умови сучасному суспільству, кожен з нас повинен бути відкритим до толерантного продуктивного співіснування. Офіційно декларуємо, пропагуємо, ідемо вперед з гаслом гуманності, толерантності і розуміння. А позаду залишають реальність буття яка суперечить «офіціозу».

Більшість українських студентів декларують позитивне ставлення до іноземних студентів, налаштованість на робочі, побутові взаємовідносини та взаємодопомогу. Але наряду з цим поширеним є

наділення іноземних студентів багатьма негативними характеристиками, наявність стереотипізованих уявлень про них, неготовність до близьких, довготривалих стосунків. Це говорить про те, що у відносинах українських та іноземних студентів існують проблеми, які не можуть бути «розкриті» стандартизованими методами й потребують глибокого всебічного дослідження. На даний момент проблема залишається досить актуальною і не вичерпаною, це тільки верхівка «Евересту», яка дає змогу просуватися впевнено в цьому руслі.

Проблемою є те, що іноземні студенти залишаються в наших університетах «Іншими», «Чужими», не такими як «Ми». Чужий це необхідна умова для нашого самоствердження, для формування нашої ідентичності, самості. «Чужак» цікавий як той, хто виконує в групі особливого роду функції. Це означає, що і розглядається він переважно з боку групи. Об'єктивність чужака ґрунтується на тому, що він не пов'язаний ні з однією групою, протистоїть їм усім; це ставлення - не просто неучасть, але певна структура співставлення віддаленості і близькості, байдужості і залученості, у рамках якого мислимо, хоча і негоже – «зі своїм статутом в чужий монастир». Об'єктивність і свобода чужака визначають і специфічний характер близькості з ним: стосунки з чужаком абстрактні, з ним можна розділяти лише найзагальніші риси, ті, які об'єднують будь-яку людину з будь-якою. Процес віддалення, «очуження», перетворення на чужака показаний Зіммелем як процес універсалізації. Спільність рис між людьми, у міру її поширення на велику сукупність, віддаляє їх один від одного [11]. Тобто чужий не може існувати в розріз групи або поза групою. Проблематика Свого і Чужого, яка тут цілком загально дебатується, може невпинно турбувати нас. Те, що ми назвали Чужим, сповіщає про себе у формі вимоги, провокації, стимуляції та домагання. Воно не є просто чимось, що робить поступки нашим бажанням і нашому прагненню повноважень, спочатку воно взагалі є не чимось, а тим, *на що ми відповідаємо*, коли ми говоримо або робимо те чи інше, або ж того чи іншого прагнемо [12, 133]. Інший має право існувати у своїй «інакшості». Намагатися зняти культурні межі – не лише небажано, але і недозволено, адже від цього постраждає «інакшість» іншого. Чужий повинен залишатися чужим. Зусилля із подолання чужості і взаємного зближення «свого» і «чужого» позбавлені всілякого сенсу [13]. Але в якій мірі іноземний студент є для нас чужим? Українські студенти часто слідуєть соціальним очікуванням, щодо іноземців, насправді залишаючись, в кращому випадку, байдужими, в гіршому – застосовують силу, виявляють зневагу і агресію.

Тому вбачається суперечність між осмисленістю студентською молоддю категорії «чужого» та вимогами суспільства другого модерну. Існування толерантності не можливо в повній мірі, тому що саме через категорію «чужого» ми себе ідентифікуємо. Усвідомлення «чужого» та дистанційованість скоріше є нормою суспільства, ніж анамією. Саме

закритість та байдужість не дає змоги формувати університет другого модерну, а відповідно і розвитку суспільства.

Слід наголосити на тому що перехід до епохи зрілого або другого модерну повинен супроводжуватися зміною домінуючого типу або моделі людини, де основними характеристиками являються: плюралізм і толерантність в поєднанні з відображеними формами ксенофобії, а також нав'язаним споживацьким суспільством конформізмом але на ряду із цим і втрата інтересу до інших як самоцінних і унікальних особистостей, інструментальний підхід до інших як засобів задоволення тієї чи іншої із багатьох потреб, відмова від підтримування довгострокових міжособистісних стосунків, егоцентризм, крайня індивідуалізація людського існування [14]. Двозначність – це основа в осмисленні суспільства другого модерну. Неоднозначність, амбівалентність – це те, що ми можемо побачити в стосунках окремих особистостей і груп в цілому, тому складно знайти корінь проблеми взаємовідносин іноземних та українських відносин. Ясно тільки одне, що на шляху до конструювання університету Другого модерну залишається ще багато перешкод, які диктуються нинішніми умовами.

Література

- 1. Бауман З.** Социологическая теория постмодерна // Контексты современности: актуальные проблемы общества и культуры в западной социальной теории / Хрестоматия: Пер. с англ. и нем. – 2-е изд., перераб. и доп. – Казань: Изд-во Казанского ун-та, 2000. – 176 с. – С. 48 – 50.
- 2. Бек У.** Общество риска. На пути к другому модерну / пер. с нем. – М.: Прогресс – Традиция, 2000. – 384 с.
- 3. Кононов И.** Социология второго модерна как научная перспектива // Соціологія Другого Модерну: проблеми перевизначення понять суспільствознавчого дискурсу: зб. Наук. пр. / Наук. ред.. І.Ф. Кононов – Луганськ: вид-во ДЗ «ЛНУ імені Тараса Шевченка», 2009. – С. 32 – 52
- 4. Тейлор М.** Поколение пехт: студент епохи постмодерна. // Отечественные записки. – 2006. – № 3. – он-лайн: <http://www.strana-oz.ru/?numid=30&article=1273>
- 5. Князев Е.** Образование эпохи постмодернизма: все только начинается, идет, растет... – Директор школы. – 1994. - № 5. – С. 46 – 57.
- 6. Лактіонова Г.М.** Учнівська молодь постмодерного часу – он-лайн: www.psyh.kiev.ua
- 7. Сокурянская Л.Г.** Студентство на пути к другому обществу: ценностный дискурс перехода. – Харьков: Харьковский национальный университет шимени В.Н. Кармазина, 2006. – 576 с.
- 8. Кореспондент.** нет доступно - <http://korrespondent.net/ukraine/events/1046161>
- 9. Агрессивное общение луганчан и студентов-иностранцев.** - доступно на <http://lugansk.proua.com/article/2010/04/07/134522.html>.
- 10. Панина Н.В.** Факторы национальной идентичности, толерантности, ксенофобии и антисемитизма в Украине / Н.В. Панина // Социология: теория, методы, маркетинг – 2005. – №4 – С. 26 – 45.
- 11. Simmel G.** Soziologie. – доступно на http://www.albanknecht.de/materialien/Georg_Simmel_Der_Arme.pdf

12. Ваденфельс Б. Топографія чужого: студії до феноменології Чужого / Пер. з німецької В.І. Кебуладзе. – К.: ППС, 2004. – 206 с.
13. Колбин Д.А. Бытие социального на границе в конструктах «Свое» и «Чужое». – доступно на http://vestnik.udsu.ru/2005/2005-02/vuu_05_02_17.pdf
14. Коржов Г.О. Соціальні ідентичності в епоху другого модерну // Соціологія Другого Модерну: проблеми перевизначення понять суспільствознавчого дискурсу: зб. Наук. пр. / Наук. ред.. І.Ф. Кононов – Луганськ: вид-во ДЗ «ЛНУ імені Тараса Шевченка», 2009. – С. 55 – 64.

Калініна К. М., Мотунова І. Г. Університет другого модерну: аспект соціальної дистанції між українськими та іноземними студентами (на прикладі Луганського національного університету імені Тараса Шевченка)

У статті розкриваються реалії університету Другого модерну через аспект соціальної дистанції між українськими та іноземними студентами. Аналізується статистика та сучасна позиція щодо іноземців в Україні та в сучасному університеті.

Ключові слова: університет другого модерну, інтернаціоналізація освіти, соціальна дистанція, толерантність, національна обособленість, національна ізолюваність, ксенофобія.

Калинина К. М., Мотунова И. Г. Университет второго модерна: аспект социальной дистанции между украинскими и иностранными студентами (на примере Луганского национального университета имени Тараса Шевченко)

В статье раскрываются реалии университета второго модерна через аспект социальной дистанции между украинскими и иностранными студентами. Анализируется статистика и современная позиция относительно иностранцев в Украине и в современном университете.

Ключевые слова: университет Второго модерна, интернационализация образования, социальная дистанция, толерантность, национальная обособленность, национальная изолированность, ксенофобия.

Kalinina K. M., Motunova I. H. University of the Second modern: the aspect of social distance between the Ukrainian and foreign students (by example of Luhansk Taras Shevchenko National University)

The article reveals the realities of the University of the second modern through the aspect of social distance between the Ukrainian and foreign students. The statistics and modern position on foreigners in Ukraine and in the modern university are analyzed.

Key words: university of the Second modern, internationalization of education, social distance, tolerance, national differences, national isolation, xenophobia.

УДК 378.4

Мысливец Н. Л.

**СОВРЕМЕННЫЙ РЕГИОНАЛЬНЫЙ УНИВЕРСИТЕТ:
СОДЕРЖАНИЕ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ, ОСОБЕННОСТИ
УПРАВЛЕНИЯ И ПЕРСПЕКТИВЫ РАЗВИТИЯ**

Университетское образование, его содержание и формы, пути повышения эффективности привлекают наиболее пристальное внимание исследователей, как правило, в период кардинальных изменений общественных систем. Такие периоды выявляют множество проблем, затрагивающих различные сферы жизни общества: формируются качественно иные принципы организации жизнедеятельности людей, меняется иерархия социальных норм и ценностей, происходит расширение индивидуальных свобод, возрастает глобальная ответственность человека за планетарную стабильность, за свою судьбу. Условием их успешного разрешения является поиск механизмов, способных повысить эффективность регулирования социальных процессов. Переход от унифицированности и централизма в построении образования в пользу регионализации, вариативности и необходимости сочетания социальных и личностных интересов существенно диверсифицирует и обогащает разнообразие видов образовательных учреждений, ведет к расширению спектра разноуровневых и разнопрофильных образовательных программ, всё больше учитывающих национально-региональные особенности культуры [1, с. 53, 54].

Университеты и университетское образование – это особые феномены культуры. Они представляют собой исторически сложившиеся элитные образовательные системы, в рамках которых осуществляется фундаментальная подготовка будущих специалистов, способных к эффективному решению задач в различных сферах деятельности. Их образование обеспечивается непосредственным включением обучающихся в научно-исследовательский, проектный, самореализующий и другие культуротворческие процессы.

Одним из центральных звеньев любой национальной системы высшего образования традиционно является крупномасштабный многопрофильный региональный университет. Такие университеты обладают уникальным культурным потенциалом, выполняют ряд важнейших функций в отношении основных сфер жизнедеятельности региональных сообществ. Миссия региональных университетов исторически определена как лидерская – это центры опережающего развития культуры, образования, технологий, формирования общественного сознания, ядро крупномасштабной интеллектуальной кооперации.

Социальное взаимодействие университета с региональным сообществом многопланово. В своей деятельности он реализует не только требования государственных образовательных стандартов в части подготовки специалистов различного профиля, но и выполняет функции центра образования, науки и культуры. Поддерживая и наращивая спектр образовательных услуг на всех уровнях, от довузовского до послевузовского, непрерывно анализируя кадровые потребности региона, университет создает устойчивую систему образовательного маркетинга, обеспечивающую быструю реализацию новых специальностей и специализаций, технологий образования, включая дистанционное и дополнительное, поддерживаемое рациональной коммерциализацией образовательных услуг.

Университеты в регионах, так же как и классические, обеспечивают фундаментальную научную подготовку и освоение выпускниками компетенций, позволяющих им успешно осуществлять профессиональную деятельность в различных сферах. Но вместе с тем на них возлагается и социальная ответственность за развитие региона в целом. Тем самым стимулируется активное взаимодействие с местными властями, общественными организациями и промышленностью.

Возможности университета по развитию региона реализуются по следующим основным направлениям:

1. Университет выступает, прежде всего, как крупный работодатель.

2. Он содействует технологическому развитию промышленности и сельского хозяйства региона посредством трансфера технологий (консультационная деятельность, технопарки и др.)

3. Обеспечивает профессиональное образование и переподготовку, повышение квалификации и т.п.

Под влиянием рынка, а также иных современных социально-политических реалий университеты перестают быть особыми и, как было ранее, достаточно автономными социальными институтами, на них все более распространяются те же правила игры, которые существуют для производственных и коммерческих предприятий. Высшая школа постепенно превращается в полноправного субъекта рыночных отношений. Этот процесс стимулирует трансформацию ее структуры, изменение функций, поиск новых источников финансирования, разработку новых методов обучения и контроля знаний. Знания все более и более приобретают товарный характер. Однако дать однозначную оценку содержанию и способам перехода к формированию современной экономики знаний, определить, какой именно путь следует избрать, не просто. По данному поводу существуют разные мнения, звучат и полярные оценки [2].

Региональные университеты имеют достаточно сложную содержательную и организационную структуры, обеспечивающие преемственность, непрерывность и многоуровневость

профессионального образования. Традиционным для высшей школы является выделение кафедрального, факультетского и вузовского уровней управления. В современном многопрофильном региональном университете выделяется, также, дополнительный уровень – уровень института либо центра как промежуточного звена между факультетским и университетским, что вызвано несколькими причинами. Во-первых, при множестве специальностей и неоднородном их составе целесообразна их группировка по направлениям и по отраслям для оптимизации организационных форм проведения учебного процесса и в целях экономии ресурсов. Во-вторых, внешние взаимодействия в вопросах подготовки кадров осуществляются по отраслевому принципу. В-третьих, научные сообщества формируются по отраслям знаний, в рамках которых происходит общение ученых, выработка решений относительно направлений дальнейших исследований и их финансирования. В-четвертых, факультеты и их подразделения локализируются и обретают обособленное пространство и ресурсы.

Значительное влияние на успешность функционирования университета в современных условиях оказывает содержание и характер управленческой деятельности, что, в свою очередь, предъявляет новые и весьма строгие требования к работникам данного звена. Руководить университетом, определять стратегические направления его дальнейшего развития должны профессионалы, которые являются не только ведущими и авторитетными учеными, но и высококлассными менеджерами, знающими финансы и методы планирования, разбирающимися в сложнейших механизмах хозяйственных и правовых отношений, досконально знающими структуры управления высшей школой. Педагог и хозяйственник, ученый и психолог, менеджер и финансист – таковы необходимые составляющие профессиональной культуры руководителя современного университета. Их усвоение и использование на практике обеспечивает возможность университету эффективно развиваться, вселяет в коллектив уверенность и придает ему дополнительные силы.

К числу важнейших задач, которых должен решать современный региональный университет, следует отнести разработку новых исследовательских методов и изучение новых областей знания или новых проблем в уже известных областях, развитие инновационных методов обучения и модификацию содержания обучения путем отражения в нем новейших достижений науки и практики, внедрение знаний в практику с помощью различных видов взаимодействия с внешней средой.

Одним из крупнейших региональных университетов Беларуси является Гродненский государственный университет имени Янки Купалы. Его история берет свое начало с 1940 г., когда в соответствии с Постановлением № 209 СНК БССР «О мероприятиях по организации народного образования в западных областях Белоруссии» был создан

Гродненский учительский институт [3]. В 1978 г. на базе педагогического института имени Янки Купалы был основан Гродненский государственный университет (ГрГУ). Открытие в конце 70-х годов первого в Западной Белоруссии университета было свидетельством достижения республикой достаточно высокого уровня экономического и культурного развития. В начале 80-х годов поиски новых форм и методов работы университета завершились формированием его структуры, соответствовавшей главным направлениям учебно-воспитательной и научной работы. С 2001 года в состав ГрГУ включены Институт последипломного образования, Гродненский технологический колледж, Лидский технический колледж. В 2005 году в состав университета включены Гродненский педагогический колледж, Лидский педагогический колледж, Волковысский педагогический колледж.

В настоящее время университет обеспечивает одну из главных составляющих социально-экономического развития региона – кадровую. Данная задача реализуется посредством подготовки специалистов, научных и научно-педагогических кадров на основе сочетания ценностей фундаментальной подготовки с возможностями и необходимостью гибкого реагирования на потребности региона с целью дальнейшего наращивания его инновационного и социально-культурного потенциала. Вместе с тем, университет не только готовит и воспитывает высококвалифицированных специалистов, обеспечивая приток новых кадров на предприятия, в организации и учреждения города, области, республики в целом, но и способствует формированию энциклопедически развитой, гуманистически ориентированной, творческой личности, способной к дальнейшему саморазвитию. Именно такие личности и составляют основу творческого потенциала цивилизованного общества.

Традиционно большое число специалистов в Гродненском университете готовится по педагогическим специальностям. В последние годы были открыты такие новые специальности, как лингвистическое обеспечение межкультурных коммуникаций, логопедия и олигофренопедагогика, социология, журналистика. В настоящее время значительное внимание уделяется подготовке студентов по специальностям прикладного характера. Так, интенсивное развитие строительной отрасли, отраженное в государственной программе «Жилье», программах реконструкции старого жилья и памятников архитектуры, требует большого количества специалистов-строителей с высшим образованием. С 2006 года в университете ведется подготовка студентов по строительным специальностям. Они изучают современные строительные технологии, получают разностороннюю подготовку, позволяющую выполнять работы по самым сложным проектам.

Ориентация на подготовку специалистов прикладных специальностей отвечает требованиям государственной программы

инновационного развития. Именно специалисты, обладающие фундаментальными научными знаниями и имеющие опыт научно-исследовательской работы, способны активно и плодотворно участвовать в разработке и эффективном использовании наукоемких инновационных технологий в различных сферах производства. Особенно это касается разработок в сфере информационных технологий. В ГрГУ ведется подготовка по таким специальностям, как программное обеспечение информационных технологий, промышленная электроника, экономическая кибернетика и др. Для успешной реализации национальной и городской программы развития туризма в университете открыт факультет туризма и сервиса, который ведет подготовку и переподготовку специалистов в области управления туризмом и создания туристического продукта.

В настоящее время ГрГУ имени Янки Купалы – это крупнейший научный центр Гродненского региона, обладающий высококвалифицированными научными кадрами и качественной материально-технической базой, в том числе и современным оборудованием для научных исследований. В университете по состоянию на начало 2010 года обучалось более семнадцати тысяч студентов, в колледжах – почти пять с половиной тысяч учащихся. На второй ступени высшего образования обучается 307 магистрантов, в аспирантуре – 149 аспирантов. Подготовкой студентов занимаются 818 преподавателей, в том числе 47 докторов наук и 328 кандидатов наук [4]. В настоящее время университет ориентируется на подготовку высококвалифицированных кадров, обладающих инновационным мышлением, способных принимать нестандартные решения, эффективно действовать в самых сложных ситуациях.

Университет является головной организацией Региональной научно-технической программы «Разработка технологий и технических средств, обеспечивающих устойчивое инновационное развитие промышленности, сельского хозяйства и социальной сферы Гродненской области «Устойчивое развитие: наука, инновации, технологии» на 2008-2010 годы. Основные задачи программы:

1. Разработка и освоение в реальном секторе экономики новой конкурентоспособной продукции, технологий и материалов.
2. Модернизация и техническое перевооружение действующих, прежде всего приоритетных для Гродненского региона, производств.
3. Содействие инновационному прогрессу в промышленном и сельскохозяйственном комплексе Гродненской области.
4. Эффективное использования научно-технического и инновационного потенциала региона.

Объединяющим элементом программы является ее ориентация на проблемы Гродненского региона, с учетом специфических особенностей его развития. Она предусматривает выполнение комплекса научно-исследовательских, опытно-конструкторских, технологических и

организационных мероприятий. Исполнителями заданий программы являются Государственное научное учреждение «Научно-исследовательский центр проблем ресурсосбережения НАН Беларуси», Республиканское унитарное предприятие «Завод «Оптик», Открытое акционерное общество «Белкард», Государственное научное учреждение «Физико-технический институт НАН Беларуси», РУП Гродненский зональный институт растениеводства НАН Беларуси», Учреждение образования «Гродненский государственный аграрный университет», Учреждение «Гродненское областное управление Министерства по чрезвычайным ситуациям», Учреждение образования «Гродненский государственный университет имени Янки Купалы, ОАО «Ошмянский мясокомбинат».

В университете ведется активная научная работа по договорам с организациями и предприятиями, выполняются научные исследования по модернизации лазерных измерителей диаметра изоляции кабеля, археологические наблюдения и исследования в исторической части г. Гродно, осуществляется разработка, поставка и внедрение программного обеспечения (ПО) для автоматизации работ по учету студенческого состава в структурных подразделениях Учреждения образования «Гродненский государственный аграрный университет», осуществляется выявление и анализ объектов промышленной собственности при создании и развитии системных комплексов оперативной передачи информации, осуществляются маркетинговые исследование рынка безалкогольных напитков Республики Беларусь, производится учёт объектов растительного мира и т.д. Осуществляется планомерная работа по разработке и внедрению автоматизированной системы управления процессами энергосбережения и разработке информационных систем. Клиентами университета в этой области являются такие организации, как «Гродноэнерго», «Гроднооблгаз», Гродненские электросети, «Гродноводоканал».

Университет вносит большой вклад в развитие информационной структуры города. Примером успешной деятельности в этой области служит оптоволоконная городская линия (совместный проект университета и фирмы «Гарант»). Еще один информационный проект – телевизионная программа «Наш город» (совместный проект с Гродненским городским исполнительным комитетом).

Региональные университеты, выпуская квалифицированных специалистов, вносят огромный вклад в развитие образования, здравоохранения, сельского хозяйства и других сфер жизнедеятельности государства. Общая социальная эффективность регионального университета во многом обусловлена складывающимися механизмами и условиями его взаимодействия с основными элементами регионального сообщества. Достижение эффективной координации и оптимизации взаимодействий возможно на основе социологического анализа предпосылок, опыта, факторов и форм взаимодействия, вскрытия

социальных противоречий, осложняющих миссию регионального университета и его успешное развитие.

Литература

1. Богдан Н.И. Формирование экономики знаний и ее воздействие на региональное развитие // Регионалистика: сб. науч. тр. / под ред. д-ра полит. наук, проф. В.Н.Ватыля. Гродно: ГрГУ, 2006. – С. 48 – 60. **2. Щербин В.К.** Когнитивный капитализм или государственная экономика знаний? (социальные последствия цивилизационного выбора) // Социология. – 2010. – № 1. – С.16 – 33. **3. История** университета [Электронный ресурс] / Гродненский государственный университет имени Янки Купалы. – Гродно, 2010. – Режим доступа: <http://www.grsu.by/ru/university/history/university/>. – Дата доступа: 05.06.2010. **4. Высшее образование** [Электронный ресурс] / Гродненский государственный университет имени Янки Купалы. – Гродно, 2010. – Режим доступа: <http://www.grsu.by/ru/university/history/university/>. – Дата доступа: 05.06.2010.

Мисливець М. Л. Сучасний регіональний університет: зміст діяльності, особливості управління і перспективи розвитку

Перехід суспільства до нової системи економічних і соціальних відносин потребує прийняття адекватних заходів в організації діяльності вищої школи в сучасних умовах. Це стосується і традиційної моделі університетської освіти. Призначення регіонального університету полягає передусім у створенні необхідних умов для розвитку вищої освіти, в підготовці кваліфікованих спеціалістів, в забезпеченні ними підприємств, організацій і установ, в розвитку науки і культури суспільства і регіону. Зберігає актуальність і традиційність завдання – формування енциклопедично розвиненої, гуманістично орієнтованої, творчої особистості. У своїй діяльності регіональні університети спираються не лише на державні стандарти і програми. Вони зобов'язані враховувати і місцеві особливості і запити. Таке поєднання – умова успішного розв'язання завдань, які ставить суспільство перед сучасною вищою школою.

Ключові слова: Університетська освіта, регіональний університет, регіональне співтовариство, місія університету, організаційна структура, Гродненський державний університет імені Янки Купали, історія університету, підготовка спеціалістів, програма розвитку, інформаційна структура міста, ефективність регіонального університету.

Мысливец Н. Л. Современный региональный университет: содержание деятельности, особенности управления и перспективы развития

Переход общества к новой системе экономических и социальных отношений требует принятия адекватных мер по организации деятельности высшей школы в современных условиях. Это касается и традиционной модели университетского образования. Предназначение регионального университета заключается, прежде всего, в создании необходимых условий для развития высшего образования, в подготовке высококвалифицированных специалистов, в обеспечении ими предприятий, организаций и учреждений, в развитии науки и культуры общества и региона. Сохраняет актуальность и традиционная задача – формирование энциклопедически развитой, гуманистически ориентированной, творческой личности. В своей деятельности региональные университеты опираются не только на государственные стандарты и программы. Они обязаны учитывать и местные особенности и запросы. Такое сочетание является условием успешного решения тех задач, которые ставит общество перед современной высшей школой.

Ключевые слова: Университетское образование, региональный университет, региональное сообщество, миссия университета, организационная структура, Гродненский государственный университет имени Янки Купалы, история университета, подготовка специалистов, программа развития, информационная структура города, эффективность регионального университета.

Myslyvets N. L. Contemporary regional university. Essence of work, managing peculiarities and development prospects.

Social adoption of a new system of economic and social relations demands taking adequate measures for organization of modern higher education. It concerns the traditional model of university education as well. A regional university aims at creating necessary conditions for higher education development, training highly skilled specialists, providing enterprises, organizations and institutions with the specialists, development of science and culture of the society and the region. Traditional aim is also urgent: to shape an encyclopedically developed, humanistically oriented and creative person. Regional universities base their activities not only on the state standards and programs. They must take into account local peculiarities and requirements. This combination helps to solve problems, which the society sets before the modern higher school.

Key words: University education, regional university, regional community, university mission, organization structure, Yanka Kupala State University of Grodno, history of the university, development program, information structure of a town, regional university efficiency.

УДК 316.752–057.87(476)

Подгайская Л. И.

ЦЕННОСТНЫЕ ОРИЕНТАЦИИ БЕЛОРУССКИХ СТУДЕНТОВ

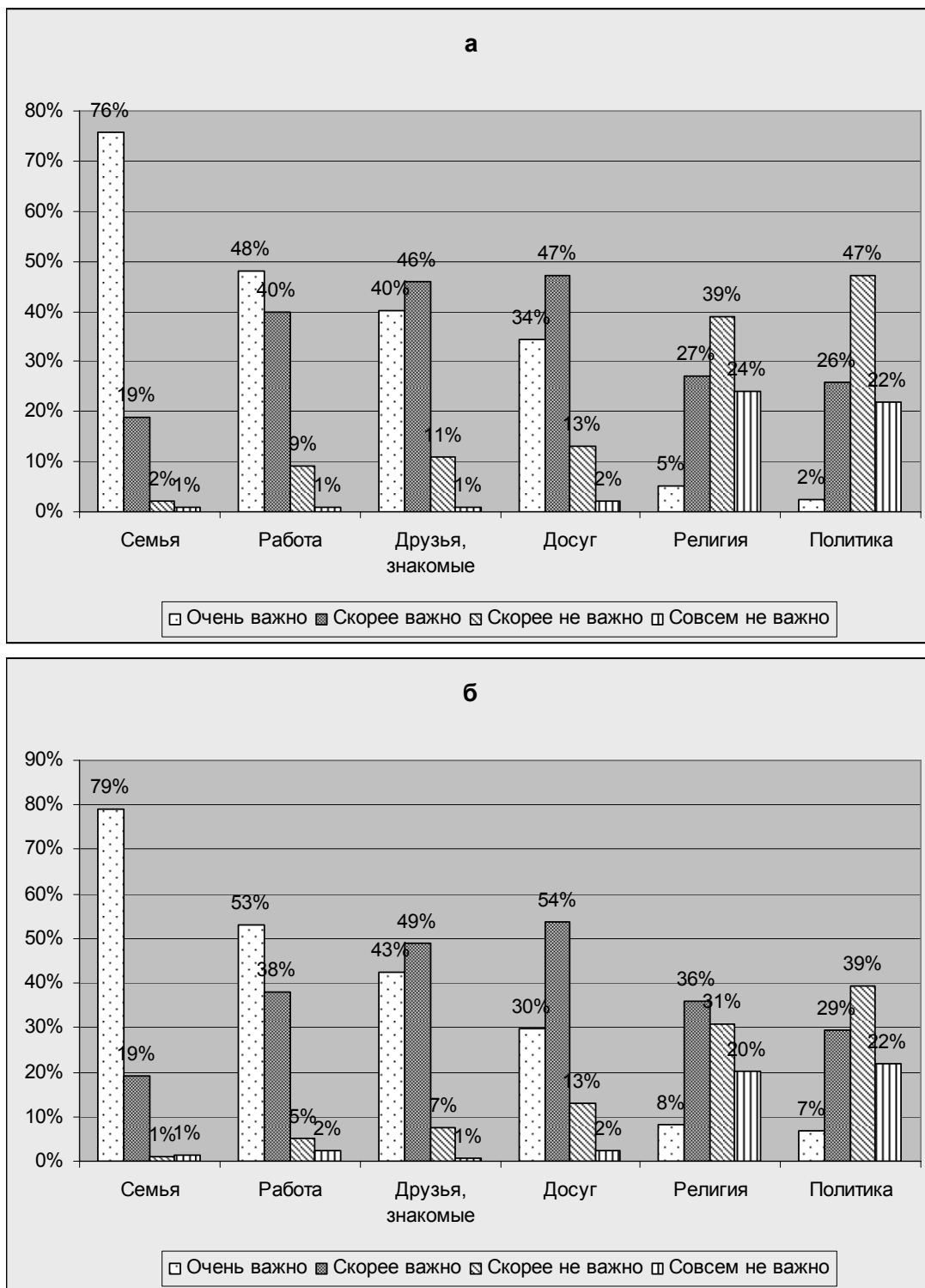
Системная трансформация постсоветского мира, начавшаяся с распада СССР и сопровождающаяся модернизационными реформами в постсоветских обществах, непременно ведет к системным изменениям базовых ценностей всех социальных групп населения. Причем изменения ценностей молодежи, как показывают исследования, происходят быстрее, чем в других группах населения, и носят более радикальный характер. Система ценностей является важнейшей детерминантой социального поведения молодежи – наиболее активной и восприимчивой к изменяющимся условиям жизнедеятельности группы населения. Изучение аксиологических приоритетов молодого поколения, как субъекта преобразований, и перспектив развития их ценностных ориентаций позволяет обнаруживать будущие тенденции развития всего общества.

Анализ системы ценностей молодежи Республики Беларусь был произведен на основе данных двух общенациональных социологических опросов*. Социологические исследования места и роли молодежи (в возрасте 18-30 лет) в социальной структуре общества, а также системы их ценностей проводились по основным сферам жизнедеятельности социума: семья, работа, друзья и знакомые, досуг, политика и религия. Поскольку не были учтены ответы тех, кто воздержался и затруднился ответить, сумма ответов составила меньше 100 %.

Ценность семьи занимает важнейшее место в системе аксиологических предпочтений молодых людей (рис. 1). Именно семейное благополучие является неперенным условием счастливой жизни даже в условиях негативных тенденций для самого института брака и семьи, выражающихся в увеличении количества детей, рожденных вне брака, числа неполных семей и так называемых гражданских браков. Большинство представителей молодого поколения считают, что брак – не устаревший социальный институт, при этом они толерантно относятся к тому, что два человека живут вместе, не будучи женатыми.

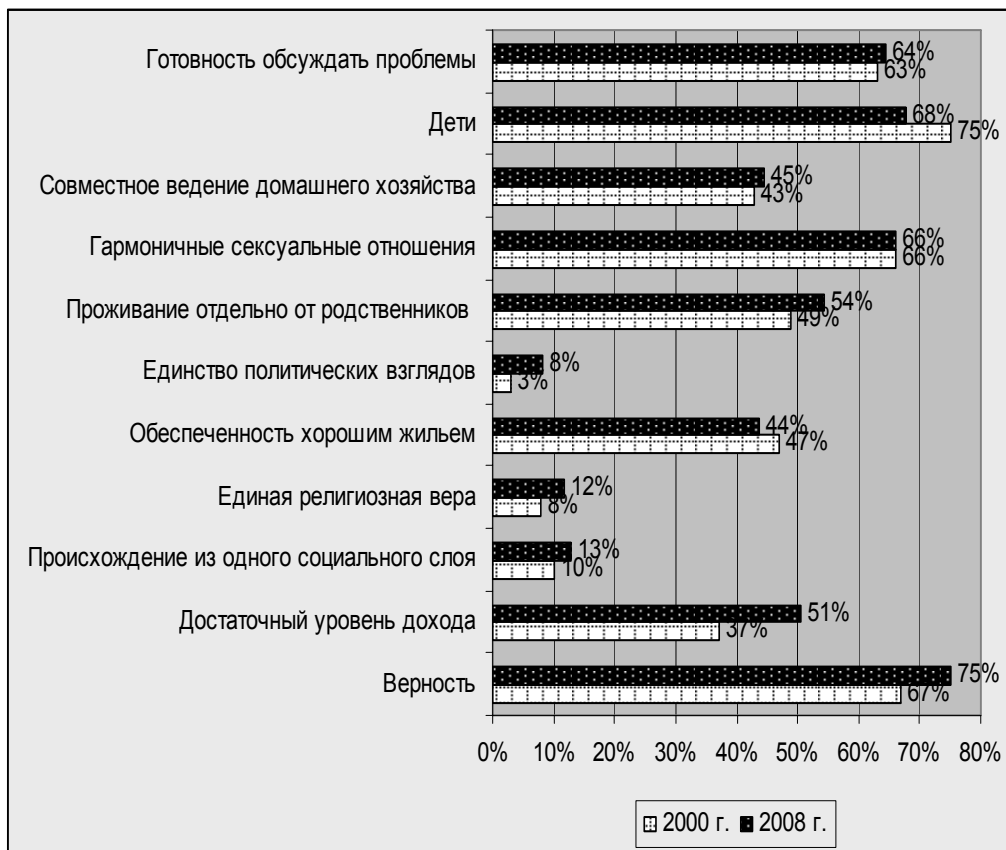
---

* Социологические исследования проводились в рамках проекта «Европейские ценности» по национальной репрезентативной выборке Центром социологических и политических исследований БГУ в 2000 г. и в 2008 г. (руководитель проекта – доктор социологических наук, профессор Д.Г. Ротман).

**Рис. 1. – Оценка важности базовых ценностей:
а – в 2000 г., б – в 2008 г.**

Среди основных условий счастливого брака молодые люди выделяют, прежде всего, супружескую верность, наличие детей, гармоничные сексуальные отношения, готовность обсуждать проблемы, возникающие между мужем и женой (рис. 2).

Рис. 2. – Условия, признаваемые очень важными для счастливого брака

Следующую группу составляют материально-прагматические факторы, характеризующиеся высоким уровнем дохода, обеспеченностью хорошим жильем, проживанием отдельно от родственников. При этом большинство молодых людей считают, что оба супруга должны вносить материальный вклад в домашнее хозяйство. Самыми малозначительными условиями по-прежнему являются гомогенность религиозных и политических взглядов, а также происхождение супругов из одного социального слоя. Кроме того, за последние восемь лет значимость преданности и материального благополучия возросли, что может свидетельствовать о возросшей необходимости в современных условиях жизнедеятельности общества эмоциональной и экономической функций семьи. В обеспечении стабильности семьи и счастливого брака все большую роль играют

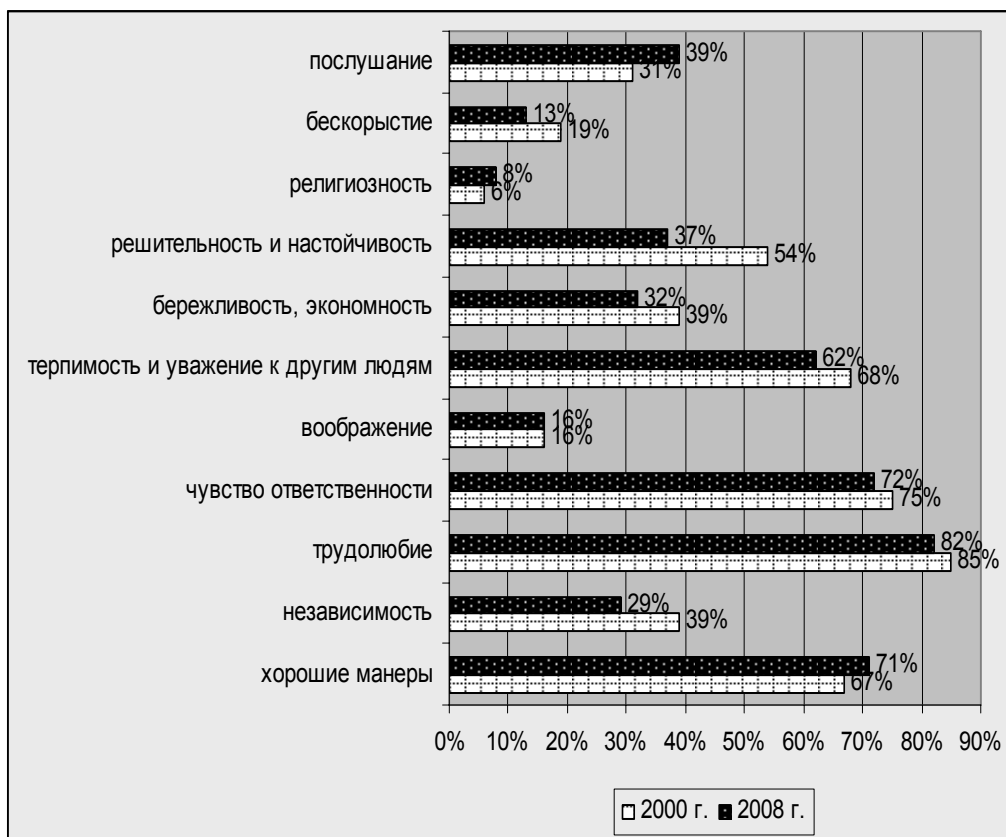

внутрисемейные отношения, основанные на взаимопомощи, гармоничном общении супругов, родителей и детей.

За последние восемь лет значимость наличия детей как одного из важнейших условий счастливого брака снизилась незначительно (см. рис. 2), в отличие от отношения молодежи к рождению внебрачных детей: число молодых людей, одобряющих женщин, которые хотят иметь ребенка вне брака, уменьшилось на 22 % с 69 % в 2000 г. до 47 % в 2008 г. Данная тенденция связана с уверенностью подавляющего большинства респондентов в том, что ребенку, чтобы быть счастливым, нужна полная семья.

Большая роль в семье принадлежит взаимоотношениям родителей и детей. Родители помогают детям социализироваться в обществе, прививают определенные черты и образцы поведения, воспитывая своих детей в соответствии с общепринятыми правилами и нормами. Среди первостепенных качеств, развитие которых у детей обязательно должно поощряться дома, по мнению молодежи, являются трудолюбие, чувство ответственности, хорошие манеры, терпимость и уважение к другим людям (рис. 3). Самыми незначительными, по мнению респондентов, являются бескорыстие, воображение и религиозность. При этом за последние восемь лет снизилась значимость таких качеств, как независимость, решительность и настойчивость.

Позиции родителей по отношению к детям бывают разные: кто-то отдает лучшее детям даже в ущерб собственному благополучию, но, как считают другие, никто не должен требовать от мам и пап чем-то жертвовать. И если в 2000 г. второй точки зрения придерживалось большинство молодых людей, то в 2008 г. – треть. По мнению молодежи, не только родители должны быть ответственны за своих детей, но и взрослые дети обязаны помогать своим родителям (65 % в 2008 г.). Кроме того, большинство молодых людей и в 2000 г., и в 2008 г. полагают, что надо любить и уважать своих родителей, независимо от их достоинств и недостатков.

Рис. 3. – Оценка важности качеств, развитие которых у детей обязательно должно поощряться дома

Глазами молодежи идеальная семья – полная, основанная на взаимопомощи и гармоничных отношениях, эмоциональной и материальной поддержки ее членов, общем ведении домашнего хозяйства и равном разделении семейных обязанностей, взаимной любви и уважении супругов, родителей и детей. При этом к семьям, не обладающим некоторым из этих характеристик, молодые люди относятся в целом толерантно. Ценность семьи остается неизменной, несмотря ни на какие ее трансформации.

Сфера занятости и трудовой деятельности всегда занимала и занимает одну из лидирующих позиций в иерархии ценностных приоритетов молодежи (см. рис. 1), поскольку именно работа позволяет реализовать свой потенциал, раскрыть свои таланты, а также обеспечить определенный материальный достаток. Численность респондентов, считающих, что необходимо иметь работу, чтобы полностью реализовать свои способности растет: с 67 % в 2000 г. до 80 % в 2008 г.

В современном мире существуют люди, которые живут в нужде. Отношение к таким людям – неоднозначное, и причины данной проблемы – разные. В 2000 г. примерно 40% респондентов были уверены, что это происходит из-за несправедливости, существующей в

нашем обществе, а в 2008 г. 40 % молодежи считают, что главная причина кроется в лени и отсутствии силы воли. Кроме того, число молодых людей, которые полагают, что неработающие люди становятся ленивыми, выросло на 16 % (55 % в 2000 г., 71 % в 2008 г.). Итак, современная молодежь приходит к осознанию того, что они сами строят свою жизнь, свой уровень дохода, и если что-то не получается, то в этом виноваты, прежде всего, они сами.

Мотивы выбора места работы играют важную роль в определении ценностных приоритетов в сфере занятости. В современных социально-экономических условиях молодые люди по-прежнему на первое место в данной иерархии ставят высокую заработную плату (рис. 4), при этом 41 % (и в 2000 г., и в 2008 г.) респондентов считает унизительным получать деньги, которые не заработал. Следует отметить, что за последние восемь лет, возросла значимость современных характеристик работы: на 13 % увеличилась важность интересной работы, на 16 % – перспективной, на которой можно чего-то достичь, на 15 % – соответствующая способностям работа и возможность проявить инициативу, на 18 % – ответственная работа. Молодые люди стали больше предпочитать работу, связанную с хорошим коллективом и общением с людьми. Немаловажными, по-прежнему, остаются удобный режим работы и большой отпуск.

В каждом обществе существует определенный уровень безработицы, но если он возрастет, то, по мнению молодежи, работодатели должны отдавать предпочтение жителям Беларуси, а не иностранцам, однако большинство респондентов не считают, что мужчины имеют в этой ситуации больше прав, чем женщины.

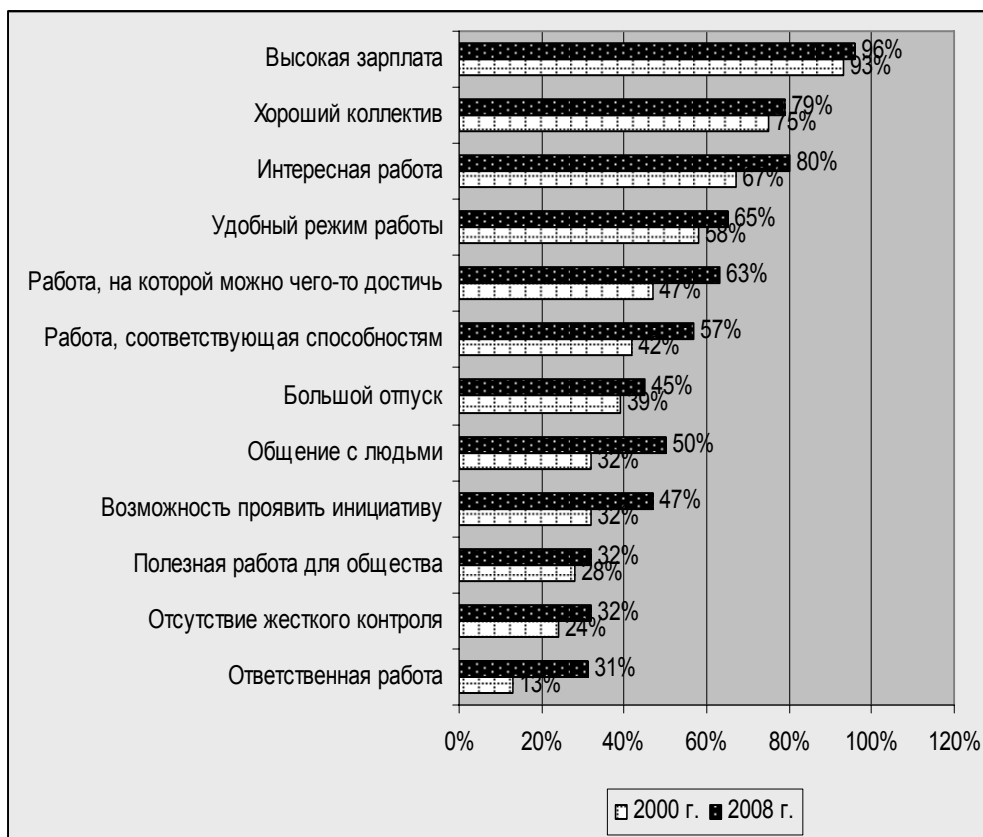

Рис. 4. – Значимость мотивов труда

В соотношении рабочего и свободного времени наблюдается тенденция небольшого снижения числа молодых людей, не согласных с тем, что работа всегда должна быть на первом месте, даже если остается меньше свободного времени (65 % в 2000 г., 59 % в 2008 г.). Досуг и общение с друзьями и знакомыми занимают важное место в системе ценностей молодежи (см. рис. 1). Как показали данные социологического исследования 2008 г., в свободное время молодежь предпочитает отдыхать, встречаться с приятными людьми, делать то, что хочется и узнавать что-нибудь новое. Встречаясь с друзьями, молодые люди обсуждают разные проблемы, среди которых постоянно (13 % в 2000 г., 12 % в 2008 г.), изредка (64 % в 2000 г., 58 % в 2008 г.) затрагиваются политические вопросы.

Ценность политической сферы жизнедеятельности общества занимает далеко не лидирующую позицию в системе аксиологических приоритетов молодежи (см. рис. 1). Около половины представителей молодого поколения не интересуется политикой. Кроме того, в политических партиях или группах, по данным двух социологических опросов, состоят менее 2 % респондентов. Треть молодых людей по-прежнему не могут определиться, к «правым» или «левым» относятся их

политические взгляды (35 % в 2000 г., 31 % в 2008 г.), четверть относят себя к «центристам».

Следует отметить, что за последние восемь лет примерно на 10 % увеличилась численность молодых людей, которые никогда не участвовали бы в следующих политических акциях: в незаконном захвате зданий и заводов (85 % в 2000 г., 93 % в 2008 г.), в неразрешенных забастовках (71 % в 2000 г., 81 % в 2008 г.), в бойкотах (58 % в 2000 г., 72 % в 2008 г.). Они также отказались бы подписать петиции (51 % в 2000 г., 61 % в 2008 г.) и участвовать в легальных демонстрациях (47 % в 2000 г., 56 % в 2008 г.).

Из всех существующих типов политических систем наиболее предпочтительной для нашей страны, по мнению большинства молодых людей, является демократия. Кроме того, три четверти респондентов и в 2000 г., и в 2008 г. убеждены, что демократический путь развития наиболее предпочтительный по сравнению с другими формами правления. Половина представителей молодого поколения, по данным двух социологических опросов, считают, что демократия не допускает слишком много споров по несущественным вопросам и способна поддерживать порядок в стране. К тому же демократия способствует хорошей работе экономической системы (62 % в 2000 г., 60 % в 2008 г.). В целом можно отметить тенденцию роста удовлетворенности тем, как развивается демократия в Республике Беларусь (17 % в 2000 г., 44 % в 2008 г.).

Проблема о месте и роли религии в жизни и системе ценностей населения нашей страны, как и в других постсоветских государствах, изучается на протяжении почти двух десятилетий, и можно отметить рост значимости религии в жизни белорусского общества, и молодежи в том числе (см. рис. 1). За последние восемь лет увеличилась численность молодых людей, считающих, что религия дает полные ответы на духовные потребности человека (51 % в 2000 г., 61 % в 2008 г.), на нравственные вопросы – (38 % и 43 %), на проблемы семейной жизни – (22 % и 31 %), на социальные проблемы, актуальные для нашего общества – (14 % и 21 % соответственно в 2000 г. и 2008 г.).

В социологических исследованиях по проблемам религиозности населения принято выделять несколько факторов, характеризующих данный феномен. Во-первых, это самоидентификация молодых людей в качестве верующих. Религиозными себя назвали 20 % (2000 г.) и 25 % (2008 г.) респондентов, однако исповедуют какое-нибудь религиозное учение около половины представителей молодого поколения (51 % в 2000 г., 67 % в 2008 г.). Во-вторых, по конфессиональной самоидентификации, которая практически остается неизменной: 80 % (2000 г.) и 86 % (2008 г.) молодых людей относят себя к православным, 12 % – к католикам, к остальным религиям – менее 1 %. В-третьих, анализируется культовое поведение, выражающееся, прежде всего, в посещении богослужений. Регулярно посещают богослужения (чаще

одного раза в месяц) 9 % (2000 г.) и 12 % (2008 г.) верующих молодых людей, только по особым религиозным праздникам – 32 % (2000 г.) и 34 % (2008 г.), а 32 % (2000 г.) и 26 % (2008 г.) никогда не участвуют и не посещают богослужения. Таким образом, более половины молодых людей, идентифицирующих себя как верующие, не ходят в церковь и не совершают обряды регулярно. К тому же независимо от того, как часто молодые люди посещают церковь, большинство из них считают себя не очень религиозными людьми.

В заключение следует отметить, что, согласно данным социологических исследований, за последние восемь лет аксиологические предпочтения молодежи Республики Беларусь не претерпели значительных изменений, однако в отдельных вопросах можно отметить вполне заметные тенденции. Прежде всего, происходит усиление материального фактора в мотивационной структуре экономической деятельности и в ценностных ориентациях молодых людей в целом. Растет число респондентов, ориентированных на творческую самореализацию, для которых необходима возможность проявить инициативу и свои способности, они готовы взять на себя больше ответственности ради дальнейших перспектив. Кроме того, молодежи свойственна высокая степень оптимизма: подавляющее большинство респондентов считают себя счастливыми людьми. Молодежь в целом занимает пассивную гражданскую позицию, особо не интересуясь политическими вопросами. Наблюдается небольшое увеличение значения роли церкви в жизни молодежи, а также доверия к ней, тем не менее в целом религиозная ситуация остается стабильной. В качестве важнейших ценностей по-прежнему доминируют семья, дети, ближайшее окружение, трудолюбие, ответственность, толерантность – фундаментальные ценности, которые передаются белорусами из поколения в поколение. Данные приоритеты укрепляют свои позиции, молодые люди все больше склонны рассчитывать на собственные силы и своих близки

Динамику изменения ценностных ориентаций студентов выявляет также кафедра экономической социологии Белорусского Государственного Экономического Университета в ходе мониторинга 2006-2010 г.г. 95% студентов участвовавших в мониторинге отмечают, что им нравится учиться в БГЭУ. Это можно прокомментировать тем, что студенты, поступившие в БГЭУ, имели некоторое представление о том, в какое учебное заведение они поступали и были определенным образом мотивированы на получение образования именно здесь.

Как и предполагалось, опрошенные студенты считают наиболее значимой группой, которая влияет на их мировоззренческие позиции - профессорско-преподавательский состав.

Наиболее значимыми жизненными ценностями у молодежи в настоящее время являются, прежде всего, индивидуальные ценности, т.е. здоровье, любовь, дружба, а также связанные с ними, такие ценности, как

самореализация, интересная работа, материальное обеспечение. Это особенности структуры сознания современного молодого человека. Приоритетное место в иерархии ценностных ориентаций студентов университета занимает хорошая семья, любовь, дети (57% - 2008 г., 59,6% - 2009 г.). Также важнейшим индикатором жизненного успеха выступает реализация своих способностей (43% - 2008 г., 35,1% - 2009 г.). Эти ценности, фактически, объясняют значимость второй группы ценностей, таких как материальная независимость (25,9% - 2008 г., 61,2% - 2009 г.) и профессионализм и карьера (24,1% - 2008 г., 72,7% - 2009 г.). Причем, заметна положительная динамика, что подтверждает влияние учебно-воспитательного процесса на протяжении всего времени обучения.

Позитивная динамика различия оценок на младших и старших курсах составляет в среднем 5-7% в 2008-2009 гг., что подтверждает роль воспитательной работы в структуре БГЭУ.

Характерно, что для такой ценности как патриотизм, позитивная динамика различий оценок у младших и старших курсов увеличивается до 10%.

Например, на вопрос «В какой мере Вы ощущаете себя патриотом своей страны?» ответили «В полной мере» 31,1% студентов младших курсов и 42,5% - старших.

На вопрос: «В какой мере вы ощущаете себя гражданином Беларуси?» ответили «В полной мере» - 60,1% студентов младших курсов и 69,8% старших курсов.

На вопрос: «В какой мере Вы ощущаете себя представителем своей национальности?» «В полной мере» ответили – 42,5% студентов младших курсов и 60,3 % старшекурсников.

Наряду с анализом данных, основанном на рассмотрении и сравнении 2-3 переменных, был осуществлен факторный анализ, основанный на сравнении 26 переменных. Подобная процедура позволила выявить латентную структуру ценностного сознания студентов и описать ее в виде эмпирической типологии. Переменные представляют собой 19 жизненных ценностей и 7 жизненных целей. По сути: основной и контрольный вопросы. В итоге было получено 11 факторов с объясняющей дисперсией 55,732% .

1-й фактор: условное обозначение «Свобода и независимость во всем. Даже от возможно счастливой семейной жизни и интересной работы».

2-й фактор: условное обозначение «Познание и жизненная мудрость и недооценка здоровья».

3-й фактор: условное обозначение «Равенство, стремление быть полезным людям и пренебрежение материальной обеспеченностью».

4-й фактор: условное обозначение «Творчество, осуществление профессиональных планов и реализация себя в семье».

5-й фактор: условное обозначение «Успех и общественное признание и недооценка веры».

6-й фактор: условное обозначение «Любовь, а не активная деятельная жизнь».

7-й фактор: условное обозначение «Осуществление желаемого».

8-й фактор: условное обозначение «Власть, но не друзья».

9-й фактор: условное обозначение «Общая хорошая обстановка в стране и мире».

10-й фактор: условное обозначение «Жизнь полная удовольствий и недооценка свободы от внутренних противоречий».

11-й фактор: условное обозначение «Оставить след в жизни и недооценка красоты природы и искусства».

Выделенные факторы свидетельствуют о неоднородности ценностного сознания студентов, имеющей в большинстве случаев (например, в факторах 1, 2, 3, 5, 6, 8, 10, 11) характер противоречия. В то же обращают на себя внимание факторы 2-й и 4-й, отличающиеся большей целостностью и привязанностью к профессиональной культуре.

Но, несмотря на высокую ценность, например, здоровья (57% - 2007г., 87% - 2008 г., 84,5% - 2009 г.), отмеченную как ведущую ценность, в университете имеется определенная часть студенческой молодежи, которая подвергает свое здоровье опасности. Так, 34,7% - в 2008 г., 32,9% - в 2009 г. студентов признают, что курят. Особую тревогу вызывает тот факт, что равнозначными по численности являются и мужская и женская группы курящих. Начинают курить в новой социальной среде, т.е. приобщаясь к этой вредной привычке с первого курса 26% - в 2009 г. Этот результат на 7% выше, чем в 2008 г. При этом 83% - в 2008 г., 71,4% - в 2009 г. курящих студентов признают необходимость отказа от вредной привычки. И это, с нашей точки зрения, составляет потенциальное поле деятельности воспитательных структур.

По самооценке студентов, стараются вести здоровый образ жизни только 2/3 студентов. Полностью отказались от вредных привычек в своей жизни не более 20% студентов. Пиво и другие слабоалкогольные напитки не употребляют только 18 % - в 2008 г., 18,5 – в 2009 г. респондентов, вино не употребляют 14,2 – в 2009 г., В 2008 г. таких студентов было всего 11%. Хотя этот показатель несколько улучшился, ситуация остается достаточно тревожной.

Только 13,1% - в 2008 г., 14,9% - в 2009 г. респондентов считает свое ежедневное питание правильным и полноценным. По мнению 61% - 2008 г., 73,4 – 2009 г. опрошенных для организации правильного питания не хватает времени, для 19% - в 2008 г., 26,4% - в 2009 г. не хватает денежных средств, а у 7% - 2008 г., 6,6% - в 2009 г. - нет желания соблюдать режим правильного питания. Около 63% - 2008 г., 63,5% - в 2009 г. участвующих в анкетировании студентов заявляют о том, что им недостаточно времени для восстановления сил. Рационально

организовывают свой досуг только 30% студентов БГЭУ. Все это негативно сказывается на здоровье.

В настоящее время в образовательной среде обозначилась тенденция реализации принципа комплексного подхода к обеспечению оптимальных условий для социализации личности, саморазвития, формирования активной гражданской позиции, которая, прежде всего, выражается в степени заинтересованности и вовлеченности в жизнь государства.

Активная жизненная позиция подразумевает осознание и принятие каждым ответственности за свою судьбу и судьбу государства. С тем утверждением, что «Каждый человек в какой-то мере несет ответственность за судьбу своего государства и может внести определенный вклад в его развитие, прежде всего своим трудом» - согласилось 64,2% - в 2008 г., а 63,8% - в 2009г. Респонденты убеждены, что стабильности государства будет способствовать «соблюдение каждым действующих законов» (67,1% - в 2008 г., и 72,7% - в 2009 г.) и «наличие общих идеалов, объединяющих граждан» – 56,8% - в 2008 г., 58,5% - в 2009 г. Полученные данные свидетельствуют о том, что 44,8% - в 2008 г. и 49,4% - в 2009 г. студентов, участвующих в опросе, при решении своих материальных проблем надеются исключительно на собственные силы. В то же время 63,8% респондентов в 2008 г., 60,5% - в 2009 г. ответственность за обеспечение достойного уровня жизни целиком и полностью возлагают на государство.

Развитие национального самосознания и патриотических чувств студентов основывается на формировании ценностного отношения к своим корням, национальному менталитету, культуре, традициям, родному языку.

Из предложенного списка ценностей у 77,2% - в 2008 г., 83,3% - в 2009 г. студентов на первом месте по значимости оказались «любовь к тому месту, где прошло их детство», у 73,6% - в 2008 г., 70% - в 2009 г. - это «дружба и сотрудничество между представителями разных национальностей». По мнению 47,1% - в 2008 г., а 50,6% - в 2009 г. наиболее важным на сегодняшний день является «сохранение национальной самобытности». «Знание белорусских обычаев, традиций и культуры» отметили 46,3% - в 2008 г., 50% - в 2009 г., «знание белорусского языка» считают важным 42,2% - в 2008 г., 45,3% - в 2009 г., а 40,7% - в 2008 г., 44,6% - в 2009 г. студентов считают, что нашей стране, прежде всего, нужны любовь и преданность ее граждан. Таким образом, мы видим, что происходит национальное развитие самосознания у студентов. Однако, если гражданином Беларуси себя ощущают 66,2% - в 2008 г., 72,7% - в 2009 г., то патриотами всего 30,5% - в 2008 г., 37,9% - в 2009 г.

Таким образом, методика измерения ценностных ориентаций студентов, разработанная кафедрой экономической социологии позволяет выявлять структурные сдвиги в основе мировоззренческих

установок студентов, что, несомненно, подтверждает наши ожидания относительно воздействия профессорско-преподавательского состава, работы всей учебно-воспитательной системы университета на протяжении полного цикла обучения.

Подгайська Л. І. Ціннісні орієнтації білоруських студентів

У статті розглядаються ціннісні орієнтації білоруських студентів після розпаду СРСР.

Ключові слова: молодь, студентство, цінності, аксіологічні орієнтації.

Подгайская Л. И. Ценностные ориентации белорусских студентов

В данной статье рассматриваются ценностные ориентации белорусских студентов после распада СССР.

Ключеві слова: молодежь, студенчество, ценности, аксиологические ориентации.

Podgaiskaya L. I. Value orientations of the Belarus students

In the given article value orientations of the Belarus students after disintegration of the USSR are considered.

Key words: youth, student body, values, axiological orientations.

УДК 378.006

Щудло С. А.

ОСВІТНІ ДИЛЕМИ СУЧАСНОГО УКРАЇНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА В КОНТЕКСТІ ВИКЛИКІВ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ

Початок ХХІ століття ознаменувався як ера перетворень, особливістю яких є безперервність, високий ритм з тенденцією до прискорення та охоплення усіх сфер життєдіяльності людини. Цивілізаційний характер змін усе більше наповнює суспільне життя, ущільнює соціальний час. «Течія життя в цілому прогресивно густішає і прискорюється, зростає наповненість суспільного і індивідуального буття новаціями. Звичайно, зміни не є лінійно однозначними, рівномірними і рівноцінними, темпи їх суттєво різняться в різних сферах і в різних регіонах» [1, с. 38]. Дослідник К. Колін проблеми, пов'язані зі швидкістю соціальних змін в умовах глобалізації, називає «динамічним викликом» [2, с. 31]. Він відзначає, що динаміка змін є безпрецедентною в історії, а мінливість стає головною рисою нового тисячоліття, і жити з цим людству доведеться довго. Нажаль, сутність сучасних змін досі не знайшла глибокого наукового аналізу, а звідси – недостовірні прогнози,

не прораховані і не осмислені до кінця наслідки. К. Колін обґрунтовує, що на практиці діє емпіричний закон впровадження інновацій, який досі не має наукового тлумачення. «Будь-яка інновація проходить три стадії: перша – повільне зростання до, так званого, психологічного бар'єру, який настає, коли 1 % населення розпочинають ту чи іншу інновацію використовувати; потім йде швидке зростання до наступної межі – це 20% населення; і, насамкінець, лавиноподібне зростання до насичення, яке також відбувається дуже швидко. Тому ситуація може змінюватися дуже стрімко, і саме це робить перспективи так слабо прогнозованими» [2, с. 32].

Метою даної статті є соціологічний аналіз трансформацій та перспектив розвитку освіти у світовому просторі в умовах глобалізації та напрямів реформування вищої освіти в Україні у зв'язку з розвитком Болонського процесу.

Методологічною основою розгляду даної проблеми є цивілізаційний підхід до осмислення соціальних змін, зокрема розвитку освітніх систем – складової частини цивілізації. Теоретичну основу нашого аналізу склали праці В. Астахової, В. Бакірова, І. Ільїнського, Є. Подольської, Б. Сітарської, Л. Сокурянської, Ю. Чернецького та ін.

Освітні дилеми сучасного українського суспільства можна розглядати у двох площинах:

- криза освіти і пошук освітньої парадигми, зумовлені цивілізаційними змінами;
- формування єдиного європейського простору вищої освіти, зокрема включення України до Болонського процесу, та його вплив на якість освіти.

Проблеми вітчизняної освіти, з одного боку, полягають в об'єктивних суперечностях, притаманних розвитку усього світового співтовариства, з іншого, зумовлені особливостями трансформації українського соціуму. «Освіта як цілісний соціальний організм, що володіє власною детермінацією, найбільш суттєвими проявами якої є наступність, динаміка і наявність внутрішньої логіки розвитку, зазвичай вбудована в систему історично визначеного цивілізаційного етапу, тобто конкретний тип цивілізації неминуче формує і певну систему освіти, визначає її зміст, структуру та методи навчання» [3, с. 384]. Освіта доіндустріального та індустріального етапів суттєво різнилася від освіти, яку потребує сучасна інформаційна цивілізаційна епоха.

Характерними рисами доіндустріального цивілізаційного етапу є відтворення для підтримання досягнутого рівня ефективності діяльності, збереження існуючих біологічних та соціальних умов життя, адаптація до зовнішнього середовища. Ці риси проявляються і в освіті. Дана цивілізаційна доба характеризується становленням освіти як системи. У цей період відбувається накопичення, розширення та поглиблення знань про навколишній світ та буття людини.

Надзвичайно об'ємний часовий інтервал охоплює індустріальна цивілізаційна доба. Цей етап забезпечив значний стрибок у розвитку людського буття, культури, в широкому тлумаченні поняття, та освіти. Промисловий розвиток, процеси індустріалізації піднесли освіту на якісно новий рівень та суттєво підвищили вимоги до неї. У цей період все більший суспільний інтерес проявлявся до якісної професійної підготовки робітників, формування та закріплення знань упродовж усієї їх трудової діяльності. Особлива увага проявляється до розвитку природничих та технічних галузей знань.

Особливо інтенсивно система освіти розвивається у ХХ столітті. Її вирізняють швидке зростання чисельності осіб, які здобувають освіту, зближення з наукою та виробництвом, усе більша залежність від соціально-економічного і культурного розвитку суспільства. Науково-технічний прогрес вніс свої корективи у сферу освіти. На обсяг та зміст освітньої діяльності суттєво вплинуло ускладнення процесів праці, впровадження новітньої техніки та зростаючі потреби в її обслуговуванні. На цей час освіті вдається цілком достатньо виконувати покладені на неї завдання – транслювати з покоління у покоління технократично орієнтовні знання, уміння та навички.

З середини минулого століття починається поступовий перехід від техногенного до постіндустріального, інформаційного етапу цивілізаційного розвитку, що виявляється у переорієнтації суспільного виробництва на інтелектуальне виробництво – продукування знань та інформації. На зміну машинним технологіям надходять інформаційні, комп'ютерні. У цьому просторі закони індустріального суспільства відходять у минуле, є неефективними чи не спрацьовують цілком. Водночас закони постіндустріальної цивілізації ще повною мірою не сформувалися, що зумовлює більше запитань ніж відповідей і потребує наукового осмислення.

Ще у 70-і рр. ХХ ст. теоретики постіндустріального суспільства почали обґрунтовувати тези про перетворення знань, освіти на провідний фактор розвитку виробництва та суспільства загалом. На початку ХХІ століття стає цілком очевидним не лише теоретично, а й з реального досвіду, що знання – це той невичерпний ресурс, який може стати основним фактором розвитку сучасної людської цивілізації. Від знань залежить не лише економічне зростання, рівень добробуту суспільства, але і якість життя в цілому. У сучасному суспільстві більшість технологічно лідируючих економік, побудовані на знаннях. Практика доводить, що інвестиції в освіту та науку дають більший ефект, ніж інвестиції безпосередньо в економічну сферу. Підтвердженням цього може бути соціально-економічний прогрес країн Південно-Східної Азії – Сінгапуру, Японії, Тайваню, Південної Кореї та ін. Таким чином, ми спостерігаємо своєрідну інтелектуальну революцію, яка відбувається завдяки переосмисленню ролі освіти, знань та зміни ставлення до інтелектуального потенціалу суспільства. Революція інтелектуалів

відбувається на основі нової якості сучасної освіти. Інвестиції на підготовку кваліфікованих кадрів усе більше зростають і перетворюються на високопродуктивні. «Процес загальноосвітньої підготовки в цих країнах триває 14 – 15 років, тоді як в Україні – 12 років. Суттєво відрізняється у них і частка витрат ВВП на науку, а також їх рівень на одного наукового працівника. Так у Південній Кореї він становить 4,1 % (150 тис дол), а в Україні – 0,8% (0,7 тис дол)» [4, с.72].

Тип суспільства, який сьогодні активно формується, розглядають як «постіндустріальне», «інформаційне», «постмодерне». Перехід людства на новий цивілізаційний виток вимагає зміни освітньої парадигми, оскільки саме інститут освіти відповідає за формування і виховання нового типу особистості, здатної адекватно реагувати та відповідати на виклики історії. Вимога сучасного етапу розвитку – перехід від освіти, орієнтованої на засвоєння накопиченого людством масиву знань, до випереджувальної освіти, яка б характеризувалася творчим характером, учила жити людину в динамічному світі, трансформуватися відповідно до змін, що відбуваються у науці, суспільстві та культурі.

Потреба у формуванні людини нового тисячоліття – це головне завдання усієї системи освіти. Від того, наскільки чітко та адекватно вдасться розв'язати це історичне замовлення, залежить майбутній розвиток людства. Водночас модель системи освіти перебуває під впливом глобалізаційних процесів. Глобалізація – це своєрідний виклик суспільству і системі освіти зокрема. На думку М. Ільїнського, «глобалізація...це об'єктивний процес, але всім відомо, що вона може відбуватися тими чи іншими темпами. Візьмемо сучасну ситуацію – сьогодні фінансова криза. Хто врятує людину чи народ? Держава, але не корпорації. Корпорації скинуть баласт та збережуть свої гроші. А там, де держави досить сильні, вони врятовуються. Глобалізація – це ціла ідеологія! Усі живуть в епоху глобалізації, усе виводиться з ідеї глобалізації, підпорядковується ідеї глобалізації. Це – проблема!»[5, с.14].

На думку соціолога Є. Подольської, ключовими проблемами, розв'язання яких формує сферу сумісного продуктивного співіснування глобалізації та освіти є наступні:

- стратегії інтернаціоналізації;
- транснаціональна освіта;
- забезпечення міжнародної якості;
- регіональне та міжрегіональне співробітництво;
- інформаційні та комунікаційні технології та віртуальні університети;

– проблеми рівності і доступності освіти. [6].

Цивілізаційний перехід обумовлює соціально-економічні та виробничо-технологічні зміни, які ставлять нові вимоги до підготовки кадрів у системі освіти. Є.А. Подольська вказує на такі новітні виклики [6]:

- перехід до постіндустріального суспільства, значне розширення масштабів міжнародної взаємодії обумовлює необхідність розвитку таких якостей спеціаліста, як комунікабельність, толерантність, соціальна мобільність, інформаційно-технічна культура, гнучкість мислення;
- виникнення та зростання глобальних проблем, які можуть бути розв'язані лише в межах міжнародного співробітництва потребують глобального, системного, планетарного, інформаційно-технологічного, проєктивного світогляду та мислення;
- динамічний розвиток економіки, зростання конкуренції, скорочення сфери некваліфікованої та малокваліфікованої праці, глибокі структурні зміни у сфері зайнятості потребують від сучасних фахівців професійної компетентності та мобільності, зумовлюють постійну потребу у підвищенні професійної кваліфікації і перепідготовки, в посиленні конкуренції;
- необхідність приймати самостійні рішення в швидко змінних виробничо-технічних умовах, аналізувати себе та результати професійної діяльності вимагають професійної самостійності, відповідальності, креативності, рефлексії, адекватної самооцінки.

У принципово нових соціокультурних умовах для України стрижневою ідеєю освітніх змін є модернізація системи освіти. Ми увійшли в етап перманентних освітніх реформ, однак результат реформування на сьогоднішній день є досить аморфним і слабо прогнозованим на майбутнє. Така ситуація зумовлюється відсутністю цілісного, системного підходу в освіті, чітко визначеної кінцевої мети реформування моделі освіти, зрештою, відсутністю освітньої парадигми, яка б відповідала сучасному цивілізаційному етапу. Досі немає компромісу позицій щодо того, чи Україна прагне створити принципово нову систему освіти, здатну швидко реагувати на динамічні умови і виклики часу, чи осучаснити існуючу систему комп'ютерними технологіями, та деякими іншими інноваційними елементами. Складається враження, що середня та вища освіта трансформуються в Україні поокремо. Такий підхід формує у людини відсутність цілісного бачення змін та комплексного підходу до оволодіння знаннями.

Безумовно, існують труднощі при визначенні освітньої мети. Насправді складно визначити при теперішній динаміці змін, що суспільству буде потрібно через десять, двадцять чи більше років, яка освіта буде вважатися якісною, який фахівець буде потрібний на ринку праці.

Однак якщо під іншим кутом зору поглянути на проблему, то побачимо, що соціальна невизначеність притаманна людству на усіх історичних етапах. У такому випадку не потрібно драматизувати ситуацію. Для вибору правильного шляху немає необхідності в абсолютно точних прогнозах, а достатньо хоча б приблизно визначити глобальні тенденції, врахувати можливі варіації їхнього прояву і так визначитися з метою. Інший момент, обсяги інформації зростають

надзвичайно швидкими темпами, тому постає питання: що вчити, який обсяг засвоєної інформації може свідчити про освіченість особи. Вихід з цієї дилеми бачиться таким: передавати потрібно не готові знання, а метод їх отримання, і створення на їхній основі нових. Тобто розв'язання проблеми можливе шляхом перенесення акцентів з отримання знань, оскільки вони стають усе більш доступними в епоху інформаційних комунікацій, на методи навчання і розвитку системного мислення. Таким чином, систему вітчизняної вищої освіти очікує переорієнтація зі знаннево-предметної парадигми освіти на підготовку особи, здатної самостійно засвоювати та поновлювати знання, жити в умовах вибору і бути соціально відповідальною за свій вибір, творчої, креативної.

Поворотним пунктом у розвитку вищої школи Європи стало підписання Болонської декларації. Ця подія відображає пошук європейським співтовариством єдиного підходу до підвищення якості та конкурентності освіти, розв'язання міжнародних освітніх проблем, підняття статусу європейської системи науки і вищої освіти у світовому вимірі. Можливо, найважливіша мета цього процесу — забезпечити мобільність робочої сили в межах Європи. Стає все більше зрозумілим, що робоча сила рухається у напрямі руху капіталу. На відміну від Америки, де мобільність у межах держави є досить високою, Європа обмежує ці процеси – це національні держави, різні мови, культури, які стають на перешкоді міграціям. Саме Болонський процес через інститут освіти поставив за мету інтегрувати Європу, сприяючи руху робочої сили.

Безумовно, ми відчуваємо, що Болонський процес став потужним чинником трансформації освітніх систем усіх його держав-учасниць. Вимоги, які прописані у Болонській декларації, уже тривалий час активно дискутуються суспільством. І не лише українським. Польська дослідниця Б. Сітарська зазначає «З появою Болонського процесу з'явилися одночасно як шанси, так і проблеми, різні утруднення впровадження системи, що в кінцевому рахунку зумовлює щораз нові освітні дилеми на рівні суспільства та Європи» [7, с. 105]. Однак варто усвідомлювати, що ми зараз перебуваємо у ситуації, коли що б ми не думали про Болонський процес, він «навалився» на нас зі своїми як перевагами, так і недоліками. Наше завдання полягає у тому, щоб не споглядати і не акцентувати увагу лише на слабких сторонах, а продуктивно підійти і визначити його переваги, виявити, які вигоди можемо для себе почерпнути.

Водночас Є.А.Подольська звертає увагу на низку суперечностей, які мають місце у Деклараціях, що є правовим підґрунтям європейських освітніх реформ:

- з одного боку, необхідність стандартизації та технологізації, а з іншого – збереження вітчизняних культурних та освітніх надбань, що не піддаються стандартизації;

- з одного боку, значна роль особи в розвитку технологій навчання, а з іншого – сама особа постає технологічною системою;
- з одного боку, прагматизація, матеріальне стимулювання, забезпечення життя, а з іншого – духовний саморозвиток, інтелектуалізація.

При реалізації концептуальних ідей Болонського процесу потрібно враховувати, що справжні реформи в освіті повинні розпочатися лише «знизу», необхідний дієвий механізм стимулювання інновацій, підтримка змін усіма суб'єктами освітніх реформ в межах кожного суспільства.

Особливу роль відіграє підтримка з боку держави, що, насамперед, передбачає капіталовкладення в сферу освіти. Неможливо розглядати освіту відірвано від держави. Не буває так, що кризове суспільство має ефективну систему освіти, яка готує висококваліфікованих фахівців. Освіта – це частина, один з елементів суспільного життя. Виходячи зі світ-системного підходу І. Валлерстайна, його просторового поділу країн на центр, напівпериферію та периферію, Україні відведена незавидна роль бути суттєво віддаленою від країн центру, належати до країн напівпериферії, а то й, за різними оцінками, периферії. У такій ситуації напрошується висновок, що потоки капіталу, напрями міграції фахової робочої сили, «потоки мізків» будуть мати «доцентровий напрям», до країн центру, і умови гри у Єдиному європейському просторі вищої освіти між країнами-учасницями будуть неоднаковими. Який вихід з такої ситуації? Є позиції [8, с. 257], що «ринок знання може повноцінно розвиватися лише у багатих країнах». Продовжуючи думку, шлях українського суспільства до нової якості освіти пролягає лише через економічний стрибок, або завжди бути на периферії суспільних процесів.

Щодо домінант розвитку існують й інші позиції. Зокрема С. □ацюк [9] наголошує, що «Україні потрібен не стільки економічний прорив, як культурний, і це інший тип завдання, аніж економічне зростання. Нам потрібно, щоб наші «сміслообрази» завоювали світ, навіть якщо рівень життя у нашій країні не буде настільки високим, як в інших країнах. Духовний сенс, за великим рахунком є більш привабливий, ніж матеріальний комфорт». Дослідник обґрунтовує думку, що помилка багатьох аналітиків полягає у тому, що в процесі розвитку розділяють два етапи: на першому ставлять завдання проектувати економічний стрибок, а на наступному – культурний прорив. Це повинен бути єдиний етап, в один і той же час можна «проводити етичну революцію, міняти цінності, проектувати економічний та інфраструктурний прорив і створювати нові «сміслообрази» для культурної експансії назовні» [9]. Стратегія виживання, а не розвитку, яку вибрала для себе Україна, стає неефективною в умовах, коли доводиться конкурувати з іншими країнами, які активно розвиваються.

Підсумовуючи вищевикладене, можна говорити, що постмодерністські умови все більше проявляються в сучасному соціумі у вигляді економічної гнучкості, технологічних ускладнень, поліваріантності стратегій вибору, водночас зумовлюючи моральну та наукову нестійкість, розгубленість, невпевненість у майбутньому. Нова місія покладається на освіту, яка покликана забезпечити підготовку якісно нового типу людини.

Література

1. Кипень В. Викладачі вузів: соціологічний портрет / В. Кипень, Г. Коржів. – Донецьк: Астро, 2001. – 198 с. **2. Колин К.** Образование для будущего: философия и стратегия развития высшего образования в XXI веке // Высшее образование для XXI века. [Доклады и материалы V Международной научной конференции МосГУ, 13-15 ноября 2008 г./ Под ред проф. И.М.Ильинского]. – М.: Из-во МосГУ, 2008. – С. 28 – 37. **3. Курс** лекций по социологии образования: [учеб. пособие для студентов вузов] / Нар. укр. акад.; под. общ. ред. В.И. Астаховой. – 2-е изд., перераб. и доп. – Х.: Изд-во НУА, 2009. – 464 с. **4. Кір'ян Т.** Людський капітал в історії економічної думки / Т. Кір'ян // Економіка України. – № 9. – 2008. – С. 64 – 73. **5. Ильинский И.М.** Вступительное слово // Высшее образование для XXI века: [Доклады и материалы V Международной научной конференции МосГУ, 13-15 ноября 2008 г./ Под ред проф. И.М.Ильинского]. – М.: Из-во МосГУ, 2008. – С. 5 – 16. **6. Подольская Е.А.** Педагогика и психология высшей школы. Учебник для студ. – Х.: Из-во ХГА, 2009. – 358 с. **7. Ахтирський С.** Роль університетів у становленні економіки знань (приклад України) // Молодіжна політика: проблеми та перспективи: [збірник наукових праць / наук. ред. С.А.Щудло]. – Дрогобич: Редакційно-видавничий відділ ДДПУ імені Івана Франка, 2010. – С. 254 – 257. **8. Sitarska B.** Dylematy edukacyjne współczesnego człowieka a kryzys tradycyjnej normatywności // Jakość kształcenia w szkole wyższej / Pod red. B. Sitarskiej, R.Droby, K.Jankowkiego. – Siedlce: W-wo Akademii Podlaskiej, 2008. – S.105 – 122. **9. Дацюк Сергей.** Просвещение для культурного прорыва // Диалог. ua. -12 июля 2004 г. [Электронный ресурс] (http://dialogs.org.ua/project_ua_full.php?m_id=1435).

Щудло С. А. Освітні ділеми сучасного українського суспільства

Стаття присвячена аналізу глобалізаційних впливів на інститут освіти. З позицій цивілізаційного підходу осмислюються перспективи розвитку вітчизняної системи освіти у світовому співтоваристві. Розглядаються переваги та небезпеки інтеграції України до європейського освітнього простору.

Ключові слова: інститут освіти, криза освіти, якість освіти, глобалізація, інформаційне суспільство.

Щудло С. А. Образовательные дилеммы современного украинского общества

Статья посвящена анализу глобализационных воздействий на институт образования. С позиций цивилизационного подхода осмысливаются перспективы развития отечественной системы образования в мировом сообществе. Рассматриваются преимущества и проблемы интеграции Украины в европейское образовательное пространство.

Ключевые слова: институт образования, кризис образования, качество образования, глобализация, информационное общество.

Shudlo S. Educational dilemmas of the contemporary Ukrainian society in the context of globalization challenges

The article is dedicated to the analysis of influences of globalization on the institution of education. From positions of civilization approach the prospects of development of the home system of education in world society are comprehended. Advantages and dangers of integration of Ukraine in European educational space are examined.

Key words: institution of education, crisis of education, quality of education, globalization, informative society.

ПЕРЕХІД ДО ДРУГОГО МОДЕРНУ: ЕВОЛЮЦІЯ СЕМІОСФЕРИ

УДК [316.74:2] [477+(470+571)]

Кувычка С. А.

СПЕЦИФИКА РЕЛИГІОЗНОСТІ В СОВРЕМЕННЫХ УКРАИНЕ И РОССИИ

Несмотря на прогнозы ученых, еще с середины XX века, об отмирании религии и секуляризации общества, религия продолжает существовать и набирать значимости в общественной жизни. Можно с уверенностью говорить о религиозном ренессансе, особенно в странах СНГ, в частности в Украине и России. Однако современная религиозность обладает спецификой, которая продиктована реалиями современного общества.

Религию как явление и как значимый фактор общественной жизни рассматривали в своих работах Д. Фрезер, М. Вебер, Э. Дюркгейм, Р.Н. Белла. Среди отечественных ученых современную ситуацию в духовной сфере исследуют Л. Рязанова, В. Бурлачук, Л. Шангина, М. Паращевин. Среди российских ученых Е.А. Кублицкая, К.Каариайнен, Д.Е. Фурман, Д.О. Беляев.

Целью этой работы является определение специфики религиозности в современных Украине и России.

Религиозность в нынешних Украине и России имеет все основные характеристики «современного» этапа развития религиозной символической системы по схеме американского социолога Р.Н. Беллы. Всего Р.Н. Белла выделяет пять основных этапов, каждый из которых отличается от предыдущего степенью дифференциации религиозных символов. «Примитивная религия» (первый этап) характерна для первобытного общества. Этой религии свойственно мифологическое нерасчлененное сознание, в котором естественное еще не отделилось от сакрального. «Архаическую религию» (второй этап) отличает большая систематизация и дифференциация религиозного сознания и культа. «Исторические религии» (третий этап) уже четко противопоставляют сферу мирского и священного. К историческим религиям Р.Н. Белла относит иудаизм, христианство, ислам. «Раннесовременная религия» (четвертый этап), получившая наиболее яркое выражение в протестантизме, представляет собой определенный сдвиг в сторону потустороннего мира в качестве главной сферы религиозного действия. Спасения теперь надлежит искать не в той или иной сфере ухода от мира,

а в гуще мирской деятельности. Современный (пятый) этап эволюции религии характеризуется, по мнению Р.Н. Белла, религиозным плюрализмом. Религиозность все более индивидуализируется, выбор тех или иных религиозных символов и представлений становится актом свободного решения каждого члена общества [1, с. 269–274].

Однако следует заметить, что «современный» этап развития религиозной символической системы Р.Н. Белла приписывает так называемым «развитым» странам (собственно говоря, во время появления этой схемы, в 70-е годы, так и было). Кроме того, в случае Украины и России была нарушена сама логика развития религиозной символической системы, лежащая в основе теории Р.Н. Белла. Достижение «современного» этапа развития религии произошло в этих странах не в результате эволюции, а в результате революционных изменений в духовной сфере, продиктованных радикальными изменениями в других сферах общественной жизнедеятельности. При этом «раннесовременный» этап не был пройден.

После распада Советского Союза и дискредитации коммунизма в Украине и России образовался идеологический вакуум. В результате этого вполне естественно было обращение населения к религии, поскольку людям всегда нужно придерживаться какой-то системы ценностей, норм и идей, определенного мировоззрения, которое станет точкой опоры в круговерти жизни, даст надежду. Кроме того, на фоне существующих идеологий сейчас только религия, так же как и многие столетия назад, сохранила объяснительную способность и обещание щедрой награды в будущем за усилия, приложенные в реализации предлагаемых ею практик и стратегий поведения.

Как уже отмечалось, религиозность современных Украины и России имеет специфические формы. Об этом свидетельствуют данные социологических опросов, проведенных в России и на Украине с 90-х годов XX века до 2010 гг.

В этой работе представлены данные мониторинговых исследований Института социологии НАН Украины [3; 12]; исследований, проведенных Украинским центром экономических и политических исследований [4]; исследования трансформации религиозного сознания в постсоветской России, проводимого Российской академией наук совместно с Институтом лютеранской церкви Финляндии и Академией наук Финляндии [7; 10]; исследований проведенных Левада-Центром [8; 15]; исследований, проведенных Всероссийским центром изучения общественного мнения (ВЦИОМ) [13]; исследований, проведенных Институтом социально-политических исследований РАН [9] исследований “Стосунки Сходу і Заходу України: минуле, сьогодні та майбутнє” (2005 г.) и “Україна: образи регіонів і міжрегіональні відносини” (2007 г.), проведенных совместно социологами Луганского национального университета имени Тараса

Шевченко и Дрогобичского государственного педагогического университета имени Ивана Франка [5; 6].

Данные различных организаций немного отличаются, однако, в целом они подтверждают рост религиозности в Украине и России. Так, по данным мониторингов, проведенных Институтом социологии НАН Украины, прослеживается такая динамика религиозности: в 1994 году назвали себя верующими 45,8%, неверующими – 37,2%, не идентифицировали себя 16%. В 2001 году верующими назвали себя уже 54,2%, неверующими – 31,7%, не идентифицировали себя 14,1% [2, 122]. В 2002 году к верующим относят себя 68% респондентов, а к неверующим 31,6% [3, с. 543–544].

По данным Украинского центра экономических и политических исследований, уровень религиозности украинского общества на протяжении 2000 – 2007 гг. оставался фактически стабильным. Так, в 2000р. признали себя верующими 57,8% граждан, в 2002 г. – 60,2%, в 2007 г. – 59%; неверующими – 11,9%, 10,7%, и 9,6%, соответственно. Несколько уменьшилось число тех, кто колеблется между верой и неверием (с 22,5% до 19%), вместе с тем увеличилось число тех, кто не может определиться в вопросе веры (с 2% до 5,8%).

На региональном уровне наивысший уровень религиозности демонстрирует Запад Украины (Волинская, Закарпатская, Ивано-Франковская, Львовская, Ровенская, Тернопольская, Черновицкая области). Здесь в 2000 году верующими признали себя 87,9% опрошенных; в 2007 году 89,6%. На Востоке (Днепропетровская, Донецкая, Запорожская, Луганская, Харьковская области) уровень религиозности наименьший: в 2000 году верующими признали себя 48,1%; в 2007 году 47,8%.

В соответствии с типом поселения тенденция распределения религиозности населения долгое время остается неизменной: в больших городах верующих меньше, в селах – больше. Вместе с тем, привлекает внимание выразительное уменьшение числа верующих в малых городах и поселках с населением 20 – 49 тыс. жителей (с 67,5% в 2000 году до 59,1% в 2007 году) и меньше 20 тыс. (с 60,1% до 54,3% соответственно). Вместе с тем, в таких населенных пунктах чувствительно возросла доля равнодушных: в городах с населением 20 – 49 тыс. жителей – с 0,6% до 6,7%, с населением меньше 20 тис. – с 3,4% до 9,5% соответственно [4, с. 21 – 24].

По некоторым параметрам данные по регионам подтверждают совместные исследования, проведенные социологами Луганского национального университета имени Тараса Шевченко и Дрогобичского государственного педагогического университета имени Ивана Франка. По данным, полученным в результате этих исследований в 2005 году, в Дрогобыче твердо признали себя верующими 86,5% опрошенных, атеистами себя признали 2,5%. В Луганске верующими себя признали 53,7%, атеистами – 7,8%. В 2007 году во Львовской области твердо

признали себя верующими во Львове – 80%, атеистами до 0,5%, в Дрогобыче соответственно – 93,3% и 0,3%, в селах Львовской области – 93% и 0%. В Луганской области верующими себя признали в Луганске – 62,5% и 6,3%, атеистами – 6,3%, в Стаханове соответственно – 46% и 7,7%, в селах Луганской области – 53% и 10% [5, 54; 6, 115].

В России по данным совместных исследований Российской академии наук, Института лютеранской церкви Финляндии и Академии наук Финляндии признали себя верующими в 1991 году 23% опрошенных; неверующими – 7%, атеистами – 35%, колебались с ответом 28%; в 1999 году соответственно 40%, 22%, 5%, 30%; в 2005 году 53%; 14%, 6%, 24% [7, с. 81].

Итак, в России по данным Левада-Центра в 1996 году признали себя верующими 48% граждан; неверующими – 43%, затрудняются с ответом 9%; в 2000 году соответственно 57%, 35%, 8%; в 2006 году 69%, 26%, 5% [8].

На региональном уровне, по данным Института социально-политических исследований РАН, в 2007 году самые большие показатели по религиозности в Южном ФО. Здесь верующими себя признали 60% опрошенных; неверующими – 14%, колебались с ответом 26%. Самые низкие показатели в Дальневосточном ФО, соответственно 38%, 31%, 31% [9, 99]. Исследования зависимости распределения религиозности от типа населенного пункта показали, что большой разницы в количестве религиозного населения между городом и селом почти нет: 1% – 3%. Самое большое расхождение в количестве религиозных жителей отмечено в Томской области: в городе 25% верующих, в селе – 40%. Но при этом, в зависимости от национальной принадлежности, у всех рассмотренных национальностях (кроме русских) религиозность выше 40% (почти все были представлены в рамках своего естественного региона проживания). Самая большая религиозность прослеживается у ингушей – 96%. Среди русских, самый высокий показатель религиозности в Башкортостане – 59%, самый низкий в Томской области – 29% [там же, с. 103–104].

В конфессиональной принадлежности православие в России занимает доминирующее положение. Очевидно, что в основе причисления себя к православию лежит, прежде всего, культурная и национальная самоидентификация. Понятия «русский» и «православный» в общественном сознании сближены, что подтверждают данные, полученные на основании опросов 2005 г.: к православным отнесли себя 39% неверующих и 22% атеистов [10, с. 114–115]. Эта ситуация в немалой степени связана с включением православия в политическую идеологию, которую, грубо говоря, можно назвать «русской идеей» [11].

В Украине прослеживается несколько иная картина. С одной стороны, среди верующих преобладает количество принадлежащих к традиционным религиозным конфессиям и большинство составляют

православные (75,2% от 86%, что признали себя верующими). Но, с другой стороны, в региональном расположении видно, что на Западе Украины преобладает Украинская Греко-католическая Церковь, а на Востоке – Православная. Также очень заметна тенденция к внеконфессиональной религиозности. По данным всеукраинского мониторинга, в сознании большей части православных верующих уже определилось различие между верой и церковью: на вопрос относительно принадлежности к той или иной общине (который касался лишь православных) не знают ответа 55,3%; знают – 15,3%; 29,4% считают возможным не посещать церкви. Таким образом, церковь уже не считается обязательным атрибутом религиозной жизни. Все больше людей, которые считают себя “просто верующими”, вольными самостоятельно избирать, во что им верить, каких религиозных установок им придерживаться, сами определяют свои отношения с Богом и не усматривают нужды в посредничестве [12, с. 540–541].

В России ситуация, судя по всему, мало чем отличается. Это подтверждается тем, что и в Украине, и в России наблюдается весьма пассивное отношение верующих к культовым действиям. Например, редкое посещение церковных служб «свойственным» для себя признали в Украине (2007 г.) – 17,3% верующих («скорее свойственным» – 24,9%); принимать причастие соответственно – 17,4% и (18,6%); исповедь – 17% и (19%); молитву «свойственной» для собственной жизни назвали 26% верующих («скорее свойственной» – 32,6%); соблюдение постов признали соответственно 13,5% и (26,3%) [4, с. 24].

Что касается ситуации в регионах, то данные несколько другие, чем в целом по Украине. В 2005 г. тех, кто колебался в принадлежности к какой-то конфессии в Луганске – 17%, в Дрогобыче – 5,2% [5, 58]. В 2007 г. в Луганской области практически никогда не посещают церковь 26,4% среди луганчан, 22% среди стахановцев и 30% среди сельских жителей. Среди львовян таких 10,1%, дрогобычан – 4,7%, жителей сел Львовской области – лишь 2%. Половина населения Галичины ежедневно молится (46,1% львовян, 62,1% дрогобычан, 66% жителей сел). Среди донбасовцев каждый день молятся только 18,5% луганчан, 15% стахановцев, 19% сельских жителей [6, с. 114].

В России (2010 г.) посещают церковь 17% верующих; принимают таинство 7%; регулярно молятся 7%; посты соблюдают 11% [13]. В России никогда не читали Библию 79% всех опрошенных и 36% верующих [7, с. 83–84]. Что интересно, данные по России в отношении причастности к культовой деятельности идентичны почти для всех представленных конфессий (исключение представляют только неправославные христиане). И конечно нельзя забывать, что показатели могут меняться в зависимости от специфики регионов и населенных пунктов.

Интересно также то, что несмотря на приведенные данные, доверие населения к церкви и священнослужителям с каждым годом

растет как в Украине, так и в России. В Украине в 1994 г. на вопрос о доверии к церкви и духовенству ответили «полностью доверяю» 16,7% опрошенных, «в основном доверяю» 18,9%, колеблющихся 32%; в 2000 г. соответственно 18%, 20,6% и 30,9%; в 2006 г. 14,3%, 35,2% и 30,6% [14, с. 460]. В России в 1997г. считали, что церковь как организация вполне заслуживает доверия 38% опрошенных, затруднились с ответом 30%; в 2005 г. соответственно 44% и 22% [15]. Создается впечатление, что церковь как организация представлена в сознании людей в виде некоего идеала, достопримечательности, символа, о нем надо помнить, на него нужно равняться, которым можно гордиться, но не обязательно использовать в духовном развитии.

Как видно из приведенных данных, может возникнуть вопрос о корректности применения термина «религиозность» (в строгом смысле слова) для обозначения современной ситуации в духовной сфере. Классическое определение религии, которое дал еще Э. Дюркгейм предполагает наличие трех составляющих: вера, культовые действия, община (церковь). И основной характерной чертой религии Э. Дюркгейм считал именно то, что она предполагает принадлежность к определенной общности людей, общине, которая объединена определенным мировоззрением, мировосприятием и совместными ритуальными действиями, в которые воплощаются эти представления. Кроме того, для религии, особенно традиционной, характерны коллективные ритуальные действия надличностной направленности. То есть, целью религиозных ритуальных действий является, в первую очередь, поддержание порядка во Вселенной, благосостояния сначала для людей вообще, а уже потом для отдельных индивидов. Таким образом, представленные данные указывают на преимущество магических тенденций. Магия же, по Э. Дюркгейму, предполагает отделенность индивидов от церкви и унитарный характер ритуальных действий [16, 44].

Наряду с уже представленными фактами, ставящими под сомнение использования самого термина «религиозность», в современной ситуации необходимо обратить внимание на мировоззрение верующих.

Церковь ради собственного выживания должна поддерживать в сознании людей правильную (согласованную с канонами) интерпретацию символов, которые использует религия, объяснять их значение. Причем нужно приводить убедительные аргументы, так как у современных людей все-таки довольно высокий интеллектуальный уровень. Но вместо этого видна другая ситуация, когда люди (хоть и в единичных случаях) обращаются к священникам (источникам, которые должны обладать компетентностью), они часто не получают информации, которая бы их полностью удовлетворила, упираясь в аксиоматичность (которой прикрывается неведение) или богословские построения, далекие от понимания простого человека. И в результате, люди что-то додумывают сами, опираясь на слухи, предрассудки,

информацию, которая предоставляется в СМИ, где она может быть неточной, но яркой, привлекательной. Поэтому в обществе распространяются интерпретации религиозных символов и идей, которые отличаются от канонов даже тех конфессий, к которым люди сами себя относят. Например, Л. Рязанова отмечает, что распространенными становятся представления о Боге (главном объекте символизации) как живой сущности, высшей небесной силе, невидимом сверхчеловеке. Бог представляется как Высший Разум, Абсолют, единство всех энергий, Мировой Закон, вся природа. [2, 122 – 123].

Нельзя также забывать, что Украина и Россия являются поликонфессиональными странами, но кроме традиционных для Украины и России конфессий, происходит возрождение языческих культов. Также, в следствие глобализационных процессов, увеличивается количество новых религиозных организаций (восточных и западных религиозных течений), которые оказываются в некоторых вопросах более конкурентоспособными, чем традиционные религии. Некоторые подобные течения исповедуют толерантность к другим религиям. Другие же активно подвергают критике традиционные вероучения, используя «изобличения» некоторых символов традиционных религий и «доказывая», что те являются «церковью Антихриста». Третьи, большей частью мистические течения, утверждают, что традиционные религии уже не имеют силы, «мертвы» и ничего не могут дать человеку в современной жизни. Надо сказать, что и традиционная церковь не всегда толерантна.

Вследствие неудовлетворенности мировоззренческих поисков, разрыва в преемственности традиционной религии, привлекательности некоторых идей разных религиозных и мистических течений, научных разработок и идеологий; привлекательности западного образа жизни; царящих в обществе свободы мысли и выбора вероисповедания рождается особый тип мировоззрения, похожий на мозаику – некое целое, состоящее из разрозненных частей – элементов различных религиозных (и не только религиозных) символических систем, даже противоречивых в чистом виде.

Такое положение подтверждается отдельными исследованиями. Например, в совместных исследованиях, проведенных социологами Луганского национального университета имени Тараса Шевченко и Дрогобычского государственного педагогического университета имени Ивана Франка на вопрос: «Какие формы познания дают правильное представление о действительности?» – были получены такие ответы: в 2005 г. «только науку» выбрали в Луганске – 31,6%, в Дрогобыче – 10,7%; «только религию» – 3,9% и 7,4% соответственно; «совмещение науки и религии» выбрали – 27,5% и 54,9% соответственно [5, с. 60]. В 2007 г. ситуация в общем подтвердилась [6, с. 115].

В России в 2005 г., в отношении к поискам нового в религиозной сфере считали, что следует опираться на авторитет

духовенства традиционных религий 52% опрошенных, из них 68% верующих, 46% колеблющихся [10, 114]. Однако, при этом 22% опрошенных верят в переселение душ, 42% в астрологию, 45% в магию [7, с. 80].

По данным, предоставленным Д. О. Беляевым, среди верующих «традиционных» только 14,6%, «гетеродоксальных» (системы мировоззрения, в научной дискуссии обозначаемые как «эзотерические», «окультиные», «Нью Эйдж» и т.д.) 19,7%, «эклетики» (те, кто не присоединяется ко взглядам какой-либо одной мировоззренческой системы, а берет из различных систем то, что находит правильным, и все это связывает в одно более или менее законченное целое) 26,6%, «неопределившихся» 29,2%, «скептиков» 9,8% [17, с. 96].

Мозаичное сознание обладает большой гибкостью и динамичностью: для достижения цели могут использоваться не только предписания какой-то одной религии, а наиболее удобные и результативные на взгляд индивида практики. Главный критерий в действии – это результативность. Показательным в этом случае является существование учений, синтезирующих в себе не только идеи и практики различных религий, но и современные научные разработки.

В мозаичном мировоззрении равное значение имеют и духовные, и мирские ценности. Образно говоря, современная религия отдала часть своей энергии сакрального светскому миру, в котором она превратилась в моду и престиж.

Собственно говоря, поэтому религия сначала на Западе, а потом в России и Украине иногда используется и воспринимается также и в виде товарного знака. Об этом свидетельствует ситуация, произошедшая в Великобритании в 2006 году, когда настоятель методистской церкви в Дадли Пол Нзакахайо был вынужден заплатить налог за деревянный крест, установленный во дворе его храма. Когда отец Пол отправился за разрешением на установку креста в городской муниципалитет, ему было сказано, что крест является «рекламой христианской веры», и его установку необходимо оплатить по соответствующим нормам. Представитель муниципалитета напомнил пастору, что христианские кресты подпадают под определение рекламы согласно Закону о городском планировании от 1990 года [18]. Что касается России и Украины, то здесь религия активно используется в политической рекламе, религиозные символы используются также в рекламе различных товаров, входят в состав логотипов и печатей компаний и т.д.

Таким образом, в результате трансформационных процессов в украинском и российском социумах произошёл религиозный ренессанс. Это подтверждается социологическими исследованиями. При этом необходимо отметить существование определенных отличий в данных, полученных на разных уровнях исследования общества. Данные исследований, проведенных на региональном уровне, свидетельствуют, что особенности религиозной жизни могут меняться в зависимости от

специфики региона, размеров и административного значения конкретного населенного пункта. Специфическими особенностями религиозности в нынешних Украине и России являются соответствие ее «современному» этапу развития религии, по Р.Н. Беллу, а также мозаичность мировоззрения, которое, в соответствии с теорией религии Э. Дюркгейма, очень близко по своим характеристикам магическому мировоззрению.

Литература

- 1. Белла Р.Н.** Социология религии // Американская социология. Перспективы, проблемы, методы (Сборник статей). Сокр. Пер. с англ. В.В. Воронина и Е.В. Зиньковского. Ред. и вступит. статья (с. 5 – 24) д-ра филос. наук Г.В. Осипова. М., «Прогресс», 1972. – С. 265 – 281.
- 2. Рязанова Л.** Религиозный ренессанс: попытка социологической диагностики // Социология: теории, методы, маркетинг. – 2001. – №4. – С. 114 – 126.
- 3. Бурлачук В.** Відмінність якої немає. Релігійна віра в дзеркалі соціологічного дослідження // Україна – 2002. Моніторинг соціальних змін / за ред. д. е. н. В. Ворони, д. соц. н. М. Шульги. – К.: Інститут соціології НАН України, 2002. – С. 543 – 548.
- 4. Шангіна Л.** Релігійність українського суспільства: окремі тенденції 2000-2007 років // Національна безпека і оборона. – 2007 – № 8. – С. 21 – 44.
- 5. Щудло С.А.** Регіональні особливості релігійного середовища українського суспільства (за результатами соціологічного дослідження) // Стосунки Сходу і Заходу України: минуле, сьогодення та майбутнє: Матеріали Всеукраїнської конференції, Луганськ, 25 – 26 травня 2006 р. / Наук. ред. І.Ф. Кононов. – Луганськ: Знання, 2006. – С. 51 – 63.
- 7. Хобта С.В.** Ціннісні орієнтації населення Галичини та Донбасу // Стосунки Сходу і Заходу України: суб'єкти, інтереси, цінності: Зб. наук. пр. / Наук. ред І.Ф. Кононов. – Луганськ: Знання, 2007. – С. 111 – 116.
- 8. Кааррайнен К.,** Фурман Д.Е. Религиозность в России на рубеже XX – XXI столетий // Общественные науки и современность. – 2007. – № 2. – С. 78 – 95.
- 9. Религия** // Общественное мнение 2006: [Электронный ресурс] // Режим доступа: <<http://www.levada.ru/files/1172665999.doc>>.
- 10. Кублицкая Е.А.** Особенности религиозности в современной России. // Социологические исследования. – 2009 – №4 – С. 96 – 107.
- 11. Кааррайнен К.,** Фурман Д.Е. Религиозность в России на рубеже XX – XXI столетий // Общественные науки и современность. – 2007. – №1. – С. 103 – 119.
- 12. Панарин А.С.** Православная цивилизация в глобальном мире: [Электронный ресурс] // Режим доступа: <<http://www.moskvam.ru/2001/11/panarin.htm>>.
- 13. Паращевін М.** Соціокультурні орієнтації населення України в контексті загальносвітового процесу // Україна – 2002. Моніторинг соціальних змін / за ред. д. е. н. В. Ворони, д. соц. н. М. Шульги. – К.: Інститут соціології НАН України, 2002. – С. 535 – 542.
- 14. Верующих** в России много, воцерковленных – значительно меньше: [Электронный ресурс] // Режим

доступа: <http://wciom.ru/arkhiv/tematicheskii-arkhiv/item/single/13385.html?no_cache=1&cHash=0cdf9548de>.

15. Українське суспільство 1992 – 2006. Соціальний моніторинг / За ред. д. ек. н. В.М.Ворони, д. соц. Н. М.О.Шульги. – К.: Інститут соціології НАН України, 2006. – 578 с. **16. Религия** // Общественное мнение 2005: [Электронный ресурс] // Режим доступа: <<http://www.levada.ru/files/1142009729.doc>>. **17. Дюркгайм Е.** Первісні форми релігійного життя: Тотемна система в Австралії / Пер. з фр. Г. Філінгука та Зої Борисюк. – К.: Юніверс., 2002. – 424 с. **18. Беляев Д.О.** Опыт эмпирического исследования гетеродоксальной религиозности в современной России. // Социологические исследования. – 2009 – №11 – С. 88 – 98. **19. Крест во дворе храма – реклама?** [Электронный ресурс] // Режим доступа: <<http://news.invictory.org/issue3897.html>>.

Кувичка С. О. Специфіка релігійності в сучасних Україні та Росії

У статті робиться спроба за даними соціологічних досліджень визначити характерні риси релігійності в сучасних Україні та Росії.

Ключові слова: релігія, світське, духовне, світогляд, церква.

Кувичка С. А. Специфика религиозности в современных Украине и России

В этой статье делается попытка на основе приведенных данных социологических исследований определить характерные черты религиозности в современных Украине и России.

Ключевые слова: религия, светское, духовное, мировоззрение, церковь.

Kuvychka S. A. Specifics of religiosity in contemporary Ukraine and Russia

In this article taken a try to define the typical features of religiousness in modern Ukraine and Russia on the basis of the given data of sociological researches.

Key words: religion, secular, clerical, worldview, church.

УДК 165.21 : 124.2 : 130.2

Полулях Ю. Ю.

**МОДЕРН, ПОСТМОДЕРН, ДРУГИЙ МОДЕРН:
ВАРІАЦІЇ СЕМІОСФЕРИ ЖИТТЄСВІТУ**

Проблематика модерної реальності, що почала реалізуватися в досвіді людства з Нового Часу, конституюючись як смисловий горизонт життя спочатку у Європі, а потім, з поширенням комунікативних технологій, й в усьому світі, постійно виявляє свою значущість при усвідомленні специфіки сучасних глобалізаційних процесів. Але окрім цього, модерна реальність радикально змінила традиційний життєсвіт людини й продовжує змінювати. Ю. Габермас стверджує, що проект Модерну не є завершеним, що Постмодерн є продовженням Модерну. У той же час піднімається питання про становлення форм Другого Модерну, що також є продовженням Модерну. Виникає певна категоріальна мережа, у якій виявляє себе дійсність сучасної людини: Модерн – Постмодерн – Другий Модерн. Хтось може побачити у цій тріаді діалектичне здійснення тези через антитезу в синтезу, яка являє собою остаточну реальність, але, на нашу думку, ця тріада на більш глибокому рівні виявляє єдність того базисного феномену, який розкриває себе в значеннях досвіду людини як *сучасна* єдність досвіду, а саме як *трансцендентальна єдність означування*.

Феноменологічні дослідження дозволяють стверджувати, що тим базисом, який надає досвіду єдність, є життєсвіт. Досвід окремої людини завжди є цілісним завдяки тому, що цей досвід завжди укорінений у життєсвіті. Життєсвіт є буття досвіду, життєсвіт є те ціле, що стоїть за досвідом та організує його у цілісні форми. Аналітика структур життєсвіту Гусерлем [1], Гайдеггером [2] й Шютцем [3] дозволяє побачити, що буття людини постає у світі речей та інших людей, й постає воно як елемент цього світу речей та людей, єдність чого забезпечується типізаціями відношень. Життєсвіт як світ речей не є фізикалістським світом природи, світ природи – це один з пластів життєсвіту, у якому відкриваються первинні даності того, як є людина у своєму бутті. Життєсвіт постає як *значення буття у переживаннях людини*. Референційні зв'язки людини та світом навкруги завжди опосередковані рівнями підручного світу (речі), навколишнього світу (простір й час) й спів-світу (Інші). Перехід між цими рівнями життєсвіту у рамках досвіду конституюється аппрезентаційними зв'язками, типікою відсилань речей до інших речей або значень речей.

Життєсвіт суттєво конституюється у досвіді людини. Можливо навіть стверджувати, що досвід людини – це її мікрожиттєсвіт, у той час як життєсвіт – це макродосвід людини. Досвід як інтенційне розкриття

даностей розкривається у життєсвіті через горизонти, тобто через нескінченну можливість утворення нових значень досвіду у синтезуванні смислової єдності досвіду на основі континуальності світу. Самий простий феномен тут – антиципація, передсхоплення, коли значення речі дається раніше самої речі. Значення досвіду фундуються відсиленнями у життєсвіті, й саме тотальна єдність цих відсилень встановлює смисловий рівень життєсвіту, що забезпечує згуртованість усіх цих відсилень для передданості значень. Цю структуру передданості значень у досвіді та єдності відсилень у життєсвіт можливо позначити за допомогою поняття «семіосфера». Ю. Лотман використовував це поняття для визначення усього простору культури, розуміючи її як сферу реалізації знакових конструкцій на основі мовного означування [4, с. 250–334]. На нашу думку, поняття «семіосфери» ширше за поняття «культура» та «мова», бо знакові відношення характеризують не тільки культурні відношення, а мова є одним з феноменів семіозису.

Розглядаючи соціум як символічно упорядкований життєсвіт, Ю. Габермас розрізняє у цьому упорядкуванні культуру, суспільство та особистість: «*Культурою* я називаю сукупність знання (Wissensvortat), на основі якого учасники комунікації завдяки тому, що вони знаходять один з одним порозуміння, забезпечуються засобами тлумачень. *Суспільство* становлять легітимні лади, завдяки яким учасники комунікації регулюють свою належність певним соціальним групам і забезпечують спільність (Solidarität). До *структури особистості* я зараховую всі мотиви і здібності, які дають змогу суб'єктові говорити й діяти, забезпечуючи таким чином його власну ідентичність» [5, с. 318]. Вслід за Габермасом ми можемо розрізняти ці системи упорядкування структур життєсвіту, але треба зазначити, що вони є не просто символічним упорядкуванням, а є саме сутнісним конституюванням, належним до рівня буття життєсвіту, бо взагалі без соціальних практик є неможливим само існування цілісності життєсвіту.

Ми маємо на увазі, що поза комунікативною інтерпретацією Габермасом культури, суспільства та особистості ці системи соціального буття постають в першу чергу не як дискурсивні сутності, а як структури практичної дійсності. Суспільство як практика є виробництво системи соціальних інститутів, культура як практика є виробництво форм трансляції традиції, особистість як практика є виробництво структури суб'єктивності індивіда.

Таким чином, виділені Габермасом структури треба відрізнити від символічних, тобто семіосферних сутностей, бо знаки є функторами та експресемами культури, суспільства й особистості, є їх знаряддями, а, отже, скоріше є елементами надбудови, ніж базису. Але як саме виражає себе життєсвіт у семіосфері? Семіосфера не просто доповнює структури життєсвіту. Феноменальний характер знаків у досвіді визначається їх ахронно-аппрезентативним характером конкретизації інтенційності досвіду [6], а, отже, можливо говорити про те, що у семіосфері

відбувається реінтенціоналізація життєсвіту. Отже, семіосфера є невід'ємною структурою життєсвіту, навіть більше – семіосфера володіє можливістю конституювати й перетворювати життєсвіт. Так, семіосфера християнства перетворила життєсвіт Античності у життєсвіт Середньовіччя. В свою чергу, семіосфера Античності конституювала перетворення життєсвіту Середньовіччя у життєсвіт Відродження. Це приклади цивілізаційного макрорівня семіосфери, але на макрорівні семіосфери, на рівні конкретних досвідів, ми також можемо бачити, як знакові системи перетворюють життя людей. Реклама, мистецтво, політика, мода – знакові структури оточують людину з усіх боків.

Отже, якщо життєсвіт складається з систем культури, суспільства й особистості, то вони не автоматично переносяться у семіосферу, а мають в ній інтенційні еквіваленти, тобто семіозисні форми означування, структури значення. На нашу думку, відносно культури такою структурою значення буде *цінність*, відносно суспільства – *схема*, відносно особистості – *смысл*.

Культура, маючи свій вираз у семіосфері, надає знакам ціннісного характеру. Це означає, що значення досвіду та відсилання життєсвіту, коли вони беруться у перспективі культурологічного пояснення та культурцентричних практик, володіють *значимістю*, тобто конститутивним характером щодо цілей людини. Цінність речей, значень, людей – це їх введення в певну телеологію, призначення. Система цієї телеології й є культурою – системою універсальних форм, що поставляють для людини значення як цілі у життєсвіту, як значимості у досвіді. Ціннісний семіозис, який можна позначити як процес утворення ентелехій у семіосфері, це семіозис, у якому синтактика, семантика та прагматика виражають саме культурний аспект життєсвіту. Отже, культура, розкриваючи себе у семіосфері, наділяє ціннісним характером усі плани, рівні та типізації життєсвіту, що репрезентують значення саме у цій спосіб конкретизації інтенційності досвіду.

Суспільство, конкретизуючись у семіосфері, надає знакам схематичного характеру. Це означає, що значення досвіду та відсилання життєсвіту, коли вони беруться у перспективі соціологічного пояснення та суспільних практик, володіють *нормою*, тобто конститутивним характером щодо принципів діяльності людини. Схематизація суспільної практики – це один із необхідних моментів її розгортання, як показав Г. Щедровицький. Схема вводиться в процесах виробництва (усякого виробництва, а не лише економічного) в моментах появи нових умов функціонування, які створюють розриви в цілісності процесу [7, с. 34–36]. Схеми, залишаючи незмінними нові умови й відновлюючи цілісність процесу, спрямовані на конструювання єдиного полю діяльності. Принцип використання схеми найкраще описав ще Шеллінг: «Чітко видно, що таке схема, на прикладі ремісника (*des mechanischen Künstlers*), що повинен створити предмет відомої форми відповідно до певного поняття. Це поняття для нього *схематизується*, тобто воно у

своїй загальності безпосередньо стає завдяки здатності уяви разом з тим чимсь особливим і спогляданням цього особливого. Схема є правило, що направляє творчу діяльність майстра, але в цьому загальному він споглядає одночасно особливе. Відповідно до цього споглядання він робить спочатку лише грубий начерк загального, потім відпрацьовує окремі частини, поки схема поступово не стане для нього цілком конкретним образом і поки, після того як повністю визначиться образ у його уяві, і сам добуток не буде завершено» [8, с. 106]. На нашу думку, сам принцип схематизації в рамках досвіду конкретизує його (досвіду) цілісність і єдність, надає знаковим модальностям єдиного характеру їх використання. Схематичний семіозис створює в мисленні гомогенні параметри діяльності для людей, які є представниками однієї соціальної реальності. Цінності встановлюють параметр «для чого», а схеми – «яким чином». Отже, суспільство, розкриваючи себе у семіосфері, наділяє схематичним характером усі плани, рівні та типізації життєсвіту.

Особистість, як специфічний елемент життєсвіту, є, певним чином, формою індивідуальної суб'єктивності людини, тобто практикою, яка надає людині можливість розгортання власних індивідуальних значень щодо цінностей й схем семіосфери. Значення досвіду та відсилання життєсвіту, коли вони беруться у перспективі особистісного конституювання, володіють *смыслом*, тобто егологічною евризмєю щодо значень системи життєсвіту. Переводячи загальні цінності й схеми в індивідуальний шар, смисл, певним чином, корелює їх щодо життєвого досвіду людини. Таким чином, смисл на рівні абстрактному постає як значення, які є в людини на рівні простого використання (наприклад, простий реципієнт мови), а на рівні конкретному – як система специфічних ціннісних й схематичних семіозисів, які продуктивно використовуються людиною (наприклад, літератор, поет тощо – активний індуктор мови).

Існуючи як системи життєсвіту і як кореляти семіотичних процесів, суспільство, культура й особистість, певним чином, в дослідженнях постають як концепти, які актуалізуються з початком Модерну. Філософська думка Європи, починаючи з епохи Відродження, по новому структурує й постулює проблему людини, породжуючи так званий «ренесансний титанізм», коли в центр Всесвіту замість Космосу й Бога постає людина. Нова людина потребує нової реальності – й, певним чином, Модерн, Постмодерн та Другий Модерн є до сих пір розгортання цієї реальності.

Основна наша теза: *Модерн можливо співвіднести з особистісним семіозисом, Постмодерн – з ціннісним семіозисом, а Другий Модерн – зі схематичним семіозисом*. Єдність цих трьох семіозисів – це єдність модернізації життєсвіту, модернізації соціальних практик як основа цих практик.

Як ми показали в нашій попередній статті, семіозис Модерну реалізується у семантиці історичності, синтактиці наукових практик й

прагматичі функціоналізму [9, с. 90–93]. Грунтом цього семіозису є модернізація життєсвіту, виведення його за межі традиційного суспільства. Історичний розум є розум, який відрізняє свою епоху від попередніх й бачить, які процеси визначили становлення його епохи. Саме тому Модерн є проектом історизації людини, вироблення з неї людини історичної в першу чергу. А така людина має в своєму мисленні бути під владою диспозитиву науки й вміти визначити функції кожної речі. Але окрім цього ця людина ще й має відрізнитися від інших людей, бо новий історичний розум продукує *кожну* людину як центр Всесвіту, бо для змін потрібно, щоб кожен індивід міг брати на себе історичну відповідальність й діяти. В такому значенні Модерн є типом виробництва суб'єктивності, що продукує індивіда як особистість у ситуації самосвідомості. Треба погодитися, що початок Модерну й його основний проект – це проект національних держав [10, с. 40], але це саме проект, заснований на особистісному семіозисі: кожна держава є своєрідна аналогова модель людини. Оскільки людина стає самостійною на основі свого розуму, остільки й кожна держава визначає свою унікальність.

В особистісному семіозисі Модерну значення стає смислом, якщо це значення продукується через розуміння його як породженого трансцендентальною єдністю апперцепції – тим базисом, який історичний розум надає людині як суб'єкту. На рівні повсякденності життєсвіту така система існування значення постає як конституювання гадки, бо система докси є системою, що фундує розуміння значення як смислу. Модерн як форма даності життєсвіту конститує себе у особистісному семіозисі – в тій мірі, в якій Модерн цей семіозис породжує й породжується їм.

Ми вже вказували, що Модерн, Постмодерн й Другий Модерн є проектами здійснення трансцендентальної єдності означування. Модерн є висхідним базисом цього феномену, але він не зводиться лише до Модерну, як й трансцендентальна єдність означування не зводиться до трансцендентальної єдності апперцепції. Проявляючи себе так на рівні окремої людини (й закріпившись так у культурному й суспільному сенсі, тобто постаючи у виді ідеї, що індивід є початком соціуму), трансцендентальна єдність означування потребує свого розгортання у ціннісному й схематичному семіозисі, бо розвиток суспільств Модерну, закріпив у практиках особистісний семіозис (надав, наприклад, фундаментального характеру так званім правам особистості), перейшов до конституювання себе в інших формах життєсвіту.

Якщо на початку становлення Модерн підкоряє особистісному семіозису усі структури життєсвіту (тобто цей тип семіозису домінує над змістом ціннісного й схематичного семіозису), то остаточне оформлення особистості як смислового чинника модерної реальності призводить до конституювання поряд з єдністю апперцепції єдності текстуальності – або інтертекстуальності. Текстом є кожна знакова система, яка володіє

для людини нарративним значенням. Як показав Ж.-Ф. Ліотар, Модерн був епохою становлення гранднарративів – Великих Оповідань про світ. В свою чергу, Ліотар визначив Постмодерн як недовіру й навіть нищення гранднарративів [11, с. 10-12]. Але таке нищення Великих Оповідань означає, що замість гранднарративу в Постмодерні трансцендентальну єдність текстів створює інтертекстуальність. За кожним текстом існує інший текст, за ним є інший текст тощо. Ціннісний семіозис, який ми співвідносимо з Постмодерном (спираючись тут на думку дослідників, що становлення Постмодерну пов'язано з поширенням культурного й ціннісного проектів в гуманітарній думці [12, с. 15–19; 13, с. 176–178]), наділяє значимістю *усяку* цінність, бо для безлічі людей (які постають як особистості) будь-яка із цінностей може бути значимою, і якщо для однієї людини при спогляданні знаків не відбудеться ціннісний семіозис, то для іншої – відбудеться. Це призводить до радикального культурного плюралізму, коли кожна система ентелехій (тобто культура) постає як рівноцінна іншій системі ентелехій. Для постмодерної людини не має гранднарративу, що призводить до відсутності ієрархічної розмітки культур. Наприклад, Велика Оповідь прогресу означає, що одні суспільства більш прогресивні, ніж інші, а для постмодерної людини це неприйнятно. Кожне суспільство є цінністю, а кожна цінність є рівнозначною іншим. Це проста діалектика, яка як раз й доповнює семіозис історичної модернізації рівнем культурної реалізації особистості. Якщо для Модерну як форми історичної модернізації життєсвіту цілком характерним є за особистість вважати лише європейця, то Постмодерн актуалізує інтенцію, яка й є основою Модерну – особистостями вважають усі люди, усякої культури й усякого образу життя. Радикальний плюралізм Постмодерну не протистоїть Модерну, а, навпаки, доповнює й розкриває його. Постмодерн є Модерном, але Модерном всесвітнім, а не європейським.

Ускладнення життєсвіту, що модернізується, постійно призводить до розривів у його системах діяльності. Схеми, які породжує тут семіосфера на стадії Модерну, яка відома як Перший Модерн, ще, як й цінності, є підкореними особистісному семіозису й його смислам, але спів-конституювання семіозисів в рамках Постмодерну ще більше ускладнює семіосферу життєсвіту, що модернізується. Практики модернізації тут вже беруть за основу не особистість й не культуру, бо єдність суспільств тут утворюється на основі технологій. В свою чергу й схематичний семіозис Другого Модерну спирається на технологічний аспект модернізації, й його нормативні значення тепер визначаються на основі трансцендентальної єдності комунікації. Інформаційні технології Другого Модерну призводять до того, що комунікативний дискурс починає визначати особистісний й ціннісний семіозиси. Визначення комунікації як базового феномену буття людини (Ясперс, Габермас, Апель) призводить до розвитку дискурсивної етики та розгляду нормативних рівнів суспільних практик під кутом парадигми

«комунікативної дії». Мультизація суспільств, яку легітимував Постмодерн, в Другому Модерні вже потребує не визнання рівноправності різнорідних соціальних елементів, а схем, які будуть виводити гетерогенність модерного життєсвіту в єдину гомогенне поле дії. Другий Модерн – це модернізація планетарного масштабу, це глобалізація єдиного схематичного семіозису. Протистояння концептів Постмодерну й Другого Модерну визначено саме цим: обидва концепту претендують на визнання своєї фундаментальної ролі для усього людства в епоху після так званого Першого Модерну (перший – гетерогенно, другий – гомогенно), але без фундаментального особистісного семіозису Модерну ці концепти не можуть існувати. Модерн як форма історичної модернізації життєсвіту продовжує існувати поряд з Постмодерном та Другим Модерном в семіосфері цього життєсвіту. Другий Модерн є схематизація наслідків Модерну, й, певним чином, він відрізняється в семіосфері від семіотичного еквіваленту проекту Модерну лише комунікативною спрямованістю своєї трансцендентальної єдності.

Історична модернізація життєсвіту, яка проявила себе в формах Модерну, Постмодерну й Другого Модерну, не проявляла себе стадіально, тобто Постмодерн не йшов за Модерном, а Другий Модерн за Постмодерном. Семіосфера модернізації постійно мала в собі семіозисні еквіваленти цих трьох модерністських форм. Проект «універсальної математики» (Декарт, Ляйбніц) був проектом в рамках схематичного семіозису, а «Енциклопедія» просвітителів виражала в собі інтенції ціннісного семіозису. Своєрідна *історична антропологія*, яка фундувала модернізацію життєсвіту, можлива лише тому, що в досвіді людини виникає під впливом соціокультурних змін план трансцендентальної єдності означування, тобто вільна варіація знакових систем, які використовує продукує людина. Ця вільна варіація виникає в секуляризованому суспільстві, ускладнюючи семіодинаміку традиційного життєсвіту. Отже, життєсвіт й семіосфера є рівнопримордиальними в становленні модерних форм, а самі ці модерні форми є виразом варіації значень єдиного модерного життєсвіту. Трансцендентальна єдність апперцепції, трансцендентальна єдність текстуальності, трансцендентальна єдність комунікації – всі ці рівні досвіду є модифікаціями трансцендентальної єдності означування, як й Модерн, Постмодерн й Другий Модерн є модифікаціями модерного життєсвіту. Якщо використати термінологію Спінози, то Модерн, Постмодерн й Другий Модерн є атрибутами субстанції історичної модернізації.

Таким чином, в рамках семіосферного розгляду, ми можемо стверджувати, що модерні форми життєсвіту виступають як співконститутивні семіозиси, конфігурація яких визначає спрямованість сучасної свідомості й соціокультурних практик.

Література

1. Гусерль Е. Досвід і судження. Дослідження з генеалогії логіки. – Київ: ППС-2002, 2009. – 356 с. 2. Хайдеггер М. Бытие и время. – Харьков: «Фолио», 2003. – 503, [9] с. 3. Шюц А., Лукман Т. Структури життєсвіту. – К.: Український Центр духовної культури, 2004. – 560 с. 4. Лотман Ю.М. Внутри мыслящих миров // Семиосфера. – СПб.: «Искусство-СПб», 2000. – С. 149–390. 5. Габермас Ю. Дії, мовленнєві акти, мовленнєві інтеракції та життєвий світ // Єрмоленко А.М. Комунікативна практична філософія. – К.: Лібра, 1999. – 488 с. 6. Полулях Ю.Ю. Феноменологічні засади онтології знаку // Філософські дослідження. Зб. наук. пр. Східноукраїнського національного університету імені Володимира Даля; відп. ред. Суханцева В.К. – Луганськ, 2009. – Випуск № 10. – С. 179–192. 7. Щедровицкий Г.П. О методе семиотического исследования знаковых систем // Семиотика и восточные языки. – М.: Наука, 1967. – С. 19–47. 8. Шеллинг Ф.В. Философия искусства. – М.: Мысль, 1999. – 608 с. 9. Полулях Ю. Семіологія Модерну: семіозис проекту та конститування символічних форм // Соціологія Другого модерну: проблема перевизначення понять суспільствознавчого дискурсу: Зб. наук. пр. / Наук. ред. І.Ф. Кононов. – Луганськ: Альма-матер, 2009. – С. 89–97. 10. Кононов И.Ф. Социология Второго Модерна как научная перспектива // Соціологія Другого модерну: проблема перевизначення понять суспільствознавчого дискурсу: Зб. наук. пр. / Наук. ред. І.Ф. Кононов. – Луганськ: Альма-матер, 2009 – С. 32–54. 11. Лиотар Ж.-Ф. Состояние постмодерна. – СПб.: Алетейя, 1998. – 160 с. 12. Вельш В. Наш постмодерний модерн. – К.: Альтпрес, 2004. – 328 с. 13. Кузьмин Н.Н. Общество и культура как исследовательские абстракции и концепты в современном обществоведческом дискурсе // Соціологія Другого модерну: проблема перевизначення понять суспільствознавчого дискурсу: Зб. наук. пр. / Наук. ред. І.Ф. Кононов. – Луганськ: Альма-матер, 2009 – С. 173–180.

Полулях Ю.Ю. Модерн, Постмодерн, Другий Модерн: варіації семіосфери життєсвіту

У статті розглядаються Модерн, Постмодерн і Другий Модерн як сутнісні обрії сучасності. Аналізуються системи культури, суспільства й особистості як структури семіосфери. Сучасний життєвий мир репрезентується як трансцендентальна єдність означування.

Ключові слова: Модерн, Постмодерн, Другий Модерн, семіосфера, життєсвіт, смисл, цінність, схема.

Полулях Ю.Ю. Модерн, Постмодерн, Второй Модерн: вариации семиосферы жизненного мира.

В статье рассматриваются Модерн, Постмодерн и Второй Модерн как сущностные горизонты современности. Анализируются

системы культуры, общества и личности как структуры семиосферы. Современный жизненный мир представляется как трансцендентальное единство означивания.

Ключевые слова: Модерн, Постмодерн, Второй Модерн, семиосфера, жизненный мир, смысл, ценность, схема.

Poluliakh J. J. Modern, Postmodern, Second modern: semiosphere variations of the life world.

The article considered Modern, Postmodern and Second modern as essential horizons of contemporary culture. Research is dedicated to the analysis of the system of culture, society and person as structures of semiosphere. Contemporary life world is represented as transcendental unity of significance.

Keywords: Modern, Postmodern, Second modern, semiosphere, life world, sense, value, scheme.

УДК 82.091

Рева Л. Г.

БІБЛІОТЕКА В УМОВАХ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ

У процесі всебічної міжнародної інтеграції виникають новітні носії глобальної загрози, які жорстоко експлуатують усі види природних та людських ресурсів. Їхні глобалістичні проекти за своєю суттю є антигуманістичними, антидемократичними, аморальними і злочинними. За задумом “нових громадян світу” суверенність нації, її національні особливості, культура мають піти в небуття. Найпотужнішою силою, спроможною протистояти наступові глобального космополітизму, є ідеологія національного патріотизму, любов до своєї Вітчизни, віра в майбутнє України, любов до своєї мови, культури, звичаїв, традицій. Така ідеологія декларує наявність у людей об’єктивної внутрішньої потреби існувати у складі різних спільнот, ототожнювати себе з ними та віддавати частину свого фізичного і розумового потенціалу, зберігаючи при цьому свою унікальну суверенність, свою ідентичність.

Спираючись на вітчизняний досвід і досвід найближчих наших сусідів – Росії та Білорусі, протягом століть у нас складалося найтісніше середовище розвитку спільних культурних і духовних цінностей. Процеси поглиблення взаємодії у всіх сферах людського життя в Україні, Росії та Білорусі на сучасному етапі – об’єктивні. Вони є незворотними і несуть нації нові можливості для всебічного розвитку і гуманістичної перспективи.

Україна, Росія і Білорусь —це не лише спільна історія, у нас спільні наукові інтереси, спільні якісні нові програми інтелектуального,

гуманітарного напрямку. У нас існували тісні зв'язки і в докризовий період, зміцнюються вони і в час глобальних перетворень.

В сучасний період *культура* — зокрема література, гуманітарна наука, книга, бібліотека є тим чинником, який сприяє збереженню національно-державної ідентичності, плекає духовну культуру, мовну самобутність. Культура здатна не тільки моделювати й відтворювати всю багатоманітність явищ і зв'язків матеріального і духовного життя нації, але й досягати випереджувального розвитку порівняно з динамікою соціального зростання. Культура, яка є індикатором ідентичності та самобутності нації в цілому, має визначальну, чітко виражену відтворювальну роль в історії. Найнадійніший гарант, найпотужніша основа майбутнього України — це розвиток національної культури [1].

Серед важливих чинників суспільного прогресу одне з чільних місць посідає національна самосвідомість, яка є складним духовним явищем, на рівень розвитку якої впливає потенціал нагромадження народом духовних цінностей. На перший план виходить проблема національної спадщини, необхідної для збереження всього унікального, що становить культуру етносу.

Звичайно, ми не повинні відшукувати власну культурну ідентичність, оглядаючись назад, але повинні знати історію – необхідний атрибут, який допоможе розібратися в сучасному світі з його процесами відкритості й глобалізації.

Інститут біографічних досліджень – структурний підрозділ Національної бібліотеки України ім. В.І. Вернадського НАН України (далі —НБУВ), поряд з традиційно книжковими виданнями, працює над створенням масштабних вітчизняних електронних біографічних та біобібліографічних ресурсів – Бази даних “Українського біографічного архіву”, відкритого для широкого кола користувачів, репрезентації України у світі.

З метою подолання тиску світових глобалізаційних процесів на український інформаційний простір Інститут біографічних досліджень відшукує ті форми і засоби інформаційно-бібліографічної діяльності, які б забезпечили формування довготривалої стратегії розвитку НБУВ.

20 – 30 роки ХХ століття в історії України – особливий період. Саме на цей час припадає нове українське відродження. У скрутних економічних та політичних умовах відбувається бурхливе піднесення національно-культурного життя, стрімкий розвиток літературного процесу, небувалий злет наукової думки не лише в царині літературознавства, а й у суміжних з ним дисциплінах.

Одним із яскравих чинників відродження інтелектуального розвитку науки і культури нашої країни була національна самосвідомість, зумовлена демократичними свободами і нагромадженим потенціалом національно-визвольної думки.

Здобутки українського літературознавства, починаючи з середини 20-х років ХХ ст. – значні. Досить назвати імена лише корифеїв

нашого літературознавства В. Перетца, М. Возняка, В. Щурата, О. Білецького, М. Зерова, Л. Новиченка.

На окрему розмову заслуговують численні “Історії української літератури” – М. Петрова, О. Огоновського, С. Єфремова, М. Возняка, М. Грушевського, Д. Чижевського [2].

Важливою передумовою плідного розвитку літературознавства і формування цієї дисципліни як науки стало заснування Української Академії наук та організація в ній Історико-філологічного відділу, якому надавали особливого значення, оскільки об’єктом його досліджень було духовне життя і культура українського народу.

Наприкінці 20-х років ХХ ст. актуальним стало питання створення Комісії давнього письменства. Це було викликано потребами часу. В умовах підвищеного інтересу до історичного минулого українського народу дедалі більшого значення набувало поглиблене вивчення та популяризація невідомих або маловідомих постатей, явищ, фактів історії національної культури, в тому числі й давньої української писемності. Очевидно, що кожна окрема пам’ятка давньої літератури виступає передусім як документальне свідчення історичного процесу, феномен, у якому втілюється духовний зміст епохи, її технічні та мистецькі досягнення, діяльність видатних особистостей.

Про необхідність створення Комісії давнього письменства говорив В. М. Перетц у заяві до Історико-філологічного відділу УАН: “Царина історії давнього українського письменства дуже широка. Вона обіймає майже 8 віків; пам’ятки її відбивають на собі хід культурної та художньої думки українського народу, осібно – в ті часи, коли намічається ускорення культурного руху, коли українське суспільство прокидається з довгого часом сну та виявляє свої творчі сили на ниві словесного мистецтва. Тому я маю за честь, удаючись до Відділу з пропозицією утворити “Комісію давнього українського письменства”, що могла б об’єднати наукових працівників, які охоплюватимуть та готуватимуть до видавання пам’ятки давнього українського письменства, починаючи з найдавніших часів – до кінця...” (до І. Котляревського). [Чернетка 20-х років ХХ ст.] [3].

Вся наша дослідницька робота зосередилася на роботі комісії, очолюваної В.М. Перетцом. Ця робота охоплювала не лише територію України, а й Росії, виявляючи у відрядженнях велику кількість стародрукованих книг не лише українських друкарень, а й російських та білоруських.

Філолог, історик української та російської літератур, академік Петербурзької АН (з 1914 р.) та Всеукраїнської АН (з 1919 р.) Володимир Миколайович Перетц — непересічна постать в українському літературознавстві. Вихованець Петербурзького університету, учень Олексія Івановича Соболевського і Олександра Миколайовича Веселовського, прибувши 1903 р. до Києва, уже був відомий загалом як фахівець з різних питань давньоруської літератури, автор

фундаментальних досліджень. Його постать, життєписи та діяльність гуртківців його філологічного семінару, який він організував при Київському університеті ім. св. Володимира, знайшли своє відображення в працях, як в українських – понад 10 наукових виданнях, так і в російських [4].

Наше дослідження про життя та діяльність В.М. Перетца і його наукову школу підтримали і Санкт-Петербурзькі вчені, звідки він походив [5].

З метою піднесення науково-методичної і практичної науково-інформаційної спрямованості досліджень Інститут біографічних досліджень тісно співпрацює з академічними установами, провідними вищими навчальними закладами, бібліотеками, архівами, музеями, заповідниками, громадськими організаціями і дослідницькими осередками.

Наші інтереси у вивченні історії книги, бібліотечної справи та бібліографії збігалися і збігаються з інтересами російських та білоруських науковців. Це спонукало до участі в численних Міжнародних наукових конференціях, які проводить Російська Академія наук. Подамо лише декілька прикладів [6].

Поряд з дослідженнями, які обстоюють науковий потенціал України, відновлюють і зберігають історичну пам'ять, водночас важливим чинником ідентичності нашого суспільства є розповідь про видатних особистостей. Інститут біографічних досліджень НБУВ якраз і займається теоретичними проблемами біографіки, її ресурсів.

Однією з найважливіших проблем, що стоїть перед наукою, є ліквідація “білих плям” рідної історії. Сьогодні повертаються до наукового процесу праці М. Максимовича, М. Грушевського, А. Антоновича, М. Костомарова, Д. Багалія, І. Крип'якевича, Д. Дорошенка, І. Огієнка та інших класиків вітчизняної науки. Проте, скільки ще в книгосховищах та архівах лежить творів забутих авторів, про які навіть фахівці не мають відомостей!

Ми повертаємося до одного недостатньо вивченого питання – висвітлення біографій діячів історії та культури неукраїнського походження, які мешкали на українських землях, а також етнічних українців, які так чи інакше були відірвані від Батьківщини і дещо втратили свою національну ідентичність.

У попередніх працях ми вже робили спробу подібного дослідження [7], але тоді йшлося про українську ментальність митця світового рівня, як головного чинника в його творчій біографії, хоч він був російським режисером.

Так само звернулися ми і до постаті М. Гоголя, і не лише з нагоди відзначення його роковин [8]. М. Гоголь може бути зрозумілим лише серед геніальних українських письменників кінця XVIII — першої половини XIX ст. (Г. Сковорода, І. Котляревський, Г. Квітка-Основ'яненко, Є. Гребінка, М. Костомаров, Т. Шевченко, П. Куліш,

О. Стороженко). Він типовий український романтик, один з творців великого українського міфу, автор значних художніх творів, орієнтованих на наш фольклор, на нашу казку. Гоголь – родоначальник українського напрямку, української школи в російській прозі, звідки вийшли Антон Чехов, Михайло Зощенко, Юрій Олеся, Михайло Булгаков... Для М. Гоголя притаманні світобачення, стиль і структура українського бароко.

У колі наших досліджень – життєписи українських письменників XVI – XX ст.: Памви Беринди, І. Гізеля, К.Транквіліона-Ставровцецького, Г. Сковороди, Т. Шевченка, І. Франка, Лесі Українки, М. Рильського та багатьох інших. З темою “Михайло Драй-Хмара – науково-дослідницька діяльність” взяли участь в Міжнародній науковій конференції П’ятигірського Лінгвістичного університету [9].

Трансформаційні зміни в сучасному світі торкаються не лише економічної та політичної сфери суспільного розвитку, але й не менш важливої – духовної, де виникає проблема девальвації загальнолюдських цінностей. Система вітчизняних національних цінностей має багато спільного з цінностями російського, білоруського народів та загальнослов’янськими цінностями взагалі.

Глобалізація — невід’ємна частина нашої реальності. Для вирішення завдання входження української культури до простору світової культури визначальним є збереження своєї самобутності, унікальності вітчизняної культури, етнічної ідентичності, пошани до культурних надбань минулого, національного колориту й традицій.

Література

1. Дзюба І. Україна перед сфінксом майбутнього // Урядовий кур’єр. – 2002. — 12, 18 січ. **2. Мишанич О.** Проблеми вивчення давньої та класичної української літератури // Слово і час. — 2002. — №2. — С. 14. **3.Перетц В.М.** Записи про завдання Комісії давнього українського письменства // НБУВ. – Інститут рукопису. – Ф.Х. – № 12437. **4. Рева Л.** Комісія давнього українського письменства при ВУАН: напрями діяльності // Студії з архівної справи та документознавства: Т. 4. – К., 1999. – С. 116 – 117; Її ж: Гуртківці В.М. Перетца в Житомирі // Житомиру – 1120 (884-2004): Наук. зб. “Велика Волинь”: Праці Житомирського науково-краєзнавчого т-ва дослідників Волині. – Т. 31 / Гол. ред.: Костиця М.Ю. – Житомир: Косенко, 2004. – С.87 – 94; Її ж: Роль комиссий Всеукраинской Академии наук в создании документальных источников научной информации (начало XX века) // Книга и мировая цивилизация: Материалы XI Международной научной конф. По проблемам книговедения (Москва, 20-21 апр., 2004 г.): В 4 т. – Т. 2 / Сост. В.И. Васильев, М.А. Ермолаева, А.Ю. Самарин; Отв. ред. В.И. Васильев, Б.В. Ленский). – М.: Наука, 2004. – С. 280-284; Її ж: В.М. Перетц про наукові студії С.О. Щеглової //Філологічні семінари. Художня форма: Вип. 8: Присвячується 100-літтю філологічного

семінару та його засновнику – професору Перетцу В.М. / Київ. Нац. ун-т імені Тараса Шевченка. – К.: Київ. ун-т, 2005. – С. 39 – 43. **5. Рева Л.** Владимир Николаевич Перетц и его научная школа // Материалы VIII Международного семинара “Украина в мировом культурном пространстве” (12 — 16 мая 2008, г. Санкт-Петербург) / Под ред. Т.Н. Лебединской и А.Н. Карова. — СПб., 2009. — 296 с. — [С. 128 – 133] за підтримки Генерального Консульства України в Санкт-Петербурзі, Бібліотеки Академії наук Росії, науково-дослідного інституту українознавства Міністерства науки та освіти України, Санкт-Петербурзького державного Політехнічного університету Міжнародних просвітницьких програм (кафедрою Міжнародних відносин). **6. Рева Л.** Развитие книговедения, библиотковедения и библиографии в 20-е годы XX века в Украине // Книга и мировая цивилизация : материалы XI Междунар. науч. конф. по проблемам книговедения (Москва, 20–21 апр., 2004 г.) : в 4 т. / сост.: В. И. Васильев, М. А. Ермолаева, А. Ю. Самарин; отв. ред.: В. И. Васильев, Б. В. Ленский). – М., 2004. — Т. 1. — С. 90—92; Ї ж: Проблемы научного переиздания старопечатных и рукописных книг в современной Украине // Роль книгоиздания в развитии международных научных и культурных контактов: материалы Междунар. науч. конф. (Москва, 21—23 сент. 2005 г.) / сост.: В. И. Васильев, М. А. Ермолаева, А. Ю. Самарин. – М., 2005. С. 232—237; Ї ж: Учебные издания для изучения университетских курсов истории украинской литературы // Книжная культура: опыт прошлого и проблемы современности: к 250-летию вуз. книгоиздания в России : материалы междунар. науч. конф., Москва, 20—21 сент. 2006 г. / отв. ред.: В. И. Васильев. — М., 2006. – С. 249 – 253; Ї ж: Новинки университетских издательств Украины по филологическим наукам // Научная книга на постсоветском пространстве: Материалы II Междунар. науч. конф. (Москва, 19—21 сент., 2007 г.): в 2 ч. / Междунар. ассоц. Акад. наук, Совет по книгоизд., РАН, Науч. центр исслед. истории кн. культуры. — М., 2007. —Ч. 2. – С. 129 –134; Ї ж: Академические издания “Истории украинской литературы“ // Книжная культура: Опыт прошлого и проблемы современности: К 280-летию академического книгоиздательства в России: Материалы Международной научной конференции (Москва, 18 – 19 декабря 2008 г.). – М.: Наука, 2008. — 431 с. – [С. 303 – 307]; Ї ж: Роль братств в развитии книжной культуры Украины. Гедеон Балабан // Наука о книге. Традиции и инновации: К 50-летию сборника "Книга. Исследования и материалы": Материалы XII международной научной конференции по проблемам книговедения (Москва, 28-30 апреля 2009 г.): В 4 ч. М.: Наука, 2009. Ч. 1. С. 500 – 502; Ї ж: Славянская женщина во временном и пространственном аспекте // Таленавітыя жанчыны Беларусі у культурнай, навуковай і мастацкай прасторы свету : зб. матэрыялаў Міжнар. наук.-практ. канф. (Мазыр, 24–25 мая 2007) / М-ва Адукацыі Рэспублікі Беларусь, Установа Адукацыі "Мазырскі Дзяржавны педагагічны ўніверсітэт імя І. П.

Шамякіна". — Мазыр, 2007. — С. 200 – 205 [Образ слов'янської жінки в світовій літературі]; Її ж: Українська літературна біографіка (кінець ХХ – початок ХХІ ст.) / Л.Р. Рєва // Міжнародныя Шамякінскія чытанні “Пісьменнік – Асоба – Час”: матэрыялы Міжнар. навук.-практ. канф., Мазыр, 19-20 лістапада 2009 г. / УА МДПУ імя І.П. Шамякіна; рэдкал.: А.У. Сузько (адк. рэд.) [і інш.]. — Мазыр, 2009. — С. 62 – 69. **7. Рєва Л.** Українське коріння Сергія Бондарчука // Українська біографістика: зб. наук. пр. / НАН України, Нац. б-ка Ук – С. 222 – 232; Її ж: Книжка у житті та творчості Сергія Бондарчука // Вісник Книжкової палати. — 2005. — № 9. — С. 35—40. **8. Рєва Л.** Недосяжна зірка Гоголя, або Гоголь і світ (за щоденниками Олесья Гончара) // Методика. Досвід. Пошук: Проблеми вивчення шкільних курсів мови та літератури: Вип. XI: Науково-метод. збірник / Ніжинський держ. ун-т імені Миколи Гоголя. — Ніжин, 2009. — [С. 53 – 61]. — 240 с. **9. Рєва Л.** Михаил Драй-Хмара: научно-исследовательская деятельность // Евразийская лингвокультурная парадигма и процессы глобализации: История и современность / Материалы I Междунар. науч. конф., 11 – 13 ноября 2009 г. / ГОУВПО “Пятигорск. гос. лингвист. ун-т”; Северокавказ. научно-исследо. ин-т филологии; “Русский язык на Северном Кавказе“. — Пятигорск, 2009. — 318 с. — [С. 223 – 228].

Рєва Л. Г. Бібліотека в умовах глобалізації

Спираючись на власний досвід роботи в структурному підрозділі НБУВ – Інституті біографічних досліджень, вивчаючи літературні спадщину минулого і творячи наукові біографії української еліти як теоретичні узагальнення літературної біографіки, ми прагнемо у співдружності з академічними установами та вишами Росії й Білорусі відшукати власні шляхи протистояння всесвітньому глобалізму.

Ключові слова: бібліотека, культура, література, письменник.

Рєва Л. Г. Библиотека в условиях глобализации

Опираясь на собственный опыт работы в структурном подразделении НБУВ – Институте биографических исследований, изучая литературное наследие прошлого и творя научные биографии украинской элиты как теоретические обобщения литературной биографики, мы стремимся в содружестве с академическими учреждениями и вузами России и Белоруси отыскать собственные пути противостояния всемирному глобализму.

Ключевые слова: библиотека, культура, литература, писатель.

Reva L. G. The library under conditions of globalization

Along with academic establishments of Russia and Belarus we try to find our ways to resist globalization. Our work is based upon the working experience at the Institute of biographic research, where we studied literary

heritage of the past and worked out scientific biographies of the Ukrainian elite as a theoretical synthesizing of the literary biographics.

Key words: library, culture, literature, writer.

УДК 323.1:791.43.

Солнышкина А. А.

**КИНЕМАТОГРАФ В ОБЩЕСТВЕ ВТОРОГО МОДЕРНА:
ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГИЧЕСКИЕ АСПЕКТЫ
СЕМИОТИЧЕСКОГО АНАЛИЗА**

Кинематограф как техническое изобретение, еще не ставшее искусством, в первую очередь, был движущейся фотографией. Возможность запечатлеть движение в еще большей мере увеличила доверие к документальной достоверности фильмов.

Кризис отечественного кино актуализирует социологические исследования кинематографа. Наиболее актуальными в исследовании кино являются научные работы У.Эко, А.Усмановой, М.Жабского. В отечественной социологии исследованию кино уделяют значительное внимание социологи Ю.Сорока, С.Легеза, Е.Семихат.

Автор статьи предлагает исследовать кинематограф с позиции семиотического анализа, поскольку именно семиотика кино помогает выделить основные культурно-символические коды и особенности социологического прочтения кинотекста.

Целью статьи является изучение особенностей семиотического анализа кинематографа.

Родоначальником семиотики кино является С. М. Эйзенштейн, теоретически и практически работавший в 20-е годы над созданием киноязыка, основанного на таких знаках, которые, оставаясь знаками-изображениями, имели бы, как и в вербальном языке, постоянные значения.

В послевоенное время семиотика кино получает широкое распространение, особенно во Франции (К. Метц, М. Колен, М. Мари, Ф. Жост и др.) и в Италии (У. Эко, П. Пазолини, Э. Гаррони и др.). В ней имеются две тенденции, одна из которых не видит существенных различий между фильмом и языком, максимально сближая их. Такого взгляда придерживается известный режиссер и теоретик кино П. Пазолини [1].

Сторонники второй тенденции признают не только сходства, но и важные различия между кино и языком. К ней принадлежит К. Метц, основатель и главная фигура современной семиотики кино. Свою точку зрения он сводит к дилемме: кино есть язык; кино бесконечно отличается от языка. Несовпадение с языком и вместе с тем причастность к нему

указывают на то, что кино есть скорее «речь без языка». Метц считает, что фильм использует не слова и даже не фразы, а больше высказывания, содержащие несколько фраз. В этом смысле кино ближе к литературе, чем к языку, в его основе лежит повествование. Чтобы что-то сказать, режиссер должен пользоваться языком, однако у него его нет в готовом виде. Поэтому «говорить на языке — это просто использовать его, а говорить на «кинематографическом языке» — это в значительной мере заново изобретать его».

Психоаналитически настроенные исследователи (К. Метц, Ж. Лакан) в свое время будут связывать язык кино с работой бессознательного, утверждая, что значения его элементов следует искать в области символического. Так известный кинотеоретик К. Метц полагает, что в видеоизображении взаимодействуют два блока кодов:

1) культурно-антропологические коды, которые усваиваются с мига рождения, в ходе воспитания и образования (код восприятия, код узнавания, иконические коды);

2) технически сложные специальные коды, которые управляют сочетаемостью образов (иконографические коды, правила построения кадра, монтажа, коды повествовательных ходов).

В отличие от К. Метца М. Колен в своей концепции более четко проводит мысль, что кино является речью, а не языком. По его мнению, термин «язык» может применяться к кино лишь условно, обозначая «совокупность приемов, используемых в фильме для построения кинематографической речи» [1].

Современные исследователи рассматривают кинотекст как модификацию креолизованного текста. Термин "креолизованный текст", принадлежит российским лингвистам Ю.А. Сорокину и Е.Ф. Тарасову. Согласно определениям исследователей, креолизованные тексты, это "тексты, фактура которых состоит из двух негомогенных частей (вербальной языковой (речевой) и невербальной (принадлежащей к другим знаковым системам, нежели естественный язык)". В качестве примеров авторы приводятся кинотексты, тексты радиовещания и телевидения, средства наглядной агитации и пропаганды, плакатов, рекламные тексты [2, с.180-181]. Не случайно в числе первых авторы упоминают именно кинотекст. Стоит согласиться, что "среди восторжествовавших в культуре креолизованных текстов ведущее место принадлежит кинотексту.

Кинотекст несомненно является одной из самой сложной семиотической структурой в ряду иных креолизованных текстов. Описывая сложный состав кинотекста, исследователи также предлагают различные подходы. Так, Ю. М. Лотман указывает, что кино по своей сути - это синтез двух повествовательных тенденций: изобразительной ("движущаяся живопись") и словесной.

У. Эко выделяет в составе кинотекста три основополагающих кодовых системы: портретная (видеоряд), лингвистическая и звуковая [1].

Российские исследователи Г. Г. Слышкин и М. А. Ефремова предлагают следующее определение состава кинотекста: лингвистическая и нелингвистическая семиотические системы, оперирующие знаками различного рода[3, с. 17-18].

Лингвистическая система в кинотексте представлена двумя составляющими: письменной (титры и надписи, являющиеся частью мира вещей фильма) и устной (звучащая речь актеров, закадровый текст, песня и т.д.).

Нелингвистическая система кинотекста включает звуковую часть (естественные и технические шумы, музыка), видеоряд(образы персонажей, движения персонажей, пейзаж, интерьер, реквизит, спецэффекты). Все указанные элементы особым образом организованы и находятся в неразрывном единстве.

Собственно кинотекст, по мнению исследователей создается при помощи кинематографических кодов, к числу которых относятся ракурс, кадр, свет, план, сюжет, художественное пространство, монтаж. Каждый из названных кинематографических кодов может стать элементом режиссерского языка, посредством которого зрителю будет передана некая информация.

1. Художественным является кинотекст, в котором доминируют иконические знаки и стилизованная разговорная речь;

2. Нехудожественным - тот, в котором доминируют индексальные знаки и научная или публицистическая речь;

3. В особую группу необходимо выделить анимационные кинотексты, в которых всегда используются иконические знаки, поэтому при их классификации, считают исследователи, необходимо исходить из тематики и стилевых характеристик аудиоряда.

Также исследователям представляется возможным выделить классы кинотекстов по общетекстовым категориям:

а) по адресату (по возрастному признаку, по степени закрытости);

б) по адресанту (профессиональный - любительский);

в) по степени оригинальности сценария;

г) по жанру;

д) по степени прецедентности (по ценности для данного лингвокультурного сообщества).

В российской семиотике кино выделяются следующие виды социокультурных кодов, которые требуют детального социологического анализа.

На первом уровне изучаются следующие аспекты: внешность, одежда, поведение, речь, жесты. Например, Чарли Чаплин в фильме «Золотая лихорадка» предстает то в образе нищего золотоискателя, то в образе миллионера, которому все-таки удалось найти золотую жилу. В зависимости от того, в каком образе он предстает, изменяются его жесты, повадки, речь.

На втором уровне фиксируются символы и коды, связанные с музыкальным сопровождением и графическим оформлением, освещением. В арт-хаусном кинематографе Питера Гринуэя в фильме «Зоо» во время самих кульминационных и трагических событий светит яркий ослепительный свет софитов и играет гротескная и праздничная музыка.

На третьем уровне фиксируются идеологические коды (принадлежность к расе, классу и т.д.). Например, в фильме Лукино Висконти «Смерть в Венеции», для передачи зрителю жизни аристократии, режиссер скрупулезно выискивал венецианские кружева и настоящую итальянскую хрустальную посуду, считая что актеры проникнутся жизнью богемы и даже смотреть по – другому будут на все это великолепиие.

В отличие от фильмов Висконти, другой культовый режиссер Ларс фон Триер в фильмах «Догвилль» и «Мандерлей», передавая жизнь бедных людей провинциального захолустья и жизнь рабов, которые получили свободу, даже не сделал примитивные декорации – на земле мелом нарисованы контуры дома того или иного персонажа.

Известный исследователь в области семиотики Юрий Лотман считал, что киноповествование - это, прежде всего, повествование. И, хотя это может показаться парадоксальным, именно потому, что рассказ в данном случае строится не из слов, а из последовательности иконических знаков, в нем наиболее ярко обнаруживаются некоторые глубинные закономерности всякого нарративного текста. По мнению исследователя, в современной киноленте одновременно наличествуют три типа повествования: изобразительное, словесное и музыкальное (звуковое). Между ними могут возникать взаимоотношения большой сложности. При этом, если один из видов повествования представлен значимым отсутствием (например, фильм без музыкального сопровождения), то это не упрощает, а еще более усложняет конструкцию значений.

Огромное внимание Ю. Лотман уделяет изучению времени и пространства [4].

Кинематограф с самого начального периода пробовал найти средства для передачи сна, воспоминаний несобственно-прямой речи, прибегая к наплывам и другим ныне отвергнутым средствам. В настоящее время кинематограф обладает обширным опытом передачи различных глагольных времен средствами настоящего и нереального действия через реальное. Примером может служить фильм Пазолини «Царь Эдип». Однако Пазолини делает свой фильм не просто вневременным, но и внепространственным. "Царь Эдип" снимался в Марокко, чьи пустынные пейзажи не имеют много общего с греческими ландшафтами (даже спустя тысячелетия по прихоти Пазолини Эдип попадает отнюдь не в Грецию, а в современную Италию). Древние греки носят ассирийские накладные бороды. Эдип вооружен мечом, напоминающим первые железные гальштаттские мечи с тупым концом лезвия. Такие мечи были

предназначены для рубки, однако меч Эдипа затуплен со всех сторон: им можно только бить. Что Эдип с успехом и делает. Между тем, шляпа на Эдипе точно такая же, какая изображена на одной из античных ваз. Одежда людей грязна и небрежна, доспехи нелепы. Настоящие древние марокканские города (никаких декораций), занесенные песком, выглядят потрясающе. Квазиисторический мир, созданный фантазией Пазолини, кажется пыльной рухлядью, он весь пронизан древностью и потому вызывает ощущение достоверности.

Таким образом, семиотический анализ кинематографических текстов является эффективным теоретико-методологическим подходом для анализа современного кинематографа. Изучение символов и культурно-символических кодов поможет исследователям открыть актуальные социальные проблемы, которые поднимаются в современном кинематографе, раскрыть особенности кино как креолизованного текста.

Литература

- 1. Зарубежная и российская журналистика: трансформация картины мира и ее содержания /** Науч. ред. А.А. Стриженко. – АГТУ им. И.И.Ползунова, 2003 // http://www.library.cjes.ru/online/?a=con&b_id=345&c_id=3188
- 2. Сорокин Ю. А., Тарасов Е. Ф. Креолизованные тексты и их коммуникативная функция /** Ю.А.Сорокин, Е.Ф. Тарасов // Оптимизация речевого воздействия. - М., 1990. – С.180–181.
- 3. Слышкин Г.Г., Ефремова М.А. Кинотекст (опыт лингвокультурологического анализа) /** Г.Г.Слышкин, М.А. Ефремова. – М.: Водолей – Publishers, 2004. – 153 с.
- 4. Лотман Ю. Семиотика кино и проблемы кино эстетики /** Ю.Лотман. – Таллин, Ээсти Раамат", 1973 // http://lib.ru/CINEMA/kinolit/LOTMAN/kinoestetika.txt_with-big-pictures.html

Солнишкіна А. А. Кінематограф в суспільстві Другого модерну: теоретико-методологічні аспекти семіотичного аналізу

У статті розглядаються соціологічні аспекти дослідження сучасного кінематографу в контексті семіотичного аналізу. Розглядаються особливості дослідження кіно як креолізованого тексту. Автор статті приділяє увагу дослідженню культурно-символічних кодів.

Ключові слова: кінематограф, семіотичний аналіз, креолізований текст, культурно-символічні коди.

Солнышкина А. А. Кинематограф в обществе Второго модерна: теоретико-методологические аспекты семиотического анализа

В статье рассматриваются социологические аспекты изучения современного кинематографа в контексте семиотического анализа. Рассматриваются особенности исследования кино как креолизованного

текста. Автор статьи уделяет внимание изучению культурно-символических кодов.

Ключевые слова: кинематограф, семиотический анализ, креолизированный текст, культурно-символические коды.

Solnyshkina A. A. Cinematograph in the society of the Second modern: theoretical and methodological aspects of semiotic analysis.

In the scientific article an author analyzes sociological aspects of studying of modern cinematograph in the context of semiotic analysis. An author learns peculiarities of studying of cinema as a “creolized text”. An author pays attention to studying of cultural and symbolical codes.

Key words: cinematograph, semiotic analysis, cultural and semantic codes.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРІВ

1. **Ахтирський Євген Вікторович** – аспірант кафедри філософії та соціології Луганського національного університету імені Тараса Шевченка.
2. **Бабосова Катерина Сергіївна** – кандидат соціологічних наук, науковий співробітник ДНЗ «Інститут соціології» НАН Білорусі.
3. **Віхров Максим Миколайович** – аспірант кафедри філософії та соціології Луганського національного університету імені Тараса Шевченка.
4. **Власов Олександр Вікторович** – старший викладач Академічного Міжнародного Інституту.
5. **Гаврилов Микола Іванович** – доктор філософських наук, професор Донецького державного університету управління.
6. **Галкіна Людмила Ігорівна** – кандидат філософських наук, доцент кафедри філософії та соціології Луганського національного університету імені Тараса Шевченка.
7. **Гурковський Володимир Ігорович** – кандидат наук з державного управління, науковий консультант Науково-дослідного центру правової інформатики Академії правових наук України.
8. **Даниленко Ганна Василівна** – магістр соціології Луганського національного університету імені Тараса Шевченка.
9. **Дробаха Наталія Олександрівна** – асистент кафедри соціально-гуманітарних дисциплін Луганського державного інституту культури і мистецтв.
10. **Ємець Ірина Олександрівна** – асистент кафедри філософії та соціології Макіївського економіко-гуманітарного інституту.
11. **Єнін Максим Наїмович** – кандидат соціологічних наук, старший викладач кафедри філософії та соціології Луганського національного університету імені Тараса Шевченка.
12. **Калініна Катерина Михайлівна** – аспірант кафедри філософії та соціології Луганського національного університету імені Тараса Шевченка.
13. **Кувичка Сергій Олексійович** – аспірант кафедри філософії та соціології Луганського національного університету імені Тараса Шевченка.
14. **Мисливець Микола Леонтійович** – кандидат соціологічних наук, доцент кафедри соціології та спеціальних соціологічних дисциплін Гродненського державного університету імені Янки Купали.
15. **Мотунова Інна Геннадіївна** – магістрант кафедри філософії та соціології Луганського національного університету імені Тараса Шевченка.

16. **Певна Віра Василівна** – аспірант кафедри філософії та соціології Луганського національного університету імені Тараса Шевченка.
17. **Подгайська Людмила Іванівна** – кандидат соціологічних наук, доцент кафедри економічної соціології Білоруського державного економічного університету (м. Мінськ).
18. **Полулях Юрій Юрійович** – кандидат філософських наук, старший викладач кафедри соціально-гуманітарних дисциплін Луганського державного інституту культури і мистецтв.
19. **Рева Лариса Григорівна** – кандидат філологічних наук, науковий співробітник Національної бібліотеки України ім. В.І. Вернадського НАН України (м. Київ).
20. **Рознатовський Ігор Валерійович** – асистент кафедри філософії та соціології Луганського національного університету імені Тараса Шевченка.
21. **Рум'янцев Віталій Валерійович** – аспірант Автономної некомерційної організації вищої професійної освіти «Академічний Міжнародний Інститут», юрисконсульт будівельної компанії «Стройцентр» (м. Москва).
22. **Рябцовський Георгій Володимирович** – аспірант Брянського філіалу Орловської Академії державного управління.
23. **Савка Віктор Євгенович** – кандидат соціологічних наук, доцент кафедри соціології та соціальної роботи Національного університету «Львівська політехніка».
24. **Сагайдак Олег Володимирович** – слухач Харківського регіонального інституту державного управління Національної академії державного управління при Президентові України.
25. **Солнишкіна Аліна Анатоліївна** – старший викладач кафедри соціології Дніпропетровського національного університету імені Олеся Гончара.
26. **Чугунов Євген Васильович** – старший викладач кафедри філософії Луганського національного аграрного університету.
27. **Швирков Олександр Іванович** – кандидат філософських наук, старший викладач кафедри філософії Сумського державного університету.
28. **Шумілов Андрій Володимирович** – кандидат політологічних наук, доцент Чуваського державного університету (м. Чебоксари).
29. **Щудло Світлана Андріївна** – кандидат соціологічних наук, доцент, завідувач кафедри правознавства, соціології та політології Дрогобицького державного педагогічного університету імені І. Франка.

Наукове видання

ВІСНИК

Луганського національного університету
імені Тараса Шевченка
(соціологічні науки)

Відповідальний за випуск:
д. с. н., проф. **Кононов І. Ф.**

Здано до склад. 25.05.2010 р. Підп. до друку 25.06.2010 р. Формат 60x84 1/8.
Папір офсет. Гарнітура Times New Roman. Друк ризографічний.
Ум. друк. арк. 26,39. Наклад 200 прим. Зам. № 97.

Видавець і виготовлювач

Видавництво Державного закладу

«Луганський національний університет імені Тараса Шевченка»

вул. Оборонна, 2, м. Луганськ, 91011. т/ф: (0642) 58-03-20.

e-mail: alma-mater@list.ru

Свідоцтво суб'єкта видавничої справи ДК № 3459 від 09.04.2009 р.